

Boris Čok

V SIJU MESEČINE

Ustno izročilo Lokve, Prelož
in bližnje okolice

Boris ČOK **V SIJU MESEČINE.**

Ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice

Urednik Andrej Pleterski
Recenzenta Katja Hrobat Virloget, Monika Kropej
Prevod Meta Osredkar
Jezikovni pregled Sonja Likar, Rachel Opitz
Tehnična ureditev Mateja Belak
Likovno-grafična zasnova Milojka Žalik Huzjan
Oblikovanje platnic Tamara Korošec
Karte Mateja Belak
Priprava slikovnega gradiva in računalniški prelom Mateja Belak
Izdajatelj Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Založba ZRC
Zanju Jana Horvat, Ingrid Slavec Gradišnik, Oto Luthar
Glavni urednik založbe Aleš Pogačnik
Izid knjige so podprli Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Javna agencija za knjigo RS, Forum slovanskih kultur
Fotografija na ovitku Nataša Čok, Boris Čok

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

39(497.472)(0.034.2)
398.3/.4(497.472)(0.034.2)

ČOK, Boris

V siju mesečine [Elektronski vir] : ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice / Boris Čok ; [prevod Meta Osredkar ; karte Mateja Belak]. - El. knjiga. - Ljubljana : Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC : Inštitut za slovensko narodopisje, Založba ZRC, 2013. - (Zbirka Studia mythologica Slavica. Supplementa, ISSN 1581-9744 ; suppl. 5)

Obrisi mitskih likov Lokve in Prelož v kontekstu slovanske mitologije / Katja Hrobat Virloget

ISBN 978-961-254-593-2 (pdf)
<https://doi.org/10.3986/9789612545932>
1. Hrobat Virloget, Katja
269266432

V siju mesečine

USTNO IZROČILO LOKVE, PRELOŽ IN BLIŽNJE OKOLICE

Boris ČOK

LJUBLJANA 2012

VSEBINA

PREDGOVOR	11
Pripovedovalci	16
OBREDJA	21
Starodavni obred v jami Triglavci	21
Sveti ogenj- čok (č` uopa)	25
Gluhi du (dol)	27
Izvir Vroček (ur` uće)	30
Pričevanje o bogu Kresu	38
Spodmol Terglouca (Trhlovca)	40
Črne bukve	43
Trebenski kamen	44
BAJESLOVNA BITJA, VRAŽEVERJE IN UROKI	47
Bitja	47
Tntava, Tentava	47
Vedomec	47
Besi	47
Mora	47
Makurška	47
Vilež	48
Štrige	48
Šembilja	48
Krvavo stegno	48
Vraževerje	49
Pomen sanj	49
Napovedi in znamenja	49
Uroki in zaklinjanja	51
Zelo hudi slabšalni uroki	51
Žaljivke	52
Odročitve (odvrniti uroke)	52

Šege in verovanja	53
Staž ali Stažič	53
Zaščitni predmeti	54
Zaščita na oblačilih	55
Ljudska medicina	59
Napoved dežja	59
PRIPOVEDI “PRI ŠPRGERTU”	61
Pravljice	61
Lisica in volk	61
Bcljeva ohcet	62
Tri račke	63
Železna Babica	64
Pravljica o jami Vilenici	64
Kako je jama Vilenica dobila ime	67
Pametna deklica	67
Povedke	68
Črnošolc	68
Japec “uk”!	70
Kača ropotača	71
Medvedova luknja	73
Mežnarjeva Jerica	73
Rajcova “štirna”	75
Jasnovidka Milena	76
Železna babca	78
Kje so koze?	79
“Onegaj, onegaj”!	80
Kata Kareta	81
Vrhpoljski godec	81
Medved in zajec	83
Tri hude “cuprnije”	83
Sveti hrast	85
“Stu w`c”	86

LEDINSKA IMENA	89
Predgovor	89
Seznam lokavskih in preloških ledinskih imen	90

Mešinov "studenc"	103
Sokolak	103
Lanišče	104
Hrib z več imeni	107
Košuten dol	111
Hlebec	113
Zlodjev skedenj, "Gura" in "Štuglje"	114
Bušcih grad in Rupa	118
M' rave	119
Tabor	120
P' šnanje (Pušnjanje)	121
Merišče (Morišče)	122
Lokavske stene	125
POSEBNOSTI LOKAVŠKO-PRELOŠKEGA GOVORA	131
Slovar lokavsko-preloškega govora	132
Sorodstvo ali <i>zarodstvo</i> po starem	162
OBRISI MITSKIH LIKOV LOKVE IN PRELOŽ V KONTEKSTU SLOVANSKE MITOLOGIJE (<i>Katja HROBAT VIRLOGET</i>)	
Staroverska izročila in krajina	165
Predkrščanska božanstva, obredi in simboli. O Triglavu in načelu trojnosti	165
Pričevanja o Kresu, Svarožiču in Dajbogu	167
Spomin na žensko božanstvo	169
Izročila vaške srenje	171
Outlines of mythic characters in the villages of Lokev and Prelože in the context of Slavic mythology (<i>Translation</i>)	173
Literatura / References	181

Knjigo posvečam svoji prababici Mariji Ban, po domače Friglevi in vsem ostalim pripovedovalcem.

Moja prababica Marija Ban, vulgo Frigleva

PREDGOVOR

Večino pripovedi sem poslušal v zimskem času, ko so bili večeri dolgi in televizijski sprejemniki v vasi redko tehnološko čudo. To so bila petdeseta in šestdeseta leta prejšnjega stoletja. V dolgih zimskih večerih smo posedali okoli toplega *šprgerta* (ljud. šporheta, knj. štedilnika na drva) v kuhinji, saj ostali prostori niso bili ogrevani. Včasih je k nam prisedla še kakšna druga sorodnica ali sosedova strina. V času zimskih počitnic je bila poleg mene še moja dve leti mlajša sestrična Radica. Ob prasketanju ognja in žvižganju burje so se obujali spomini iz starih časov. Opravljanja je bilo bolj malo, kvečjemu se je govorilo o kmečkem delu in družinskih članih. Potem pa so se spontano prikradle zgodbe iz davnine: “*Sé spunéš káku jé blu anbuöt pö starém!*” (Se spomniš, kako je bilo enkrat po starem!) In vse tri moja pranona, nona in njena sestra Marička so v en glas rekle: “*Ja, suö` bli tešci cajti, ma jé blu péj lépu!*” (Da, so bili težki časi, ampak je bilo pa lepo!) Če je bilo kaj zelo skrivnostnega, potem so šepetale med seboj, in če sem preveč vlekel na ušesa, so me malce odrinile rekoč: “*Tu nej še zátjebe si premlât!*” (To ni še zate, si premlad!) Tudi nono se je včasih vmešal iz kota, ko je pogledal čez rob časopisa in jim zabičal: “*Ne guörte téga prét uötrokôm!*” (Ne govorite tega pred otrokom!) Takrat sem bil še premajhen, da bi razumel, kakšen pomen so imele vse tiste pripovedi, še posebno, ker so si nekatere pomembnejše in skrivnostne zgodbe pripovedovale med seboj bolj potihlo, skoraj šepetaje. Tako je bilo pri Liletovih!

Liletovi:
moj nono Jože,
moj oče Jože z
mojo hčerko Dašo
in nona Olga

V siju mesečine in milejših zimskih večerih sva se odpravila z nono Olgo na obisk k njeni mami Mariji Ban, po domače k Friglovim v Prelože. Ogrnila si je topel volnen šal, ki ji je segal čez cel zgornji del telesa in glavo. Meni je pod suknjič potisnila razgrnjen večji list časopisa, da je zadrževal mrzel zrak, in mi ovila okoli vratu šal. Po stari poti je to bilo približno četrt ure hoje. Že med hojo mi je nona pripovedovala kakšno pripovedko, še posebno rada o volkovih in medvedih, ki so včasih še živeli in napadali drobnico po Krasu in Brkinih. Seveda so moje oči med pripovedovanjem napeto opazovale skrivnostne sence, ki jih je sij mesečine ustvarjal iz grmovja in posameznih dreves. In gorje, če je kaj zašumelo okoli senc, lasje so se mi od strahu presneto hitro naježili. Kuhinja z zidanim *šprgertom* je bila pri Friglovih manjša kot pri Liletovih, zato je bilo tu bolj toplo, in prav zaradi tega dobrega počutja so bili tudi pogovori bolj prijetni in sproščeni. Prababica je po navadi sedela na leseni *kišti* (zaboju) za drva. Toliko težje je bilo slovo ob poznih urah, ko so bile misli prepredene s številnimi zgodbami.

Friglevi: druga z leve moja prababica Marija Ban, prva z leve njena hči Antonija, por. Škabar, tretja z leve vnukinja Marica, por. Bernetič, s pravnukinjo Nevo in hčerko Jožeta Bana, ki je četrti vnuk, na koncu je njegova mati Marička, hči Marije Ban. Klečita z leve vnukinji Marija Škabar (hči Antonije Škabar) in Dora Ban

Pranona pri grabljenju sena v Kotličih s sinom Jožetom in snaho Marijo Sila, po domače Škrbcevo, ter njunima hčerkama Doro in Marico. Manjka njun sin Edvard, ki je po naključju odigral pomembno vlogo pri zapisovanju izročila.

Zelo čudno mi je bilo, ko sem šel spat z nono Olgo in ni bilo treba čebljati večerne molitve. Tudi drugače med njimi ni bilo pretiranega govora o krščanstvu in molitvah, pa tudi nas otroke niso posebno obremenjevali s tem. Doma sta bili obe oguljeni sveti pismi stare in nove zaveze, ki pa sem ju razumel kot pravljice. Čeprav mi je nona prebrala kakšno zgodbo, mi je bilo vse skupaj tuje, še posebno imena oseb, navad, oblačil in krajev. Že same podobe v knjigi so delovale groteskno. Ljudje v puščavi, oblečeni v tunike kot ženska krila. Že kot otrok tega nisem sprejemal kot nekaj našega, izvirnega, ampak vsiljenega. Kaj imamo mi skupnega z njimi? Egipt, Sinaj in Palestina, pa še Arabci in Židje so mi delovali tuje in vse se mi je zdelo zelo daleč tam preko Sredozemlja. Imela je tudi risanko "Quo vadis, domine?", ki je prikazovala trpljenje kristjanov za časa Nerona. Ko sem se zgražal ob krutih prizorih iz koloseja, pa je moj nono hitro ukrepal rekoč: "*Ku suö pršli uöni nâ površje, suö ratâli glih tači!*" (Ko so prišli oni na površje, so postali ravno taki!)

Medtem pa pri noni Mariji Mevlja v Bazovici nismo zaspali brez večernega očenaša. Njena je bila tudi želja, da sprejemem sveto birmo, čeprav mi že takrat to ni preveč dišalo, ker naj bi me birmal pri sv. Justu v Trstu italijanski škof. Vendar sem jo imel izredno rad in izpolnil sem ji željo s pogojem, da me ne bo več silila k maši. Ikljub temu me je za uspešno končano osemletko leta 1966 presenetila z darilom knjigo, ki jo še sedaj hranim kot svetinjo. To je bila leta 1961 tiskana Finžgarjeva "Pod svobodnim soncem".

Včasih smo šli na obisk tudi k nonini sestri Antoniji Škabar, T`uoni Škabarjevi, kot so ji rekli, ki je živela nedaleč proč v Lokvi. Prišla je tudi njuna sestra Marička. Mnogokrat so prav uživale ob pogledu na nas vnuke, ko so nam pripovedovale svoje *štorije* (zgodbe) in dopolnjevale ena drugo. Poslušali smo jih z odprtimi usti, tako da se nam je včasih ob spozabljenju z ustnic poredila slina. Škoda, da takrat nisem imel možnosti posneti tudi, na kakšen način so govorile pripovedovalke. Ko je šlo za smešne, grozne ali žalostne trenutke, so to izražale s posebnimi poudarki v govoru, hkrati z mimiko obraza, kretnjami rok in celo telesa. Tak način pripovedovanja je bil neke vrste kmečko gledališče, ki je neverjetno deloval na mlajše poslušalce. Jaz sem bil zagotovo eden izmed najbolj zvestih in čuječih. Prav ta izredno izpopolnjena tehnika načina pripovedovanja se je ohranjala iz roda v rod. Vse pripovedovalke niso imele tega dara, pa tudi razlikovale so se že po barvi glasu. Moja prababica je imela izredno mehak glas, zato so bile njene pripovedi zelo čustvene, in prav zaradi tega se je nisem naveličal poslušati. Bile so tudi druge ženice pripovedovalke, med njimi je ena imela še posebno vreščec glas, in če je bila pripoved še tako zanimiva (smešna ali žalostna), je pri njej vse izpadlo zelo zoprno. Pa sem si vseeno zapisal ali zapomnil, kar je povedala, in nato to povedal moji noni ali njeni sestri Toni. Oni dve sta to znali tako

neverjetno doživeto povedati, da je zgodba dobila tisto pravo patino, in ju je bilo veselje poslušati. Prav ta "gledališki" način pripovedovanja je deloval na nas tako močno, da smo v temi, ko smo se vračali domov, videli in slišali vsa tista bitja in figure, ki so bili omenjeni v zgodbah. Že premik sence s krošnje drevesa ali šum vetra v suhem listju, škripanje vej in živalski glasovi so nam vzbujali tak strah, da smo prišli domov naježenih las. Dandanes je v modernih filmskih predstavah ogromno trikov v najsodobnejši računalniški tehniki, da s tem pritegnejo množice mladih in odraslih na ogled. Pri teh nasičenih filmih se zgodbe čez čas zabrišejo, celo izginejo iz spomina. Mi smo imeli naše *bižnone* (prababice), *bižnonote* (pradede), none, *nonote*, strice, strine, ujne, ujce, botre in botrice, ki so naredili s svojim preprostim, a učinkovitim načinom pripovedovanja tak vtis, da ga nikoli ne bom pozabil. Samo če zaprem oči in pomislim nanje, se mi še vedno tako živo prikažejo v spominu, da se nehote vrnem v tisti čas. In tako pripovedi oživijo in bodo še živele, po njihovi zaslugi, a žal le v pisni besedi.

V tem obdobju se je začel učiti mizarstva v Lokvi prababičin vnuk Edvard. Ker je delal cele dneve, je prihajal na kosilo k Liletovim, kamor mu ga je prinesla v cekarju njegova nona (moja prababica) Marija. Bila je še čvrsta in gibčna, čeprav je nosila že nekaj več kot osem križev na plečih, kot se tudi reče osmim desetletjem. Ob tisti uri sem bil ravno prost paše, in medtem ko je Edvard jedel, sem jo moledoval, naj mi kaj pove. Nasmehnila se je in rekla: "Ma saj sem ti že toliko in vsega povedala!" Jaz pa: "Biža, daj povej še enkrat, da ne bom pozabil!" Z odraščanjem sem si poskušal zapomniti čim več tega ustnega izročila. Prav čas odraščanja pa je hitro mineval in leta 1966 sem moral iz osnovnošolskih klopi presedlati v srednješolske. Med poletnimi počitnicami sem na paši in zvečer pred spanjem prebral okrog petdeset knjig, večinoma z zgodovinsko tematiko. Nekatera zgodovinska dejstva so odločilno vplivala na moje prepričanje, še posebno kar se tiče rimskokatoliške cerkve in drugih političnih ideologij. Knjižničarka v Sežani Albina Goranc ni verjela, da tako hitro berem knjige in je vprašala mojega očeta, ali jih res. Oče ji je zatrdil, da je to res, da jih čitam celo z baterijo pod odejo, kar je verjetno botrovalo temu, kar je sledilo. Kot večina najstnikov sem takrat sanjaril, da bi postal pilot. Toda soočiti sem se moral s krutim odkritjem vojaških medicinskih specialistov – dioptrijo. To dejstvo mi je razblinilo sanje in ostalo je le večno hrepenenje in želja po letenju. Tolažbo sem našel v izdelovanju letalskih maket vojaških letal, kar nostalgичno počnem še danes.

Tudi moja nadarjenost za risanje, ki sem jo želel izpopolniti na umetniški srednji šoli, ni obveljala. Hočeš nočeš je obveljalo očetovo prepričanje, da je gimnazija najboljša izhodišče za nadaljnji študij. Povsod so bili sprejemni izpiti iz matematike, slovenščine in tujega jezika. Poizkusil sem na postojnski gimnaziji, pa ni šlo. Naslednji poizkus je bila gimnazija v Ajdovščini, kjer sem se prebil in septembra odšel od doma v dijaški dom, če se je lahko tistemu, kar me je tam čakalo, sploh tako reklo. To je bila stara razmajana stavba tik ob reki Hubelj, s straniščem na drugem koncu dvorišča. V spodnjem delu sta bili kuhinja z jedilnico in učilnica, kjer smo se poskušali učiti in pisati naloge gimnazijci in ekonomisti. V zgornjem nadstropju so bile dve veliki spalnici, ena za fante in druga za dekleta, ter soba za vzgojitelja. Dotrajanost opreme in stavbe, skupaj s pohodi miši in podgan, bi bila še znosna, če se ne bi Hubelj spomnil ob obilnem deževju poplavljati naše učilnice in nam namočiti našega umskega truda in lenobe, ki se je odražal v knjigah in zvezkih. In potem je bila tu še tista prava vipavska burja, ki se je včasih tako razdivjala, da smo se morali krepko držati za razpete verige ob pločnikih, da nas ni odneslo. Gimnazijske stavbe pa so bile pravo nasprotje. Sodobno urejene za tisti čas, z lepimi svetlimi učilnicami in kabineti. Kljub temu prijetnemu nasprotju se nam je novim prišlekom ob povratku iz gimnazijskih klopi v dom močno zajedalo v dušo domotožje. Še posebno tistim, ki smo prišli iz kmečkega okolja na vasi. Ni bilo več maminega in noninega *crtanja* (cartanja, razvajanja) z dobrotami iz kmečke kuhinje, ni dišalo po sveže pečenemu kruhu iz krušne peči, po senu in detelji, po kravjem gnoju. In še marsikaj smo pogrešali od doma, zato pa je bilo tu na pretek zatohlega smradu po vlagi in stari opremi.

Kljub temu smo pridno vztrajali pri učenju in redno obiskovali pouk. Prav gladko pa tudi ni šlo vse. Nekateri predmeti so mi delali preglavice, še posebno matematika in kemija. Ob polletju je bilo v mojem spričevalu še vse pozitivno, nekateri družboslovni predmeti so celo blesteli v ocenah, na koncu šolskega leta pa se ni izšlo. Pridelal sem popravni izpit iz matematike, na katerem sem z vsemi aksiomi in premicami gladko pogrnil. Začeti sem moral vse znova. Tudi nove sošolce sem dobil, profesorji pa so ostali isti. S podlago iz prejšnjega šolskega leta sem se tokrat pri ocenah dobro držal. Že na samem začetku smo pri pouku slovenskega jezika imeli za šolsko nalogo spis "Zapuščina naših

prednikov". Na misel mi je prišlo, da bi v nalogi opisal dogodek iz pripovedi moje none in pranone. Profesorico Pavlo Šmid je spis navdušil in skoraj prosila me je, naj si take in drugačne pripovedi za pišem in jih zbiram, da se ne bi pozabile.

Tisto zimo sem mrzlično hitel zapisovati v poseben zvezek vse, kar sem slišal do takrat. Nekatere pripovedi sem slišal na paši, ko sem imel za sosedo na pašniku kakšno starejšo pastirico. S seboj sem imel majhno beležko in skoraj do konca obrabljen tintni svinčnik, ki ga je uporabljal moj oče v službi na železnici. Ker je bil zaradi obrabe prekratek, ga ni mogel več držati med prsti, meni pa je v žepu prišel še kako prav. Nekatere zgodbe, ki vsaj takrat niso bile namenjene vsakim ušesom, sem hotel ponovno slišati, zato sem šel do starejših ženic, ki so bile pripravljene povedati jih. Katero od njih sem ustavil kar na cesti in vprašal: "Strina, ali poznate kakšno posebno zgodbo iz starih časov?" Seveda je vsaka povedala isto zgodbo nekoliko drugače, tako da sem samo dodajal še vse tisto, česar prej nisem slišal. Bajke in pripovedke so pripovedovale zelo sproščeno, ko pa so pripovedovale o "stari veri" in obredih, pa jih je večina rekla: "Glej, da se ne boš delal norca, ker to so resne stvari in ti ne bom povedala več nič o tem!" Kmalu so spoznale, da te pripovedi jemljem zelo resno, ko pa sem jim še obljubil, da bom večino zapisanega obdržal zase in da mi je moja *bižnona* (prababica) že nekaj zaupala, so postale bolj sproščene. Omemba moje prababice in njenih pripovedi je bila nekakšen ključ pri ostalih ženicah, ki je odpiral vrata novih zgodb ali dopolnjeval že slišane. Zanimivo pri vsem tem je to, da so mi te zgodbe pripovedovale večinoma starejše vaščanke po rodu iz Prelož. Lokavske ženice so o tem vedele bolj malo. To me je presenečalo, vendar mi je kmalu postalo jasno, zakaj tako, čeprav so Preložke dober lučaj od Lokve. Preložci so za Lokavce veljali za nekakšne odpadnike, ker naj bi se po ustnem izročilu neki starešina iz rodu Mljačev s svojo srenjo preselil (preložil) iz Lokve po nekem roparskem napadu na vas. To naj bi se zgodilo v 14. stoletju, kar je težko verjetno, prej obratno. Prav zaradi tega so Preložci marsikaj od takrat znali zadržati zase in imeli celo svoje narečje. Po ustnem izročilu naj bi tam, kjer so se naselili, že obstajala manjša naselbina Mirišče nekdanjih staroselcev iz razdejanega Velikega Gradišča. Mogoče je tudi, da so od nekaj še živečih staroselcev prevzeli nekatere staroverske obrede. Dobil sem tudi namig (rodoslovec Robert Fonda), da so bili Bani in Mljači kot poznejši prišleki po veroizpovedi pravoslavci. Najbrž so tudi oni prinesli s seboj poleg pravoslavja nekaj tradicij stare vere.

Obdobje zapisovanja ustnega izročila je bilo ugodno tudi zaradi komunizma, če lahko tako rečem, ki je cerkvi pristregel peruti, in to so spoznale tudi stare ženice, ki so se tako otresle predhodnega strahu pred preganjanjem, zasamovanjem in zasmehovanjem. K temu je prispeval še takratni župnik Alojz Pavlič, ki je pri verskih obredih kot pravi Bizeljčan po rodu rad srknil kozarec vina več, kot ga je prenesel. Večkrat so ga morali zbuditi, ko je pred farovžem okajen spal na cizi z vpreženo kobilico, ko se je vrnil iz sosednjih vasi, kjer je imel kakšen obred. Imel je tudi psa nemškega ovčarja, z zanimivim imenom Perun, ki je bil tako zdresiran, da je šel s cekarjem in spiskom v trgovino po nakup. Kar pa je ljudi najbolj presenetilo, je bilo izobešanje več metrov dolge rdeče zastave z zvonika za 1. maj. Včasih ga ni bilo na spregled tudi po cel teden. Nihče ni vedel, kje je, šele po dolgem času smo izvedeli, ko je bil pri moji noni pri Liletovih na kosilu in je povedal, da hodi na seje v skupščino SFRJ v Beograd kot poslanec predstavnik RKC. Sam je trdil, da je v daljnem sorodstvu s predsednikom J. B. Titom. Tudi pri verouku je imel zanimive razlage iz zgodovine s prikazovanjem diapozitivov, kar je bilo nekaj posebnega za tisti čas. Diapozitive z motivi iz Svetega pisma je prikazoval tudi med mašami, kar je tradicionalne vernike precej motilo, tako da je bila cerkev slabo obiskovana. Bil je posebnež, zato je bil včasih pri vaščanih deležen posmeha, drugače pa je bil do nas otrok velik dobrotnik. Seveda je ugled cerkve pri starih ženicah zelo upadel, kar sem takrat s pridom izkoristil ob sproščenih pripovedih. To se je nadaljevalo, ko je dotedanjši župnik zamenjal zelo mlad lepotec, ki se je po vasi podil z motorjem, kar je bilo za stare, konzervativne klerikalke nekaj nezaslišanega in vredno zgražanja. Za mladino pa je bil pravi idol, ker ga je včasih med mašo spremljal ansambel, ki je sicer imel v glasbenem programu samo nabožne pesmi.

V tistem času sem vestno zapisoval v svoj zvezek čim več, kar mi je uspelo še izvedeti. Svetovne vojaško-politične krize so takrat sprožile val demonstracij za mir še posebno v ZDA, kar je odsevalo tudi v glasbi tistega obdobja, ki je počasi, a vztrajno prihajala tudi do naših ušes. Tudi mene je prevzela in navdušila. Pri nas smo ob tej glasbi nenasilno demonstrirali proti partijskim privilegijem in karierizmu ideološko spornih oseb ter prepevali "Računajte na nas!", vse do odhoda na služenje vojaškega roka leta 1972. Tam so me prvič povabili, da vstopim v KPJ, pa sem se izgovoril, da nisem dovolj zrel in izkušen.

Knjige so pustile svoj pečat in me osamosvojile, glavo sem imel zase, ne za druge, in to velja še danes. Po vrnitvi iz JLA sem se zaposlil kot poslovodja, se kmalu zatem poročil in s starši začel graditi novo hišo, v katero smo se preselili leta 1979, ko se mi je rodila hčerka Daša. V tistem času sem bolj malo zapisoval in na žalost je takrat preminulo kar nekaj mojih najstarejših zvestih pripovedovalk. Zgodilo se je še nekaj hujšega. Pri selitvi iz stare hiše v novo se je izgubil zvezek. Po srečnem naključju sem ga našel leta 2000 v starem zaboju za drva, ki sem ga hotel obnoviti. Ko sem odprl pokrov zaboja, sem začuden zagledal cel kup zvezkov in knjig iz mojih in bratovih šolskih obdobj, ki sta jih na hitro zložila moja mama in oče. Začel sem brskati po vsebini zaboja in ga zagledal, vendar sta vlaga in čas naredila svoje. Zapisi s tintnim svinčnikom so se razpackali in še strani so bile zlepljene. Morda je prav usoda tako hotela vplivati na obljubo, da teh zapisov ne bom objavil pred smrtjo negovalcev izročil. Prišel sem do spoznanja, da so, čeprav pokristjanjeni, globoko v sebi čuvali starodavna izročila rodne vere svojih prednikov in jih zaupali samo tistim, za katere so vedeli, da se iz tega ne bodo norčevali.

Z nakupom računalnika sem pričel občasno prepisovati stare zapiske in si priklicati v spomin, kar je bilo skoraj nečitljivo. Prav med tem časom sem se po štiridesetih letih ponovno srečal s starim prijateljem iz gimnazijskih dni Jadranom Sterletom, režiserjem in scenaristom, ko je preko Ljube Sušanj z radia Koper, s katero sem že poprej imel intervju, iskal nekoga, ki bi mu pomagal z nasveti iz pastirske dediščine pri snemanju dokumentarca za RTV Slovenija. Ob najinih večkratnih srečanjih in pogovorih sem mu omenil, da imam poleg pastirske dediščine tudi veliko gradiva iz ustnega izročila Lokve in Prelož. Ko sem mu povedal in potem še v pisni obliki poslal nekaj pripovedi, je presenečeno vzkliknil: "To je to!" Kmalu zatem sta bila posneta dva igrano dokumentarna filma s staroversko tematiko. To sta bila "Osvatina –poganski ogenj" leta 2009 in "Sveta voda Vročka" leta 2011, v katerih smo kot amaterski igralci nastopili tudi nekateri iz rodu starovercev, kar smo si šteli še posebej v čast. Po premieri prvega filma sem spoznal dr. Andreja Pleterskega z Inštituta za arheologijo ZRC SAZU, ki je s pomočjo mojega prijatelja dr. geologije Ladislava Placerja (po rodu iz Lokve) objavil pripoved o obredu rodnosti v spodmolu Triglavca pri Divači v ugledni reviji Studia mythologica Slavica. Članek je bil objavljen tudi v reviji Kras. Po ogledu še drugega filma me je dr. Pleterski prepričal, da mi bo pomagal pri izdaji knjige, in me prosil, da pripravim zapise in fotografije. To sem tudi storil. Prav v času urejanja zapisov me je poklicala vnukinja moje prababice in očetova sestrična Dora Kermolj in mi povedala, da je bila prababica domača zdravilka, ki je uporabljala naravna zelišča in pri tem izgovarjala priprošnje za ozdravitev, ki jih domači niso razumeli. Ta dar naj bi podedovala od svojih Mrtnjačevih prednic. Prav tako je njej in ostalim vnukom vedno obljubljala, da jim mora pred smrtjo povedati nekaj pomembnega. Pa jim ni bilo usojeno, da bi to dočakali. Izbrala je namreč mene. Verjetno so tudi druge none naših dveh vasi imele kaj povedati svojim potomcem, pa tega, kdo ve zakaj, niso storile. Ko danes mlajše generacije povprašam, ali vedo kaj o izročilu svojih prednikov, mi pravijo, da to prvič slišijo, in se čudijo, hkrati pa mi dajo vedeti, da jih zgodbe, ki so jih pripovedovale takrat, niso zanimale, temveč le dolgočasile, ker so jih prevečkrat ponavljale.

Po skoraj tisoč tristo letih zatiranja, poniževanja in posmehovanja s strani rimskokatoliške cerkve in njenih privržencev je prišel čas, da kot potomec prikritih negovalcev in zbiralec izročila rodne

Friglova domačija v Preložah. Prvo okno z leve je kuhinjsko, kjer je bil štedilnik, ob katerem sem slišal večino pripovedi.

vere ter ostalih pripovedi na vse zapiske gledam z veliko mero spoštovanja ter jih lahko brez sramu in strahu objavim, ne samo za domačine, ampak tudi za širšo javnost. Besede poganstvo namenoma nisem uporabil, ker je žaljivka in zmerljivka, česar si naši predniki za vse, kar so pretrpeli pri pokristjanjevanju, zagotovo ne zaslužijo.

Knjigi sem dal naslov "V siju mesečine", ker sva šla z nono na pot zvečer v Prelože, podobno kot so hodili staroverci skrivaj na razne obrede. Zapisano izročilo namenjam svojima otrokoma Daši in Niku, posinovljencu Timu ter prihodnjim, novim rodovom.

PRIPOVEDOVALCI

V mojih mladostnih letih sem imel to srečo, da sem imel čudovite pripovedovalke različnih zgodb, pripovedi, bajk in ustnega izročila. To so bile moja pranova (prababica) Marija Cerkvenik, por. Ban, po domače Friglova iz Prelož, njena hči in moja nona (babica) Olga Ban, por. Čok, po domače Liletova, nonina sestra Marija Ban, po domače Friglova, vse po očetovi strani, pa Jožefa Mljač, po domače Bcljeva, por. Mljač, po domače Pepka Gabrijelova, Jožefa Mljač, po domače Pepa Žvnkova, Albina Mljač, po domače Britčeva, Frančiška Mljač, po domače Vrharjeva, por. Mevlja, po domače Francka Mevlova, Marija Mljač, po domače Brusova, por. Gregorčič, po domače Flekova, in Hana Mljač, po domače Bržanova, vse iz Prelož, mamina prateta Marija Mevlja, por. Fonda, po domače Pečarjeva, Ivanka Šušmelj, por. Stopar, po domače Hana Pintarjeva, Roza Ban poročena Maver, po domače Hlapčeva, Milena Umek, po domače Grčeva, por. Stopar, po domače Milka Zajceva, vse iz Lokve, in še nekatere naključne strine in tete, kot smo jim rekli takrat. Moški so bili bolj zadržani. Nekaj bolj "resnih" zgodb sem zvedel od mojega *nonota* (starega očeta) Jožeta Čoka, po domače Liletovega, mojega očeta Jožeta, Ivana Svetine, po domače Mihatovega, Ignaca Sile, po domače Žuštovega, Ivana Moderca, po domače Jegričevega, sosedovega strica Andreja, po domače Mevlovega, in še nekaterih drugih.

Potem ko so se politične napetosti na naši zahodni meji po letu 1954 umirile, smo z Videmskim sporazumom dobili prepustnice. Odprle so nam prehod meje in omogočile ponovne stike z našimi dragimi sorodniki, ki so ostali na drugi strani krivične meje. Tako sem vsak petek popoldne čakal v Lokvi pred gostilno Muha na lepo vzdrževan star Mercedesov avtobus "z nosom", ki me je odpeljal v mojo rodno vas Bazovico k noni Mariji ter tetama Mariji in Dori. Ostal sem lahko tri dni po štirikrat na mesec, takšen je bil takrat pravilnik o prehodu meje s prepustnico. Seveda sem to izkoriščal že prej s kolesom, vendar sem v zimskem času uporabljal avtobus. Kako nepopisno lepo je bilo v lepi in veliki hiši mojega prezgodaj preminulega *nonota* Jožeta Mevlje. Tam sta bila tudi moža obeh tet, Svetko, ki je postal mesar, in Franco, ki je pustil službo karabinerja in se poročil s teto Doro. Spominjam se, kako je nona jokala od sramote, ko naj bi se njena hčerka poročila z Italijanom. Pa se je kmalu izkazalo, da brez potrebe, dobili smo medse čudovitega človeka, ki nas Slovence izredno spoštuje in ceni. Tej, v začetku skrivni zvezi je največ botrovala Svetkova sestra

Marija Čufar, ki je Francotu prala in likala srajce, pri tem pa ji je pomagala moja teta Dora. Čeprav izredno zavedna Slovenka je videla v Francotu skromnega in poštenega fanta. K teti Mariji Čufar, ki pravzaprav ni bila moja prava teta, sem rad zahajal tudi jaz, še bolj pa me je vleklo zaradi njene matere Rozine, ki sem ji rekel kar nona Rozinca. Ta je bila kljub visoki starosti še vedno tako živahna, bistre pameti, navihana in zgovorna, da sem zaradi posedanja ob njenem toplém *šprgertu* povzročal kar nekaj ljubosumja pri moji pravi noni. Včasih sta se mi pridružili sestrični Silvana in Milena, tako da je bilo vzdušje pri poslušanju zgodb še bolj prijetno. Zgodb, ki mi jih je povedala, bi bilo za debelo knjigo, vendar si jih takrat še nisem zapisoval. Nekatere, ki so me najbolj prevzele, pa sem si le zapomnil.

"Nona" Rozinca
pri svojem
šprgertu

Hana Stopar, po domače Pintarjeva,
avgusta 1971

Gabrijelova zakonca

Gabrijelova zakonca Jožefa Mljač, po domače Bcljeva (1906–2005) iz Prelož, in njen mož Jože Mljač, po domače Gabrijelov (1902–1935), nista imela sreče v svojem kratkem zakonskem življenju. Kmalu po rojstvu sina Ivana in hčerke Stane je Pepki, kot so ji pravili domačini, umrl mož. Ostala ja sama z majhnima otrokoma v najhujših časih italijanskega fašizma in vojne. S pomočjo dobrih sosedov in garaškim delom ji je uspelo obdržati skromno domačijo in preživeti oba otroka. Nešteto korakov s *karjolo na pužo* (dvokolnico), ki jih je naredila v Trst in domov, ko je vozila mleko drugih kmetov in nekaj svojih bornih pridelkov, jo je samo utrdilo v njenem težkem, vendar dolgem življenju. Še pri devetdesetih letih je še vedno radoživo pripovedovala zgodbe iz preteklosti in potožila se je samo, ko je ljubko rekla: “Veš, Boris, vse se dobro spominjam za nazaj, tudi sto let, ma kaj je bilo včeraj, pa si ne zapomnim, kaj ni to čudno!” Tej ženici, pravi kraški grči, ki je potrpežljivo in z ljubeznijo opravljala težka kmečka dela skoraj do konca svojega življenja, namenjam v znak hvaležnosti to kratko predstavitev. Brez njenih pripovedi bi bili moji zapisi veliko bolj siromašni.

Ivana Šušmelj, poročena Stopar (1904–1987), po domače Hana Pintarjeva, je bila po rodu Danijelova. Kar nekaj let mi je delala družbo, ko sva pasla krave vsak na svojem *partu* (pašniku) na Hribu. Bila je izjemno duhovita pripovedovalka in skoraj vedno dobre volje, čeprav je imela izredno težko življenje. Stoparjev rod izvira z Dolenjske iz okolice Novega mesta. Po poklicu so bili *pintarji* (sodarji) in so hodili s trebuhom za kruhom iskat delo. Naselili so se v naši vasi v začetku 19. stoletja in nadaljevali svojo obrt izdelovanja škafov in *wrn* (večji škaf). Iz rodu Danijelovih je bila tudi dekla, ki je stregla župniku Josipu Jurici in je bila umorjena skupaj z njim 14. novembra 1667, ker je verjetno prepoznala storilce.

Lokavski očaki

Med ljudmi je navada, da prebivalce določenega območja zaradi lastnosti, ki bolj ali manj prevladujejo v njihovem značaju, splošno okarakteriziramo: tako so Vipavci brbljavi itd., medtem ko je za Kraševce vselej veljalo, da so trdne korenike in menda bo res tako. Predstavili bi vam radi štiri najstarejše krajanje Lokve, kraške vasi, ki je med največjimi na Primorskem.

Mihael Gregorčič ali podomače Miha Meklinov je v maju dopolnil 92 let. V mladih letih se je izučil za krojača. Prva svetovna vojna ga je kot mnoge druge vzela na fronto, s katere se je po končani vojni srečno vrnil v Lokev. Poročil se je in s krojaštvom (izdeloval je obleke za prodajo na sejnih) preživljal družino. Miha je še vedno čil in zdrav, zgovoren in z dobrim

spominom. Srečali smo ga, ko je na vozičku peljal drobiž za kurjavo.

Kdo bi Ivanu Magajni, prisodil, da je že prešel dvaindevetdeseto leto, ko ga srečaš na cesti, na kolesu, s katerim se vozi v Divačo, Lipico, pa tudi čez mejo v Bazovico. »Kakšna sreča, da sem zdrav. Kaj ko bi tudi jaz zbolel,« pravi. Ženo ima namreč Ivan že štiri leta priklenjeno na posteljo. Ostala sta sama in tako mora Ivan poskrbeti za oba. Včasih je čevljaril, za preživljanje pa sta redila še kravico in prašiča. Tudi veseljak je bil Ivan, godec in je ob vsaki priliki rad raztegnil svojo harmoniko.

Na dvorišču smo srečali Ivana Umka (Grčevega Naneka), ko smo ga obiskali. Pripravljal je drva za zimo. »Moram nekaj delati, saj sin in snaha ne zmoreta vsega. Pa tudi sam se bolje počutim, če kaj delam, je v smehu dejal, in nas povabil v hišo na kozarec malvazije. Nanek kaj rad poizveduje,

vse ga zanima, gospodarstvo in politika, doma in v svetu. Pa sina se spominja, ki je dezertiral iz italijanske vojske in potem 1943 padel kot slušatelj partijske šole v Cerknem. »Tudi za vodovod v vasi sem kopal, pa še pomagam na gruntu in živino ženem na pašo,« se postavi 93-letni Lokavčan. Četrty in najstarejši med najstarejšimi Lokavčani je Franc Stopar, ki jih je prekoračil že štiriindevetdeset. Z Grčevim Nanekom sta skoraj sosedja in prav tako kot Nanek se je tudi Frane komaj preživljal z revnim posestvom. Starejši sin je še mladoleten emigriral v Jugoslavijo, ostali štirje so si tudi poiskali kruha drugod. Zdaj živi pri enem izmed petih sinov in vse pravi, da je dobro. »Le noge me slabo nosijo. Rad bi šel v družbo, v gostilno. Domači bi me že zapeljali, pa nimam več vrstnikov, pa tudi petja, kot včasih, ni več.«

JOŽE ŽNIDARŠIČ

Miha Gregorčič

Ivan Magajna

Ivan Umek

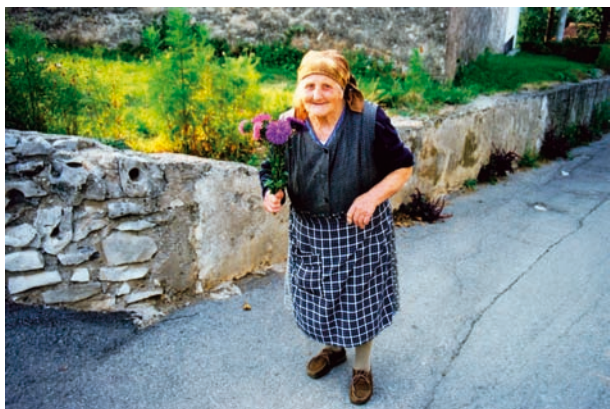
Franc Stopar

Lokavski očaki leta 1981. Članek novinarka Jožeta Žnidaršiča v Primorskih novicah, 18. decembra 1981. Vir: Tončka Vojska

Miha Gregorčič, po domače Mehlinov, je bil velik šaljivec in je znal povedati kakšno mastno. Ivan Magajna ali Nini od Milje je bil vaški godec in veseljak na vaških veselicah in ohceti. Ivan Umek, po domače Nane Grčev, je bil legenda tudi v očeh mladostnikov. Izredno preudaren in načitan je še pri devetdesetih skupaj z mladinci iz Lokve pomagal udarniško pri kopanju jarka za izgradnjo vodovoda za obe naši vasi. Franc Stopar ali Frane Petkov po domače je bil simbol trdnega vaškega gospodarja in zelo družabnega vaščana. Vsi so bili zaradi izrednega spomina zelo dobri pripovedovalci starih zgodb.

Hana (Joanna) Mljač je bila rojena 28. novembra 1887 v Preložah staršema Ivanu Mljaču (1863–1890), po domače Bržanu, in Jožefi (Pepi), roj. Škibin (1863–1921), po domače Škibinovi iz Prelož. O njej imam zabeleženo le to, da je služila v Trstu. Imela je sestro Marijo, ki je bila poročena v Repentaborju, in po materi polbrata Antona (okoli leta 1930 je emigriral v Argentino) ter polsestro Antonijo (poročeno k Trunfčevim). Očeta vseh štirih otrok sta bila brata Bržanova. Hanin oče je umrl mlad, star 27 let, za jetiko, o smrti njene matere Pepe leta 1921 pa imam zabeleženo opombo, da je "padla na ognjišče", kar koli bi lahko to že pomenilo.

Zadnji Bržan je umrl leta 1937. Kdaj je hiša pogorela, ne vem. Je pa takrat precej hiš pogorelo, bodisi zaradi Italijanov ali pa kar tako, da so ljudje dobili kaj od osigurancije (zavarovanja). Tudi sicer

Albina Mljač, po domače Britčeva iz Prelož, julija 1999. Bila je zelo duhovita in radoživa pripovedovalka. Povedala je, da je hotel njen oče njej in bratu ob rojstvu dati ime Zorica in Zorin. Takratni župnik v Lokvi je rekel, da to nista krščanski imeni in jima je določil imeni Albina in Albinus.

Izredno dobra pripovedovalca iz Lokve Ivan Svetina (1913–2010), po domače Mihatov, in Slava Fonda - Vršancova, por. Svetina (1921–2010), po domače Slava Mihatova, fotografirana le nekaj mesecev pred smrtjo

Ignac Božeglav po domače Nacko Juretov, ki mi je kot velik ljubitelj naše okolice, precej pomagal pri raziskovanju ledinskih imen, pastirske dediščine in naravnih znamenitosti. Tudi sam po dolgem in počez prehodil okolico naših dveh vasi. Posredoval mi je tudi precej zgodb iz ustnega izročila, pa tudi svojih opažanj znamenitosti v naravi.

Tončka Vojska.
Tončka Škabar, poročena Vojska (rojena 1929), mi je še tik pred koncem zapisovanja starih zgodb s svojim izrednim spominom pomagala osvežiti nekatere, ki si jih v mladih letih nisem zapisal in sem jih samo delno ohranil v spominu. Dar pripovedovanja je podedovala po svoji materi Antoniji Ban - Friglevi, poročeni Škabar po domače Tuöni Škâbarjevi, ki je bila sestra moji noni Olgi, ter Marički in Jožetu Ban - Friglevim iz Prelož.

Ivana Tavčar (1896–1991), po domače Hana Merčancova, roj. Cerkvnik, po domače Mrtnjačeva

je imela Bržanova hiša zanimivo zgodovino. Zgrajena je bila leta 1805/6, v času Francozov, in takrat je menda gostila nekoga francoskega oficirja, ki je tisti čas živel v vasi. Govorilo se je, da je bila takrat edina visoka hiša v vasi, poleg Muhove v Lokvi. Stara Bržanova hiša je potem postala Martinceva, ker je v njej ostal najstarejši Bržanov sin Martin, staro hišno ime pa se je prenese na novo hišo. Sledi "čarovništva" so bile v Lokvi žive še v 19. stoletju. Zadnja znana Lokavka, ki sicer ni bila babica, je pa v vasi serijsko opravljala splave in pri tem uporabljala praprot, je bila Jožefa Zatlter (1896–1943), po domače Pepa Ukova (vir: Robert Fonda: Lokavsko-preloški rodovniki; <http://www.scoop.it/t/slovenian-genealogy>).

Pripovedi Zlodjev skedenj, "Gura" in "Štuglje", ki niso iz lokavsko-preloškega okoliša, mi je leta 1976 povedala Ivana Tavčar, po domače Hana Merčancova. Takrat nisem vedel, da je bila ta prijetna 80-letna ženica nečakinja moje prababice Marije in sestrična moje babice Olge. Verjetno ji je kje prišlo na ušesa, da sprašujem okoli o starih zgodbah, pa se je sama ponudila, da mi je vse to povedala.

Izredno spodbudo, pomoč in sodelovanje so prispevali: prof. ddr. Andrej Pleterski, doc. dr. Katja Hrobat, Mateja Belak, režiser Jadran Sterle, dr. geol. Ladislav Placer, rodoslovec Robert Fonda, radijska voditeljica Ljuba Sušanj, fotografinja Jožica Zafred, jamar Emil Kariž, geografinja Rosana Cerkvnik, inž. stroj. geomant Jože Munih, univ. dipl. inž. kraj. arh. Bojana Čibej, Tatjana Križmančič – noše na Krasu, Janko Samsa – vozovi na Slovenskem, Robert Prunk – GPS točke, dialektologa dr. Jožica Škofic in dr. Peter Weiss ter moja žena Nataša Čok – fotografije in potrpljenje, za kar se jim vsem še posebno zahvaljujem.

Zbiralec: Boris Čok

STARODAVNI OBRED V JAMI TRIGLAVCI

Uvod

To zgodbo mi je povedala moja prababica Marija Ban, po domače Frigleva, po ustnem izročilu svoje babice Marjane Mljač (1823–1896) leto pred svojo naravno in spokojno smrtjo. Rojena je bila leta 1877 kot Cerkvenik, po domače Mrtnjačeva iz Prelož pri Lokvi. Umrla je med spanjem leta 1967. Kot gimnazijec sem jo večkrat obiskal, predvsem zaradi njenih pripovedi iz preteklosti. Bila je še zelo bistrega uma in vedno mi je rekla: “To ti povem, ker si naš, zato ker take stvari, ki ti jih bom povedala, niso za vsaka ušesa. Povem ti jih, da boš vedel, kako je bilo nekoč, ko smo verjeli še po starem! Zapiši si, in ko boš nekega dne to prebral svojim otrokom, vedi, da to niso pravljice, ampak stvari, ki smo jih morali skrivati in zatajevati!” Vse zgodbe sem takrat sprejemal z nekakšno nejevero, toda ko sem z leti začel prebirati dela nekaterih slovenskih avtorjev s podobno vsebino, sem bil vedno bolj prepričan, da je moja prababica govorila resnico. Ko sem v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja obiskal še Preložanko Jožefo Mljač, po domače Žvinkovo, zaradi ledinskih imen, sem jo previdno vprašal o Triglavci. Malo me je nezaupljivo pogledala in v stari preluščini vprašala: “*K`du t`j tu povedou?*” (Kdo ti je to povedal?) Odrezavo sem ji rekel: “Moja *bižnona* Friglevka!” Tedaj se je sprostita in me vprašala, ali sem to povedal še komu. Ko sem ji zatrdil, da sem prababici obljubil, da o tem ne bom govoril, mi je tudi ona zabičala, da to lahko vedo samo tisti, ki jim lahko zaupaš. Zgodba je bila samo v nekaj podrobnostih drugačna od tiste, ki sem jo poznal. Ko sem jo vprašal, kdo jo je povedal njej, je spoštljivo odgovorila: “Moja *bižnona*, bila je zadnja *svetica* (svečenica)!” Ali je potem bila tudi prababica Marije Ban Polona Mljač, po domače Mrtnjačeva (1795–1841), svečenica? Zelo verjetno. Po tolikih letih, ko naših prednikov ni več, sem se odločil, da to zgodbo objavim, saj jim ne morem več škodovati.

Obred

Na jesen, konec meseca septembra, potem ko je bilo požeto še zadnje žito, ajda, so se častilci starega kulta rodnosti skrivaj in potihom dogovorili, da bodo ob prvi polni luni pripravili obred v jami Triglavci. Dan pred tem so skrivaj šli k čudežnemu izviru *Uru`će* (danes Vroček). Takrat je kristalno čista voda izvirala iz rova pod temno sivo skalo iz fliša. V bližnji okolici so nabrali praprot in jo pomočili v izvirno vodo. Praprot so skrili v vreče in jo odnesli domov. Naslednjo noč so se skrivaj zbrali na hribu Golcu. Štiri najlepša dekleta svetic (svečenice), oblečena v bele lanene obleke, so si zavezale pas, na katerem so imele pripeto praprot (različica: so si zataknille praprot okoli pasu). Praprot naj bi jih varovala pred besi. (V Preložah je še danes ohranjena kletvica, verjetno nekoč urok: “*Bes te plentaj!*”) Starešina je v malhi iz platna nosil v mošnjičkih tri vrste žita: pšenico, rž in ajdo. Podali so se proti jami Triglavci in v siju mesečine so lahko našli pot. Po hribu so se spustili navzdol do Stopc mimo jame v Stopcah, iz katere so prihajale meglice. Po ozkem kolovozu čez gmajno v Hrastovcah na

Greben. Od tod čez Ravni do kamnitega Koblaka še rahlo navzdol po brezpotju k jami Triglavci. Na robu udornice so prižgali baklo in se po nadelani poti napotili navzdol do spodmola. V spodmolu je na dnu podolgovat obredni kamen z manjšo *škovnico*, v katero kaplja voda s stropa nekdanje jame. Štiri dekleta so se postavile okrog kamna, si odvezale pasove iz praproti in jih položile preko kamna. Starešina, ki je bil neke vrste sveti mož ali božja glava (tako naj bi nastal v vasi priimek Božeglav), je najprej zataknil baklo v izklesano luknjico v kamnu in potem vzel iz malhe zrnje žit ter jih tako, kot so po vrsti dozorela na polju, potresel v *škovnico*. Dekleta so položile roke na kamen in starešina je spregovoril: “O, Deva dâj dâ duöbru bi rödila, dâ Muöra n’ič j’im ne bi slabša strila!” (O, Deva, daj da dobro bi rodila, da Mora jim ne bi nič slabega storila!) Dekleta so trikrat vzkliknile: “Deva jarovi!” Starešina je z dvignjeno baklo zaokrožil okoli kamna, nakar so dekleta pobrale pasove iz praproti in si jih ponovno pripele. Počasi so se začeli vzpenjati in starešina je na robu doline ugasnil baklo. Tiho so se vračali po isti poti proti svoji vasi. Ob prihodu v zgodnjih jutranjih urah so dekleta tiho klicale domače pse, ki so jih poznali, da ne bi lajali. Zaupnim družinam so naslednji dan zvečer nesle praprot, da so jo položili na domače ognjišče. Posvečena praprot je rodbino varovala pred nesrečo: boleznimi, naravnimi ujmani, nezgodami in lakoto. Ko je poteklo nekaj dni in je luna prešla v prvi krajec, se je starešina s sekiro v roki in z malho čez ramo ob belem dnevu napotil k jami Triglavci, kot da gre na gmajno. Previdno, da mu ne bi kdo sledil, se je napotil v spodmol. V *škovnici* na obrednem kamnu je zagledal zelen šopek. Zrnje v vodi je vzkliklo. Previdno ga je pobral in položil v malho ter se odpravil nazaj v vas. Naskrivaj je odšel na njive, ki so bile zorane in posejane od njemu zaupnih kmetov. Kjer je bilo namenjeno za pridelovanje žita za naslednje leto, tam je v grudo zataknil vzkliklo zrno in dejal: “Jari žitu, jari! (Rodi žito, rodi!)”

Polju pod Preložami se še danes reče Jarovice.

Zadnji obred naj bi bil konec tridesetih let 19. stoletja. Tako je rekla Pepa Žvinkova. Ko naj bi se začelo pogozdovanje gmajne, so gozdni čuvaji presenetili starešino v spodmolu in naj bi ga pretepli, vendar so to samo namigovanja. Tudi govorice, da so v Podgovju (*pod gaugami*, ljud. gavge, knj. vislice) obesili staroverce, niso dokazane, bolj verjetno pa hudodelce ali dezertarje iz francoske vojske. Tudi gradnja železniške proge Divača–Pulj, ki se je pričela leta 1873 in končala z otvoritvijo 1876, bi lahko bila vzrok za prekinitvev obreda. Kaj se je v resnici zgodilo, mi še do danes ni uspelo izvedeti. V Preložah danes nihče o tem ne ve nič.

O izvoru imena Triglavca

“Ku suö naši predn’ici pršli u tjé kraje jnu uöstali, suö zâčéli uöglédav’it jnu spöznavât zemlo uökuli suöjša kraja. Lédiném suö dajâli jména séz nârave ku jé blu kâj, ku j’ih jé pr’ités’inlu, kâr suö rabli âlpjé pö drujéh stvâreh. Pr` tâ stari véri suo jémeli böl malu svétišč, zâtu ku suö mölili pö starém nâ skritu u tačéh krajéh, ku jé nârava jéméla suöjo muć. Tu suö bli stüidenci, nâ vršji kšnéša hriba, u spödmuöli, jamâh jnu dršuoť u nâravi. Svjéti muöži, ku suö jém rekli buöžje šlave suö délali mölitve pö starém jnu suö čutli nekâj u nâravi ku druji lédjé nesuö mogli. Jéskali suö tačé kraje zá muölét pö starém, ku suö nekâj pömenli dâ j’ih jé pövjézâlu séz starmi bušâmi ku suö bli skriti u nâravi. Bliskânje, grmenje, vetér, woda jnu drügu. U naši tâ stari vjeri jé biu tâ višji buh Trišlou, ku jé jému tri šlave. Z anuoť jé ahtou nébu, séz drüšo zemluö jnu séz trećuö pöd zemluö. Zâtu jéma tüdi naša tâ vjéca šuöra tâku j’imé.”

“Ko so naši predniki prišli v te kraje in se naselili, so začeli raziskovati in spoznavati okolico svojega kraja. Ledinska imena so dajali predvsem zaradi naravnih zanimivosti, po namenu uporabe ali po kakšnih drugih značilnostih. Pri stari veri so bila svetišča zelo redka, saj so za molitve po starem (obrede) največkrat uporabljali kraje, ki so bili skriti oziroma so imeli neko čudežno moč. To so bili izviri, vrhovi hribov, spodmoli, jame in druge naravne posebnosti. Sveti možje – božjeglave, ki so opravljali stare molitve, so imeli nek čut do narave, ki ga ostali niso zaznavali. Pri večini teh naravnih svetišč so največkrat iskali nekaj, kar jih je pritegnilo, ki (da) bi ta kraj zaradi naravnih čudes povezali s takratnimi bogovi ali božanstvi, ki so predstavljali te naravne pojave. Blisk, grom, veter, vodo in druge. V naši stari veri je bil glavni bog Triglav, ki je imel tri glave. Z eno je pazil na nebo, z drugo na zemljo in s tretjo pod zemljo, zato ima tudi naša najvišja gora tako ime.” Tako je začela pripoved pra-

babica Marija in nadaljevala: “U tismi spöduöli ku suö Ša tâ prvi naši lédjé ku suö pršli, najdli méd uöbejmi Radvanji suo tâ stare buše vidli u spödmuöli kukâr tri glave, jnu ne tâku kukâr u Tršlouci ku suö nâ vršji spödmuöla tri stene. Tri kamni alpéj tri stene suö bli tri buši u anmi buši jnu tu já biu zanjéh Triglou, zâtu suö dali tâku j`ime. Triglouca uöbejém spödmuölm.”

“V spodmolu, ki so ga prvi prišleki našli nekje na sredini južnega obrobja dveh velikih udornic Gorenjskega Radvanja in Devaškega Radvanja (po starem Radovanov dol), so stare bogove v nasprotju z lokavsko *Triglouco*, ki ima na vrhu spodmola tri večje skale, videli na stropu samega spodmola. To so tri kamnite “glave” (zaobljen ostanek treh nekdanjih kapnikov na stropu) – trije *bugi* (bogovi) v enem *bugi* (bogu), tak je bil Triglav. Zato ime spodmola Triglavca.”

“Jnu tri kâmnite glave nutér u wötlini, suö nâspruti dvejém kâmnöm , ku suö mölili pö starém jnu delâli pr-priušnje zâ jarövöst. Tâ spuödnji kâmén j`ima na vršji majhnuö skuöncu, ku vanjuö skuzi kapa strâšnu čista wöda séz čéftata jnu je pöduöbén, no sâj zâstuöpéš, tâm kamör žénjšcé rödimuö, jnu tu já pöménlu naše staru böžanstvu zâ rudnöst – Dewo. Prou glih nâd njuö já nâ čéftati njején špožu Dewâč. Wöda ku kapa séz Dewača pömeni, dâ sta uöna dva špožéta, ku se skuzi žén`ista, no témi se já reklu pö starém, da se jaréjuö.”

“Te tri kamnite glave v sami votlini so nasproti dvema kâmnoma, kjer so molili po starem in delali priprišnje za jarovitost (plodnost). Spodnji kamen, ki ima na vrhu manjšo *škovnico*, v katero neprestano kaplja izredno čista voda s stropa, je podoben, saj veš, tistemu delu tele-sa, kjer ženske rodimo (žensko spolovilo), in predstavlja naše staro božanstvo za rodnost – Devo. Prav nad njo je na *čéftatu* (stropu) njen ženin Devač. Voda, ki kaplja z Devača, ponazarja, da sta ona dva kot ženin in nevesta, ki se zmeraj ženita, po starem se je reklo, da se *jaresta*.”

Menim, da se lahko prepričamo, da je res tako, na kraju samem!

S Triglavco in njeno obredno vsebino bi lahko povezali tudi izvor krajevnega imena Divača. Sami krajani in domačini iz okoliških vasi so ime tega kraja v narečju vedno izgovarjali *D`vača*, kar bi v načinu izgovarjanja samoglasnika e lahko bilo tudi Devač ali Devača. Torej kraj, ki je v bližini obeh božanstev. Znano je tudi, da so iz Divače in verjetno tudi iz okoliških vasi nekoč na skrivaj hodile v spodmol Triglavca “zdravit se” ženske in dekleta, ki so imele težave z zanositvijo. Ko je zvedela duhovščina za ta način zdravljenja, je pri cerkvi sv. Antona Puščavnika v Divači dala postaviti leta 1768 *pil* (znamenje v obliki stebra) s podobo ustreznega svetnika sv. Frančiška Pavelskega, ki naj bi zdravil jalovost in hkrati odvrčal ženske od poganskega obreda.

Tri glave in obredni kamen

Tri stene

Vhod v spodmol

Ledene sveče med obema obrednima kamnoma. Tam, kjer so sveče večje, so izklesali vdolbinico za zatikanje bakle.

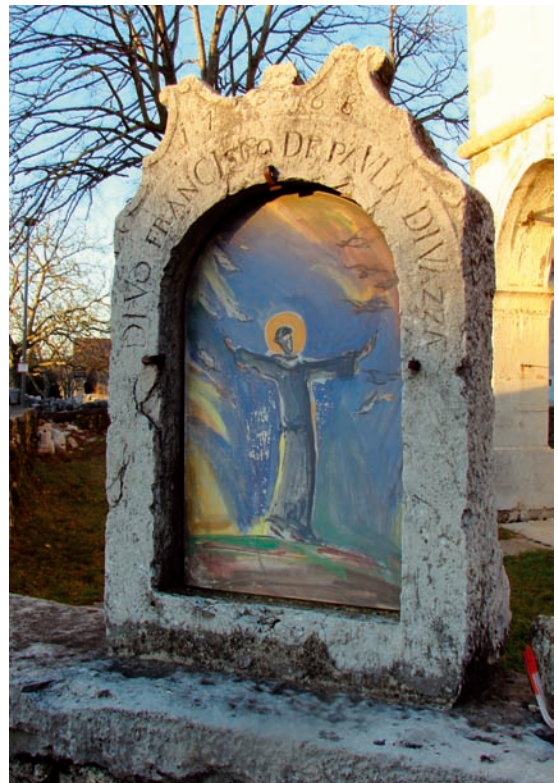
Škovnica z vodo

Pil svetnika Frančiška Pavelskega pred cerkvijo v Divači

Okolica spodmola

Simbolika, kot jo vidi umetnica Bojana Čibej

SVETI OGENJ – ČOK (Č`UOPA)

Besedo čok so v naše kraje prinesli Furlani, ki so s Kraševci zelo dobro trgovali in izmenjavali različne dobrine. Še posebno je bil znan sejem v Štivanu pri Devinu, kjer so trgovali in izmenjavali vse, od poljskih pridelkov do brusnih kamnov, lesa, oglja, kamnitih izdelkov, keramike, oblačil pa do štorov, ki so ostali pri poseki hrastovih dreves. Tem štorom so Furlani pravili “zoc” in Kraševci so to besedo prevzeli v svoj besednjak. To ni bila edina beseda, kar precej drugih kot *kotla*, *čitla* (krilo), *vantla* (brisača) in npr. zelo pogosto uporabljano *-bot* (-krat) (*anbot*, *dvabota* itd. = enkrat, dvakrat). Štori ali čoki so bili zelo cenjeni predvsem zaradi kurjenja na odprtih ognjiščih, saj je to bil posušen izredno trd les, ki je gorel na ognjišču počasi in dlje časa kot polena. Predvsem je bilo teh čokov precej v obdobju, ko so hiše začeli pokrivati s *škrkami* in so rabili močne grede, ki so lahko nosile veliko težo, za kar je bil najbolj primeren prav hrastov les. “Takrat so rasli hrasti po Krasu tako na gosto, da bi lahko šel po vejah do Devina!” mi je večkrat rekla moja nona Olga. Ker je bil hrast mogočno drevo, je bil čaščen tudi kot neke vrste sveto drevo, še posebno njegove korenine, ki so predstavljale vir moči in življenja. Vir moči in življenja je predstavljalo s svojo toploto tudi sonce, v katerem so videli starega boga Kresa. Če so za svetega *J`vana* ta staremu bogu Kresu na čast prižigali mogočne grmade, so njegovemu manjšemu sinu, ki je bil mali bogec – božič, v času zime poklonili sveti čok ali *č`uopo*. Tako so hoteli privabiti njegovega očeta, da bi pregnal zimo. Čeprav je bilo kopanje štorov zelo težko in mučno delo, je pomenilo tudi vir denarja, s katerim so si lahko kopači pri obrtnikih kupili obleko in obutev. Pri kopanju čoka za božič pa so še posebej pazili, katerega bodo izbrali in prihranili za obred. Ni smel biti prevelik in moral je biti ravno prav suh. Potem ko so ga izkopali, po navadi sta to naredila oče in najstarejši sin, so ga pripeljali z volovsko vprego domov na borjač in ga spravili na suho. Poslej se ga ni smel razen očeta in sina nihče več dotikati. Pri tem so pripravili še dve hrastovi *glovnji*, ki so ju že pred tem odžagali s hrastovih vej. *Glovnje* so nastale na hrastu zaradi bele omele in so bile še bolj trde kot hrastov čok. *Glovnje* so imele tudi zaščitni pomen proti urokom in slabim vremenskim vplivom. Proti urokom za zaščito domačije so jih postavljali na zidove borjačev ali okna hlevov, podobno kot danes buče za noč čarovnic, le da so *glovnje* vzdržale tudi po več let. Proti toči, slani, rastlinskim boleznim in škodljivcem trte pa so jih obešali, da so bingljale z latnikov, ki so bili pritrjeni na kamnite kljuge v visokih zidovih. Samo tako je ta vrsta samorodne trte *bekonke*, ki je rodila grozdje *bekon* in *guštano* (avgustovsko), uspevala v Lokvi in Preložah na nadmorski višini 450–500 m. Visoki zidovi so jo ščitili pred močnimi sunki mrzle burje, prav tako latnik iz kolov, ki je bil pritrjen na kamnite kljuge. Pokončni koli so bili zabiti v tla ali pa so bili *zakajlani* (zagozdeni) v izklesane kvadratne vdolbine na kamnitih kvadratnih kamnih širine in višine pribl. 40 cm, ki so bili oddaljeni dva do tri metre od zida. Prav zaradi takih pogojev je bilo sicer kiselkasto vino izredno pomembno in cenjeno pri domačinih, saj je bilo vino iz Istre na voljo le za denar v vaških gostilnah. Prav s tem domačim vinom so poškopili tudi sveti čok. Žal niti *glovnje* niso mogle preprečiti napada hude epidemije trtnih uši po prvi svetovni vojni, tako da so le redke trte obstale.

Na predvečer božiča, še pred mrakom, sta gospodar (starešina) in njegov sin, če sta bila dovolj močna, odnesla čok na ognjišče ali ga odpeljala na samokolnici. Še pred tem je morala gospodinja z bršljanom očistiti ves star pepel z ognjišča in ga posuti na vrt. Ko sta postavila čok po dolgem na ognjišče, nikoli počez, ker je to lahko prinašalo nesrečo, sta ga na odžaganem delu podložila z dvema *glovnjama*, na drugem koncu so ga od tal držale korenine. Tako je bil pod njim prostor za dračje in manjša polena, ki so jih pripravili predvsem iz posušenega sladkega lesa (leske, drenea, gloga, črnega trna, mokovca). Tak les ni vseboval strupenih grenčin kot npr. jesen ali gaber, ker je pripadal divjemu sadnemu drevju, zato so ga imenovali sladki les. S takim dračjem je gospodinja spekla v zidani peči tudi svečani sladki kruh ali pinco, v katero je vmesila jabolko in jo posula z nekaj orehovimi jedrci. To vrsto sladice naj bi pekli, preden je v naše kraje prišla potica konec 18. stoletja. Pred prižiganjem čoka se je zbrala okoli ognjišča vsa družina. Pred prvo svetovno vojno ga je ponekod na željo gospodarja blagoslovil in poškopil tudi župnik. Gospodar je s kresilno gobo svečano prižgal dračje pod čokom takoj po sončnem zahodu. Dračje se je razgorelo in pokalo, pri tem so ženske lahko razbrale, kakšna bo letina. Za priprošnje k dobri letini in blagostanju v družini so čok polili z vinom, pomazali z medom in potrosili nanj ščepec soli ali vrgli nekaj orehov v ogenj. Če ogenj z dračja ne bi vžgal čoka in bi ugasnil, bi to pomenilo smrt v družini v naslednjem letu. Da bi se čok vnel in zagorel, so si pomagali z razpihavanjem, tako da

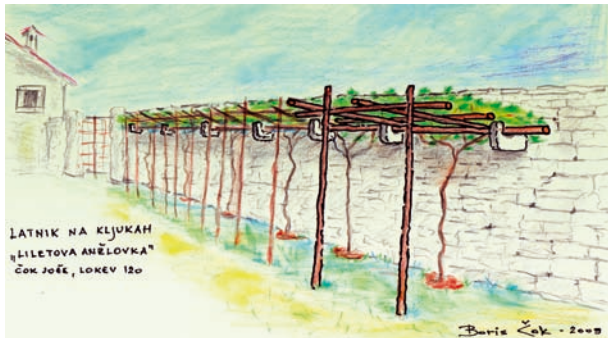
so dekleta z brinjevimi vejicami mahala proti njemu. Brinjeve vejice so potem podtaknile v žerjavico, da so zaprasketale in oddale prijeten vonj. Ko je čok začel goreti, je plapolanje ognja ustvarjalo po zidovih gibanje senc, ki so predstavljale duše umrlih. Domači so iz njih ugotavljali, kateri od pokojnikov jih je obiskal. Tako so sedeli ob ognjišču in se pomenkovali, možje so zraven pili domače rdeče vino *bekon* ali *guštan* in nazdravljali, ženske so tudi zapele in po malem srkale iz moževih čaš. Ponekod so na paličke nabodli repo in jo pekli v žerjavici. Tudi to početje je imelo namen zdravljenja ali očiščevanja telesa. Pred polnočjo je gospodinja ponudila obredno pogačo in vsak je z roko odlomil košček. Če je bilo v odlomljenem koščku od dekleta ali fanta jabolko, je to pomenilo, da bo v naslednjem letu pri hiši ohcet. Če so ga dobili starejši, so se dražili, da imajo *ljubo* ali *ljubega* (ljubico ali ljubimca). Ob polnoči so se odpravili k polnočnici in pri tem je gospodar zadolžil nekoga izven rodu, da je čuval ogenj. Temu čuvaju so pravili *lila* ali tudi *vahtnik*. Čok ali *č`uopa*, kot so mu rekli v Preložah, je moral goreti

Glovnja na hrastu

Ognjišče v Ljenčkenu hiši v Trebčah

Latnik na kljukah

Zid s kljukami v Anžlovki

Čok z glovnjama

vsaj teden dni ali do novega leta. Dlje ko je trajal, boljša se je obetala letina in blagostanje v družini. Pepel, ki je nastal od zgorjenega čoka, je gospodinja potrosila pred prag hleva in na vogale hiše. Ta obred je začel izginjati konec 19. stoletja z opuščanjem ognjišč zaradi zidanih štedilnikov. Zadnji sveti ogenj s č`uopo so kurili na ognjišču pred drugo svetovno vojno leta 1938 pri Trunfčevih v Preložah. Ponekod so v spomin na sveti ogenj na božični večer še dali v štedilnik manjšo *glovrnjo* ali vejico brinja. Potem pa se je tudi to opustilo, tako da se je ta lepi običaj ohranil samo še v spominu in ustnem izročilu najstarejših ljudi.

Vse zgoraj navedeno so mi pripovedovale: Marija Ban, po domače Friglova, Albina Mljač, po domače Britčeva, Francka Mljač, po domače Vrharjeva, Hana Mljač, po domače Bržanova, Marija Božeglav, po domače Juretova, Marija Mljač, po domače Brusova, por. Gregorčič, po domače Flekova. V svoji pripovedi mi je vsaka namreč povedala nekoliko drugače oziroma dodala še kaj, česar nisem slišal od drugih. Tako sem sestavil iz vseh njihovih pričevanj ta zapis. Razen Marije Božeglav, po domače Juretove (trta, vino in latnik), so vse ostale iz Prelož povedale bistveno o "starih navadah" in "čaščenju".

Marija Mljač, po domače Brusova

GLUHI DOL (DU)

Bilo je v času zimskih šolskih počitnic konec februarja leta 1965, ko me je moj nono Jože Liletov povabil na pašnik na Hrib. Vabilo je bilo prav zanimivo, saj je povedal, da gre ruvat poganjke bora, sicer bodo prerasli cel *part* (pašnik). Rekel je: "Saj si tudi ti že močan, boš še ti kakšnega *zril* (zruval)!" Med potjo mi je pripovedoval zgodbe iz svoje mladosti, predvsem iz časov pastirovanja. Kako in kje so se zbirali in kaj so počeli na paši. Spotoma mi je pokazal še igro *trigo*, vklesano na gladki skali ob kolovozu proti Čistemu kalu. Povedal je, da ne ve, kdo jo je vklesal, da pa so jo v našo vas po vsej verjetnosti prinesli vitezi templarji, ki so tudi zgradili samostan. Prav okoli nekdanjega samostana da jih je še veliko vklesanih v *škrilah* na zidu okoli cerkve. Na hitro mi je razložil, kako se je *trigo* igralo, da so jo igrale predvsem pastirice.

Potem sva krenila s poti na gmajno in se lotila ruvanja. Pri tem sva se zabavala, saj so se nekateri bori krepko upirali, in če ni šlo, je nono preprosto vzel fovč (doma izdelan pipec) in bor odrezal. Pri tem je še krepko zarobantil: "Rad bi vedel, kdo je bil tisti *zmotjenec* (zmešanec), ki je ukazal saditi bor v naše kraje!" Delo je šlo počasi, kajti mladih borov se je že precej zasadilo. Pri tem je pomagala burja, ki je

Triga, vklesana v skalo na Blažčevem hribu. Hrib je ledinsko ime, Blažčevi je družinsko ime, njihov je eden od pašnikov na Hribu.

Templarski križ na škrlu, ki je bila nekoč na zidu ob samostanu

Čevitnikovo zavetišče

obzidan skalni previs! “Vidiš, tu je stari Pepi Čevitnik (Jožef Umek, 1863–1931) kopal zemljo za na njivo na Kotanji, zraven je pripravljaj še kamne za zidavo. Naredil si je to preprosto zavetišče, da se je skrtil pred dežjem ali da je počival in pojužnal v njem.”

“Enkrat, ko sem pasel, je začelo močno deževati, pa sem se zatekel tudi jaz k njemu in takrat mi je povedal zelo zanimivo zgodbo. Rekel je, da je čudna in da *ni za praviti* vsakemu naprej, da mu jo je povedal, ko je bil še mlad fantič, njegov nono Anton. Tako je bilo! Njegov nono je dobil od cesarskih oblasti zastoj majhen kos gmajne pod skalnim previsom, ki mu pravimo Gluhi *du* (dol). Bil je začuden, ko je videl, da je bila že od prej iz kamenja narejena pot, ki *ni imela za kaj rabit*, ker tam razen skal in jazbine ni bilo nič. Ne za grabiti listje, ne za steljo, ne za krave, še manj za drva! Je pa slišal od starih ljudi, da so tisto pot, ki jo varuje kamnit kuščar, nekoč uporabljali, da so hodili molit in prepevat po starem pod previs, kjer so bili na kamniti terasi postavljeni pokončno trije kamni. Vsak kamen je bil en star bog. Prav zato, ker se ni nič slišalo in odmevalo izpod previsa, so dali tistemu kraju ime Gluhi dol. Potem, pa že davno nazaj, da so se zbrali eni Guranci (verjetno vaščani iz Britofa), ki niso v to več verjeli, in s pomočjo župnika vse razdrili in kamne prevrnili, staroverci niso smeli več molit, pot pa je ostala in je še zdaj tam!” Odprtih ust in oči sem ga poslušal, potem pa takoj, ko je končal pripovedovati, vzkliknil: “Nono, to mi boš moral pokazati!”

Obljubil mi je, da bova šla to pogledat, ko bomo šli razkopavat krtine v ogrado h Kavam (kamnolom). Vedel sem, da ne bova šla tja na ogled namensko, da bo moral biti vzrok še kaj drugega, da bova to lahko naredila samo spotoma. Tako je tudi bilo. Čez dva meseca sva šla s kolesom po cesti proti Sežani z železnimi grabljami in pocinkanim *k'lanjem* (vedrom). Najraje bi se temu opravilu izognil, ker mi je bilo zoprno razkopavati zemljo s krtin in pobirati drobne kamenčke v *k'lanje* in jih nositi na *grubljo* (grobljo), vendar me je mikalo spotoma obiskati Gluhi dol. Ko se cesta prevesi

prenašala semena iz storžev celo iz precej oddaljenega borovega gozda nad Veliko steno. Ko sva se malo oddahnila, mi je pokazal starodavni Liletov kamnolom na Hribu pa, še skalo, pod katero je bil od mraza otrpel modras. Seveda ga je brez pomisleka ubil z velikim kamnom! “Da te ne bo pičil, ko boš pasel!” je zadovoljno vzkliknil. Nadaljevala sva z ruvanjem vse do opoldanskega zvonjenja, potem je rekel, da bo treba počasi domov, ker nas bo čakalo kosilo. Ko sva se začela vračati po kolovozu proti vasi, sem ga prosil, naj mi na hitro še kaj pove in pokaže: “No, pa skočiva še do Škrovja, ti bom pokazal Čevitnikovo zavetišče, tam smo se skrili, če nas je zatekla nevihta na paši!” Bilo je blizu poti in navdušen sem hitel z njim čez gmajno. Prispela sva pod

Kuščar zelenec

Kamniti kuščar stražar

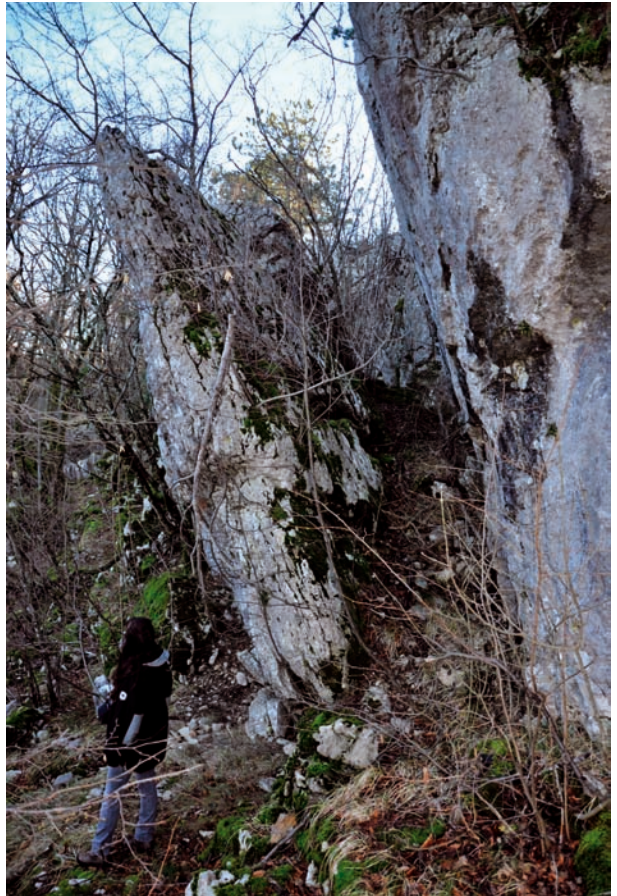

navzdol proti Vilenici, sva se ustavila, prislonila kolesi na zid, grablje in vedri pa skrila pod brin. Za kolesi se ni bilo treba bati, da bi ju kdo ukradel, preveč sta bili razpoznavni, za orodje pa je bilo drugače. Nono je vseeno malo pogledal naokoli, da ni nikogar, ker bi vsakemu domačinu bilo čudno, kaj tam iščeva, saj tu nismo imeli svojih parcel. "Če kdo pride, bova rekla, da sva šla na potrebo!" mi je zabičal. Najprej mi je pokazal kamnitega kuščarja, ki naj bi varoval prehod, zatem pa sva hitro krenila pod previsom in po nadelani poti pod strmo steno. Pot je lepo zgrajena iz skal različnih velikosti in se stopničasto vije med naravnimi prehodi pod previsom mimo manjše odprtine, ki vodi v jamo. Ponekod so na poti in ob njej vidni zvrnjeni ali nagnjeni podolgovati kamni, ki so najbrž nekoč stali pokonci in tako po vsej verjetnosti označevali pot. Tudi pojav kuščarja kot stražarja je zanimiv, saj je podoben kamniti stražar tudi pri Ruščevi dolinici pri *Triglouci* (Trhlovci) (glej str. 42).

Pot pod previsom

Previs Gluhi dol

"Tukaj so bili tisti trije kamniti bogci!" je rekel nono in pokazal pod previs, kjer je še vedno ležal en sam podolgovat kamen. Ostalih dveh ni bilo več. Potem je zažvižgal na prste! "Si slišal, nič ni odmevalo! Zdaj veš, zakaj so hodili tisti reveži sem molit po starem," je rekel malce zagrenjeno. Kot mladoletnik sem čutil, da je to povedal brez prezira in z velikim spoštovanjem do nečesa, česar ni bilo več. "Zdaj pa hitro pojdiva nazaj!" še zaskrbljeno. Ko sva prispela na cesto, mi je zabičal: "Obljubi mi, da o tem ne boš govoril nikomur, ker se ti bo kdo posmehoval in te zafrkaval, pa mene tudi!" Potem me je še ostro pogledal in vprašal: "Si razumel, kaj ti pravim?" Vrnil sem mu pogled in pokimal z glavo. Vedel sem, da kadar je nono govoril ostro in odrezavo, potem je bila zadeva preklemsko resna in je bilo treba držati besedo, čeprav me je srbel jezik, da bi se pohvalil z odkritjem, ko sem bil s prijatelji na paši. Bal sem se, da bi izgubil *nonotovo* zaupanje, če bi se prekršil, in potem mi v bodoče ne bi povedal več nobene pomembne stvari. Treba je bilo molčati, to je bila cena za nove zaupne

zgodbe. Nisem ga več spraševal o tem, čeprav me je razjedala radovednost. Čez kakšen teden sem se zvečer oglasil pri njem in noni Olgi na večerjo. Bila je ajdova polenta z omako iz klobas jetrenc. To je bila božanska kmečka večerja zame in ne bi je zamudil za nič na svetu. Po večerji je nono segel v svojo omaro s knjigami in mi podal knjigo z oguljenimi platnicami. Bila je to knjiga Franceta Bevka iz leta 1930 "Umirajoči bog Triglav". Pomenljivo me je pogledal in rekel: "Pazljivo jo prečitaj, pa boš razumel vse, zakaj so bili tam v Gluhem dolu trije kamni!" Potem pa še strogo dodal: "Čuvaj jo, ker knjiga nikoli ne zastara!" Zanimivo naključje v zvezi s knjigo me je doletelo 18. septembra 1970, ko sem kot dijak trgovske šole in predsednik šolske ZSMS držal častno stražo v občinski stavbi v Novi Gorici takrat preminulemu pisatelju Francetu Bevku. Čeprav sem ob krsti stal mirno samo nekaj minut, sem ves čas mislil na vsebino njegove knjige, ki mi jo je dal moj nono.

Februarja 2011 sem se spoznal z geomantom inž. Jožetom Munihom, ki je bil seznanjen z obredom v spodmolu Triglavca. Najprej sva šla v Triglavco na izmeritev energije, pa sem ga prosil, da greva še v Gluhi dol. Moj namen je bil, da bi z njegovo pomočjo morda našla še ostala dva podolgovata kamna. Že ko sva prispela pod previs, je Jože rekel, da čuti na nekaterih mestih močne energijske izvore. Počasi je z nihalom iskal in zaznal, kje ležita še preostala dva kamna. Morala sva ju odkopati, nakar je Jože ugotovil, da sta oba močno poškodovana oziroma oskrunjena. Vseeno sva vse tri dvignila in po občutku postavila v vrsto pod previs, kjer naj bi stali že davno prej. Pod previsom, kjer so sedaj trije kamni, je pred njimi komaj opazna kamnita nadgradnja kot nekakšna terasa. Verjetno so nekoč kamni stali na tej z nekim namenom zgrajeni terasi. Skoraj zagotovo je tu bilo staroversko naravno svetišče, saj je bila pot tudi po besedah starega Čevitnika za kmečko uporabo brez pomena. Žal se je o tem premalo govorilo po vasi, tako da se kakih otipljivih podatkov, komu in zakaj so bili tu obredi, v ustnem izročilo praktično ni ohranilo nič.

IZVIR VROČEK (VROČE)

Nad vasjo Prelože pri Lokvi se dviga najvišji hrib Krasa v 741 m visoko in na vrhu flišnato Veliko Gradišče, ki je nekakšen privesak Brkinov. Od Brkinskega hribovja ga ločujeta Rodiški prag in Kačiški klanec. Na njem so v obzidanem gradišču do 5. stoletja živeli staroselci. Porušeno je bilo ob vdoru Hunov (vir: I. Voje (ur.), Lokev skozi čas, 1987). Preživeli gradiščarji so verjetno postavili manjšo naselbino, kjer sta danes vasi Prelože in Gročana. Njive in sadovnjake so imeli v terasah zahodno in južno pod hribom v zavetju in predsončju. Temu predelu Gročanci, ki se imajo za potomce gradiščarjev, pravijo Mandrje in Dolge njive. Tudi življenjsko pomembne vode jim ni manjkalo, saj iz flišnatih skladov privre na dan kar nekaj izvirov. Na južni strani je največji velbasto obzidan Farmanov studenc, na vzhodni strani nezanesljivi Sušec, na zahodu Muhov izvir, na severni strani, kakšnih trideset metrov višinske razlike pod vrhom, pa izvira *Vročé*. Ime Vroček ni avtohtono, am-

Farmanov studenc

Muhov izvir

Vročce – vhod

Vročce – rov

pak je pomanjševalno in kot edninsko zapisano na zemljevidih. To ime bi kvečjemu veljalo manjšemu izvirkču pod obstoječim bolj pomembnim izviro.

Po ustnem izročilu naj bi staroselci pri zadnjem naštetem v notranjost hriba izkopali kakšnih dvajset metrov dolg ter dva metra širok in visok rov. Ker se je flišnati teren posedal in bi lahko zasul vhod v rov, so konec 19. stoletja domačini sezidali iz obdelanega kamena velban vhod in dve škarpi na vsako stran. (Preloška mladina je pred propadom vse obnovila v osemdesetih letih 20. stoletja.) Na vhod so bila postavljena železna rešetkasta vrata s ključavnico. Tako so zavarovali vodo tudi pred onesnaženjem s strani živali. Iz rova je bila napeljana železna cev in na zunanji strani vrat je bila nanjo pritrjena ročna črpalka. Presežek vode je odtekal v manjši naraven kal nekaj metrov stran, od tod pa kar po kolovozu navzdol. V sušnih zimskih in poletnih obdobjih je bila voda iz Vroč dragocen vir za prebivalce Prelož in Lokve. Tako dragocen, da je ob največji krizi ob črpalki stražil *gvardjan* (gozdni čuvaj), bil je to stari Tonjevec oziroma Anton Mljač (1863–1939) iz Prelož, in odrejal ženskam, koliko vode smejo tisti dan natočiti. Bil je pravi hrust z dvema metroma višine in zato so bili domačini do njega še toliko bolj spoštljivi.

Ob močnejšem deževju in spomladi, ko se je topil sneg, je voda iz Vročka po strugi, ki je vidna še danes, pritekla vse do dvojnega kala Lanišče in še naprej do naslednjega kala Mirišče v Preložah. Na zgornjem kalu Lanišče je bila še vedno tako čista, da so domačinke ob njem trle in prale lan in ga *cufale* (vlekle v niti), zaradi tega je tudi dobil ime. Po vodo na *Vročce* so hodila mlada dekleta pa tudi vzdržljivejše starejše ženske. S seboj so vzele manjše lesene škafe in vedra ter daljši trak iz blaga. Ko so s črpalko natočile vodo, so si iz blaga naredile svitek in ga ovile na teme glave. Dvignile so vedro z vodo na glavo in svitek jim je olajšal težo, ki je pritiskala nanjo. Morale so hoditi zravnano in loviti ravnotežje navzdol po strmem kolovozu. Škof ali vedro so držale z eno roko, spretnejše tudi brez. Še posebno hudo je bilo pozimi, ko je bila pot pomrznjena in je marsikateri spodrsnilo, padla je in razlila vodo. S pomrznjeno obleko so se žalostne vračale domov, kajti za tisti dan vode niso več dobile. Vodo so uporabljale v glavnem za pitje in pripravljanje hrane. Za umivanje, pranje in domače živali je bila voda iz *štirne* (*šterne*, vodnjaka) in kalov. Zanimiva je tudi resnična zgodba o Nadi Praprotnik. Iz časa pod Italijo. Petnajstletno dekletce so morali operirati zaradi vnetja slepiča. Operacija ni popolnoma uspela in dekle je od pasu navzdol ohromelo. Po navodilih domače zdravilke so zaradi prebavnih motenj, ki jih je imela po operaciji, hodili vsak dan po svežo vodo zanjo na *Vročce*. Pomagala naj bi ji preživeti do njenega 43 leta. Tudi mnogi lokavsko-preloški gospodarji so si pred smrtjo zaželeli vode iz tega našega izvira. Po drugi svetovni vojni je bila na južni strani vznožja hriba zgrajena vojaška karavla mejnih enot JLA. V nižje sloje plasti fliša so zavrtali vrtino za pridobivanje vode in zgradili rezervoar za svoje potrebe. Tako so izviro *Vročce* odvezli večji del vode, ki se sedaj kot presežek izteka v Gročanski potok namesto proti Preložam.

Južna panorama Prelož z vzpetinami in zanimivostmi:

1 – Pri Belem križu, a – Vroče (Vroček), 2 – Golac, b – Lanišče, 3 – Škofce, c – Laz, 4 – Veliko Gradišče, 5 – Angelov vrh, 6 – Jakopec, d – Sveti Jurij, e – Stari kal

Voda je veljala za čudežno in zdravilno. Tja so hodili ob kresu namakat praprot in jo zatikali na vhodna vrata. Varovala je pred udarom strele in požarom. Pred zimo so jo polagali na ognjišča, da je varovala družino pred boleznimi, lakoto in nesrečo. Uporabljali so jo tudi pri obredu rodnosti v spodmolu Triglavca. Dekleta je varovala pred neplodnostjo, zato so si jo pripelale na posebej izdelane pasove. Za vsako tako priložnost so jo vedno pomočile v vodo na *Vročah*. Domače zdravilke in čudodelke, najbolj poznana je bila V`ronka Bržanova, so hodile v okolico *Vroč* nabirat zdravilna zelišča in jih varile v zdravilni vodi, ob tem so “delale” še razne dobre uroke. Uroki niso bili namenjeni samo zdravljenju ljudi, ampak tudi domačih živali in tudi kot priporočilo rodnosti poljskim pridelkom. Tako naj bi izvir *Vroč* tudi dobil ime, ker se delati uroke narečno izgovarja *ur`uće*. Kot npr. iz *m`uće*, iz *p`uće*, v njoke *u njoće* itd. V neposredni bližini je že na kraškem svetu Angelov vrh, kjer naj bi bilo nekoč staroselsko svetišče.

Krog z belim križem

Zanimiva je pripoved Hane Mljač (1887–1976), po domače Bržanove, na naši, Liletovi kamniti klopici leta 1974. Hana je bila potomka iz družine, kjer so iz roda v rod prenašali žensko tradicijo domačega zdravilstva in čudodelstva. Njena sorodnica, ki je umrla kmalu po drugi svetovni vojni, je bila znana tudi kot hipnotizerka, saj je vplivala na ljudi, da so videli živobarvne kače in druge prisposobe. Domačini so se jo zaradi takratnih predsodkov izogibali, češ da je *cupranca* (čarovnica). Ko so vpregli živino v voz, je moral gospodar obvezno povezniti svoj klobuk dvakrat med roge kravjih glav, sicer bi pobežljale ob srečanju s to žensko. Hana ni imela teh lastnosti. Imela pa je dober spomin in za sabo zelo težko življenje, saj je nekaj časa celo živela na pogorišču svoje hiše, v kateri je v požaru umrla njena mati. Ko je prišla malce zgrbljena po cesti od Srebotnjakove hiše navzgor, kjer je živela zadnja

Vzpetina Pri belem križu

Dolina pod vzpetino, v kateri je bil krog s štirimi polji

leta, je krenila k kamniti klopici in sedla poleg mene. Najprej me je vprašala, čigav sem, potem ko sem ji povedal, pa je začela pripoved z vprašanjem, ki mi ga je postavila: “No, Liletov mladenič, ali veš, zakaj se reče *trmunu* (vzpetini) nad Preložami Pri belem križu?” Namignil sem ji, da je mogoče tam stal kakšen križ. Pa me je takoj prekinila: “Aja, ne, ne! Tam je bil v manjši dolinici na tleh narejen iz *škrlic* (ploščato kamenje) okrogel *ris* (krog), razdeljen na štiri *parte* (dele), kar je izgledalo, kot da je v njem križ. V vsakem polju je bila večja *škrla*. Na vsako *škrlo* je morala spomladi, ko je začelo pogajati listje, stopiti mlada *pupa* (mladenka).

Pred nedavnim sem od domačina iz Lokve izvedel, da naj bi kamniti krog tam stal do leta 1916, ko naj bi ga porušili avstro-ogrski vojaki, ker so v dolini zgradili vojaško postojanko v primeru preboja Soške fronte. Krog naj bi imel približno šest metrov premera in na vsaki točki stika črt z obodom še štiri pokončne, neobdelane kamne, visoke približno meter in pol ter približno pol metra debeline. Z vrha doline je bilo to vidno kot obrobljen bel križ, vendar to ni imelo nobene zveze s krščanstvom.

“Dekleta so s seboj prinesla dva koraka dolgo *ćito* (kito), spleteno iz bršljana, ki so jo pred tem pomočila v vodo na *Vročah*. Ko so dekleta šle proti dolinici v parih po kolovozu, ki se vzpenja od Lanišč, so med seboj vzporedno držale v vsaki roki po eno napeto bršljanovo kito in hodile ena za drugo. Kot da bi nosile *traje* (nosila), tako je to izgledalo. Ko so prispeli vsi udeleženci v dolino, so se zbrale okoli kroga starejše ženske in mladenke, ki so po dve kiti iz bršljana napele čez sredino kroga in ju prijele med seboj. Počasi so začele stopati okrog v krogu iz polja v polje z napetimi kitami v rokah in začele prepevati, ženske pa so ponavljale za njimi. Pesmica se je pela takole:

O, Dájbušéc dáj tóplute,
 dáj nám z njuò dóbrute!
 Dáj zâ črede zélene trauce,
 dâ buò mleka in vounce!
 Dáj nám písâne cvétice,
 Dâ mjéda buò jn médice!
 Dáj ná pule nám déžnice,
 dâ buò muöce uòð šénice!
 Dáj nám repe jn körenja,
 dâ buò sitéga žívlenja!
 Dáj wrehu zâ slátce wptice,
 zâ whcéti jn vésélice!
 Dáj nám sadja ná dréves,
 o, Dájbušéc sunca ná nébes!

O, Dajbogec daj toplote,
 daj nam z njo dobrote!
 Daj za črede zelene travice,
 da bo mleka in volnice!
 Daj nam pisane cvetice,
 da medu bo in medice!
 Daj na polja nam dežnice,
 da bo moke od pšenice!
 Daj nam repe in korenja,
 da bode sitega življenja!
 Daj orehov za sladke potice,
 za ohceti in veselice!
 Daj nam sadja na dreves,
 o, Dajbogec sonca na nebes!

Pesem so trikrat ponovile in vedno hitreje stopale v notranjosti kroga. Potem so se, ko je bilo konec petja, nenadoma ustavile in položile bršljanove kite počez na križ v polja in izstopile iz kroga. Starešina, ki je vodil sprevod, je zapičil v sredino kroga *mlajčec* (leskovo palico), razcepljeno na vrhu na štiri uture. V vsak utor je bila navzdol zataktnjena vejica praproti, okoli pa opletan še bršljan. Medtem so fantje in možje na vzpetini zakurili manjši kres. Potem so se vsi skupaj zbrali pri ognju in vsak starešina je vrgel v ogenj kakšen sadež, jabolko, suho slivo ali oreh. Da bi dobro obrodilo, da bi dalo dobro letino, so rekli. Potem so zapeli še nekaj pesmi, se poveselili, in ko je ogenj zamrl, so šli domov. To priprošnje so delali ta staremu bogu, ki so mu pravili *D`jbuh* (Dajbog), zato da bi s svojo toploto, dežjem in sončno svetlobo dal dobro letino.” Zanimalo me je, kdaj se je to dogajalo, in sem jo vprašal: “Ma, strina, kdaj je to bilo?” In je zamahnila z roko in vzdihnila: “Oh, dolgo časa nazaj, verjetno dokler je bila še živa naša Veronika!” Veroniko naj bi “krščenci” pogubili v Sodni jami, opuščnem kamnolomu (po ustnem izročilu), kjer naj bi pridobivali kamenje za gradnjo protiturške utrdbe Tabora v Lokvi. Pri Sodni jami gre verjetno za napačno navajanje jame kot kamnoloma, saj so pravi ostanki nekdanjih kamnolomov nekoliko nižje, južno od jame. Dejala je še: “Obtožena je bila krivoverstva in čarovništva, zato so jo vrgli čez pečino v Sodno jamo. Niso je smeli pokopati in živali so jo požrle do kosti!”

Poleg te zgodbe mi je Hana Mljač, po domače Bržanova, iz istega rodu kot Veronika, povedala, da je bila Veronika izredno lepo dekle in da jo je hotel vzeti za služkinjo neki star bogat vdovec plemiškega rodu, vendar se je raje ubila. Tudi Hana je bila služkinja pri neki bogati madžarski družini v Trstu in se ni nikoli poročila. Tu gre ali za različico usode iste osebe, ki so ji mlajši sorodniki hoteli dati drugačno in manj nevarno vsebino ali pa za usodi dveh Veronik iz iste hiše. Ime Veronika pri nas obstaja šele od 19. stoletja, zato gre po vsej verjetnosti za nekakšno “ilegalno” ime, saj izvorno ime v cerkvenih knjigah ne obstaja, ampak je za eno od Bržanovih žensk zapisano kot nepoznana.

Dne 14. novembra 1667 se je v Lokvi zgodil dvojni umor. Žrtvi sta bili kaplan Jožef JURICA “Josephus Jurizza” in njegova služkinja Marija DANIELOVKA. Kot je bilo povzeto iz mrliške knjige v Gročani, je bil kaplan zadavljen, njegovi služkinji pa so prerezali vrat. “... extitit R.D. Josephus Juriza, qui dein anno 1667 die 14. 9bris mortu domi sua Jugulatus fuit et sua famula guttus abscisum.”
(Vir: Robert Fonda, Rodovniki Lokev; <http://www.scoop.it/t/slovenian-genealogy>.)

V tistem času je bila pod hribčkom Golič med Gročano in Vrhpoljem kaplanija na precej osamljenem kraju ob cerkvi svetega Tomaža, kjer je bilo tudi pokopališče za obe omenjeni vasi. Vodo je kaplanija imela na izviru Farmanov studenec (od tod tudi ime) in pozneje še iz lastnega vodnjaka. Kaplanija je pogorela med drugo svetovno vojno, večina cerkvenih knjig in zapisov je bila rešena in shranjena v župnišču v Rodiku. Cerkev je propadla, ker je bila po vojni v stometrskem strogo varovanem mejnem pasu. Vojaška karavla JLA je bila namreč le sto metrov stran od nje. Ob cerkvi so rasle tri stare mogočne lipe, dve sta usahnili, tretja pa še vedno raste ob ruševinah.

Tam ne bi bilo težko storiti to nasilno dejanje, saj ni bilo daleč naokoli nikogar, ki bi kar koli videl ali slišal, še posebno, če se je umor zgodil ponoči, vendar je do umora prišlo v župnišču v Lokvi in ne tam. To, da so preloški staroverci imeli nekakšne *gvardjane* (stražarje) ali *vahto*, ki so imeli posebne gorjače iz *glovenj* z železnim klinom, mi je namignila tudi Hana. Da ima to kakšno povezavo z

Sodna jama

Britof – središče vasi Lokev, pogled proti severu.

1 – Hrib Klemenka, a – protiturška utrdba Tabor, 2 – Nanos, b – Sodna jama

Letnica zgraditve Tabora

maščevanjem “črne vahte” (staroverske straže) nad kaplanom za Veronikino pogubljenje, iz zapisov in ustnih izročil ni nobenih pričanj. Morda je šlo samo za navaden rop, kar pa v cerkvenih zapisih ni navedeno. *Glovnja* je bila odebeljeni del zakrnele hrastove veje, na kateri je zrasla bela omela. Iz njih so Kraševci za obrambo pred roparji izdelovali posebne gorjače, ker je bil ta del lesa izredno trd in obstojen. V odebeljeni del so namreč zabili še oster železen sekač. Črni *gvardjani* ali *vahta* so dobili vzdevek po črnih kučmah in ogrinjalu iz črne ovčje kože. Obraz so imeli zakrit, za pasom pa bodalo, čez ramo so nosili gorjače iz *glovenj*. Imeli so nalogo varovati tiste, ki so še verovali po starem. Tako jih je opisala Hana po spominu svoje babice.

Ruševine cerkve sv. Tomaža

Suha glovnja

Črni gvardjan ali tudi vahta

Stari Tonjevec gvardjan (vir: Robert Fonda)

Bani in Mljači so v Prelože verjetno prišli kot priseljenci uskoškega porekla in naj bi bili po verodostojni pravoslavci, ki so sčasoma prestopili v rimskokatoliško vero, vendar so vzporedno prikrito še vedno ohranili nekatere staroverske običaje. (Vir: Robert Fonda, rodoslovec.)

Tabor je bil sezidan leta 1485, torej je ta obred takrat z Veroniko še živel. Kres so kurili lokavsko-preloški fantje na vzpetini Pri belem križu za Kresa, svetega *J'vana*, in pozneje za 1. maj in dan borca 4. julija še do konca šestdesetih let prejšnjega stoletja. Viden je bil daleč naokoli. Z opuščanjem pašništva se je začelo zaraščanje gmajne in zaradi nevarnosti požara se je opustilo prižiganje kresa.

Po vodo iz Vroč so hodili še pred nekaj leti nekateri domačini iz Lokve in Prelož, točili so jo v steklenice in jo nosili domov brez sramu kot zdravilno vodo. Nekateri to počnejo še danes.

Pripovedovali: o obredu Hana Mljač, po domače Bržanova (1887–1976) iz Prelož, ostalo nona Olga Čok, moj oče Jože Čok, po domače Liletov (1925–1992), in še nekatere druge pripovedovalke v sedemdesetih letih 20. stoletja.

Cerkev je postavila v Preložah *pil* sv. Marije device in pod vasjo še *pil* sv. Juriju. V okolici Lokve, predvsem na predelih, kjer so polja, pa sv. Trojico in sv. Notburgo. Slednji Lokavci pravijo "sveta na burji". Ti *pili* so bili že vrisani v terezijanskem katastru, torej so obstajali že takrat, kdaj točno so jih postavili, ni znano. Še v šestdesetih letih prejšnjega stoletja se je spomladi (maja, junija) izvajala procesija od *pila* do *pila*. Pri vsakem *pilu* in še vmes je župnik požegnal polja za boljšo rodnost. Dokler se je iz Prelož na nosilih nosilo *trugo* (krsto) z mrtvecem na pokop na lokavsko pokopališče po stari poti, se je počivalo pod sv. Jurijem. Pozneje, ko je bila narejena lepša pot iz gornje vasi Lokev proti Preložam, je bilo počivalo za pogrebce na križišču poti proti Matavunu (pri Stoncljevih).

Sv. Notburga zavetnica služkinj, kmetov in za srečen porod, proti boleznim živine, pri kmečkem delu. Njeni simboli: vrč, kruh, srp.

Sv. Trojica: Bog Oče, Sin in Sveti duh

Sv. Marija devica v Preložah (1896)

Sv. Jurij v Preložah. Na freskah in kipih je pogosto upodobljen s kopjem v rokah, ko stoji ali jezdi na konju in s sulico prebada zmaja. Zmaj v legendi predstavlja staro, pogansko verovanje, ki ga nova vera, krščanstvo, premaga.

PRIČEVANJE O BOGU KRESU

V vasi Prelože je ohranjeno pričevanje o bogu Kresu, o katerem je moja pokojna nona Olga Ban, po domače Friglova, por. Čok, po domače Liletova (roj. 1904 v Preložah), dejala: *“Tu je náš tâ stâr buh Kres uöd uöšnja, svétléša jnu bliskânja, ku ša nesmuö smeli uömenét. Préd véč stu leti suö zârâdi téša pôšövéncli jnu vršli anuö Vêrön`ikuö Bržanövuö u Suödno jamuö jnu nôbédén je nej smeü j`it j`iskât jnu juö zâkuöpât. Pöjélé suö juö žvali dâ suö uöstale samu kösti!”*

(»To je naš stari bog Kres od ognja, svetlega in bliskanja, ki ga nismo smeli omenjati. Pred več sto leti so zaradi tega pogubili in vrgli neko Veroniko Bržanovo v Sodno jamo in nihče je ni smel iti iskat in jo pokopat. Pojedle so jo živali, da so ostale samo kosti.«) O Bržanovi Veroniki se je v Preložah precej govorilo še v sedemdesetih letih 20. stoletja. Bila naj bi zdravilka, ki je znala zdraviti bolne z zelišči in dobrimi uroki. Ali je Veronika pri urokih klicala boga Kresa, mi nona ni vedela povedati, rekla pa je, da je to bilo mogoče. Sodna jama naj bi po ustnem izročilu dobila to ime zato, ker so tam na grozovit način pobili nekaj hudodelcev in krivovercev.

O vlogi boga Kresa v življenju Preložcev in moje none Olge priča dogajanje ob bližajočem se neurju, ko sem moral kot otrok hitro v hlev po lesen trinožni stolček za molžo in ga obrnjenega narobe položiti na sredo borjača, nona pa je na stopnicah večkrat vzkliknila: *“Kres ne kresni u našuö šišuö!”* (“Kres, ne kresni v našo šišo!”) in z rokami in tremi iztegnjenimi prsti, palcem vstran ter kazalcem in mezincem naprej (kot rogovi), suvala proti stolčku in nato proti nebu. Tako naj bi odgnala točo in strelo.

Češčenje Kresa je povezano s kresovanjem, ki se je ohranilo po drugi svetovni vojni do šestdesetih let prejšnjega stoletja. V krščanski maniri dan *svj`tega J`vana*, sv. Ivana (Janeza) Kresnika. To naj bi po pripovedovanju moje none Olge in Jožefe Mljač Bcljeve, por. Mljač Gabrjelove, po domače Pepke (roj. 1904 v Preložah), ter Francke Čok Mohorjeve, por. Mljač Bcljeve (roj. 1930 v Lokvi), potekalo tako, da so kres zakurili na čast bogu Kresu na predvečer 23. junija. Veliki kres so v Preložah zakurili nad vasjo na hribu Golcu oziroma na vzpetini Pri belem križu, manjšega na obrobju vasi. V Lokvi so kurili kres na Veliki steni, kjer so pozneje kurili tudi prvomajske kresove. Manjše kresove je mladina preskakovala, in kdor tega ni zmožel, tisto leto ni bil obvarovan pred nezgodami in boleznimi. Večer pred kresovanjem so praprot zatikali na vhodna vrata ali podboje, ker je prinašala srečo in

Kresni venček v Bazovici

Star kresni šopek moje mame pri nas doma

preprečevala udar strele v hišo. Na vsako okno se je privezalo majhen šopek poljskega cvetja in vejico *makonce* (mokovca), kar je preprečevalo zlim duhovom, da bi prišli v hišo. S cvetjem in mokovcem naj bi zle duhove in *štrige* tudi podkupovali. Vejico mokovca so zataknili tudi v srednji *razgor* ali začetek njive s poljščinami. Obvarovala naj bi pridelek pred ujmani. Šopek je moral ostati privezan do naslednjega praznovanja kresa, ko je bil zamenjan s svežim.

Perunc, ljubkovalno tudi *perunčec* (*iris graminea*, travnolistna perunika), je cvet, ki so ga dajali tudi v kresne šopke ali venčke. Samo enega! Ivanjščic je moralo biti 5 ali 7, mokovca in praproti pa po ena vejica. Vse skupaj je bilo povezano z bršljanom v šopek, ki je bil močno sredstvo proti štrigam in zlim duhovom! Postavljali so ga na kresni večer na okna in vrata hiše pa tudi štale ter na dvoriščna vrata - porton.

Nekateri vaščani to počnejo še danes. Moja nona mi je o čaščenju Kresa pripovedovala prav ob tem početju, ker sem jo vprašal, zakaj to dela.

Na kresni večer so še do konca prve svetovne vojne po vasi od hiše do hiše hodila po štiri dekleta, imenovane kresnice, oblečene so bile v bela ali pisana dolga krila, na glavi pa so nosile venček iz ivanjščic (marjetic) in pajčolan, tako da jim je slednji zakrival obraz. Pod vodstvom pisakača ali orgličarja so pele pesem:

*“Šuöri, Šuöri, svétü kres,
švišâj uöšénj dö nébés!
Ljéti j`imâš pruöstör süj,
séz nami se râduj nöcu!j!
U šišâh péj pôhlévén buödi,
nâ uöšnjišçi u tvuöjmi kuöti!
U strehuö ne jén ne nâ vas,
pruösémuö te ubušâj nâs!”*

Francka Mljač, po domače Bcljeva iz Prelož, stavi na krompirjevo njivo vejice mokovca za zaščito proti štrigam in zlim duhovom, ki bi lahko povzročali neurje s točo. Foto: Jožica Zafred.

Francka Mljač, po domače Bcljeva: “Tako smo delali po starem kresni venček.” Foto: Jožica Zafred.

Góri, góri, svetli kres,
švigaj plamen do nebes!
Tukaj imaš prostor svoj,
z nami se raduj nocoj!
V hišah pa pohleven bod,
Na ognjišču tvoj je kot,
v streho ne in ne na vas!
Prosimo te, ubogaj nas!

Pesem so peli tudi pri prižiganju kresa. Pri petju pred hišami so dobile kresnice majhen dar, če ga niso, so potem zapele kakšno zbadljivo ali hudomušno na račun "skopuhov", na primer:

"Šukec kucek Parapot žene kravo na potok! Krava noče pit, pišga Šukca v rit!"
"Lila kobila po svetu hodila, nič pila, nič jela, vseeno živela!"
"Hlapec je kot mrlič, v žepu nima nič!"
"Ta stari Goranc ima šepast goltanc!"
"En Ban ima pet podgan, kuzla laja, pes prdi, ta starga dedca srat tišči!" Ali pa:
"Strina ujna (ime so sproti dodale) v stari hiši, notri so same miši!"

Pri Šukcu, Liletovih, Hlapčevih, Gorancu in Banovih so hišna imena v Preložah in Lokvi. Ta so kresnice vključile v zbadljivke, s katerimi so *špotale* (zmerjale) "skopuhe". Hišno ime Liletovi izhaja iz istopomenke "lile" za "kres" (Damjan Ovsec: Slovanska mitologija in verovanja, 1991, Sopota, str. 259). To kaže, da je nekoč nekdo iz te hiše imel določeno zadolžitev pri kresovanju ali pa je zadolžitev pripadala hiši.

Obred kresnic je zatrla italijanska fašistična oblast med obema vojnama.
V Preložah nista poznana ne Kresnik ne kresnik.

SPODMOL TERGLOUCA (TRHLOVCA)

Spodmol leži v udorni dolini nedaleč stran od ceste Lokev–Divača. Po starem so ga imenovali *Terglouca* ali tudi *Triglouca*. Ime naj bi dobil po treh kamnih, ki se dvigujejo nad robom spodmola. Sicer pa je v okolici še dvoje podobnih kamnitih zasnov, ki bi lahko vplivale na izvor imena. Prvi trije kamni so v mejnem zidu nasproti spodmola, pri razcepu poti za *Triglouco* in proti Divaški jami. Naslednji kamniti trojček je prav tako v mejnem zidu, oddaljen od prejšnjega približno petdeset metrov proti severozahodu in desno od poti proti spodmolu. Zasip v spodmolu je bil zanimiv za arheologe, zato so v njem izkopavali od konca petdesetih let pa do začetka sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Zaradi bližnjega spodmola Triglavca nad Radvanjem pri Divači, predvsem pa zaradi narečnega izgovaranja, je prišlo v tistem času do spremembe zapisovanja imena v Trhlovca.

Triglouca s tremi kamni na vrhu

Kamni približani

In še trije v zidu

Trije na razpotju naproti spodmola

Na desni strani spodmola je naraven rov širine in višine približno treh metrov, ki se konča po dvajsetih metrih. Nekje na sredini rova se levo navzdol spušča manjši rov v 30 metrov globoko jamo. Na levi strani od vhoda v ta večji rov je bila izklesana v kamnu vdolbina kot nekakšno korito, dolgo meter in pol metra široko, v kateri se je nabirala voda. Vodo so domačini iz Lokve uporabljali za pitje, kadar

so delali v bližini. Pred tem pa naj bi s to vodo po pripovedovanju Francke Mevlja, po rodu Vrharjeve iz Prelož, leta 1970, zgodaj spomladi, verjetno marca, preden je pognalo listje, opravljali tudi obred ugotavljanja, kakšno bo poletje. V vdolbini naj bi zajeli vodo v lončen vrč in jo odnesli v Ruščevo dolinico, kjer se nahaja naraven kamniti oltar s kvadratno odprtino in naravno luknjo na stropu.

Zemljevid s tremi točkami s trojnimi kamni in Ruščevo dolinico (podlaga: TTN5, povečano na merilo 1:2.000, Geodetska uprava RS © 2004; kartiranje L. Placer)

Naravni oltar v Ruščevi dolinici

Kuščar, stražar dolinice

Vrč z vodo in tremi šibami v vdolbini.
Foto: Jožica Zafred.

Prizor s snemanja igrano dokumentarnega filma "Sveta voda Uročka". Foto: Jožica Zafred.

V posodo z vodo so položili tri enoletne leskove šibe s šestimi očesi poganjkov, ki so jih pred tem odrezali v okolici. Nato so posodo položili v odprtino in jo tam pustili za en obrat lune. Takrat so prišli pogledat, kako so šibe v vodi pognale iz poganjkov. Če so pognale vse tri iz poganjkov liste, je pomenilo, da bo poleti dovolj dežja in dobra letina. Če sta pognali dve, je bila predvidena manjša suša in manj pridelka, če je samo ena, se je obetala večja suša in zelo malo pridelka. Če ni pognala nobena, je to pomenilo gorje z veliko sušo in lakoto. Da bi odgnali sušo, so z vrha skozi luknjo v skalnatem stropu oltarja v posodo, ki je bila v odprtini, zivali vodo iz *Triglouce* in delali priprošnje za dež. Vse to dogajanje je v bližini varoval kamniti stražar v obliki velikega kuščarja, na katerega naj bi hodili Ruščevi *božjeglavci* (starešine) molit po starem in delat *prprošnje* (priporočila) za dež in *grkuto* (toploto), medtem ko so ženske zivali vodo skozi luknjo v vrč. Do kdaj je ta priprošnja kot obred potekala, mi Francka ni znala povedati, da se je to dogajalo že davno, ji je povedal njen tast. V bližini tega obrednega kraja v Topoličju je obdeloval svojo zemljo v majhni dolinici in te stvari zvedel od drugih, še starejših Ruščevih sosedov. Ti so znali še povedati, da so tam njihovi *ta stari* (predniki) to lahko delali, ker je bilo skrito v dolini. Tudi "čulo se ni nič, če so žebrali po starem", ker bi lahko drugi ljudje rekli, da so *šempjasti* (zmešani) in bi se delali norca iz njih. Njih so pač tako *navadli* (naučili) njihovi *ta stari* in tako so to delali naprej tudi oni, saj s temi svojimi *prprošnjami* niso delali *nobenmi* (nikomur) nič slabega.

Rov v *Terglouci* so pod italijansko zasedbo zabetonirali in vgradili v pregrado železna vrata. Hoteli so ga razširiti tudi v levo stran in pri tem razbili vdolbino z vodo, širjenje pa opustili. Voda se še vedno nabira v tem rovu. Sistem obeh rovov so uporabljali kot skladišče eksplozivnih sredstev še po drugi svetovni vojni do šestdesetih let.

Vir: Franciška Mljač, po domače Vrharjeva, poročena Mevlja, po domače Mevlova (1895–1977).

Frančiška Mljač, po domače Vrharjeva

ČRNE BUKVE

“Nekega večera so se iz sosedstva pri Škabarjevih zbrale tri *katorne* (bohotne ženice z veliko zadnjico). Pogovarjale so se o vsem mogočem, vendar so bili najbolj pomembni pogovori okrog tega, kako se ubraniti od urokov domačih *štrig* (čarovnic, čarodejk). Dobro se je vedelo, katere so, in prvo nepisano pravilo je bilo, da jo moraš ob srečanju prvi pozdraviti, ne da bi jo pogledal v oči. Po navadi so bile te vaške *štrige* komu *nezavidleve* (nevoščljive), pa so mu zaradi tega kakšno zakuhale. Tako je domačega mesarja več dni bolela glava, ker ni ene izmed njih prej pozdravil ob vstopu v njegovo mesnico, ampak je ona njega trikrat močno na glas. V sedemdesetih letih je v novograjeno hišo prišla na obisk ena od njih. Čeprav jo je utegnil gospodar pravočasno pozdraviti, se je ob njenem odhodu zgodilo nekaj čudnega. Ko je ženica že odhajala čez borjač, je v kopalnici močno počilo. Šli so pogledat in onemeli; počile so kopalna kad in ploščice na vogalu. Gospodar je bil zelo jezen in se je zarekel, da tista ženska ne sme več stopiti v njegovo hišo. Naslednji primer je bil, ko je krava prvesnica imela prvega telička. Soseda je od zavisti uročila kravo, da je bila ob mleko. Seveda bi teliček brez mleka poginil. Tako je gospodinja iz prizadete družine pohitela na cesto in čakala uročevalko. Skrila se je za vogal, da je ne bi videla, in ko je prišla mimo nje, jo je hitro pozdravila. Urok je bil razveljavljen in krava je imela spet mleko. Zelo hudo prekletstvo s strani takratnega župnika je doletelo dve domači dekleti pod Avstro-Ogrsko. Počele naj bi pohujšljive stvari z vojaki, ki so taborili na vojaških vajah v okolici Lokve pred prvo svetovno vojno. Preklet naj bi jim *suorto* (rod) za sedem rodovin. Čeprav so se pokesale in zvesto hodile v cerkev, ni pomagalo. Nesreče so se kar vrstile v družini. Šele po drugi svetovni vojni je šla njihova stara mati prosit k novemu župniku, ki je prišel v Lokve, da bi jim dal odvezo prekletstva. Bil je dobričina in je to tudi storil. Če so bili uroki hujše narave, potem se je

bilo potrebno zateči k domači zdravilki in oduročevalki. Ena od zelo pomembnih takih ženic je bila stara Kocčevka, ki je živela leta 1928 v majhni sobici znotraj zidov protiturškega stolpa Tabora. Toni Škabarjevi je nekoč pokazala svoje debele Črne bukve in ji rekla: “*Prej ku buöm umrla, ti j`ih buöm zâpûstila, zâtu ku si Prêluška jnu duöbra zmano!*” (“Preden bom umrla, ti jih bom zapustila, ker si Preluška in dobra z mano!”) Pokazala ji je del vsebine in nadaljevala: “*Ne buj se! Tu nëma uöpravka séz hudičém! Ljëti nutér jé starüdavnu zröçilu, kâku sé jé treba zdravét séz narave, kâku pômašât lüdem jnu žvalém pr bölezni`ih jnu uruöçénjéh!*” (“Ne boj se! To nima nobene zveze s hudičem! Tu notri je starodavno izročilo, kako se je treba zdraviti iz narave, kako pomagati ljudem in živalim pri boleznih in uročenjih.”) Ko je Tona malo od bližje pogledala v bukve, je videla na starih orumenelih straneh čudno staro pisavo, risbe rastlin in nekakšna znamenja. Potem je nadaljevala: “*Te bukve suö pômagâle, dâ smuö uözdravle mârsikâšnéša jnu Sa rešle smrti. Tüdi nuövuruöjéném, čé smuö pršle u cajti!*” (“S pomočjo teh bukev smo marsikoga ozdravile in mu rešile življenje. Tudi novorojencem, če smo prišle pravočasno!”) Vseeno je bilo Toni malce tesno pri srcu ob pogledu na črne platnice z vtisnjenim kolesom kolovrata in dvema nepoznanima znakoma ob njem. Stara Kocčevka ji je potem dala tri različne *firtohe* (predpasnike) po barvi in kroju ter rekla: “*Téša si deni ku buöš šla u Dulânjuö vas, té buö varvou prét témi jén témi buötrâmi. Téša si deni zâ u Britöf jnu téša zâ Prêluöže!*” (“Tega si deni, ko boš šla v Dulanjo vas, te bo varoval pred temi in temi botrami. Tega si deni za v Britof in tega za Prelože!”) Tona se je ravnala po njenih navodilih in nikoli se ji ni nič neprijetnega pripetilo. Žal so ob smrti Kocčevke njene Črne bukve za vedno izginile. Kdor jih je našel, se verjetno ni zavedal, kakšno pomembno izročilo je nehote zavrgel. Morda pa so le prišle v prave roke.

Povedala: Tončka Vojska po pripovedi svoje mame Antonije Škabar (1907–1985).

TREBENSKI KAMEN

Ko sem nedavno raziskoval pastirsko dediščino Trebč pri Trstu, me je moj prijatelj iz mladih dni Pino Hrovatin opozoril, da imajo poleg drugega še eno posebno zanimivost. To je v narečju *trjébén-ska stjéna* ali trebenski kamen*. Pokončno postavljen, neobdelan kamen višine približno 160 cm od tal in premera 40 cm stoji sredi manjše ograde (lastnik Ludvik Kralj, po domače Fimetov) z ledinskim imenom Podkičar. Kot zanimivost, povezana s kamnom, je pričevanje, da se v premeru petih metrov okoli kamna vedno stopi novozapadli sneg. Že sama travnata tla okoli kamna so neravna, polna manjših lukenj in kamnitega drobirja, kar bi lahko pomenilo, da gre za zasip. Podobne zasipe sem našel tudi v okolici Lokve, na njih se divji prašiči grejejo pozimi, saj iz njih prihaja topel zrak. To pomeni, da gre po vsej verjetnosti za manjšo odprtino jame, ki so jo kmetje zasuli, ko so čistili kamenje in urejali gmajno. Ali je pod kamnom v Trebčah nekaj podobnega ali je morda spodaj celo grobnica, to bo potrebno še ugotoviti.

“Trjébén-ska stjéna” z zahoda

Menda so bili nekoč trije kamni, pa so dva lastniki parcele odstranili, da so lepše kosili s suhim zidom ograjen travnik. Pregledali smo bližnjo okolico, če bi slučajno našli kakšne sledove o odstranjenih kamnih, vendar se niti lastnik ne spomni, da bi kdo od njegovih prednikov kaj vedel o tem. Stari Trebenjci so znali povedati, da je bila stara naselbina na predelu v *M`njčjelah*, da ima kamen kakšno povezavo s tem, pa ne ve o tem nihče, kakor tudi ne, čemu je služil. Morda ima s tem kamnom povezavo le izvor imena vasi Trebče kot kraj obrednega čiščenja.

Poleg tega kamna je v Trebčah zanimiv še *p`rtuön* (tudi porton; portal, vhod) borjača domačije pri Škrlih. Gospodar Matija Škrli je bil izredno dober in cenjen kamnoklesar, tako da je pod Avstro-Ogrsko konec 18. stoletja dobil delo celo v Bizancu. Morda je prav pod tamkajšnjim vplivom leta 1792 izklesal portal, ki nima nobene krščanske simbolike, kar je bila

“P’ rton” pri Škrljih v Trebčah

Detajl – svarica

Detajl s templjem in božanstvom

večinoma navada pri ostalih portalih na Krasu. V sredini portala na prekladi je namreč izklesan nekakšen starogrški tempelj z neznanim simbolom, v njem pa sedi brez glave s prekrižanimi nogami in rokami neznano božanstvo. Na vsako stran templja se razprostira verjetno praprot, ki je imela v staroverskem izročilu zaščitno moč. Na koncu obeh strani preklade sta vklesana še dva cvetova svarice**, ki prav tako predstavljata zaščito pred zlemi silami. Žal še nisem dobil drugih virov, ki bi znali pojasniti natančno sporočilo tega portala.

Cerkev sv. Marka v Daljnih Njivah nad Kolpo

Desna stran fasade cerkve sv. Marka v Daljnih Njivah nad Kolpo

Cerkev sv. Egidija v Ribjeku ob Kolpi

Na simbole različnih vrst svaric sem naletel večkrat po različnih krajih Slovenije. Večina jih je na domačijah naslikana na ometu, izrezbarjena v lesu na podbojih vrat in na vratih samih ter po Krasu izklesana na kamnitih portalih in v vezeninah noš. *Bižnona* Marija mi je rekla, da je svarica Perunova cvetica ali Perunov cvet. Starega nebesnega boga naj bi svarila, naj ne pošlje strele v hišo. Kar me je zelo presenetilo, pa so bile poslikave svaric na fasadah nekoč pravoslavnih cerkva ob Kolpi med Osilnico in Vinico. Največ jih je bilo na obnovljeni cerkvi sv. Marka v Daljnih Njivah. Prijazen domačin Zdravko Tomašič mi je zaupal, da je hotel župnik iz Fare zbirati denar za obnovo, pa so se temu uprli in cerkev sami obnovili. Vse staroverske simbole so ohranili takšne, kot so bili poprej, čeprav ne vedo, kaj predstavljajo, razen za tistega nad vhodom v cerkev in nad dvema oknom na desni strani fasade. Po ustnem izročilu naj bi predstavljali nekega starega sončnega boga, zato so narisani simboli "črnege" in "rdečega" sonca. Zakaj je to tako upodobljeno, pa mi ni znal pojasniti.

Jaz sem pač sklepal, da naj bi bil to verjetno *Dajbog* kot pri nas, ampak to je samo moje osebno mišljenje.

* Na podoben kamen sem naletel tudi na gmajni med Prapročami in Črnotičami okrog 200 metrov severno od grička, na katerem so ostanki nekdanjega krožnega zidu staroselskega gradišča. Nekdanje gradišče je bilo na manjši vzpetini, kjer je sedaj stara cerkva sv. Marije Snežne. Vsa gmajna okoli tega kamna je očiščena skal. Ko so kamne razbili, so manjše zložili v neštete manjše *grublje* in zidove. Domnevam, da je ta nekoč imel neki svoj pomen, da so ga pustili nedotaknjena. Nekaj domačinov, ki sem jih povprašal, če kaj vedo o tem kamnu, mi ni znalo dati nobenega pametnega odgovora, le, da je od nekdanj tam. Na vrhu, kjer je kamen ploščat, so vidni sledovi klesanja, kot nekakšne črte, ki gredo iz središča navzven v različne smeri, vendar brez neke simetričnosti. Prav zagotovo niso nastale v zadnjih stoletjih, ampak so starejše. Tudi o nastanku le-teh ne ve nihče nič.

Obredni kamen pri Prapročah

Kovane svarice na železnih polknicah na Praprotnikovi hiši v Lokvi

** Svarica ali tudi perunica, Perunova cvetica, je različnih oblik, s cvetom s šestimi listi. Na Krasu jih je precej izklesanih na *p`rtonih* vhodnih vrat na dvorišče. Svarica je dobila ime, ker naj bi svarila stare nebesne bogove, da se z bliskom in strelo izognejo domačiji. Ponekod so jo tudi izrezbarili na dvoriščna in hišna vrata. Zelo pogosta je tudi v vezeninah kraških noš. Oblike in načini so različni, vedno pa mora biti šest listov. Ti so različnih oblik, lahko bolj ostrih, okroglastih ali zelo simetričnih. Posebnost so v bazovskih vezeninah svarice, ki imajo liste všite vnic. To jim daje še večjo moč proti nesreči. Nekatere imajo v sredini manjše sonce ali samo piko.

BAJESLOVNA BITJA, VRAŽEVERJE IN UROKI

BITJA

Tntava ali tudi **Tentava** je bilo podzemno bitje, ki je živelo v jamah. Bilo je manjše postave, precej poraščeno, gibalo se je neslišno in izginilo v podzemlje s hihitajočim smehom. Ljudem ni delalo nič slabega, nagajalo je pastirjem, tako da jim je skrivalo in plašilo ovce. Če jih zvečer niso pravočasno spravili v staje, je kakšno tudi ostriglo in si vzelo runo zato, da se je obleklo v volno, ker je bilo v jamah hladno. Pastirjem je zelo zamerilo, če so ga dražili in metali kamenje v jame, takrat je v jezi ukradlo tudi kakšno ovco. Da bi se zaščitili pred njim, so manjša brezna pokrivali s škrlami, večjih jam pa so se izogibali. Še danes se komu, ki hodi počasi in zamišljeno, reče: "Hodiš kot tntava!"

Vedomec je bil nočno bitje prosojnega telesa, ki je lahko prišlo v hišo skozi zaprta vrata ali celo skozi zidove. Lotilo se je v spanju žensk in mladih deklet, predvsem tistih, ki so rade prešuštovala, in deklet, ki so se norčevale iz fantov, pa tudi tistih, ki so imele pohotne misli. Ko je ženska ali dekle trdno zaspala, je leglo nanjo in jo s svojo težo dušilo, tako da se je zjutraj zbudila vsa prepotena in utrujena. Tako so jo minile pregrešne misli, saj bi naslednjo noč spet leglo nanjo. Tudi vdovam ni prizanašalo, še posebno, če so hitro pozabile na pokojnega moža. Zavarovale so se, če so dale moške hlače čez *špampet* (posteljo) ali vilice na *škabel* (nočno omarico).

Besi so bili zlobna bitja, ki so hudobnim ljudem vzela dušo tako, da so jih *plentala* (ovila) s krepkimi rokami in jih tako močno stisnila, da so dušo izdihnili. To so počela samo ponoči in iznenada, tako da jih ljudje niso mogli nikoli videti. Živalim niso delala hudega, ker so se včasih sama spremenila vanje, še posebno v črnega psa. Bese so omenjali v Preložah, v Lokvi so jih zelo poredko.

Povedale: moje *bižnona* Marija, nona Olga Čok in moja mama v šestdesetih letih prejšnjega stoletja.

Mora je podobno kot vedomec v spanju tlačila tako moške kot ženske. Oblival jih je mrzel pot in težko so dihali ter sanjali grozovite sanje. Nagajala jim je pri delu v naravi, tako da jim ga je oteževala. Zlaganje kamenja na *grublje* je bila prava "mora". Na polju je delala zračne vrtince in polegala žito. Ljudje so zatikali na njive vejico *makonce*, ker je odganjala Moro in čarovnice. Mora se je izogibala *b'konce**, ker je v njenih krošnjah živela **Makurška****, ki je Mori nagajala tako, da je delala spomladi listje. Mora pa je nagajala Makurški jeseni tako, da ji je listje pobrala z dreves. Mora se je skrivala tako, da se je preoblekla v moškega, ki so mu rekli ljudje Pust, ker je čez zimo pustošil naravo. Zaradi tega so ga ljudje sovražili in ga na začetku pomladi zažgali. Tako so v njem premagali Moro in s tem odgnali zimo. Verjetno iz njenega imena izhajajo tudi besede moriti, pomoriti ali umoriti, kar bi pomenilo pokončati na različne načine. Npr. kuga je morila v naših krajih, kar bi pomenilo tudi sinonim za smrt oziroma staroversko boginjo smrti Morano.

* *B`konca* je po bazovsko mokovec.

** Makurško so, kolikor mi je do sedaj znano, poznali samo v Bazovici. Povedala: Rozina Čufar, po domače Čufarjeva (1889–1981), v Bazovici leta 1969.

Vilež je imel dolge srebrne lase, oblečen je bil v kačje kože in vedno sta ga čuvala dva volkova, črn in bel. Živel je v jamah in čuval prelepe deklince vile. Bil je nekakšen njihov mož zaščitnik, ki se je hudo maščeval, če so ljudje hoteli vilam škodovati. Moške, ki so zalezovali vile, je ulovil v mrežo iz kačje sline. V usta jim je dahnil strupeno sapo in jih za vedno odvedel v podzemlje, kjer so okameneli. Kadar se je razjezil nad ljudmi, je delal potrese, tako da je v jamah tresel kapnike. Sonca ni maral, zato je iz jame prišel samo v mesečini in plesal s svojimi vilami; takrat sta nastali megla in slana na travi. Tak pojav je viden še danes v jesenskem in pomladanskem času v okolici Vilenice in pri Gluhem dolu.

Povedali: moji bižnona Marija Ban in nona Olga, leta 1966 in 1970.

Štrige so imele to moč, da so vdirale v hiše skozi okna in vrata predvsem ob času Kresa (sv. Ivanu). Škodovale so predvsem zdravju ljudi, saj so jih uročile in jim tako krojile usodo. Lahko so se jim dogajale nesreče. Ali pa so skregale družinske člane. Ljudje so se pred njimi zaščitili in odkupili tako, da so na kresni večer na okna in vrata privezali manjše šopke poljskega cvetja, predvsem ivanjščic in vejice *makonce*. S tem so se jim prikupili ali jih odgnali. Nekatere *štrige* so uročile tudi posamezne ženske na vasi, in če si se hotel pred njimi obvarovati, da te niso *zacuprale*, si jih moral pozdraviti, preden so one ogovorile tebe, in jih nikoli pogledati v oči. Gorje, če si na vaških veselicah plesal z njimi, potem so se ti dogajale same neprijetnosti. Z njimi so lahko plesali samo *štreguoni* (moški, ki so se ujemali z njimi). Moja nona Olga me je opozorila, na katere ženske moram paziti, če sem se srečal z njimi in nisem naredil tako, kot mi je bila svetovala. Začela me je boleti glava in takrat me je odrešila nona s svojimi *pr`prošnjami* (protiuroki). Iz štedilnika je vzela sedem ogljev in jih dala v glineno skledico z vodo. Ko so zacvrčali in ugasnili, je pomočila palec, kazalec in sredinec obeh rok v vodo in se z njimi dotaknila mojih senc na glavi in govorila: "Proti slabim očem, proti slabim mislim, proti slabim besedam, proti slabim stvarim, proti slabim ljudem!" To je počela, dokler me ni nehala boleti glava. Pri priprošnjah proti urokom so imele vse stvari neparna števila (tri, pet, sedem, devet itd.).

Tudi na stolu se nisem smel gugati, ker bi lahko šepala krava. Hlebca kruha nisem smel narobe obrniti, ker bi bila slaba letina pšenice, pa dežnika nikoli odpreti v hiši, ker bi potem puščala streha. *Štrige* so lahko vsako tako napačno dejanje izrabile zato, da bi škodovale.

Povedali: noni Olga iz Lokev, Rozinca iz Bazovice, v letih 1969–1970.

Šembilja je velika črna kočija, v katero so vpreženi trije pari prav tako črnih ogromnih konj. Medtem ko dirjajo in vlečejo kočijo, jim iz nosa piha para in iz gobca bruhajo ogenj. Izpod koles skačejo iskre. Kočijaž, ki drži uzde, je sam zlodej. V kočiji so zaprti ljudje, ki so svojo dušo zaradi pohlepa po denarju prodali zlodju. Ko jih zbere dovolj, jih odpelje v pekel, kjer morajo trpeti zaradi svojih grehov. Koder je šla *šembilja*, so celo v kamnu nastale kolesnice zaradi njene teže in ostrih *šin* (kovinskih trakov) na kolesih. Kdor se je znašel na poti, medtem ko je šla mimo *šembilja*, in gledal vanjo, je oslepel ali okamnel. Tako mi je moja nona pokazala na poti proti Žlebom in Grebenu kolesnice na kamnitih tleh, v Brinjčici pa okamenele ljudi in živali. Pred zlodjem naj bi to kočijo vodil po starem verovanju Črnjuh.

Krvalo stegno je strašilo po Lokvi in Preložah predvsem majhne otroke, če se niso pravočasno zvečer vrnili domov. Večeri so bili posebno v zimskem času zelo dolgi, zato so otroci hodili po hišah in poslušali starejše

Kamnita sova

ljudi, ki so ob ognjišču pripovedovali zgodbe iz preteklosti. Radovednost je bila tako velika, da so hoteli slišati še in še zgodb. Da bi jih pripravili do tega, da gredo domov, so jih strašili s krvavim stegnom, ki jih bo počakalo v temi v kakšni zakotni ulici ali za vogalom. Kaj naj bi krvavo stegno hudega naredilo, niso nikoli povedali, rekli so samo: "Buöste vre vidli, kâj buö, če vâs prime krvavu stegnu!" (Boste že videli, kaj bo, če vas ujame krvavo stegno.)

Pripovedovala: moja nona Olga, ko sem bil še majhen (petdeseta leta prejšnjega stoletja).

VRAŽEVERJE

Pomen sanj

motna voda – huda bolezen, smrt
škrbasti zobje – vnetje sklepov
človeško blato – bogastvo
čista voda – zdravje, sreča
leteti kot ptica – neuresničene želje
padati z višine – hude težave pri delu
nekdo te grabi – narediti nekomu nekaj slabega
župnik – doživel boš hudo nesrečo
volk – imaš velikega sovražnika
kača – srečal boš *štrigo* ali nekoga, ki ti bo škodil
kdo od mrtvih sorodnikov – zanositev ali rojstvo
hoja po velikem travniku – sreča, brezskrbno življenje
deroča čista voda – dosti veselja in zabave
deroča umazana voda – ogromno težav
nabirati rože – veselica, ohcet, praznovanje
kdo, ki ga nisi videl že dolgo časa – bližnje srečanje z njim
nek poseben dogodek – zgodil se bo v nedoločenem času.

Napovedi in znamenja

Če je bila več dni zaporedoma rdeča večerna zarja, je pomenilo, da bo vojna.
Ko si zlomil klin na lesenih grabljah, je pomenilo, da boš imel piškav zob.
Če si zlomil klin na lestvah, je pomenilo, da boš imel na nogi kurje oko.
Če je leska obrodila ogromno lešnikov, je pomenilo, da bo huda zima.
Če si podaril dekletu robček, si moral dati vanj kovanec, da si odkupil solze.
Ko je bilo potrebno postoriti kaj pomembnega izven hiše v drugem kraju, npr. urediti kakšen dokument na sodišču, se je obulo za srečo eno nogavico obrnjeno narobe.
Najden gumb na cesti se je moralo pobrati za srečo.
Prijeti si se moral za gumb na obleki, če si srečal nuno, proti nesreči, če je bil dimnikar, pa za srečo.
Srbenje v nosu – skregati se s kom.
Srbenje v dlani – dobro zaslužiti, dobiti denar ali darilo.
Nikoli se ni smelo vnic točiti v kozarec pijače in vnic rezati kruha.
Celo vnic mešati pri pripravi hrane ni bilo zaželeno.
Dodatna *b`twnka* (zaponka) na ženskem šalu je pomenila: "Iščem fanta!"
Če je priletela na hišo v soseščini ptica, ki je žalostno pela "*Jét, jét, jét*", je to pomenilo skorajšnjo smrt koga iz te družine. Proti njej se ni dalo popolnoma nič zaščititi.
Ko je prišla kukavica in prvič zakukala in si bil brez denarnice ali novca v žepu, je pomenilo, da boš celo leto brez denarja, če si novce imel, je pomenilo, da ga boš imel dovolj celo leto. Z žetvijo je kukavica prenehala kukati, ker je žito nadomestilo bogastvo – denar.

Zelenega kuščarja se nisi smel dotakniti, kaj šele ubiti. Veljal je za čudežno žival. Če bi storil ta greh, bi ti ponoči neki drug zelenec zlezel pod kožo do srca in bi umrl.

Kača črnica je bila tudi nedotakljiva. Če je ležala na soncu na poti ali stezi, je nisi smel pregnati, ampak jo obiti in pustiti pri miru, sicer bi se ti zgodila nesreča.

Lastovičje gnezdo podreti je pomenilo požar na hiši.

Kdor bi posekal lipo, bi doletela njega in vso družino huda bolezen.

Za majhno vasico Prelože lahko rečemo, da je to vas stoterih lip. Lipe so zelo častili in jih še vedno ter jim posvečali posebno pozornost. Ko so čistili travnike drevja in grmičevja, so lipe skrbno pustili ne glede, kje so rasle. Podobno so delali tudi Lokavci, vendar ne s tako vnemo kot Preložci. Izjemoma so rezali veje za *šmrčanje* (obiranje listja), kadar je ob velikih sušah primanjkovalo sena za živino. Njeno cvetje so nabirali in ga sušili za čaj, ki je pomagal pri prehladih. Pod pomembnimi vaškimi lipami v obeh vaseh so se zbirali gospodarji srenj ali *w`fa*, kot so temu rekli v Dulanji Lokvi, ter se pogovarjali in modrovali. Take lipe rastejo še danes pri Kaluži, pri Taboru in pred cerkvijo, katere starost je letos 379 let. Pri Murcovih in pri nekdanjem Ivancovem vrtu pa so ju požagali pred nekaj leti zaradi širitve poti in gradnje bencinske črpalke.

Prelože, vas stoterih lip

Na božični večer sem moral v štedilnik na ogenj dati manjšo *glovnjo*. To ni bilo navadno poleno, ampak debelejši kos hrastove veje s čudnim izrastkom bele omele, ki ga je nona *šparala* za ta dan. Če sem jo vprašal, zakaj ga ne da ona, je rekla: "To je poseben kos *od dreva*, ki ga danes sme dati na ogenj samo moški v hiši. Če bo še gorel, ko bomo prišli od polnočnice, bomo celo leto zdravi in ne bomo lačni." Po navadi sva to storila jaz in moj oče. Povedala je še, da je to počel njihov oče v Preložah, dokler so še imeli ognjišče. Še prej je *glovnjo* posul z malo soli, potresel z zrnjem enega od žit in žličko medu. V ogenj je vrgel še kakšen oreh in zaželel: "Da bi dobro obrodili!" Če je na ognju dosti prasketalo in lepo dišalo, je pomenilo izobilje čez celo leto!

Če je prihajalo neurje, sem moral hitro v hlev po lesen trinožni stolček za molžo in ga obrnjene-ga narobe položiti na sredo borjača. Ona pa je na stopnicah večkrat vzkliknila: "Kres, ne kresni v našo

šišo!” in z rokami in tremi iztegnjenimi prsti, palcem, kazalcem in mezincem mahala proti stolčku in nato proti nebu. Tako se je odgnalo točo in strela.

Če smo šli na pot, preden je voz s kravjo vprego, naložen s senom, listjem ali drvmi, speljal, je nona za srečo vedno rekla: “Svét križ buožji!” (“Svet križ božji!”) vendar se ni prekrižala. Ljudi, ki so delali na polju, se je pozdravljalo: “Buh dâj duöbru!” (Bog daj dobro!), “Srećnu buh dâj!” (Srečno, bog daj!) ali “Buh žégnâj!” (Bog žegnaj!), in odvrnili so: “Buh luönâj (Bog povrni!) – za dobro letino.

Prababica Marija in vnučinja Marica sta v Kotličih grabili seno. V daljavi je zagrmelo in Marica jo je opozorila, da prihaja grdo vreme. Pa je prababica rekla: “Buöm péj zmöläla duöpléh uöćenâš, dâ buö šlu pruoč!” (Bom pa zmolila dvojni očenaš, da bo šlo proč!) Marica jo je vprašala: “Ma nona kâku se tu zmuöli?” (Ma nona, kako se to zmoli?) Prababica pa na hitro: “Tâku! Uöce nâš, uöce nâš!” (Tako! Oče naš, oče naš!) in se je zasmejala!

UROKI IN ZAKLINJANJA

Do današnjih dni so se med vaščani ohranili uroki v obliki psokv, čeprav se danes nihče več ne zaveda njihovega izvora. Ti so včasih bili zelo hudi, posledično so se z njimi uročevali ali psovali zaradi zelo hudih zamer. Nekatere so bile tudi bolj zmerne ali izrečene zaradi heca, če je kdo nagajal ali dražil.

Zelo hudi slabšalni uroki so bili na primer:

- Dâ b`se ti use köreńice pösüşile!* (Da bi se ti vse korenike posušile!) – rod izumrl
- Dâ bi séšnju pr žiumi télési!* (Da bi zgnil pri živem telesu!) –huda bolezen
- Dâ b`se ti glidi pösëshili!* (Da bi se ti sklepi posušili!) –ohromel
- Bes ti pléntâj rödövinuö!* (Bes naj ti uniči rod.)
- Oštja ti udari mleko, ku z`ga pözésâl!* (Strela naj ti udari mater!) – rodovino
- Bes te pléntaj dö kuönca, celga!* (Bes naj te ovije celega in pokonča) – poguba
- Dâ b`ti oštja zlömila krst jnu tisša, ku te jé krstu!* (Da bi strela udarila vate in tistega, ki te je krstil) – prekletstvo nad krščanstvom
- Dâ b`ti uk celuö čreduö pözru!* (Da bi ti volk celo čredo požrl) – lakoto
- Bes ti pléntâj matér, ki te je zvalila!* (Bes naj ti pogubi mater, ki te je rodila). Pozneje je besa zamenjala beseda “jebenti” – smrt matere
- Dâ b`se ti vid počrnu!* (Da bi se ti vid počrnil) – oslepel
- Dâ b`se ti mâčéfit posušil.* (Da bi ti sperma posušila) – postal neploden
- Dâ bi bla za vekomaj jalova!* – neplodna
- Dâ b`te süşica pösüşila!* (Da bi te jetika pobrala) – umrl za jetiko
- Buh ti dâj zidât šišuö!* (Bog ti daj zidati hišo) – težko delo
- Buh te štrafâj!* (Bog naj te kaznuje) – kakršna koli kazen
- Buh ti štrafâj matér ku te jé sésrala.* (Bog naj ti kaznuje mater, ker te je rodila) – kazen nad materjo
- Dâ b`ti krave pršle uöb mleku.* (Da bi ti krave prišle ob mleko) – revščino
- Dâ b`ti wöli čétali.* (Da bi ti voli šepali) – ostati brez dela
- Dâ b`ti kökuši crknile.* (Da bi ti kokoši crknile) – ostati brez živeža
- Dâ b`ti tiči use zrnje počefale.* (Da bi ti ptice vse zrnje poključale) – ostati brez kruha
- Dâ b`te oštja udarla!* (Da bi strela udarila) – smrt
- Dâ b`ti oštja udarla u sühüöto.* (Da bi strela udarila v stanovanje) – bil ob dom
- Dâ b`ti oštja udarla mater ku si jo zézou!* (Da bi ti strela udarila mater, ki si jo sesal) – lastna mati umrla
- Dâ b`te buh dâj, kaj pögövenč`ilu.* (Da bi te bog daj kaj pokončalo) – smrt
- Dâ b`te mödruön puözru!* (Da bi te rak požrl) – hudo bolezen in smrt
- Dâ b`te oštja pölömila!* (Da bi te strela polomila) – pokvečenost
- Dâ bi zâ vekomaj čuötou.* (Da bi za vekomaj šepal) – pohabljenost

Žaljivke

Šment te *plentaj*!
Da bi te petelin brcnil!
Da bi te kokoš *čfn`la* (kljunila)!
Da bi te bolha *piknla* (pičila)!
Da bi te zajkla brcnila!
Da bi se ti vrabec usral na glavo!
Da bi te žaba *ocerala* (poscala)!

Odročitve (odvrniti uroke)

Stare ženice so povedale, da je bilo hujše, če te je kdo hotel uročiti tako, da je izgovoril uročitev potihoma. Proti takim uročitvam je bilo težko delati odročitve. Pri predhodni preprečitvi delovanja urokov se je uporabljalo različne nevidne zaščite. Po navadi so to bili različni predmeti, ki so jih imeli ljudje pri sebi na skritih delih oblek, obuval ali pokrival. Lahko je to bil samo en predmet, vsi drugi so morali biti v neparnem številu. Najbolj je delovalo protiuročno število 7. Pri moških je zaščitno delovalo že na klobuku zatakajeno pero šoje, ki je imelo sedem modrih črtic. Pri ženskah na robčku 7 izvezjenih zvezdic. Zvezde so imele zelo veliko moč, ponekod so jih vrezali v tramovje na skritem mestu, pozneje jih je začel nadomeščati krščanski križ. Uporabljali so tudi gube, zašite po tri skupaj, na notranji strani suknjiča. Lahko je bil tudi manjši kamenček nenavadne oblike z luknjico. Vendar ti protiuročni predmeti ne bi delovali, če jih ne bi z izrečeno priprošnjo dala zaprisežena zdravilka. Tej je prizadeti povedal, s kom ima opravka, ali pa je sumil, da mu znana oseba želi škoditi. Tako je lahko naredila ta pravo priprošnjo proti uročitvi. Ob prizadetem je ni nikoli delala na glas, ampak momljaje. Žal mi je neka Preložanka zaupala samo trojnega: "*Bela lisa, črn t`ič, vrti vrti, vrti, tri buote u nic, nutér u n`ič!*" (Bela lisa - priprošnja - naj izbriše črnega uroka znotraj telesa v nič, vrti, vrti, vrti naj gre iz tebe trikrat v obratni smeri urinega kazalca - kot kolovrat). Ob izgovarjanju se je moral uročeni trikrat zavrteti v obratni smeri urnega kazalca. Bes je *plental* (ovijal) v smeri urnega kazalca. Vendar tu ni bila prisposoda ura, ampak kolovrat. Ko se je ustavil, mu je postavila dlan na čelo, ga gledala v oči in mu položila v žep ali roko en odrešitveni predmet ali več. Predmeti niso smeli biti živalskega izvora, ampak mrtva narava, lahko tudi korenina usahlega drevesa, posušeno cvetje in plodovi. Če je uročeni vedel, kakšen je bil na glas izrečeni urok, je zdravilka na tisto mesto, ki naj bi ga urok prizadel, položila obkladek iz vode iz izvira *Vročé* (Vroček), v kateri je tri dni namakala praprot in pet lipovih cvetov. Če je bil urok namenjen notranjim organom, je popražila nekaj suhih plodov *makonce* in dodala nekaj koščkov korenine pljučnika (irisa). V *čikaro* (lončeno skodelico), v katero so pljuvali tobak za žvečenje, je dala vodo, v katero je vrgla sedem žarečih ogljev. Dodala je praženino, premešala in uročeni je moral narediti tri požirke. Po navadi je vsem naredilo slabo in so bruhal. Tako so se očistili uroka iz telesa. Tudi pastirska navada kajenja srobota je izhajala iz tega. Dim srobota kot rastline, ki vzvišeno raste ob drevesu, je prav zaradi te moči deloval protiuročno, če je bil prizadeti preklet za zadušitev ali sušico (jetiko). Suhega, narezanega na pet koščkov je vrgla v skodelico s tremi ali sedmimi oglji. Ko se je začel smoditi, je dim z dlanmi *p`hala* (pehala) proti obrazu uročenca ali mu celo pokrila glavo z ruto. Ta ga je moral miže vdihavati, nakar ga je popadel hud kašelj. Z njim je izkašljal bolezen. Za očiščevanje telesa vseh slabih vplivov se je izjemoma uporabljala sveža repa. Na oglju *čuope* (svetega čoka) so na palicah pekli repo, jo še toplo jedli tako, da so ožgano skorjo olupili. Kot zadnji zemeljski plod jeseni naj bi imela zdravilno moč in skušala premagati zimo.

Staž ali Stažič

Ko so pri Liletovih ženske požele njivo, je zadnji večji snop morala povezati in okrasiti po navodilih njene mame moja teta Olgica, ki je bila najmlajša. Položila ga je pokonci na konec njive ob dva manjša snopa in vanj zataknila tri cvete (en mak in dva *modrinca*). *Modrinca* kot oči in mak kot usta. Nekaj klasov je zlomila, da so viseli navzdol kot brada – ta snop, ki so mu rekle *staž* ali *stažič*, naj bi prinesel dobro letino še drugo leto ter očuval žito pred poleganjem. Vsi ostali snopi so bili zloženi v stope. Za del polja pri pokopališču obstaja ledinsko ime Stažovca, ki najbrž izvira iz tega običaja. Ostali vaščani Lokve tega niso več počeli, moja nona je to ohranila za spomin na svojo mladost v Preložah, kjer so ta običaj obdržali dlje kot v Lokvi. Ime tega snopa kot žitnega duha naj bi izviralo iz besede starožit ali žitni stavec, ki naj bi bil nono (dedek) vseh snopov in jih varoval kot svoje vnuke. Tako mi je o pomenu tega snopa povedala nona Olga Čok. Ta običaj je popolnoma zamrl v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja s pojavom kombajna.

Pastirji so postavljali po gmajni, ob poteh in vrhu hribov kamnite *staže*, ki so jih sezidali iz kamenja. Imeli so podoben zaščitni namen kot žitni duh, le da so ti ščitili črede pred zvermi, boleznimi in poškodbami. Višjega ko je pastir postavil, večjo zaščitno moč je imel na tistem delu pašnika. Današnji izletniki, ki jim je izziv, kdo bo sezidal višji *staž*, v tem podzavestno posnemajo nekdanje pastirje, ne vedoč, kakšno je izročilo. Kot zanimivost naj povem, da obstajata dol in jama po imenu Bestažovca med hriboma Kislica in Zidovnikom, kjer so pred nedavnim odkrili jamske slikarije.

Pastirski "staži" na hribu Kislica

Žitni "stažič", kot se spominjam zadnjega

Naslednja vrsta *stažev* po zaščiti so mali *staži* na vrhu streh kamnitih pastirskih zavetišč, ki jim domačini Lokve in Prelož pravijo *šiške*. Drugod jim pravijo še *hiške*, *hišce*, *šišce* in *kuće*. Po navadi so iz enega ali več izbranih kamnov malo bolj posebnih oblik. Prvotni namen *staža* je bil zaščita hiške pred porušenjem, udarom strele in puščanjem vode. Pozneje so postavljali *staže* zmotno kot okras oziroma za razpoznavnost graditelja. Na kažunih v Istri jim pravijo po hrvaško pinčur, po italijansko

Mirčeva pastirska hiška s "stažem" na strehi. Pred kratkim jo je obnovil avtor knjige in se slikal poleg nje.

"Staž" na strehi hiške

pa pimpignol (pimpinjol). Verjetno je bil nekoč izvor in namen njihovega postavljanja isti kot pri nas.

Verjetno je verovanje v zaščitniško vlogo *stažev* hotela preprečiti duhovščina, saj naj bi dala zgraditi na hribu Klemenka manjšo kapelico sv. Klemna, zaščitnika drobnice. Sv. Klemen naj bi volkovom zapiral gobec. V kapelico je nekoč udarila strela in jo porušila. Na velikem kupu kamenja, ki je ostanek nekdanjega opazovalnega stolpa bližnjega gradišča, ni sledu, da bi ta kapelica v rešnici obstajala.

Povedal: Ivan Umek, po domače Nane Grčev, leta 1970.

Zaščitni predmeti

Tudi palice, ki so jih uporabljali predvsem starejši vaščani za oporo pri hoji, so imele zaščitni namen proti privoščljivim urokom. Privoščljivi uroki so bili namenjeni nekomu, ki se je zameril zaradi medsosedskih sporov ali obrekovanj. Po navadi so se izrekli na glas ob medsebojnem srečanju dveh skreganih. Npr. takole: "O, da bi *četala* (šepala) še ne drugo nogo!" Eden od odgovorov je bil: "O, da bi te krave *pogâvenčle* (pomendrale)!" Nekateri so uporabljali tudi krščanski predznak: "*O buh dâj...!*" Šepajoči so imeli zato doma izdelane palice po navadi iz stare, izredno trde drenovine in že malo pod skorjo razžrte od lesnih črvov. Prav ti naravni ornamenta so imeli zaščitno vlogo. Več, ko jih je bilo na palici, bolj so zavra-

Zaščitne palice iz zbirke Ivana Mljača, po domače Gabrijelovega

čali prekletstvo. Prizadeti se je po navadi ustavil in zažugal s palico proti urokovalcu ter tako skušal odgnati škodljive želje.

Nekoč najbolj pomemben stalni varovalni element je bil poseben kamen, imenovan *tjrmén*. Ta kamen se je vzdal v vogal pri začetku gradnje nove hiše. Izbral ga je gospodar hiše po občutku. Njegov namen je bil varovati hišo kot neke vrste varovalni duh. Iz tega izvira tudi današnje polaganje temeljnega kamna. Pozneje so *tjrmene* postavljali na mejnike, ki so jih zarisali cesarski zemljemerci, ko se je začela fevdalna reforma. Sprva niso imeli samo vloge mejnega kamna, ampak tudi varovalnega.

Stalni protiuročni ukrepi pa so bili še izklesani na *kalonjah* in *prtonih* (kamnitih portalih vhodnih dvoriških vrat) borjačev. Poleg krščanskih simbolov, največkrat je to križ s Kristusom, ki je izklesan v sredini preklade portala, so vklesani ob straneh še staroverski simboli. Največkrat je to cvet s šestimi listi različnih oblik – *svarica*, ponekod so mu rekli tudi *perunica* ali perunov cvet. Poleg tega so vklesani še bršljan, praprot, hrastovi listi in kolo kolovrata. Skoraj vsi so imeli zaščitno vlogo. *Svarica*, praprot in bršljan so delovali proti udaru strele, požaru in raznim boleznim. Hrastovi listi so dajali moč in trdnost družini. *Bižnona* mi je med drugim rekla: “Kjer je vklesan kolovrat, vedi, da so tam verovali po starem.”

Zaščita na oblačilih

Velik pomen protiuročnih simbolov in sporočil o stanju ženske pa je ohranjen v *štikanju* (vezeninah) na belih srajcah ženskih narodnih noš v okolici Trsta in na Krasu. Ti okraski, *štikani* z belim, zelo kakovostnim sukancem na belem blagu, nimajo samo dekorativnega pomena, ampak precej globlja sporočila. Odražajo duhovnost, verovanje v nadnaravne sile in njihov vpliv na človeško življenje. Vezenina sporoča vrednote posameznice in celotne skupnosti. Od spiral, ki predstavljajo vrtenje ko-

Več kot sto let stara srajčka bazovske narodne noše, ki jo je nosila Marija Križmančič, po domače F`čeva. Vezenine so na obeh rokavih (1), obeh ramenih (2), prsih (3) in okrog vratu (4). Gumba (5) nista služila zapenjanju, ampak sta kot dve dojki sporočala, da je dekle dozorelo. Vse skupaj je delovalo kot obrambni in sporočilni namen – na roki ob dotiku, na prsih in ramenih proti vidnemu vplivu, na ruti proti miselnemu vplivu. Vse je bilo prikrito s šalom zaradi morebitnih slabih namenov kogar koli. Tako ni mogel iz vezenin razbrati šifrirane zaščite in stanja nosilke noše.

Vezenine na levem rokavu; na desnem so popolnoma enake in v istem zaporedju, razen da je na vrhu všita kratica M kot Marija – ime "štikarice" (vezilje). Simbolika: družinski košek sreče (1) varujeta spodaj in zgoraj dve vnic vrteči "svarici" (2), ki imata v sredini sonce. Sonce predstavlja življenje, torej varujeta tudi življenje dekleta in družine. Vse okoli koška so varovalne rastline, od praproti do oreha, z zaprtimi in odprtimi semenskimi mešički (3), kar lahko pomeni, da dekleta še ni godna za rojevanje, vendar lahko zanosi. Spodaj sta dva nasproti obrnjena polžka – starša, z vnic všitimi nitmi (4), kar pomeni, da jo varujeta. Med njima je spodaj majhen polžek (5), ki predstavlja dekle, zavarovano z dvema praprotma proti boleznim in neplodnosti. Še eden večji levo (6) je eden od še živečih starih staršev in pod njim še manjši v nasprotnem zasuku (7), kar pomeni njen brat. Manjša "svarica" (8) z dvema praprotma pod koškom pazi na njihov dom. Spodnji rob rokava je obrobljen s trojnimi listi mokovca (9). Število tri kot tudi mokovec imata močan protiuročni učinek na dotik. Dodaten učinek imajo še luknjice, ki urok razpršijo.

Vezenine na prsih: dva gumba imata samo simbolni značaj – dve dojki (1), dekle, ki odrašča v žensko. Pod gumboma polžek – dekle (2), zavarovano s praprotnjo. V sredini združitev dveh družin (3), zavarovnih simetrično s praprotnjo in mokovcem, s še dodatno obšitimi, zavarovanimi tremi vršnimi listi (4). Pod tem je kresni venček (5) s soncem v sredini (poroka v juliju?), pod njim razprti krak (6) in praprotni na vsaki strani, usmerjen v spodnji del trebuha – maternico kot vir življenja.

lovrata kot kroga večnega umiranja in obnavljanja narave in človeških rodov, do orehovitih listov, praprotni, bršljana, cvetovih dreves in še nešteto različnih oblik *svaric*. Cvet *svarice* ima vedno šest listov. Posebnost v simboliki vezenin so bazovske vnic izvezene *svarice*, ki imajo močan protiuročni naboj. Močno sporočilo ima tudi izvezeni S, ki je sicer predstavljal zaščito živine, vendar je njegov pomen globlji. Od rodnosti pa vse do najvišjih božanskih vplivov. Potem je še polžek ali spirala, ki ponazarja človekovo življenje, njegovo bivanje in blagostanje. Hkrati simbolizira kozmično galaktično gibanje, v središču katerega je sonce kot vir vsega življenja. Dva polžka, drug poleg drugega v obliki srca, pa predstavljata željo dekleta po sorodni fantovski duši, morda celo trk dveh galaksij in rojstvo nove. Dva polžka, drug poleg drugega, a obrnjena nasprotno, pomenita prednike. Vmes so ponekod še stilizirane oči ali morda celo žensko spolovilo, ki ima dvojno sporočilo, da varuje pred slabim pogledom *štrig*

<< Vezenine na ramenih. Kot na rokavih podobna simbolika z dvema vnic krožečima protiuročnima "svaricama" (2, 6) in soncem v sredini (4). Sredinski del s polži (3) kot starši lahko pomeni združitev dveh družinskih rodov z vsemi dečki in deklicami. Desno spodaj obrobljena kača (5) – varovanje pred hudobijo, smrtjo, in desno zgoraj obrobljena strela (7) – varovanje doma pred naravno nesrečo. Levo zgoraj veliko sonce (1) – topel dom ali svatba poleti. Orebove vejice so rodnost (8), zgornja obroba s tremi listi (9) pa močna protiuročna zaščita.

Vezenine, vidne po robu in na vogalu naglavnega robčka, naj bi z bogatim in zasičenim vezenjem zmedle slabe misli uročevalca ali škodoželjneža.

in pripravljenost na rodnost. Vsekakor je osnovna simbolika drevo življenja, ki ponazarja mističnost moči življenja, rasti, rodnosti in nesmrtnosti. To drevo se bohotno razrašča in je pomembna pripovedna nit celotnega okrasja. In vendar je večina vezenin, ki so izvezene na srajcah v zapestju, na ramah in prsnem košu, prikrita, razen na naglavnih *pečah* (rutah). Torej povsod tam, kjer je lahko prišlo do stikov s škodljivo osebo ali slabih vplivov iz naravnega okolja, ki bi kakor koli škodovali ženski ali dekletu. To tradicijo so poskušale prekiniti med obema vojnama nune iz samostana pri sv. Ivanu v Trstu, tako da so začele vesti podobne vezenine s krščanskimi in meščanskimi simboli. Vendar se je ta nova simbolika le delno prijela in še dandanes mladi rodovi zamejskih *štikaric* (vezilj) zvesto in s ponosom, zavestno ali ne, ohranjajo starodavno duhovno izročilo svojih prednic in prednikov. Tudi če si stare ženice vprašal, zakaj so take vezenine in kaj pomenijo, jih je večina odgovorila: "*Tâku jé blo anbuot j' in tâku muöra bét še nâprej!*" (Tako je bilo enkrat in tako mora biti še naprej!)

Moj opis staroverskega izročila v vezeninah noš na Krasu je samo kaplja v morje glede na to, kako raznoliko in obširno je v simboliki. Hotel sem s tem samo nakazati, kako bogata je ta dediščina in hkrati težko razumljiva nekomu, ki se ne poglobi v njeno sporočilo, ne da bi se predhodno zelo podrobno seznanil z njim. Imel sem srečo, da je bila v našem sorodstvu že pokojna šivilja Marija Čufar, ki je poznala obe bazovski izročili vezenja – kraško in deloma dalmatinsko. Vendar me je seznanila zelo plitko. Pravzaprav po pravici povem, da me takrat vezenine niso toliko zanimale kot na primer zgodbe iz davnine, vendar sem si na srečo zapomnil vsaj nekaj bistvenih podrobnosti, ki mi jih je takrat povedala. Šele sedaj sem se začel zavedati, kako močno in globoko sporočilo imajo. Piko na i pa je nedavno tega pristavila moja daljna sorodnica Tatjana Križmančič iz Bazovice, hkrati pa me je postavila pred dejstvo, da se bom moral še kako potruditi, če bom hotel "pritti noter" samo v

bazovsko izročilo, kaj šele v vse ostalo po Krasu. Zelo lepo in obširno je to napisano v knjigi "Tržaška noša in njena vezenina" Marte Košuta iz leta 1997, vendar razen nekaj podobnosti takih razlag, kot jih je navedla teta Marija, nisem zasledil.

LJUDSKA MEDICINA

Bolezni, ki niso izhajale iz urokov, so domače zdravilke zdravile po starih naravnih zdravilnih receptih svojih prednic. Ti so se ustno in praktično prenašali iz roda v rod, pozneje tudi v pisni obliki. Bili so vedno družinska skrivnost. Uporabljalo se je zdravilne rastline, med, živalske maščobe in izjemoma tudi žganje. Obvezna je bila voda iz izvira *Vruöce* (Vročka), še posebno pri težavah s prebavili. Moja prababica je poznala tudi neko vrste akupresure, ki jo je podedovala od Mrtnjačevih prednic. S prsti rok, palcem, kazalcem in sredincem, je pritiskala in masirala *drgali* (živčne in mišične vozle), kot jih je ona imenovala. Pritiskala je nekaj časa močneje, potem blažje, malo vlekla s prsti navzgor, redko kdaj navzdol. Skoraj vedno proti središču telesa. To je delala na zapestjih, vratu in zatilju. Zdravila je glavobole, menstrualne težave, zobobole, krče, revmatske težave in slabo počutje. Po masiranju je vedno nekajkrat otresla z rokami ali položila roke za nekaj časa v vodo iz *štirne*. Nikoli v življenju ni bila bolna in umrla je nekaj dni pred devetdesetim letom med spanjem. Ko se danes spominjam njene želje, da mi bo zaupala nekaj skrivnosti le mesec ali dva pred smrtjo, sem vedno bolj prepričan, da je svoj konec življenjske poti sama predvidela. Ne morem trditi, da je to res, vendar je možno, da je sama zaustavila delovanje srca. Njena zadnja želja je bila, da bi jo na zadnji poti k večnemu počitku nesli v krsti na nosilih njeni trije vnuki (moj oče, moj stric Franc, njun bratranec Edvard) in jaz kot pravnuk. To željo smo ji izpolnili in imela je nek pomen. Kakšen je to bil, je žal vedela samo ona. Ta skrivnost je zakopana skupaj z njo.

O kamnitih *stazih* je pripovedoval Ivan Umek, po domače Nane Grčev (1888–1983) iz Lokve, vse ostalo so povedale in svetovale *bižnona* Marija Ban, po domače Frigleva, in njene hčere, moja nona Olga in njeni sestre Marička in Antonija, vnukinji Marica in Dora (šestdeseta leta prejšnjega stoletja in še potem), Jožefa Mljač, po domače Pepka Gabrjelova, Albina Mljač, po domače Britčeva (1911–2006), Franca Mljač, po domače Kocčeva, Hana Mljač, po domače Bržanova, vse iz Prelož, Hana Stopar, po domače Pintarjeva, Hana Mavec, po domače Polseva, Frančiška Mevlja, po domače Mevlova, Karlina Božeglav, po domače Ruščeva, Tončka Vojska iz Lokve. Marija Čufar, po domače Čufarjeva, in Tatjana Križmančič, po domače F'čeva, iz Bazovice sta mi zelo zgoščeno povedali o pomenu vezenin.

NAPOVED DEŽJA

Vaščani Lokve in Prelož so po starem ustnem izročilu, ki je temeljilo na opazovanju, s katere strani prihajajo oblaki, ugotavljali, kakšen dež prinašajo. Tako je držalo nepisano pravilo, ki so ga v obliki nekakšne pesmice prenašali iz roda v rod in izgovarjali med seboj kot vremensko napoved.

<i>Z Wžeša buh se kreša.</i>	<i>Z Ožega bog se krega.</i>
<i>Uöt Kuopra cesta muokra.</i>	<i>Od Kopra cesta mokra.</i>
<i>Uöt Bázövice nej rösice</i>	<i>Od Bazovice ni rosice.</i>
<i>Uöt Šröpade tuöča pade.</i>	<i>Od Gropade toča pade.</i>
<i>Uöt Séžane kaplja kane.</i>	<i>Od Sežane kaplja kane.</i>
<i>Uöt Pövirja déž pridirja</i>	<i>Od Povirja dež pridirja.</i>
<i>Uöt Šörenja duösti grmenja</i>	<i>Od Gorenja dosti grmenja.</i>
<i>Uöt Dévače suödra skače</i>	<i>Od Divače sodra skače.</i>
<i>Uöt Rödika strela švika.</i>	<i>Od Rodika strela švika.</i>
<i>Uöt Šröčane néč ne kane.</i>	<i>Od Gročane nič ne kane.</i>

Pogovorno je bilo pa tako: *“Ej, Luka vidi, je črnu z Ožega!”* Odgovor: *“Ej, Miha čuj, samu buh se krega!”* ko je v tistem trenutku zagrmelo. Ali pa ženska verzija: *“Marija hjeti (hiti) domu, gre grdu vreme od Sežane!”* Odgovor: *“Ne bo n`č Francka, po navadi samo kaplja kane, poleg bo p`j (potem bo pa) še Furlanka* dvign`la kotlo**!”*

*Furlanka je izraz za žensko iz Furlanije, kar je narečno pomenilo pokrajino.

**Kotla je žensko krilo. Če se je po dežju zjasnilo od severozahoda iz smeri Furlanije in so se oblaki umikali proti vzhodu v skoraj ravni črti, je to pomenilo daljše obdobje lepega vremena. Takemu vremenskem pojavu so rekli, da je Furlanka dvignila krilo.

Povedala: Slava Svetina, po domače Mihatova, leta 2009.

Furlanka dviguje krilo

PRIPOVEDI "PRI ŠPRGERTU"

PRAVLJICE

Lisica in volk

(Lokavska verzija)

Na hribu Golcu nad Preložami sta se srečala lisica in volk. Bila je svetla jesenska noč, saj je na zvezdnatem nebu sijala polna luna. Vendar je bilo zelo mrzlo in obema je od lakote krulilo v želodcu. Pa se spomni lisica in zvito reče volku: "Ali ne bi skočila do vasi in pri Peracovih zmaknila kakšno kokoš ali raco. Hiša je na samem, pa še psa nimajo in zlahka se bova priplazila do kokošnjaka!" Volk veselo zatuli, se obliže okrog gobca in odtaca po hribu navzdol, lisica pa gibko za njim. Preko gmajne in zidov se skrivoma prikradeta do samotne kmetije, ki je stala blizu največjega kala Solne.

Lisica si je oprezno ogledovala okolico hiše in šepnila volku: "Glej, tam na drugi strani borjača je kokošnjak in poleg kokoši so notri tudi lepe mastne race, zato se reče kmetiji pri Peracovih. Pojdi ti naprej, si bolj močan, zlahka boš pregriznil letve in mimogrede pograbil kakšno raco, jaz bom tedaj pazila, potem pa smuknem še po kakšno kokoš!" Rečeno – storjeno, volk se odplazi skozi borjač h kokošnjaku in vdre vanj, takrat pa nastane vik in krik! Najprej so zagagale race, potem je zakikirikal petelin, nato pa je zakokodakal še cel zbor kokoši. Še preden je volk utegnil kar koli zgrabiti, so se odprla hišna vrata in

Nekdanji kal
Solne,
levo nekoč
Peracova hiša

stari Perac je pridrvel z gorjačo pred kokošnjak. Volk je hotel planiti iz kokošnjaka, vendar ga je v soju lune gospodar opazil in nekajkrat krepko udaril po njem z gorjačo. Od bolečine je zatulil in odkrevljal cvileč čez dvorišče, nato pa se skrila na gmajni v brinje in si lizal rane. Prebrisana lisica je izrabila trenutek, ko si je gospodar ogledoval škodo v kokošnjaku, in se zmuznila skozi vrata v *suhoto* (notranjost hiše) naravnost k ognjišču. Na ognjišču je bila skleda močnika in lisica ga je tako goltala, da se je na hitro najedla. Nekaj močnika si je s tacco pomazala po glavi in stekla proti vratom ravno takrat, ko je gospodar hotel stopiti skozi vrata. Zavihtel je gorjačo, lisica mu je smuknila med nogami na dvorišče, sam pa se je krepko lopnil po kolenu. Grdo je zaklel, nato pa v jezi zaloputnil vrata. Lisica se je odplazila v gmajno in cvileč klicala volka. Tudi on se je cvileč oglašil iz brinja, tako da ga je lisica lahko našla. Ko se je priplazila do njega, je hudo in milo zastokala: "Joj, meni, joj! Poglej, kaj se mi je zgodilo! Gospodar me je zalotil in mi z gorjačo razbil glavo, tako da mi silijo ven možgani!" in s tacco je pomahala proti močniku med ušesi. Volk je zavzdihnil: "Tudi mene je grdo obdelal, da komaj hodim, vendar ne tako hudo kot tebe! Ti revica, ti!" Lisica mu je svetovala: "Pojdiva na kal, da se bova umila in vsaj odžejala!" Volk je odgovoril: "Imaš prav, ampak splezaj name, da te bom nesel, ko si v tako klavnem stanju!" Lisica je splezala na volka, ta pa se je šepajoč in stokajoč odpravil proti kalu. Lisica je sedela na volku in z nasmeškom potihoma brundala: "Ta bolan ta zdravega nosi! Ta bolan ta zdravega nosi!" Volk jo je vprašal: "Kaj praviš botra?" Lisica je zvito vzdihnila: "Ah nič, volkec, nič, od bolečin se mi že meša!" Medtem sta prišla do kala, v katerem je odsevala polna luna! Lisica je vzkliknila: "Joj volkec, glej, v vodi je velik hlebec sira, če spiješ čim več vode, prideva do njega in se do sitega najeva!" Volk je pokimal in pričel naivno piti vodo. Vedno več in več jo je pil in trebuh mu je že zrasel skoraj do tal. "Au, au, ne morem več!" je zatulil in ponovno zbudil Peracovega gospodarja. Ta je pritekkel spet z gorjačo iz hiše in se lotil volka, ki ni mogel zbežati s trebuhom, polnim vode. Lisica se je medtem skrivoma pretihotapila v kokošnjak, zgrabila najdebelejšo kokoš in zbežala čez gmajno na hrib. Gospodar je volka pokončal, lisica pa se je gostila s kokošjo in modrovala: "Moč je v *furbasti* (prebrisani) glavi, ne v močnih tacah!"

Povedala pri Šk`barjevem *šprgertu*: Antonija Ban, po domače Frigleva, poroč. Škabar, po domače Tuona Škabarjeva, leta 1964.

Bcljeva ohcet

(Preloška verzija o volku in lisici)

Nekoč so pri Bcljevih v Preložah imeli veliko ohcet. Ob glasbi domačih godcev se je rajalo in pelo, da se je od nog *kadelo* (prašilo). Mize so se šibile od kmečkih dobrot, saj je domačija veljala za bolj premožno.

Vse te prijetne dišave sta pri Hrvatovem dolu pod vasjo zavohala volk in lisica. Lisica reče premeteno volku: "Ej, boter, ali si ne bi še midva malce privezala lačno dušo! Oni se veselijo in še opazili ne bodo, ko boš ti smuknil v *štalo* in jim izmaknil kakšno debelo ovco!" Volk zarenči: "Imaš prav tetka, pa pojdiva!" Ko prideta za Bcljevo *šišo* (hišo), reče lisica volku: "No, zdaj je prilika! Ti pojdi v *štalo* jaz bom pa *ahtala* (čuvala), da kdo ne pride!" Volk se odplazi v *štalo*, takrat pa lisica steče na borjač in zavpije: "*Uk* (volk) *je u štali, uk je u štali!*" Možakarji pridrvijo iz hiše s kolci, se nagnetejo v *štalo* in planejo nad volka. Zaslišalo se je strahotno tuljenje, ko so ga mlatili, lisica pa medtem smukne v *špajz* (shrambo) in se hitro naje *rižota*. Malce si ga pomaže še po glavi in odskaklja za hišo v breg. Tam se od bolečin zvija volk in pojamra: "Poglej, kaj so naredili iz mene!" Lisica pa drhteče zacvili: "Kaj ti jamraš, poglej, meni so glavo razbili, da mi ven silijo možgani!" Volk reče: "No, prav, revica! Zlezi mi na hrbet, te poneseš k Staremu kalu, da se malce umiješ!"

Lisica zleze volku na hrbet in tiho poje: "Ta bolan ta zdravega nosi, ta bolan ta zdravega nosi!" Volk jo sliši in zarenči: "Te bom vrgel dol s hrpta!" Lisica pa užaljeno: "Kaj ne slišiš in vidiš, da se mi meša (blede) od bolečin!" Medtem prideta do kala in v njem zagledata odsev polne lune. Lisica pretkano reče: "Glej, če spijeva vodo, prideva do hlebca sira in ga pojeva!" Volk pokima in prične lokati vodo, lisica ob njem pa samo *fleketa* z jezičkom po vodi in se dela, kot da pije. Volk pije in pije, dokler mu ne počne trebuh! Lisica pa se hehetaje odpravi v svoj brlog pod Jakopcem.

Bcljeva domačija v Prelozah

Stari kal

To pripoved o volku in lisici je večkrat pripovedovala v preloški verziji Antonija Škabar, nonina sestra, pa si je nisem zapisal, ker sem bil premajhen. Pred nedavnim mi jo je osvežila njena hčerka Tončka Vojska, očetova sestrična.

Tri račke

Pri Škabarjevih v Lokvi so imeli tri račke. Živele so v hramu in le občasno so jih spustili, da so se pasle po borjaču. Nekega dne se najstarejša račka spomni in reče: "Ali ne bi zbežale in odšle k Škibinom? Tam je zelo lepa sočna travica in napasle bi se do sitega!" Drugi dve se takoj strinjata in skrivoma zbežijo z borjača po vasi. Odtacale so še naprej ali pri konfinu* jih zajame noč. Niso vedele, kje bi prenočile, pa se spomni prva račka: "Jaz bom perje osula in si naredila iz njega hišico!" Druga reče: "Tudi jaz to znam narediti, takoj bom to storila!" Obe rački si osujeta perje in si zgradita iz njega toplo hiško. Najmlajša pa tega ni znala narediti, zato je milo prosila ostali dve: "Vzemita me k sebi, zelo se bojim!" Drugi dve zagagata: "Znajdi se, kot veš in znaš!" Revica ni vedela, kaj storiti, pa se v sili skrrije pod brinov grm.

Ponoči pride volk in povoha pod grm, pa se zbode v smrček ob brinovitih iglicah in jezno odide. Odtaca naprej in pride do najstarejše race in zarenči: "Odpri, če ne ti poderem hišico!" Raca od strahu samo zagaga, volk pa podre hišico in pogoltne raco. Enako stori tudi s srednjo račko. Najmlajša od groze silovito zagaga: "Na pomoč, na pomoč!" Volk zbeži, zato pa priteče s *faralom* (svetilka) v eni roki in s puško v drugi Škibinov lovec in reče rački: "Ne boj se, naredil ti bom varno hiško in ti se skrivj vanjo!" Na hitro zbije majhno, ali trdno hiško iz plohov in zabije en velik žebelj navzven. Račka se skrrije v hiško, in ko lovec odide domov, se ponovno vrne volk. Jezno zarenči in zamahne s taco proti hišici, da bi prišel do račke. Nabode se na žebelj in strašno zatuli. Tedaj priteče Škibinov lovec in volka ustrelji. Hitro vzame nož in mu razpara trebuh. Iz trebuha izvleče še živi, vendar oskubljeni raci. Najmlajša hitro pricaplja k njima in ju pokrije s perutnicama in veselo zagaga: "Da vaju ne bo zeblo!" Drugi dve ji skesano odvrneta: "Nikoli več ne bova hudobni do tebe!" Tako je tudi bilo, ko so se vrnille domov.

Konfin – grb grofov Petačev (Petazzi)

Konfin – tržaški grb s helebardo

z nevihto. Vrnile so se v vas in povedale ljudem, kaj morajo storiti, da ne bodo porodnice več trpele. V naslednjem mesecu so se rodili trije deveti otroci in po porodu so očetje počakali na nevihto. Ob prvem bliskanju in grmenju so vzeli grebljico z ognjišča, odhiteli na hrib in nato v dolino z votlino. Tam je bila

Povedala: že davno Antonija Škabar svoji hčeri Tončki Vojska, ta pa pred nedavnim meni.

*Konfin je kamniti mejnik, ki je nekoč mejil fevdalne posesti grofov Petačev (Petazzi) iz Švarceneka (Završnika) od Tržaške pokrajine. Postavljen je bil 5. maja 1751 po dekretu cesarice Marije Terezije. Prav zaradi te razmejitve so nastala ledinska imena Pri konfinu in Podtrst.

Železna Babica

(Peckova verzija)

Nekoč so v jami Vilenici živele tri vile: Rojenica, Sojenica in Babica. Rojenica je odločala, kdaj se bo otrok rodil, Sojenica mu je določila življenjsko usodo in Babica mu je pomagala na svet. Nekega dne se je Babica odločila, da ne bo več pomagala ostalima dvema, češ da ima nehvaležno in najtežje delo. Ostali dve sta jo zapodili, zato je postala hudobna Baba. Iz prelepe jame se je morala preseliti v majhno votlino v dolini nad Kamnim vrhom. Odtlej so se otroci rojevali v hudih mukah. Ljudje niso vedeli, kaj storiti, zato so šle nosečnice povprašat v Vilenico ostali dve vili, ali lahko pomagata. Rojenica je rekla, da morajo ob rojstvu vsakega devetega otroka odnesti očetje iz tiste družine železno grebljico z domačega ognjišča k hudobni Babi v votlino. Sojenica jih je opomnila, da morajo to storiti, ko se bo delalo grdo vreme. Očetje so grebljice vrgli v ogenj in zbežali. Takrat je močno zabliskalo in zagrmelo in strela je udarila na sredino ognja v votlini. Hudobna Baba se je ustrašila in skesano zbežala proti Vilenici. Prosila je obe vili odpuščanja in obljubila je, da bo odslej lepo skrbela za novorojenčke. Spet je postala dobra Babica, le vzdevek je dobila v posmeh Železna. Od takrat so ljudje iz okoliških vasi verjeli, da bo nevihta, če se je na vzpetini nad votlino Železne Babice naredil črn oblak.

Od svoje tašče izvedela in meni povedala: Marija Čok (1897–1982), poroč. Stopar, po domače Peckova, leta 1974.

Votlina Železna Babica.

Pravljica o jami Vilenici

To lokavsko pravljico naj bi prvič objavil leta 1930 v napol ilegalnem otroškem časopisu "Jaselce" takrat še katehet Virgil Šček, ki je pozneje kot zaveden primorski župnik živel v župnišču v Lokvi, kjer je imel od strani italijanskih fašističnih oblasti prepoved opravljanja bogoslužja. Moja nona Olga je v tistem času tudi prejemale naskrivaj "Jaselce", ki jih je pod psevdonimom "striček Janez" izdajal, in jih pozneje dala vezati tako, da so se ohranile do danes. Čeprav sem jih skrbno pregledal, v njih nisem našel zapisa o tej pravljici in je mogoče, da ji je nekdo zmaknil prav ta listič. Nona pa si je pravljico

zapomnila in mi jo večkrat pripovedovala na postelji zvečer, preden sem zaspal pri njej, ker me je potem zjutraj ob štirih zbudila, da sem gnal krave na pašo.

“V naši vasi v Britofu je hiša Jegričevih. Tam je pred več sto leti živela deklica, po imenu Marinka. Bila je edinka, zato jo je njena mama imela še bolj rada.

Nekega dne, ko je Marinka malo zrastle, sta šli z mamo nabirat suhih drv za ognjišče. Takrat gmajna še ni bila razdeljena med vaščane, zato sta izbrali kraj, kjer je bilo mnogo hrastov. Prav s takih velikih hrastov so padale debele suhe veje, ki so še kako prav prišle za kurjavo. Nabirale so vse do večera, ko je mama rekla: “Marinka, dovolj sva nabrali, zdaj je čas, da greva domov skuhat večerjo!” Ko sta prišli do manjše jase, ki ji še danes pravijo Pri lipah, sta zagledali mogočno lipo, ki je bila še večja od tiste pred lokavsko cerkvijo. Pod lipo so bile tri prelepe deklice. Imele so izredno dolge svetle lase, segajoče še čez pas, in bele prosojne obleke s čipkami. Mati je takoj ugotovila, da so vile Babica, Rojenica in Sojenica. Hotela se je z Marinko hitro umakniti. Pri vilah nisi nikoli vedel, kaj bodo storile, če si jih zmotil. Takrat pa so enoglasno vse tri ukazovalno vzkliknile: “Mati, čez eno leto moraš pripeljati svojo hčer na to mesto, da bo naša, in gorje tebi in celi vasi, če tega ne boš izpolnila! Viležu bomo rekle, naj naredi potres!” Vilež je bil njihov varuh in se ni nikoli pokazal ljudem.

Mama je prišla Marinko za roko in obe sta žalostni z butaro vej na ramenih odšli proti domu. Od tistega dne je mama od hudega jokala vsak dan, tako da so se ji solze posušile. Vedela je, da mora čez eno leto hčerko oddati vilam, sicer bodo uresničile grožnjo. Marinki se je mama smilila in ves čas jo je tolažila, da se bo vse srečno končalo.

Ob letu osorej je mama odpeljala Marinko k veliki lipi, kjer so že čakale vile. Deklico so vzele in jo odpeljale pred veliko odprtino v zemlji. Še enkrat so se ozrle k Jegričevi materi ter izginile z Marinko v meglicah in ob svetlobi vseh barv, ki so prihajale iz jame. Nesrečna mati je odšla domov in se od hudega zaprla v hišo, da je ni bilo več na spregled.

Vile so deklico odpeljale globoko v jamo, ki se je imenovala po njih Vilenica. Takrat Vilenica še ni bila jama, ampak podzemna palača, kjer so prebivale vile v nešteti sobanah, pokritih s srebrom in zlatom. Stopnice, ki so vodile na dno, so bile posute z dragimi kamni, da se je vse lesketalo naokoli. Tri ure so hodile, da so prišle do zadnje, najgloblje dvorane.

Tu je morala prebivati Marinka. Vzele so jo za dekle in morala je pomivati, pometati, prati in kuhati vilam. V začetku je bilo zelo lepo, saj je imela, kolikor je hotela različnih jedi in pijače. Tudi prečudovita glasba je bila, brez godcev, in prihajala je iz vseh koncev podzemlja, vendar je kljub vsemu temu Marinka postajala vsak dan bolj žalostna. Pogrešala je svojo mamo in vile so to opazile. Ni se jim zasmilila, ampak so ji zamerile, ker jih ni imela rada. Počasi so jo začele sovražiti in sklenile so, da se jo bodo znebile. Nekega večera so ji rekle: “Čuj, Marinka, jutri zjutraj boš šla k neki starki in ji vzela tri pomaranče!” Marinka od skrbi ni mogla zaspati, saj ni niti vedela, kaj so pomaranče.

Vilinska dvorana v jami Vilenici.

Foto: Emil Kariž,
Jamarsko društvo
Sežana.

Zjutraj so vile odpeljale Marinko iz jame Vilenice nad Gluhi dol in ji pokazale v daljavi na hribu velik grad. Dale so ji majhen košek in rekle: "Vidiš, tam je hrib Gradišče nad Preložami, na katerem stoji grad. V njem živi starka, ki čuva tri pomaranče. Moraš jih vzeti in prinesiti v Vilenico, sicer gorje tebi in tvoji materi!" Vedela je, da bo to težka naloga in jokaje, z mislijo na mamo, se je odpravila proti hribu ter prišla v gozd, kjer je sedaj Bekonova hiša. Pod samotnim hrastom je zagledala starca. Bil je Tentava, ki jo je ustavil in vprašal: "Kaj se je zgodilo, da tako neusmiljeno jočeš?" Marinka mu je vse povedala in starcu se je zasmilila. Pa ji je rekel: "Dal ti bom pet različnih stvari, ki jih boš morala zelo čuvati, saj ti bodo prišle še kako prav!" Iz malhe je vzel in ji dal v košek nekaj *cvekov* (žebļjev), *flaškico* (stekleničko) olja, košček kruha, *špago* (vrnico) in metlo pod pazduho. Deklica se je lepo zahvalila starcu in krenila pod vznožje hriba. Nekoliko lažje ji je bilo pri srcu, zato je hitela navkreber in prispela pred grad, katerega ostanki zidov se še danes poznajo. Okoli gradu ja bil globok jarek, čez katerega je bil lesen razmajan most. Če bi stopila nanj, bi se *žagance* (deske) odmaknile in padla bi v jarek. Marinka je vzela kamen, ki je ležal na tleh, potem pa žebļje iz koška in pribila razmajane deske ter stopila čez most. Prišla je do *rijevih* (zarjavelih) železnih vrat s še bolj *rijevmi* (zarjavelimi) *panti* (tečaji) in *pašadurjem* (zapahom). Niti Jenksov Vane, ki je bil takrat v vasi pravi hrust, ne bi odprl tako zarjavelih vrat. Spomnila se je na olje, vzela stekleničko in naoljila *pante* in *pašadur*. Vrata so se z lahkoto odprla in stopila je na grajski borjač. Proti njej so skočili trije mršavi psi in jo napadli. Hitro je vzela iz koška kos kruha, ga razlomila na tri dele in vrgla vsakemu psu svoj košček. Medtem ko so jedli, je odšla na drugi konec borjača, kjer je zagledala staro ženico. Ta je s spodnjim koncem dolge *čitle* (krila) pometala borjač in se pri tem hudo *martrala* (mučila). Marinki se je starka zasmilila, zato je vzela izpod pazduhe metlo in jo dala ženici. Na sredi borjača je zagledala *štirno* (vodnjak) in ubogo žensko, ki je s potrganimi *bekami** *k`lala* (spuščala) *k`lanje* (vedro), da bi zajela vodo. Marinka ji je takoj pomagala, tako da ji je privezala svojo *špago* na *k`lanje*. Ženska si je oddahnila, saj je tedaj lahko lažje zajela vodo. Deklica je šla naprej do *škalinov* (stopnic), stopila po njih do velike sobane, v kateri je ob piškavi omari čemela (dremala) grda starka. Na omari je bil zlat *taler* (krožnik), na katerem je zagledala tri čudne sadeže, ki jih do tedaj še nikoli ni videla. Takoj je ugotovila, da so to pomaranče, zato jih je hitro pograbila in zbežala iz sobe navzdol po *škalinah*. Tedaj se je grda starka zbudila, odšepala k oknu in zavpila proti ženski pri *štirni*: "Hej, ti! Ustavi tatico, ki mi je ukradla pomaranče!" Ženska pa: "Ne, ne bom! Dala mi je *špago*, da lažje *k`lam*, prej sem se *martrala* dvajset let z *bekami*!" Ko je Marinka pritekla do starke, ki je pometala s *čitlo*, je grdoba zavpila: "Ubij kradljivko!" Ta pa nazaj: "Ne bom! Hvaležna sem ji za metlo, prej sem dvanajst let s *čitlo* pometala!" Ko je Marinka pritekla do psov, je starka spet zavpila: "Požrite jo!" Psi so zalajali: "Kje pa, tri leta smo bili lačni, deklica nas je nasitila!" In že je stekla do vrat. Tedaj starka ukaže: "Vrata, zmečkajte jo!" Vrata Marinko spustijo skozi in odvrnejo: "Nič ne bo! Bila smo *rijeva* (zarjavela), deklica nas je podmazala z oljem!" Deklica je planila k mostu in starka se je že hripavo zadržala: "Poderi se, most! Vrzi jo v jarek!" Most pa jo gromko zavrne: "Ne morem ji tega storiti, popravila me je!"

Tako je Marinki uspelo zbežati navzdol po hribu do gozda. Tu se je oddahnila in v mislih se je zahvalila starčku Tentavi, ki ji je pomagal. Napotila se je proti Vilenici in na vhodu v jamo je poklicala vile. Prišle so iz jame v meglicah, vzele so tri pomaranče in se niso mogle načuditi, da je Marinki uspelo, česar do sedaj ni še nikomur. Zadovoljno so jo vprašale, kaj bi rada za plačilo. Marinka pa jih je milo prosila: "Nič nočem, le k mami bi se rada vrnila!" Zelo se jim je zasmilila, tako močno, da so ji dale polno vrečo daril in jo izpustile. Vrnila se je domov k Jegričevim in z mamo sta se objeli ter ostali za vedno skupaj.

"Tako pravljice je konec! Amen je padel pod kamen, zdaj pa zaspi!" je dejala nona, potem pa še dodala: "Lahko noč, eno bolho za ponoč!"

Zjutraj ob štirih je bila še tema, ko je bilo potrebno vstati in gnati krave na pašo. Nona me je prišla buditi in rekla: "Boris, daj, je ura za vstati!" In če sem se preveč obotavljal iz tople postelje, me je zelo premeteno budila: "Daj, vstani, Brajdnik je že gnal, Pecek tudi, veš, kaj bodo rekli, da je Liletov volar zaspal!" To me je zdramilo. Te nonine besede mi še danes odzvanjajo v ušesih. Bila je sramota, da si gnal zadnji. Hitro sem vstal in se oblekel ter opotekaje šel v kuhinjo, kjer sta me čakala belo ječmenovo *kafe* in *uojstnek* (rezina) kruha. Kruh sem nadrobil v lonček, pomešal z žlico, da se je napil ječmenovca, in hitro pojedel. Nono je v *štali* odvezal krave po vrsti. Vodnica naprej, ostale pa

za njo. In so šle čez borjač proti p`rtonu. Tam sem moral zavpiti "Gout!" ali "Lejs k sebi!" (levo ali desno) in že so vedele, kam bodo šle na pašo. V tisto smer so se obrnile in odtopotale po cesti. Zadnji sem šel za njimi jaz. Ko smo vsi skupaj izginili *nonetu* izpred oči, sem prijel ta zadnjo kravo za rep, tacial za njo in spal pokonci. Ampak pravlјice pa je le bilo zvečer lepo poslušati.

Povedala: Olga Čok, po domače Liletova. v 60. letih prejšnjega stoletja.

Ostanki obzidja na Velikem Gradišču

Kako je jama Vilenica dobila ime

Pred davnimi časi je v Dulanji vasi v številni družini pri Mrlevih živela deklica Marjanca. Bilo je devet otrok in vsak je moral paziti na mlajšega, ker bolehnata mati poleg vsega težkega kmečkega dela tega ni zmožla. Marjanca je bila osmi otrok, takrat je imela deset let in morala je paziti in pestovati svojega dve leti starega bratca. Ponoči se je večkrat zbuval, zato mu je potihoma pela pesmice, da je zaspal. Tako se je Marjanca čez dan spalo in večkrat je zakimala pod latnikom. Nekega dne je morala gnati čredo ovac in koz na pašo pod Gluhi dol. Ker je bila zaspala od prečute noči, je začemela pod drenovim grmom. Ko se je čez nekaj časa prebudila, črede ni bilo več. Začela jo je iskati in prišla je do velike odprtine v zemlji, iz katere so prihajale meglice. Ko je pogledala od bliže, je videla, da je to jama, in iz njenih globin je prihajala čudna svetloba in prelepa glasba. Mislila je, da so spodaj ljudje, zato je zaklicala: "Ohej, ljudje, pomagajte mi najti moje žvalce!" Takrat so se iz meglic v čipkastih, prosojno belih oblekah prikazala tri mlada dekleta. Marjanca jih je začudeno vprašala, kdo so, in povedale so ji, da so vile – Babica, Rojenica in Sojenica. Vprašale so jo, kdo je in kaj tam počne ter da ji lahko izpolnijo tri želje, če bo vaščanom rekla, da morajo to jamo poslej imenovati Vilenica. Deklica je dala obljubo in prosila je vile, da pozdravijo bolno mater, dajo bratcu lep spanec in najdejo čredo. Tako je tudi bilo in od takrat vaščani to jamo imenujejo Vilenica.

Pripovedovala: Ivana Stopar, po domače Pintarjeva (1904–1987).

Vilenici kot ledinsko ime za jamo so domačini dali že davno prej zaradi meglic, ki so prihajale iz jame, ko je bilo zunaj mrzlo, v jami pa je bil toplejši zrak. Ta je počasi uhajal iz jame in tvoril meglice ob stiku s hladnim zrakom. Prav te meglice so spominjale na vile v prozornih in zračnih oblačilih, zato je jama tako dobila ime.

Pametna deklica

(Močnikovi)

Nekoč je v Dulanji vasi v majhni hiši in skromni družini živela deklica po imenu Kristina. Doma so ji rekli kar ljubkovalno Tinca. Bila je zelo *brihtna*, čeprav je imela komaj devet let. Nekega dne sta morali z nono gnati na pašo h Gluhemu dolu nekaj njihovih mršavih koz. Prignale so jih na gmajno, polno velikih skal, kjer bi se še hudič ustrašil. Prav okoli skal je bila sočna trava in grmovje, ki jih ovce niso mogle popasti. Koze so silile vedno bolj med skale in Tinca je skakljala za njimi in jih klicala po imenu: "Pika, hej, Raša, hej, Šeka, hej!" Z meketanjem so se oglašale, tako je vedela, da so v bližini. Nona je počasi hodila za njo. Naenkrat prideta do velike jame, v katero je po skalah rasel debel bršljan. To je bila jama Ribovščica. Iz jame se je čudno svetlikalo in ropotalo, kot da nekdo nekaj premika. Tinca stopi na skalnat rob in pogleda v globino. Nič se ni videlo, ali radovednost ji ni dala miru. Z rokama zgrabi br-

Jama
Ribovščica

šljan in se začne spuščati po njem navzdol ob steni v jamo. Nona se zgrozi in zavpije: "Tinca, ne hodi, nesreča te čaka!" Ampak dekle je bila pogumna in spusti se do dna jame. Ko se ozre naokoli, takoj ugotovi, zakaj se je iz jame tako svetilo. Okoli nje je bilo vse polno zlatega in srebrnega nakita ter dragega kamenja. Tedaj plane izza mogočnega kapnika čudežno bitje dolgih srebrnih las, oblečeno v kačje kože, in z njim dva volkova. Eden je bil bel, drugi pa črn. Tinca otrpne, vendar se ne ustraši. Tedaj bitje zamolklo spregovori: "Jaz sem Vilež, gospodar kraških jam, in srečo imaš, ker si otrok in še dekle povrh. Če bi bila moški, bi te moja volkova raztrgala. Kaj te je prignalo v ta svet?" Deklica mu pove, da jo je gnala radovednost in da ni hotela nič ukrasti.

Vilež se zareži in reče: "Tudi če bi ukradla kaj od tega mojega bogastva, ko bi prinesla dragocenosti na sonce, bi se spremenile v prah!" Dekle je hotela oditi, pa jo Vilež zaustavi in reče: "Ojla, tako pa ne bo šlo! Najprej moraš uganiti tri vprašanja, ki ti jih bom zastavil! Če samo na eno napačno odgovoriš, boš za vedno ostala tu za deklo mojim vilam!" Tinca pokima z glavo in čaka. Vilež se nagne k njej in jo vpraša: "Kaj je belo, podolgovato in hodi po dveh nožicah?" Tinca se zasmee in odgovori: "I, kaj naj bi bilo to? Mali piščanček s svojo lupino!" Bitje presenečeno zastavi naslednje vprašanje: "No, zakaj zajec teče čez hrib?" Tinca pa nazaj: "Ej, zakaj neki stric Vilež, ker ne more skozi hrib!" Vilež togotno zacopota z nogami in ji postavi še zadnje vprašanje: "Kaj je črno, znotraj votlo, zunaj pa nič?" Tinca pa kar na hitro: "Strah vendar!" Vilež pa: "Res je in ti smrklja ga ne poznaš! Ker si pravilno uganila vsa tri vprašanja, si lahko izbereš, kar hočeš, in vzameš s seboj!" Tinca se razgleda okoli in pogled se ji ustavi na *mesingovih* (medeninastih) vilicah in žlici in reče: "To dvojce bom vzela, ker doma jemo vsi iz ene skleda z eno samo leseno žlico!" "Modro si izbrala deklina!" de Vilež. Deklica vzame vilice in žlico ter spleza po bršljanu iz jame. Tam jo je čakala vsa objokana njena nona in jo je vsa srečna objela. Pokličeta koze in odidejo domov. Doma se je družina posedla za večerjo okoli grobo izdelane hrastove mize. Tinca ponosno položi nanjo vilice in žlico. Mati postavi skledo na mizo, in še preden zajame močnik iz kotliča, da bi ga stresla vanjo, se skleda sama napolni do roba. Od tistega dne naprej so čudežne vilice in žlica vedno napolnile skledo za obed, ko so jih postavili na mizo. Močnika je bilo vedno dovolj še za sosede. Od takrat se tisti hiši reče pri Močnikovih. Vilico in žlice je nekdo izgubil, vzdevek pa je ostal vse do danes.

Povedala na paši: strina Hana Stopar, po domače Pintarjeva, leta 1967.

POVEDKE

Črnošolec / Črnošol`c

Bilo je nekega jesenskega dne in pihala je mrzla burja, ko je pred davnimi leti prišel v Prelože nepoznan mladenič. Bil je lepo oblečen v črno podaljšano *j`keto* (suknjič), belo *bržunasto* (baržun, gladek žamet) srajco s tanko črno kravato in v *žam`ste* (črtaste žametne) hlače na *guzne* (naramnice). Črni *šulni* (čevlji) na *šp`gete* (vezalke) so bili visoki čez gležnje. Na glavi je imel nenavadno visok črn klobuk, ki ga je moral držati z roko, da ga burja ne bi odpihnila. Čez ramo je nosil na pas pripet manjši lesen kovček. Ljudje so ga zvedavo opazovali, on pa jih je z nasmeškom pozdravljal tako, da se je s prosto roko dotikal roba klobuka. Stari Tonjevec, ki je bil starešina na vasi, ga je *obročil* (nagovoril): "Pozdravljen *f`ntina* (mladenič), kaj te je prineslo v naše kraje?" Mladenič se mu je približal in v čudnem narečju, ki ni bilo kraško, odgovoril: "Sem študent na poti iz dežele Kranjske v Trst, utrujen sem od dolge hoje in bi vas prosil, če se lahko ustavim v vasi, da nekje prenočim in se odpočijem." Tonjevec mu je odvrnil: "Če si prišel od tako daleč in čiste vesti, potem bomo našli prenočišče pri Friglu, on ima velik skedenj in *lupo** za listje!" Skupaj sta stopila mimo komunske *štirne* do domačije Friglovih. Na borjaču je stal Friglov gospodar, si z rokami vihal dolge brke in ukazoval hlapcem in

deklam, kaj morajo postoriti. Potem ko je Tonjevec z mladeničem stopil na borjač in povedal, zakaj sta prišla, je Friglov gospodar trdo rekel: "Aha, črnošol' c si! Vzamem te pod streho, spal boš lahko na senu ali v listju, samo pazi se, da ne boš *fajfal* (kadir) in mi *zupalil* (zažgal) *šiše!*" Mladenič mu je hitel zatrjevati, da ne kadi, in obljubil, da bo vse v redu. Gospodar ga je povabil v *suhoto*, predstavil ga je ženi in stari materi ter jima naročil, naj mu postrežejo z močnikom.

Ko se je zmračilo, so se pri večerji zbrali vsi, gospodar, gospodinja, stara mati, štirje otroci, trije hlapci, dve dekli in črnošolec. Na sredi velike mize so bili dve veliki lončeni skledi, polni *pošrekanega* (zabeljenega s čebulo) krompirja in *tj`nst`nega* (praženega) sladkega zelja, ter velik hlebec kruha. Prva skleda je bila namenjena družini in druga služinčadi. Potem ko so se z molitvijo zahvalili Bogu za hrano, so lahko začeli jesti. Z lesenimi žlicami so zajemali iz skled, z rokami trgali kose hlebca in hiteli jesti. Po večerji so posedli okoli ognjišča, na katerem je iz počez nametanih *glovenj* plapolal manjši plamen in metal čudne sence po stenah. Stara mati je s *krčulom* (zajemalko) zajemala vodo iz *k`lanja* in spirala nad kamnitim koritom obe skledi in žlice. Gospodinja in dekli so prinesle manjšo *rantaho* (ponjavo), polno fižola v suhem stročju, in ga začele *ružiti* (luščiti). Zrna fižola so metale v lesen škafec. Gospodar in trije hlapci so iz leskovih palic s pipci izdelovali kline za grablje. Črnošolec se je usedel na manjši stol mednje in jih opazoval. Gospodar ga je s temnimi očmi gledal izpod čela in čez nekaj časa pikro spregovoril: "No, gospod črnošol' c, če že ne znaš nič pomagat, pa vsaj kaj povej, kar mi ne vemo!" Mladenič se je kislo nasmehnil in začel pripovedovati vsemogoče zgodbe, kako bodo nekoč po zraku letele kočije in prevažale potnike v daljne kraje, o skrinjicah, ki bodo govorile, in kako se bodo ljudje lahko pogovarjali po *dratih* (žicah). Vsi so ga molče poslušali, le gospodar je zmajeval z glavo. Potem ko je črnošolec uvidel, da je to pričevanje prezahtevno za preproste kmečke ljudi, je začel pripovedovati zgodbo, ki jo je slišal od ciganov. "Bilo je na španjolskem v gorah, ko je prišel čuden tujec v neko vas in povedal nekim revežem, kako lahko obogatijo." Vsi trije Friglovi hlapci so skupaj v en glas vprašali: "Kako, povej, kako?" Gospodar jih je mrko pogledal, črnošolec pa je nadaljeval s pripovedjo: "Uloviti morate črnega mačka in iz njegovega repa narediti piščalko. Potem morate urezati enoletno leskovo šibo in na črni petek** zvečer pred polnočjo v najgloblji dolini v okolici vasi na tleh narisati s šibo ris v obliki kroga. Ko odbije ura v zvoniku polnoč, morate zapiskati na piščalko, vendar, opozarjam vas, morate biti znotraj narisane kroga!" Hlapci s široko razprtimi očmi so spet vprašali: "In kaj se bo zgodilo?" Mladenič pa: "Tega pa vam ne smem povedati, samo to morate storiti, vse naprej je odvisno od vas!" Ogenj na ognjišču je začel počasi ugašati in gospodar je ukazal: "Zdaj pa vsi spat! Jutri nas čaka še dosti dela in bo treba zgodaj vstati!" Odpravili so se spat, družina v *kambre* (sobe), hlapci, dekline in črnošolec pa na oder v seno. Pognili so se še s plahtami (odejami), ker je mraz pritiskal skozi odprt *ukovnek* (manjše okno). Hlapci in dekline so še nekaj časa drezali z vprašanji v črnošolca, a ta se ni pustil pregovoriti. Kmalu so vsi zaspali. Zjutraj so petelini še v mraku zakikirikali budnico in kmetija pri Friglovih je ponovno oživila. Črnošolec je pri gospodinji dobil *šalco* (*šalico*, skodelico) kave iz cikorije in *uojstnek* kruha, na hitro oboje popil in pojedel, se vsem lepo zahvalil za gostoljubje in krenil na pot.

Trije Friglovi hlapci so od tistega dne naprej nestrpno čakali na črni petek. Vsak dan so se zvečer na senu pogovarjali samo še o tem. Končno je prišla pomlad in z njo tudi črni petek. Nekaj dni prej so ulovili črnega mačka in iz njegovega repa naredili piščalko. Potem so urezali leskovo šibo in jo ošilili, da bi lahko lepše zarisali krog. Na črni petek so se pozno zvečer potihoma zmuznili iz sena in se napotili v Lovrencovo dolino na Greben. S seboj so vzeli *falar* (petrolejko), s katerim so si svetili po gmajni. Ko so prispeli v globoko dolino, so najprej zarisali s šibo krog in stopili vanj. Ko je ura odbila polnoč, je najstarejši zapiskal na piščalko. Tedaj je strašno zagrmelo in se zabliskalo. Cela dolina je bila v dimu in iz njega se je prikazal zlodej. Na glavi je imel dva dolga roga, dolgi oslovski ušesi, na obrazu kozjo brado, na rokah kremplje, na nogah kopita, na koncu z gostimi dlakami poraščene hrpta pa je štrlel dolg rep divjega prašiča. Strahotno je zaudarjal in divje gledal z roba doline na tri hlapce. Ti so se v grozi in od strahu stiskali v krogu in se niso upali niti dihati. Zlodej jih je z režečim glasom nadrl: "Vi trije bedniki, kako si me drznete klicati na današnji dan!" Potem pa je z osladno zlobnim glasom vprašal: "Na dan z besedo, po kaj ste prišli?" Ponižno so jecljale odgovorili: "Prišli smo zato, da bi obogateli." Zlodej je zarjovel: "Kaj? Ali veste kaj vas čaka? Prestati morate tri preizkušnje! V kolikor kdo od vas tega ne bo izpolnil, vzamem njegovo dušo v pekel! Če boste vsi trije

Grdi dol
na Grebenu

prestali preizkušnje, potem vsak dobi mošnjo zlatnikov. Ste razumeli?" Vsi trije so samo hitro pokimali in se še bolj stisnili drug k drugemu. V mislih jim je bilo žal, da so se odločili za tako tvegano dejanje. Zlodej pa je dejal: "Tako torej, prva preizkušnja!" Okrog in okrog doline so se začele po bregu zlivati ogromne količine vode. Voda se je penila in pridrla do kroga, vanj pa ni mogla. Hlapci so molili, saj so mislili, da je konec z njimi. Kar naenkrat je voda izginila in prikazal se je zopet zlodej. Jezno je rekel: "Prestali ste prvo preizkušnjo, na vrsti je druga!" In spet se je pojavila grozeča nevarnost z roba doline v obliki ogromnih skal, ki so se valile do kroga in se tam kopičile. Ali krog je zopet obvaroval vse tri hlapce, ki so zdržali

tudi to preizkušnjo. In spet se je prikazal zlodej in siknil: "Še zadnja preizkušnja!" V roke je vzel velik mlinski kamen in ga navezal na tanko dreto. S kremplji je prijel dreto in dvignil z njo zavezan mlinski kamen nad krog. V drugi roki je držal škarje in z njimi začel rezati dreto. Tedaj so trije hlapci od groze zavpili, najmlajši pa se je od neizmerne strahu podelal v hlače. Zlodej se je zarežal in zavpil: "Šlevo smrdljivo hočem ven iz kroga, njegovo dušo bom vzel s seboj v pekel!" Najmlajši je pokleknil in ju prosil, naj se ga usmilita, naj ga ne potisneta iz kroga. Obema se je mladi hlapec zasmilil, saj so si doslej med seboj delili marsikaj hudega. Objela sta ga in rekla zlodeju: "Ne dava ga. Ni zlato toliko vredno, kolikor je pomemben dober prijatelj!" Zlodej je od silne jeze zarohnel: "Izginite domov, da si ne drznete nikoli več vrniti se sem, ker vam takrat ne bo pomagal niti krog!" Spet se je zablistalo in zagrmelo, zlodej pa je izginil v oblaku dima, ki je pokril dolino. Vsi trije so se poklapani vrnili domov, prav tako ubožani, kot so bili že prej. Srečni so bili, da so preživeli po vsem hudem, kar so prestali.

Čez čas se je po vasi razvedelo, kakšno izkušnjo so imeli trije Friglovi hlapci. Najmlajšega so od tedaj posmehovalno klicali: "Šleva, šleva!" Tako se je njegove družine prijelo ime Šlevajevi, dolini na Grebenu pa so odslej dali ledinsko ime Grdi dol.

Pri Liletovem *šprgertu* pripovedovala: moja nona Olga, leta 1967.

*Lupa se razlikuje od skednja po tem, da je bil to pokrit prostor brez vrat. Vanj so spravljali listje in steljo ter le nekaj manjšega kmečkega orodja. Skedenj pa je bil *sprava* (shramba) za kmečki voz, plug, *karjole* (samokolnice), brano, gnojni koš, *lojtre* (lestve) in koše za listje.

**Črni petek je bil verjetno velikonočni petek.

Japec, "uk"!

Bil je mrzel novembrski večer, ko sva bila z nono Olgo na obisku pri njeni mami Mariji v Preložah. Ogenj je lepo prasketal v štedilniku in pogovor je tekel o vsakdanjih stvareh. Jaz sem vmes moledoval, naj mi povesta kaj iz starih časov. To je bila že ustaljena praksa, ki se je vedno obnesla. Pa je rekla *bižnona* Marija: "Danes ti bom povedala eno zgodbo, ko so bili pri nas še *uči* (volkovi) in medvedi!" Moja nona je pritrdila: "Ja, mati, povej tisto od Japca!"

Takole je bilo: Nekoč je živel v Preložah mlad fant Japec, ki je bil čredar. Pasel je ovce več preloških gospodarjev in vedno je imel pri sebi še psa kraškega ovčarja Runa, ki je bil od Friglovih. Prav tako je pasel tudi Friglove ovce. Včasih mu je šel pomagat Vrharjev najmlajši sin. Tako sta nekega večera visoko na Golcu zganjala skupaj ovce v stajo, obzidano s kamnitim zidom. Še niso bile vse ovce skupaj v staji, ko Vrharjev fantič v grozi zakriči: "Japec, uk! Japec, uk!" Starejši čredar Japec za hip zastane, potem pa z gorjačo v rokah steče proti koncu črede. Pri tem pa na ves glas vpije: "Kolji Runo! Kolji Runo!" Ovčarski pes z režečim gobcem plane mimo Japca proti volku, ki se je že lotil osamljene ovce. Zažene se v volka in ga zgrabi za vrat. Dvakrat je otesel in mu pregriznil goltanc. Tedaj plane iz brinja še pet volkov na pomoč. Runo se ne ustraši in divje se bori, tako da leti dlaka

okoli. Na pomoč priteče še Japec z gorjačo in udriha vseprek po režečih volčjih gobcih. Medtem Vrhharjev čredarček ovce zapre v stajo in zaskrbljeno opazuje preko zidu divji ples. Renčanje, goltanje in škripanje zob, škrtanje in pokanje kosti, ko zadene *Japecova* (Japčeva) gorjača, je nepopisno. Eden za drugim počasi volkovi obležijo na okrvavljeni travi in hropeče umirajo. Japec *pogrižen* (pogrižen) po rokah in nogah še komaj stoji na nogah, poleg njega pa še ves upehan in okrvavljen ovčar Runo, ki si cvileče liže rane. Čez nekaj trenutkov se uleže, milo pogleda Japca, še zadnjič tiho zacvili in izdihne. Japec žalostno poklekne poleg njega, ga nežno objame in zastoka: "Runo, moj dragi Runo! Sedem let sva bila prijatelja ter skupaj pasla in čuvala ovce, zdaj pa sem te za vedno izgubil!" Skupaj z Vrhharjevim čredarjem sta ga odnesla v majhno dolinico in ga zagrebla ter založila njegov grob s kamenjem v majhno *grubelco* (groblje, grobek), da ga ne bi izkopale zveri. Drugi dan je moral Japec s težkim srcem povedati staremu Friglu, da njihovega ovčarja Runa ni več. *Runetova grubelca* (Runov grobek) pa še sedaj stoji na Golcu v spomin na pogumnega ovčarskega psa, samo najti jo je treba.

Kača ropotača

Zgodba o kači ropotači se je pričela z vrnitvijo "meksikanarjev" iz izgubljene vojne v Mehiki leta 1867. "Meksikanarji" so rekli vojakom prostovoljcem, ki so se šli borit za mehiškega cesarja Maksimilijana, brata avstrijskega cesarja Franca Jožefa. Verjetno so se po izkrcanju v Trstu in vračajoč se domov nekateri izmed njih ustavili tudi v naši vasi Lokev. Ljudem so pripovedovali zgodbe vseh vrst in med temi so bile tudi dogodivščine vojakov ob srečanju s kačami v Mehiki, med njimi tudi s kačo "ropotačo" ali bolj verjetno klopotračo.

Domačini so to kačo po vsej verjetnosti uporabili za sredstvo zastraševanja pastirjev, ki so kršili pravila o razmejitvi pašnih površin med vasmi Lokev, Merče, Plešivica in Povir. Že pred tem so potekale prave pastirske vojne s pretepi za pašne površine med pastirji navedenih vasi, še posebno med lokavskimi in povirskimi. Najprej so se začeli *špotati* (zmerjati). Povirci Lokavce: "L'kouci sz kouci!" (Lokavci s koli!), ti pa nazaj: "P'virici so plenjirci!" (Povirci so košare!) Potem so se udarili med seboj do krvi. Grof Petač z gradu Završnik, ki je tu imel svoj fevd, je po eni takih "vojn" sklical starešine omenjenih vasi in na mostu čez potok Sušec razsodil, da morajo po njegovi odredbi zgraditi razmejitveni zid, ki bo zagotavljal, da se pašne površine razdelijo med omenjene vasi. Razmejitveni zid so začeli graditi leta 1818, medtem ko so čistili gmajno odvečnega kamenja, in na stičiščih pašnih razmejitev so postavili pokončno klesane kamne, ki obstajajo še danes v vklesanih imeni vasi in predstavljajo katastrsko mejo.

Vendar se je dogajalo, da so pastirji hote ali nehote kršili pravila in s tem izzvali negotovanje in jezo pri lastnikih čred. Takšen prekršek med Povirci in Lokavci se je ponovno zgodil leta 1823 in starešini obeh vasi sta morala na zagovor h grofu. Kljub razsodbi, da bosta osebno odgovarjala in šla v ječo, če se bodo pastirske kršitve nadaljevale, so se pripetljaji glede paše ponavljali. Tako si je verjetno nekdo izmed lokavskih lastnikov ovac, ki je leta 1867 poslušal "meksikanarje", izmislil, da po vrhovih od Kislice, Širokega vrha, Štuglja, Sprežnega hriba, Velikega hriba, Vršičev, Starega Tabora, Obzidja in Strmca, kjer poteka pašni razmejitveni zid, straši kača "ropotača". Ta kača naj bi bila drugačna od kač, ki so takrat živele na Krasu. Bila naj bi mnogo večja od vseh, in ko bi se ji kdo preveč približal, naj bi začela z repom sunkovito ropotati po kamenju. Kdor se ne bi pravočasno umaknil, bi ga zgrabila in odvelkla v svojo luknjo. Zgodba o kači ropotači je delovala in pastirji so se v strahu pred kačo raje izogibali paše po omenjenih vrhovih.

Prevrnjen kamen na stičišču treh pašnih skupnosti oziroma okrajev Merče, Sežana in Lokev na hribu Kislica z rimsko številko XVII, začetnico CORG. kot Corgnale, poitalijančeno ime vasi Lokev, in letnico 1818.

Mejni zid na Štuglju. Pogled proti Velikemu hribu, levo kamniti Sprežni hrib, desno Mali Vršič in Srednji Vršič, med njima pa zatrejni Topli dol

Eden od vrhov je dobil ime Kačji in brežini pod vrhom so dali ledinsko ime Kačja reber. Še več kot samo to, nekateri med njimi so to kačo celo videli in trdili, da je stara več kot sto let in da ima svoje zatočišče na Kamnem vrhu. Tako naj bi Vidčev nono celo imel skrit denar, zazidan v luknji med skalovjem tega osamelca, saj je verjel, da ga ne bo nihče iskal zaradi strahu pred kačo. To so mi zagotavljali tudi nekateri najstarejši vaščani, ko sem raziskoval to zgodbo v osemdesetih letih prejšnjega stoletja.

Luknja, kjer je bil zazidan denar Vidčevega nona

Sfinga na Kamnem vrhu

Konec maja leta 1987 sem se v lepem sončnem vremenu odločil, da grem pogledat na Kamni vrh, ali kaj drži od teh trditev. Previdno sem se povzpel po kamnitem svetu med škrapljami, škovnami in velikimi luknjami do vznožja kamnitega stolpa v obliki sfinge. Na skrotju sem zagledal v klopič zvitega zelo starega modrasa s skoraj oranžnim repom, ki se je sončil, in še preden sem lahko potegnil iz torbice fotoaparata, da bi ovekovečil to zgodbo, je dvignil glavo, grozeče zasikal in izginil med skalovjem. Poskusil sem še nekajkrat srečo s pripravljenim fotoaparatom, vendar mi do sedaj še ni uspelo, da bi tam modrasa ponovno videl, kaj šele, da bi ga fotografiral.

Zgodbo so pripovedovali vsak po svoje: strina Hana Stopar, po domače Pintarjeva, stric Pepi Šušmelj, po domače Danijelov, starosta Ivan Svetina, po domače Mihatov, Pepka Mljač, po domače Gabrijelova, moj oče Jože. Prvič sem jo zapisal leta 1968. Povedala mi jo je strina Pintarjeva, ko sva skupaj pasla krave na Hribu, potem pa sem od ostalih zvedel še druga pričevanja o tej pripovedi.

Medvedova luknja (priloga 2, C8)

“B`lu je anbot vre dugu cajta nazaj,” (“Bilo je enkrat že dolgo časa nazaj”) je pričela to pripoved moja nona Olga. Trije Žgajnarjevi fantje so pasli ovce pod Kamnim vrhom okoli Pet dolin. V eni od dolin na ravnem dnu je bila obzidana manjša staja. Bilo je na jesen in večeri so bili mrzli, zato so znosili na kup suha drva in prižgali ogenj. S seboj so imeli koruzne storže in jih počasi pekli za večerjo. Ovc niso smeli zapustiti, zato so legli pod zid, se pokrili z ovčjimi kožuhi in zaspali. Ponoči je v stajo pritaval velik medved, pojedel ostanke storžov, ovc še pogledal ni, legel poleg ognja, še malo povohal v zrak in zasmrčal. Smrčal je tako močno, da je prebudil najstarejšega Žgajnarjevega fanta. Ta je potihoma stresel in prebudil še svoja dva mlajša brata. Strahoma so gledali v medveda in niso vedeli, kaj storiti. Če bi hoteli ovce gnati iz staje in zbežati, bi te zagotovo zablejale in zbudile medveda. Pa se spomni najmlajši, da bi v odprt medvedov gobec zatlačil goreče poleno, kar bo, pa bo. Res se počasi splazi do ognja, vzame iz žerjavice kos gorečega polena in se počasi približa medvedu. Druga dva ga od daleč opazujeta, pripravljena, da zbežita v primeru, da jih medved napade. Medved smrče odpira gobec, in ko ga ima najbolj narazen (odprtega), da se iz njega širi smrdeča sapa, mu najmlajši porine tleče poleno v gobec in hitro odskoči. Medved se od strašne bolečine zbudi in strahotno zarjuje, da se ovce razbežijo, fantje pa jo ucvrejo čez gmajno. Rjoveč se spravi nad ogenj, razmeče polena in oglje, potem pa v silni jezi skoplje ogromno luknjo v zemljata tla in divje odhlača čez gmajno. Ko se fantje vrnejo k staji, zeva v tleh velikanska luknja, ki jo lahko vidimo še danes.

Medvedova luknja

Povedala: moja nona Olga.

Mežnarjeva Jerica

Pred davnimi leti je v našo vas Lokev prišel živeti in službovati mežnar. Pisal se je Ralica in bil je vdovec. S seboj je pripeljal svojo hčerko Jerico. Z leti je hčerka odrasla v prelepo dekle. Domači fantje so bili očarani zaradi njene lepote. Zgodilo se je, da so hodili vasovat pod njeno okno trije fantje, ne da bi vedeli eden za drugega. Frane iz Dulanje vasi, Toni iz Britofa in Lojze iz Guranje vasi. Jerica se je zavedala svoje lepote, zato si je privoščila fante, ki so bili zaljubljeni vanjo. Vedno je naročila vsakemu posebej, naj pride zvečer pod njeno okno. Nekega dne se je odločila, da jih bo preizkusila, kaj so pripravljene storiti zanjo. Ko je prišel zvečer pod okno Frane, mu je rekla: “Rada bi vedela, kaj

si pripravljen storiti zame, če me imaš res rad?” Frane ji je hitro odgovoril: “Zate vse, Jerica!” Ukazala mu je: “No, dokazal mi boš tako, da boš šel v petek malo pred polnočjo na *britof* (pokopališče) in legel v izkopen grob!” Takrat je bilo pokopališče še okrog cerkve. Frane je malo začuden dejal: “Če tako želiš, bom tako tudi storil!” Drugi večer je prišel pod okno Toni. Njemu je ukazala, naj gre v petek prav tako na *britof*, s seboj naj vzame žrd in se postavi pred odprt grob. Toni ji je obljubil, da bo šel, čeprav se mu je zdelo čudno, kar je zahtevala od njega. Na vrsto je prišel Lojze. Njemu je rekla, naj gre v petek tik pred polnočjo pod zvonik, oblečen v belo rjuho. Ko bo ura odbila polnoč, naj prične zvoniti. Tudi Lojze je pristal na njeno zahtevo.

Prišel je petek in zvečer so se vsi trije fantje, ne vedoč eden za drugega, odpravili proti *britofu*. Na temnem nebu je med oblaki občasno posvetila luna. Prvi je prišel Frane in s tesnobo legel v sveže izkopen grob. Kmalu za njim je prišel Toni z žrdjo in se postavil pred odprt grob, v katerem je zagledal ob siju lune – mrliča. Frane pa je nad grobom zagledal čudno bitje z velikansko sulico. Zadnji je prišel Lojze, ogrnjen z belo rjuho, in se postavil pod zvonik. Nekaj metrov pred seboj je prav tako v siju mesečine videl čudno postavo pred odprtim grobom. V grozljivi tišini je občasno v rahlem vetru zašumelo listje stoletne lipe pred cerkvijo. Ura v zvoniku je začela biti polnoč. Ko je odbilo dvanajst udarcev, je Lojze pričel zvoniti z malim zvonom. Frane je v grobu mislil, da mu je pričela biti zadnja ura. Ni več zdržal in sklenil je pobegniti iz groba. Toni je zagledal mrliča, ki vstaja iz groba, od groze je spustil žrd, da je zaropotala po tleh, se obrnil in zagledal belo smrt, ki zvoni. Lojze, misleč, da je z zvonjenjem priklical od smrti mrliča in zmotil stražarja pri grobu, je od strahu spustil vrv in začel bežati z *britofa*. To sta storila tudi Toni in Frane. Tekli so čim dlje od *britofa* in končno zadihani prišli na vrh Liletove Plejnice. Tam so onemogli polegli v travo, in ko je posvetila luna, so se najprej ustrašili eden drugega, potem pa so spoznali in skupaj ugotovili, kako si jih je Jerica privoščila.

Dogovorili so se, da se ji bodo maščevali. Naslednjega dne je bila sobota in zvečer so šli pod okno mežnarije. Na okno, kjer je spala Jerica, je potrkal Toni, ostala dva sta skrita čakala za vogalom. Okno se je odprlo, na njem se je že zaspana in začudena prikazala Jerica. Potihoma je vprašala: “No, dragi moj Toni, ali si naredil, kar sem ukazala?” Tedaj so vsi trije planili k oknu, jo ovili z rjuho in ji zamašili usta, da ni mogla kričati. Zamoklo so ji rekli: “Sedaj boš plačala za svojo prevzetnost!” Odvlekli so jo v cerkev za oltar in jo namazali s smolo. Potem so po njej potresli kokošje perje, ki so ga v vreči prinesli s seboj, in ji trdno zvezali roke in noge. Pustili so jo ležati na tleh za oltarjem in odšli domov.

V nedeljo zjutraj se je v cerkev odpravil njen oče mežnar, da pripravi in uredi notranjost za mašo. Za oltarjem je zaslišal čudno momljanje in šumenje. Previdno je pokukal in zagledal grozno pošast. Od groze je vzkliknil: “O, moj bog, saj to je zlodej, in to v naši cerkvi!” Zbežal je proti vratom, kjer pa se je z rokavom zataknil za kljuko. Misleč, da ga je zgrabil hudič, je od strahu znorel in v hipu osivel. Njegovo vpitje so slišali sosedje in prišli pogledat, kaj se je zgodilo. Mežnarju je uspelo strgati rokav in kot iz uma je stekel proti Dulanji vasi. Medtem so začeli prihajati še drugi vaščani, namenjeni k

maši, in se začudeni spraševali, kako to, da jih ni vabilo zvonjenje. Prišel je tudi župnik in skupaj so vstopili v cerkev. Najprej so se prestrašili, ko so za oltarjem našli čudno bitje, potem pa je nekdo po laseh prepoznal našemljeni obraz in vzkliknil: “Saj to je mežnarjeva Jerica!” Vsi so se začeli smejati in župnik jih je komaj pomiril. Odvezali so jo in tako operjena in osramočena je odšla v mežnarijo. Več dni se ni prikazala iz hiše, očeta pa tudi ni bilo domov. Taval je po gmajni in pastirji, ki so pasli tam črede, so zaslišali krik. Revež je spregledal brezno, padel vanj in se ubil. Jerica je od žalosti in sramote odšla v samostan za nuno. Brezno so vaščani poimenovali po nesrečnem mežnarju – Ralčovka. Tako se imenuje še danes.

Brezno
Ralčovka

Pri Friglovem *šprgertu* so zvečer pozimi v šestdesetih letih prejšnjega stoletja to zgodbo pripovedovale: moja prababica Marija, moja babica Olga in njena sestra Marička Ban.

Rajcova "štirna" (priloga 2, F8)

V gornjem delu vasi Lokev se je pred več kot štiristo leti naselil rod Mevljičev. Prvi, ki je sezidal hišo, je bil stari Ivanc, na kar je njegov sin Miha zraven dozidal še sebi skromno hiško. Svojemu očetu je pravil: "Če bi imeli še svojo vodo, potem bi bilo kot v rajlu!" Ker je to vedno ponavljal, se ga je prijel vzdevek Rajec. Nekoč je prišel mimo stari Baraban, ki se je kot *kavadur* (kamnosek) zelo dobro spoznal na kamen in njegove značilnosti, in dejal Rajcu: "Če bi izkopali zadaj za hišo globoko in široko luknjo, bi našli vodo. Od Žgajnarja in pod Liletovo hišo je žila, po kateri teče voda spodaj vse do cerkve in naprej do Škrlovega dola!" Mladi Rajec je zmajal z glavo in dejal: "Ma, saj je tam sama živa stena! Kdo bo dal vodo na Krasu tako nizko pod površjem!" Baraban pa ga zavrne: "Poizkusiti ni greh, če ne bo vode, boste pa imeli tam hram!" In odide. Rajcu ni dalo miru in odšel je k očetu Ivancu ter mu vse povedal in ga prepričal, da sta začela zadaj za hišo kopati. Ivanc se je zaobljubil, da bo v primeru, če najdeta vodo, sprejel pod svojo streho vse *petlarje* (berače) in *brščice**, da bodo lahko prenočili, ko bodo potovali skozi vas. Morala sta razbijati steno kos po kos. Delo je bilo zelo težko in počasi sta napredovala v globino. Nekega dne pa sta se dokopala do bolj mehkega kamna rumene barve, potem se je odprla manjša odprtina in iz nje je začela počasi pritekati voda. Zavriskala sta od veselja, stekla k Barabanu in se mu zahvalila za nasvet. Zmenila sta se še, da jim izkleshe dovolj kamenja, da bi naredila *štirno*. Kotanja se je počasi polnila z vodo, ki pa je odtekala naprej. Čez čas jima je Baraban pripravil dovolj kamenja, ki sta ga z voloma in vozom dovažala do kotanje. Na pomoč so jima priskočili še drugi sorodniki in naredili so iz kamenja najprej dno, potem še okrogel kamnit obod, izza katerega so nabili ilovico. Čez so naredili iz škrl *velb* (obok) in pustili odprtino za zajemanje vode. Okroglo *šaplo*** iz štirih kosov so Rajcovi potomci izklesali veliko pozneje, leta 1802, saj takrat stari Ivanc in sin Miha nista imela dovolj denarja za nakup. Kamnitih žlebov in tudi pozneje pločevinastih ni bilo potrebno speljati v *štirno* s strehe, saj je voda vedno pronicala pod zemljo iz žile (plastnice). Vodnjak ni nikoli presahnil in voda v njem je še danes izredno čista in dobra. Le hrama niso nikoli imeli Ivancovi in Rajcovi, ampak samo manjšo *autaro**** in *tutnkambro*****. Ivancovi so držali obljubo in sprejemali pod streho skednja utrujene popotnike. Temu zatočišču ubogih so takrat pravili Radogostov skedenj. Mevljičev rod se je začel širiti in vsak naslednji gospodar si je zraven dozidal svojo hišo. Potreba po vodi se je povečala in vsaka družina je morala imeti svoj vodnjak. Voda iz čudežnega Rajcovega vodnjaka naj bi celo vplivala na poznejše rodove tako, da so se rojevali dvojčki.

**Brščice* so bile ženice branjevke iz Brkinov, Čičarije in Istre, ki so na oslih tovorile v Trst domače pridelke za prodajo.

***Šaplo* ali tudi *šap* je kamniti venec na vodnjaku, večinoma okrogle oblike. Namenjen je za zaščito, da ne bi padla v vodnjak kakšna žival ali lastnik, hkrati pa kot naslon za *k'lanje k'lanja* iz *štirne*. Odprtina je pokrita z dvema železnima polkrožnima pokrovoma na tečajih v sredini polmera. Premožnejšim so kamnoseki izklesali *šaplo* iz enega kosa. Drugače pa iz dveh ali štirih. Skupaj jih držijo železne *klanfe* (*klamfa*, skoba), ki so v izklesanih utorih zalite s svincem. Na vidnem mestu so izklesani kakšno versko znamenje, letnica in kratice kamnoseka. Zelo stara kamnita *šapla* imajo na notranjih robovih od verig razjede v obliki manjših žlebov.

****Autara* je v kamnita tla izkopan jašek, premera 1–2 m in enake globine, pod shrambo, pokrit z lesenim dviznim pokrovom. Služil je kot naravni hladilnik za *spravo* (hrambo) bolj pokvarljivih domačih izdelkov, kot so mast, klobase, kislo zelje in repa.

Rajcova štirna

Andrej Mevlja,
po domače
Mevlov

*****Tutnkambra* je poseben črn prostor na podstrešju, kjer so okajevali z brinovim dimom izdelke iz svinjskega mesa.

Pripovedovale: moja mama Olga, roj. Mevlja (1925), po domače Ivancova, poroč. Čok, po domače Liletova, Francka Mevlja, po domače Rajcova (roj. 1916), Ivan Mevlja, po domače Rajcov, Andrej Mevlja, po domače Mevlov (1896–1974), Frančiška Mljač (1895–1977), po domače Vrharjeva, por. Mevlja.

Jasnovidka Milena

(družinska pripovedka Liletovih)

Pred davnimi leti sta se v Lokvi poročila revna kajzarja Gašper in Urška. Živela sta v hiši, ki je imela streho, pokrito s slamo. V istem prostoru sta spala na slami na zemljenih tleh in kuhala na ognjišču v kotlu, dim je uhajal kar skozi vrata in streho, saj dimnika ni bilo. Jedla sta vsak s svojo leseno žlico iz ene same glinene sklede in tudi za obleči sta imela bore malo. Ker je Gašper izkopal hrastove šture za prodajo večinoma Furlanom, ki so jim pravili *zoc*, so domačini pravili: "Tisti Gašper, ki *kopa čoke!*" In mu dali vzdevek Čok. Tako je nastal potem tudi priimek. Svoje zemlje nista imela, zato sta se zelo težko preživljala. Urška je hodila kot dekla pomagat drugim vaščanom, ki so imeli svojo zemljo, da je dobila vsaj za hrano. Bila sta revna kot "cerkvena miš", tako se je takrat reklo.

Nekega večera v hudi nevihti, ki je divjala zunaj, je nekdo rahlo potrkal na njuna razmajana vrata. Urška je začudeno pogledala Gašperja in vprašala: "Le kdo trka v tej hudi uri?" Gašper pa: "Ja, kako naj vem, nikogar ni nikoli k nam, kaj šele, da bi si želet priti v takem vremenu!" Takrat je spet potrkal po vratih! Urška je vsa prestrašena zašepetala: "Gašper, pojdi ti pogledat, jaz si ne upam!" Gašper je vzel v roke železen *popček* (grebljico) z ognjišča in počasi krenil k vratom. Rezko je vprašal: "Kdo je, kdo trka?" Med grmenjem sta zaslišala slaboten ženski glas: "Dobri ljudi, molim, otvorite, pomozite jadnoj, staroj ženi!" (Dobri ljudje, prosim, odprite, pomagajte ubogi, stari ženski!) Gašper je začuden nad neznanim narečjem z nezaupanjem pogledal proti Urški in spregovoril: "Da ni to past, da niso to kakšni tolovaji!" Potem je prijel za *pašadur* (zapah) na vratih in rekel: "In kaj, če so, kaj nama bodo pa vzeli!" Odsunil je *pašadur* in odprl vrata. V soju bliska je opazil pred seboj sključeno in vso premočeno starejšo žensko. Naslanjala se je na grčasto palico, čez rame ji je na hrbtu visela jutasta malha. "Joj, Gašper, to je čarovnica!" je prestrašeno zavpila Urška. Ženska je žalostno pogledala Gašperja in zahlipala: "Nisam ja, dušo, čarovnica, pobegla sam pred Turcima. Kuću su mi spalili, muža ubili, decu odveli. Sama putujem i tražim dobre ljudi, da mi pomognu." (Nisem jaz, draga, čarovica, pobegnila sem pred Turki. Hišo so mi zažgali, moža ubili, otroke odpeljali. Sama potujem in iščem dobre ljudi, da mi pomagajo.) Gašperju se je ženska zasmilila, prijel jo je pod pazduho in povabil v hišo: "Pridi, uboga reva, nimava ti kaj dosti dati kot streho, prenočišče in malo močnika!" Priskočila je še Urška in skupaj z Gašperjem sta ženico posedla na klopco ob ognju. Odložila je malho na tla, prislonila palico ob klopco in položila premočeno ogrinjalo ob ognjišče. Urška ji je ponudila močnik, ki ga je začela vsa tresoča slastno jesti. Ko je vse pojedla, jo je Gašper vprašal: "Kako ti je ime?" Milo ga je pogledala in vprašala: "Dali si me pitao, kako se zovem?" (Si me vprašal, kako mi je ime?) In pokazala z roko nase. Gašper je pokimal. "Milena se zovem!" je mirno rekla. Gašper je pokazal na kup slame v kotu in ji dejal: "Glej, Milena, tamle lezi in zaspi, da se boš odpočila!" Ženska je počasi stopila do kota, legla v slamo, se pokrila z njo in olajšano vzdihnila: "Laku noć!" Zatisnila je oči in vsa utrujena je že čez nekaj trenutkov zaspala. Kmalu za njo sta legla tudi Gašper in Urška. Kmalu sta tudi onadva zaspala, v *suhoti* je bilo slišati le globoko dihanje in prasketanje ognja na ognjišču.

Zjutraj so se zbudili, ko so zakikirikali petelini. Jutranja zarja je kazala na to, da bo lep dan. Urška je pristavila kotliček z vodo na ognjišče, naložila malo dračja na ogle, nekajkrat popihala in že je vzplamtel majhen ogenjček. Iz lesene škatle je z roko vzela malo mletega praženega ječmenovca in ga vsula v kotliček. Čez nekaj časa je iz kotlička že postregla moža Gašperja in ženico Mileno s toplim ječmenovim napitkom in koščkom ajdovega kruha. Še sama je prisedla k ognjišču na preprosto leseno klopco in vsi trije so namakali kruh v skledo z napitkom in molče jedli. Ko so končali s preprostim zajtrkom, je Milena spregovorila: "Ne mogu vam platiti za vaše gostoprimstvo, ali u zahvalu mogu vam pogledati

iz ruku vašu sudbinu!” (Ne morem vama plačati za vajino gostoljubje, lahko pa vama v zahvalo pre-rokujem usodo iz rok.) Pokazala je s prstom v dlan in pogledala oba. Gašper je nezaupljivo odgovoril: “Ah, ljuba duša, kaj nam boš prerokovala, saj vidiš, da životariva in se mučiva iz dneva v dan!” Ženica je stegnila roko in moledovala: “Dajte ruke, molim!” Onadva sta nekaj časa kolebala, potem je Gašper vzkliknil: “Eh, pa naj ti bo, tako nimava kaj zgubiti!” Najprej je pogledala v dlan Urški, s prstom je šla po gubicah in rekla: “Rodit češ petoro dece, nečete biti gladni, jedan od njih če naslediti očevo posao i obogatiti, nečeš biti više služkinja!” (Rodila boš petereo otrok, ne boste lačni, eden od njih bo nasledil očetov posel in obogatel, ne boš več služkinja!) Urška jo je zaprepadeno gledala. Potem je vzela še Gašperjevo dlan, se zazrla vanjo in počasi govorila: “Pusti drvo, radi sa kamenom, rođen si zato! Tvoj sedmi rod če biti zbog kamena jedan od najbogatijih u selu! Imat će tri kuće! Ali obečaj mi, da češ postati lila – čuvar svetog ognja na svim ognjištima Mevljiča!” (Pusti les, delaj s kamnom, rojen si za to! Tvoj sedmi rod bo zaradi kamenja eden najbogatejših v vasi! Imel bo tri hiše! Toda obljubi mi, da boš postal *lila* – čuvar svetega ognja na vseh ognjiščih Mevljičev!) Gašper je nejevoljno stisnil dlan in vzkliknil: “Joy, ženska, kakšne neumnosti govoriš!” Milena se je zazrla globoko v Gašperjeve oči in dahnila: “Veruj sine, veruj! Sada moram da idem dalje!” (Verjemi, sin, verjemi! Zdaj pa moram naprej!) Vzela je posušeno ogrinjalo z ognjišča, si zadegala malho čez ramo, potem še palico v roko in počasi odšla proti vratom. Na pragu se je še enkrat ozrla proti obema in odločno rekla: “Tako će i biti!” (Tako tudi bo!) Se nasmehnila, vzdignila palico v pozdrav ter sključena izginila med hišami.

Preteklo je nekaj tednov in mesecev, toda Gašper in Urška nista mogla pozabiti prerokovanja ženice Milene. Gašper si je sposodil kamnoseško orodje in se poleg izkopavanja hrastovih štorov preizkusil v obdelovanju kamenja (kamna). Iz dneva v dan je bil boljši s kamnoseštvom in vedno več naročil je dobival od domačinov. Opustil je kopanje štorov in si naredil manjšo *šupo* (lopo), pod katero je klesal kamenje. Nekega dne je prišel k njemu starešina Ivanc od Mevljičev in ga prosil kot dobrega soseda, da bi prevzel čuvarje svetega ognja za božič na ognjiščih vseh Mevljičev. Umril je namreč stari Kohta, ki je bil do takrat čuvar. Gašper se je spomnil prerokbe in brez oklevanja sprejel zadolžitev. Kmalu je Urška rodila hčerko in v naslednjih letih še dve, potem pa še dva sinova. Ni hodila več delat kot dekla, saj so kupili manjšo kmetijo, in Urša je kmetovala na svoji zemlji. Zgodbo o vedeževalki Mileni je oče Gašper večkrat pripovedoval svojim otrokom. Otroci so odrasli, dekleta so se poročila v vasi, mlajši sin je odšel delat v Lonjer in tam *ujaril* (zaplodil) nov rod, starejši je postal kamnosek in pridno pomagal očetu. Gašper je bil *lila*, vse dokler so mu moči dopuščale. Po njem je dobil ime *liletov* rod. Ta vzdevek se je ohranil vse do danes tako v Lokvi kot v Lonjerju ter Bazovici. Gašperjev sedmi rod z gospodarjem Jožetom Čokom, po domače Liletovim, mojim pradedom, je imel v Lokvi tri hiše, gostilno in kamnolom z delavnico pri Lipici. Milenino prerokovanje se je uresničilo. Temu leta 1923 opuščenemu kamnolomu se še danes reče Liletova *kava* ali *java*.

Pripovedovali: leta 1969, Jože Čok, po domače Pepi Liletov (1904–1988), in njegovi sestri Marija (1897–1982), por. Stopar, po domače Pckova, in Rozalija (1899–1983), por. Frankovič, po domače Mirčeva, ter moja nona Olga (1904–1981). Govor v srbskem jeziku povedala teta Olgica Čok, por. Vlašić (roj. 1928), o čuvarjih svetega ognja pa Andrej Mevlja, po domače Mevlov (1896–1974).

Čuvarji svetega ognja so bili vedno sosedje, ki niso bili v sorodu z rodovno srenjo. *Lila* ali *vahtnek* tudi *vahtar* je čuval *čuopo* ali sveti *čok* (hrastov štor) od večera za božič in vse, dokler je *čok* gorel. Čez dan je moral podtikati manjša drva, da ne bi ugasnil, medtem ko je ponoči tlel. Zjutraj je moral spet podtikati polena. Dlje kot je *čok* vzdržal z gorenjem, boljša se je obetala letina in blagostanje v družini. Po navadi je to trajalo en teden ali do novega leta. Hodil je po hišah, kjer je bil zaprisežen, in moral paziti, da ne bi ugasnil. Če bi ugasnil, bi to pomenilo smrt nekoga iz družine v naslednjem letu. Njegovo delo je zato bilo zelo odgovorno in hkrati častno. Podobno so delali tudi drugi *vahtarji* po vasi za ostale rodovne srenje, vendar je vzdevek *lila* ostal samo v našem rodu. Hišni vzdevek *Lila* obstaja še v Bazovici in Lonjerju.

Ujariti (jariti, zaploditi) pa se tudi uporablja, kadar se pariyo krave, ovce in druge domače živali. To besedo so uporabljali pri nas tudi kot pozdrav *osti jar* ali *jarov*, danes se skrajšano pozdravlja z *oj*.

Železna babca (Hlapčeva verzija)

Pri Hlapčevih, kot že samo družinsko ime pove, so imeli mnogo hlapcev in dekel, saj je bila to v naši vasi Lokvi ena od večjih kmetij. Danijelov Anžel je bil zagotovo posebež med vsemi. Bil je priden in ubogljiv, a rad je pozabljal orodje in druge stvari vsepovsod, zato ga je gospodar večkrat obdaril s tepežko. Zgodnjega pomladnega jutra ga je gospodar poklical in mu ukazal: “Danes boš šel kosit steljo k Obroženki, ker zmanjkujе listja za podsteljat vole. Pokosi tam okoli tiste večje okrogle stene na *trmuni* (manjša vzpetina), zato ker je tam ni še nobeden pokosil. Ko jo boš dovolj nakosil, jo pograbi na kupe in jutri bo šel še kdo s tabo z vozom, da jo boste pripeljali pod *lupo*! Vzemi *ušovnik*, *uaslo*, *bét* in železnuo *babco*, zato ker je dosti kamenja tam okoli in boš verjetno skrhal koso. Moral jo boš klepat in brusiti, zato si vzemi vodo v Mešinovemu studencu spotoma, ko greš mimo!” Anžel je samo pokimal in šel v skedenj po našteto orodje.

Gospodinja mu je za južno (južino) dala košček kruha in pancete. Spravil je hrano in prazen meh v malho, si zataknil za pas *osovnik*, čez ramo železno *babco*, v eni roki je držal *bét* v drugi pa koso. Z borjača se je po ulci (ulici) odpravil proti Mešinu. Ob zidu domačije je krenil navkreber in prispel do majhnega izvirčka. Voda je počasi tekla iz luknje v steni, vzel je meh iz malhe in vanj natočil izvirne vode. Zavezal si je meh za pas zraven *osovnika* in tako otovorjen se je začel vzpenjati navkreber čez Grahovšče proti Obroženki. V malo manj kot pol ure je zadihan prispel do manjše vzpetine, na kateri je bila večja stena. Odložil je vse pod steno razen kose in *osovnika* z *uaslo*, v katerega je iz meha natočil vodo, pljunil v roke, zgrabil koso in začel previdno kositi orumenelo travo. Napenjal je oči, da ne bi spregledal kamenja v stelji. Bila je še rosa in košnja mu je šla dobro od rok, pa ne za dolgo! Spregledal je kamen in kosa je neprijetno zaškrtala z rezilom po njem. “Da bi te *ošnja* udarila še kamen!” je zarobantil in vzel *uaslo* iz *osovnika* in začel z njo brusiti koso. V jutranji tišini je bilo daleč naokoli slišati kovinski zvok: “Žk, žekete, žk, žk, žekete,” vse dokler ni zadovoljen ugotovil, da je kosa nabrušena. Spet je pljunil v roke, še trdneje zgrabil koso in začel kositi. Med košnjo je še nekajkrat zaškrtalo in vsakič je bentil čez kamenje, pa se je naveličal vsakič ponovno brusiti, dokler ni košnja postajala vse težja. Sam pri sebi je zamomljal: “Zdaj bo dovolj, lačen sem, moram južnati (južinati) in priti malo k sebi! Potem bom sklepal skrhamo koso in še malo pokosil in pograbil na kupe!” Takrat mu je šinilo v glavo: “Ojoj, kako bom

Orodje za brušenje in klepanje kose: “osovnik” (oselnik), “uaslo” (oslo), “b` t” (kladivo) in železna “babca” (babica)

pograbil, grablje sem pozabil! Nič zato, bom prej pojedel, sklepal koso in bom šel kasneje po grablje." Iz malhe je vzel hrano, se usedel na prazno malho in slastno začel jesti. Užival je v lepem jutru in hrani. Ko je vse pojedel, je v zemljo zabil železno *babco*, naslonil nanjo rezilo kose, postrani legel, vzel v desnico *bét* in začel klepati rezilo od širšega dela kose proti konici. To je ponavljal, dokler ni zadovoljen ugotovil, da je klepanje dobro opravil. Potem je koso še malo pobrusil in ponovno začel kositi. Tokrat je imel srečo s kamenjem, nakosil je precej stelje, odložil koso, jo skril v bližnji brinj, zraven pa še ostalo. Nato je stekel navzdol proti vasi po grablje. Skrival se je prikradel v skedenj, vzel grablje in oddirjal nazaj na košenino. Pograbil je steljo na kupe in zadovoljen ugotovil, da ni zlomil nobenega klina. Še malo se je razgledal naokoli, potem pa začel zbirati stvari iz brinja, ki jih je poprej skril. A glej ga, zlomka, vse je imel pri sebi razen železne *babce*. Mrzlično jo je začel iskati povsod okoli stene, pa je ni mogel najti, kot da se je udrla v zemljo. Sonce se je počasi spuščalo na Jermanec in moral je oditi domov, saj bi ga ulovila noč. Ves nesrečen si ni upal povedati gospodarju, da je zapravil (izgubil) železno *babco*. Od samega strahu je ponoči zbežal v Trst, kjer je našel delo na jadrnici, ki je plula v daljne dežele. Za nekaj let je za Anželnom izginila vsaka sled. Hlapčev gospodar je kmalu ugotovil, zakaj je hlapec zbežal, in malce mu je bilo žal po njem (za njim), hlapcem pa je naročil, ko bodo šli po steljo, naj iščejo železno *babco*. Pa je tudi oni niso našli. Prišlo je poletje in z njim tudi nenadne nevihte. Med bliskanjem in grmenjem je večkrat treščilo v okolico okrogle stene, kjer je Anžel izgubil železno *babco*. To se je ponavljalo iz leta v leto, ko so poleti prišle nenadne nevihte z morja. Tako so vaščani začeli govoriti: "Treska v železno *babco*!" Tako se je tistega kraja prijelo ime Železna babca in veljalo je za železno pravilo, da ob nevihtah ni dobro biti tam, ker zagotovo trešči.

Po dolgih letih se je pri Hlapčevih oglasil lepo urejen gospod. Stari Hlapčevac je komaj hodil, pa tudi videl ni več dobro, a je v gospodu po glasu spoznal svojega nekdanjega hlapca Anželna. Ta ga je nagovoril: "Gospodar, prišel sem se vam opravičiti, ker sem odšel brez slovesa. Zdaj sem *merkant* (trgovec) in vračam vam nekaj vašega, kar sem izgubil." Iz usnjene torbe je vzel zavitek in ga izročil staremu Hlapčevcu. Ta je z drhtečimi rokami potežkal predmet in ga odvil. Čeprav je slabo videl, je onemel od presenečenja. V njegovih rokah se je svetila zlata *babca*.

Merkant Anžel je ostal v Lokvi in z bogastvom, ki si ga je ustvaril med trgovanjem po svetu, si je kupil lepo hišo z velikim vrtom. Nikoli se ni poročil in imel potomcev. V spomin nanj še danes obstajata Anžlov vrt (Anžlovka), Anžlov dvor in dolina Merkantovka na Mravah.

Povedala: Roza Ban por. Maver, po domače Hlapčeva, Lokev leta 1966.

Kje so koze?

Tole šaljivo zgodbo sem ujel na ušesa od Mihe Mehlinovega na Liletovi klopici, kjer so se zbrali vaški možakarji in kakšno rekli. Ta je veljala "za mastno", kot so takim zgodbam takrat rekli. Tako jo je Miha povedal: "Pri Mešinovih sta oče Jakob in mati Mica poslala na pašo njunega sina Mihca. Imeli so nekaj koz in Mihec je moral že zgodaj vstati in jih peljati nad Grahovšče past. Tam so, kot veste, velike stene in goščava. Tistemu kraju se je po starem prav zaradi tega reklo Kosmatica. Še jih ni dobro prignal tja gor, že so mu izginile izpred oči. Majhen kot je bil, je splezal na najvišjo steno in gledal okoli. Koz pa nikjer. Začel jih je klicati, pa nič. Niti zameketale niso. Ves nesrečen je stekel domov in se od strahu skril pod zakonsko posteljo in tiho ihtel. Zaslišal je očeta in mater, ki sta šla po stopnicah hihitaje in objeta proti sobi. Potem je izpod postelje molče gledal, kako so padala njuna oblačila poleg njega. Postelja je zaškripala, slišal je nekaj vzdihljajev, potem pa mamo, ki je dahnila: "Oh, Jakob kako je lepo, cel svet vidim!" Takrat pa se oglasi Mihec izpod postelje: "Mama, *ma* kaj vidiš tudi naše koze?"

Možakarji so se zakrohotali in jaz z njimi. Eden izmed njih me frčne s prstom po ušesu in smeje reče: "Viš ga, mulca, kaj poslušaj! Ti bodo zrasla oslovska ušesa, boš že videl!" Drugi dan sem zgodbo takoj povedal naprej mojim prijateljem in bilo je zelo zabavno.

Povedal: Miha Gregorčič, po domače Mehlinov, leta 1963.

“Onegaj, onegaj!”

Britčeva mož in žena iz Prelož sta se odpravila grabit listje pod Obrovnik. Odšla sta po kolovozu, ki pelje od Prelož nad njivami Dužcami. Ko sta prispela že naprej od njiv nad Vranke, se Britčevka ozre čez zid na desno navzdol proti Lokvi in reče: “Čigava je ta tako velika in lepa ograda?” Mož ji nejevoljno odvrne: “Ma, kaj ne veš? To je vendar Liletova *Plejnica* (Planica)!” Ona pa nazaj užaljeno: “*Onegaj, onegaj* (nehaj, nehaj)! Kdo bo dal na Krasu samo enemu kmetu tako veliko ogrado, za *skuži buh* (pri bogu)!” In odšla sta molče naprej vsak s svojimi grabljami na rami po kolovozu.

Povedala: Tončka Vojska.

Liletova “Plejnica”,
v ozadju hrib
Obrovnik

Kata Kareta

V Dulanji vasi je živela zelo revna kajžarska družina Novakovih. Niso imeli ne drv, ne paše in niti njiv. Novakova Kata je zato, da bi ogrela svojo družino, hodila okoli s *kareto* (majhno dvokolnico) in nabirala suhe veje. Včasih si je postregla tudi s palicami z les, ki so na vrzelah zapirale dostop na parcele. Kmeti so bili zelo jezni zaradi tega, vendar so ji odpustili, saj so vedeli, kako so revni doma. Na jesen se je Kata s *kareto* odpravila do hiš premožnejših kmetov in jih prosila, da so ji odstopili nekaj poljskih pridelkov. Tako bi njena družina lahko preživela čez zimo. Nekega dne se je odpravila v Prelož. Ko je s *kareto* ropotala čez Makakov borjač proti Friglevim, jo je opazil gospodarjev sin in hudomušno zavpil skozi okno materi: “*Kareta gre, konjev pa ni!*” Ko je Kata to slišala, se je obrnila, nekaj zamomljala in s sklonjeno glavo in svojo *kareto* krenila drugam.

Od tistega dne dalje so se pri Friglevih začele dogajati same nesreče. Prašič je zbolel, ovcam je odpadala dlaka, in ko so nekega dne vpregli vole, da bi šli po drva, so ti pobezljali in zdirjali z vozom po vasi. Ko je voz butal ob hiše, so se ljudje z groznim vikom in krikom komaj rešili z ulic, da jih niso volji pomendrali. Pri *pilu* svetega Jurja (Jurija) so se utrujeni in z razbitim vozom ustavili. Stara

Friglevka je takoj pogruntala, kaj je narobe, da so se jim dogajale take hude stvari. Odpravila se je v Dulanjo vas k Novakovim in prosila Kato, naj pride s *kareto* do njih *naberkovat* (paberkovat) nekaj poljščin. Čez nekaj dni se je na Friglevem borjaču s *kareto* prikazala Kata. Frigleva gospodar in gospodinja sta ji natrosila polno *kareto* poljskih pridelkov, ta mladi gospodarič pa še nekaj jajc. Kata se je prijazno zahvalila in na izhodu z borjača nekaj zamomljala. Od tistega dne je bilo pri Friglovih zopet vse v najboljšem redu.

Povedala: Tončka Vojska.

Bilo je zgodaj spomladi, ko je moj oče (Jože Čok, po domače Pepu Liletov, op. pis.) nakâcâl (nâtrpal) z gnojem poln voz s tavalacom. Peljal naj bi ga in raztrosil po ogradi Pri kavah. Tavalac je uporabil zato, da je na njem lahko peljal čim več gnoja, ker bi se sicer z gnojnim košem zaradi oddaljenosti travnika to ne bi izplačalo. V voz je vpregel zraven izkušene krave še mlado junico, da bi se navadila na vleko. Seveda junici taka odprava ni ustrezala, zato je ritala in poskakovala, ko so speljali z borjača. Tudi po cesti ni bilo dosti bolje in oče jo je komaj miril. Ko so prišli v Dulanjo vas (Dolenjo vas), je na cesti oče zagledal Kato, ki je počasi hodila v smeri proti Sežani. Sam pri sebi si je dejal: "No, samo še tega ji bilo treba, da bom moral mimo štrige (čarodejke, čarovnice)!" Ko je z vozom prehitel Kato, je junica pobezljala in zrinila vprego na rob Lazarjevega kala. Tam se je voz zagozdil med kamnite perekarje (obcestne kamne), sicer bi se prevrnil čez rob. Oče je komaj ukrotil junico, ki je izbuljenih oči in vsa penasta stala na robu škarpe. Počasi mu je uspelo vprego ritâšnji (vzvratno) zapeljati na cesto in spet usmeriti proti koncu vasi. Ravno ko je hotel speljati, pride mimo Kata in ga vpraša: "Kaj bi se lahko peljala en kos poti s tabo na vozu, ker moram po opravkih v Sežano?" Oče ji je vidno razburjen odgovoril: "Ma Kata, kaj ne vidiš, kakšne opere (težave) imam z junico, če boš še ti zraven, potem bo še hujše!" Kata mu mirno odgovori: "Čuj, Pepu, nič ne skrbi, boš videl, da bo krotka kot božji walók (volič)!" Oče je zmajeval z glavo, potem ji rekel: "Ala, naj ti bo! Sedi gor, ma če bodo kakšne komedije (neprijetnosti), boš šla takoj dol!" Ona mirno odgovori: "Ti samo spelji!" Oče v jezi zavpije vpregi: "Gi, naprej!" Krava in junica potegneta voz in peljeta naprej mirno in složno, kot da znata voziti skupaj že od nekdaj. Tako so brez težav prispeli do ograde, kjer bi oče moral raztrositi gnoj po travniku. Kata zleze z voza in se zahvali za prevoz. Oče se ni mogel zadržati od presenečenja in ji je rekel: "Čuj, Kata, brez zamere, ma res si štriga!" Ona pa njemu smeje nazaj: "Ja Pepu, kaj si pa mislil!" Potem se je obrnila in počasi krenila po cesti proti Sežani.

Pomanjšana kareta, kakršno naj bi uporabljala Kata. Izdelal jo je pri 93 letih lokavski očak Ivan Svetina, po domače Mihatov

Povedal moj stric Franc Čok, po domače Liletov, po pripovedi njegovega očeta in mojega no-
nota, 2012.

Vrhopoljski godec

Vrhopolje je manjša vas, ki leži na južnih pobočjih hriba Veliko Gradišče. Pod vasjo se razteza v začetku ozka, potem pa vedno širša dolina z zelo rodovitnim poljem. Prav zaradi teh naravnih značilnosti je vas dobila ime. Nekoč je Vrhopolje čez hrib povezovala s Preložami in Lokvijo kar lepo urejena pot, saj so po njej prihajale celo *brščice* (branjevke) iz Istre in Čičarije s težko otovorjenimi osličji. Tovorile so dobrote, ki niso preveč dobro rodile v naših krajih, kot so fige, oljke in rožiči, ter jih prodajale na vaških sejmih. Vas je nekoč slovela še po svojevrstni pijači, *šnopcu* (*šnopsu*, žganju) iz posebne vrste krompirja, ki so mu pravili *potunflovec*. Vendar je ta *šnopec* imel *uržeh* (napako), in če si ga preveč spil, te je naredil *šempjastega* (norega).

Vrhoplje (foto: Milan Štok)

V Vrhopljah je že davno tega živel domači godec, ki je slovel daleč naokoli. Hodil je po vaseh s svojo majhno harmoniko in igral po vaških plesih. Pozimi je to bilo na kakšnem odru večjega skednja, poleti pa se je plesalo na okrašenem *flosu* (plesišče iz desk). Povabili so ga tudi, da je igral na svatbah. To mu je še najbolj prijalo. Napil se je in najedel po mili volji, potem pa je dobil še popotnico za domov. Tako je bil nekega dne povabljen na svatbo v Prelože, kjer je igral do poznih večernih ur. Potem sta šla utrujena nevesta in ženin spat. Domači fantje in dekleta so jima zapeli še eno podoknico in tako je bilo svatbe konec. Tudi godec se je odpravil domov s polno malho dobrot. Iz Prelož je krenil navzgor proti izviru Vročé in v temi pazil, da ne zaide s poti. Prišel je do izvira in hotel sestiti na štor, da bi se malo oddahnil. Takrat je ob vodi nekaj močno zagodrnjalo! Čeprav je bila tema, je takoj ugotovil, da ga bo napadel velik medved. Hitro je stekel k najbližjemu drevesu in splezal nanj po vejah, kolikor se ja dalo visoko. Pod drevesom je že bil medved in se oprijel z močnimi šapami in kremplji debla. Počasi je začel plezati navzgor po deblu proti njemu. Godec se je v tistem trenutku spomnil na malho in dobrote z ohceti v njej. Začel je metati navzdol košček za koščkom, malo potice, pa *fancelj*, potem pinco, košček klobase in kmalu je bila malha prazna. Medved je vse pojedel in začel ponovno plezati proti godcu. Godec je uvidel, da se mu bliža konec. Pa si je rekel sam pri sebi: "Zaigram bom še zadnjič v slovo na mojo harmoniko!" Usedel se je na vejo in se je hkrati močno oprijel z nogama ter se naslonil s hrbtom na deblo. Potem je začel igrati tresočih se rok na svojo harmoniko. Zvoki harmonike so tako prestrašili medveda, da se je hitro spustil z debla in odhlačal v gozd. Godec je še nekaj časa počakal, in ko ni bilo več nič slišati razen oddaljenega hukanja sove uharice, je splezal z drevesa in odhitel proti Vrhopljam. Ves utrujen in prestrašen je prišel domov, kjer ga je čakala družina. Otroci so v veselem pričakovanju pogledovali proti malhi. Oče je odložil harmoniko v kot in postavil prazno malho na mizo. Medtem ko so ga otroci obtožujoče gledali, jim je povedal,

kaj se mu je pripetilo. Ali so mu verjeli ali ne, planili so v jok in godec za njimi. Od hudega si je natočil en *bičerin* (kozarček) *potunflavca* in ga spil na eks.

Povedala: po pripovedi njene mame Tončka Vojska.

Medved in zajec

Čeprav sem to pripovedko ali basen slišal ob čisto drugačnem naključju in ne pri *šprgertu*, se mi je kot prispodoba zdela zelo zanimiva in sem jo zapisal. Povedal jo je nihče drug kot slavni partizanski poveljnik IX. Korpusa Lado Ambrožič - Novljan na eni od proslav ob obletnici priključitve Primorske v Komnu. Proslava je bila ravno v času, ko se je Slovenija pripravljala za vstop v Evropsko unijo. Zvedel jo je od svojega očeta, ki je obe živalski bitji primerjal z Avstro-Ogrsko in deželo Kranjsko. Sicer pa je na žalost zgodovinska stvarnost.

“Nekoč se srečata v gozdu velik medved in majhen poskočen zajček. Oba sta lačna in na predlog medveda odideta v bližnji sadovnjak. Medved se loti polno obložene jablane in slastno požira jabolko enega za drugim. Zajček skače okoli njega in grizlja sočno deteljo. Končno se oba do sitega najesta. Medved zadovoljen zabruna in leže v travo in zasmrči. Zajček budno striže z ušesi in ves čas gleda naokoli. Ko se medved naspi, ga začne tiščati na potrebo. Odhlača za večji grm in se olajša. Malo se razgleduje okoli, potem pa pokliče zajčka. Ko se mu zajček približa, ga medved zgrabi in si z njim obriše smrdljivo zadnjico. Potem ga odvrže v travo in reče: “Kaj me tako užaljeno gledaš, veliki od vedno tako počnemo z malimi!”

“Tako bo Evropska unija storila s Slovenijo, ko je ne bo več rabila!” je še pripomnil slavnostni govornik in izzval gromek smeh in buren aplavz množice.

Tri hude “cuprnije”

Pri Filipovih, kot se je tisti majhni in skromni hiški v Bazovici reklo, sta živela ena *bužca* (uboga) mati in njen sin Latko. Njen mož in Latkotov oče je umrl še mlad za sušico (jetiko) in tako sta se oba zelo težko prebijala skozi življenje, saj sta bila kajžarja (brez kmetije). Vendar je bil Latko zelo priden, dober in ubogljiv fant, ki je poprijel za vsako delo na vasi, da sta z materjo lahko preživela. Kljub temu, da sta živela v hudi *mižerji* (mizeriji, uboštvu), sta bila srečna, saj sta bila zadovoljna s prav vsakim majhnim koščkom kruha, ki ga je prinesel Latko. Vedela sta, da je najbolj pomembno zdravje, in imeti zdravje, je imeti srečo. Toda tudi to jima ni bilo več dolgo naklonjeno.

Ko je mati nekega dne malce posedela v lepem vremenu na klopici pred hišo, je mimo prišla ena vaška *štriga* (*cupranca*, čarovnica). Ker je bila še bolj revna kot onadva, je iz *foušije* (zavisti) pogledala mater v trebuh, nekaj zamomljala in odšla naprej po klancu. Mati je komaj prišla v hišo, tako močno jo je začelo boleti v trebuhu. Kmalu so jo popadli hudi krči in od bolečin se je zvijala, stokala in prosila, da bi sin čim prej prišel domov. Proti večeru je Latko res prišel in se zelo prestrašil, ko je videl mater v takem stanju. Hitro je pristavil lonček z vodo na ognjišče in skuhal čaj iz kamilic ter naredil poparo iz lanenih semen. Kamiličin čaj je popila, obkladke iz lanenih semen, pa ji je *stavil* (položil) na trebuh. Pa ni pomagalo prav nič. Mati je od bolečin komaj spregovorila sinu: “Sinek moj zlati, odreži mi šopek las in jih nesi v Trst k svetemu Ivanu tistim *ščavonom** in jih vprašaj za nasvet. Povej jim, da sem hudo zbolela.”

Sin je hitro odrezal šopek las in se odpravil v Trst. Šel je v samostan k *ščavonom* in jih prosil, naj pomagajo njegovi materi. Najstarejši *ščavon* vzame šopek las, ga približa sveči, dobro pogleda in reče: “Tvoja mati je bila *zacuprana* (začarana, uročena) in ima *madrona***”. Ozdravil jo boš tako, da ji boš namazal trebuh z jazbečjo mastjo. Ta šopek las pa moraš dati pod materin *kušin* (vzglavnik). Ko se bo počutila malo bolje, ga vzemi izpod *kušina* in vrzi v ogenj! Tako bo urok prenehal in mati bo ozdravela!”

Latko se je zahvalil za nasvet in se odpravil zaskrbljen proti Bazovici. Doma je dal šopek las pod materin *kušin*, vzel *drat* in se odpravil na gmajno v Jazbine, kjer so živeli jazbeci. Iz *drata* je naredil

zanko in jo močno pritrdil za hrast pred jazbino. Skril se je za veliko steno (skalo) v bližini in čakal. Ponoči je iz jazbine prišel večji jazbec in se ulovil v zanko. Latko je skočil izza stene, ga ubil, odril iz kože, vzel maščevje iz trebuha in odhitel proti domu. Doma je zakuril na ognjišču, pristavil kotliček, vanj je dal maščevje, da se je stopilo v mast in z njo namazal materi trebuh. Mati se je kmalu počutila bolje, zato je vzel izpod *kušina* njen šopek las in ga vrgel v ogenj. Uročitev je bila odpravljena, *madron* je izginil in mati je dokončno ozdravela.

Minilo je leto in mimo njune hiške spet prišepa hudobna vaška *štriga*. Tokrat je pogledala mater v noge, spet nekaj zamomljala in odšla naprej. Mater so začele boleti noge in *glidi* (sklepi) so ji otekli. Komaj, komaj je pridrsala do postelje in legla nanjo. Tako je tudi ostala, hoditi ni mogla več, tako hude so bile bolečine v njenih nogah. Latko je vse postoril po hiši in *crtal* (cartal, crkljal) svojo mater, da bi ozdravela. Ko je uvidel, da ni nič bolje, ji je odrezal šopek las in se odpravil spet v Trst k *ščavonom* po nasvet. Mlajši *ščavon* ga je poslušal, potem pa rekel, da mu mora nekaj malega plačati za nasvet. Latko vzame iz mošnjička nekaj goldinarjev, mu jih da in pokaže šopek las. *Ščavon* jih dobro pogleda in reče: "Uloviti moraš divjega mačkona, ga odreti in vzeti iz trebuha maščevje. Naredi mast, jo pomešaj z brinovim oljem in z njo namaži materi *glide*. Ne pozabi še prej položiti pod *kušin* šopek materinih las. Mazati boš moral njene noge vsak dan od polne lune do mlaja. Ko bo mati boljša, vrzi lase v ogenj in bo ozdravela." Latko je odšel proti domu in naredil načrt, kako priti do masti divjega mačkona. Vedel je, da že od pradavnine živijo divje mačke v Mačji jami pod hribom Maček pri Bazovici. Vzel je kos *drata* in košček pancete (slanine) in odšel na hrib. Zavezal je *drat* v obliki zanke na drevo in na vejo dal košček pancete. Kmalu se je priplazil divji mačkon in hotel splezati na drevo po panceto, vendar se je ulovil v zanko. Latko je naredil, tako kot mu je svetoval *ščavon*, in mati je ozdravela.

Še eno leto mine, ko pride mimo Filipove hišce spet *žlehtnobna* (*žlehtnobna*, hudobna) baba *štrigasta*. Pogledala je mater v oči, spet nekaj zamomljala in odšepala naprej. Materi se začnejo solziti oči in vedno bolj zatekati veke. Čez noč se ji zagnojijo oči in zjutraj ne vidi več sonca. Oslepela je in od bolečin neprestano jokala. Sin ji odreže šopek las in se odpravi spet v Trst k *ščavonom*. S seboj vzame nekaj prihrankov od trdega dela za plačilo nasveta. Ko pride v samostan, pokaže *ščavonu* materine lase in ta mu da nasvet: "Moral boš uloviti veliko vodno kačo, jo odreti in iz njenega mesa narediti olje. Tri dni zapored boš zjutraj materi stavil kačje olje v oko, in ko jo bo nehalo boleti v očeh, vrzi lase v ogenj in spet bo videla!" Latko je odhitel čez Bazovski vrh in še naprej do kraja, ki so mu Bazovci

pravili Udnicca. Tam so živele ob kalih (mlakah) velike sivkaste kače – udnice. Ko zagleda najdebelejšo, jo zgrabi, ubije in odere. Doma skuha iz nje kačje olje in ga kapa tri dni vsako jutro materi v oči. Ko ji minejo bolečine, vzame izpod *kušina* materin šopek las in ga vrže v ogenj. Kot bi trenil, urok izgine in mati spregleda. Tedaj se je mati spomnila, kaj je njena nona počela, da se je ubranila *štrig*. Na kresni dan svetega J`vana (Ivana) se je mati odpravila čez vas k spodmolu B`č (Buč), kjer je rasla ena velika *bakonca* (mokovec). Nalomila je nekaj vejic *bakonce*, spotoma je v Pletinci nabrala še ivanjščice. Ko je prišla domov, je naredila šopke in jih zvezala na vsa okna. Enega bolj velikega je zvezala še na vrata. Skupaj s sinom Latkotom (Latkom) sta se zaprla v hišco in počakala do kresa. Mimo je spet prišla tista zlobna ženska, da bi *cuprala*, *ma* (vendar, pa) je kar odskočila, ko je zagledala šopke. Vzeli so ji moč in ni mogla uročiti več nobenega. *Bakonca* ima namreč čudežno moč, ivanjščice pa smrdijo. To odganja *štrige*, da ne morejo v hišo in *cuprati*. Tako sta se mati in Latko za zmeraj odrešila *cuprnije*.

Praprotni, makonca, perunec in ivanjščice povezane z bršljanom v šopek. Tak šopek je predstavljal izredno močno protiuročno sredstvo.

*Ščavon je stara izpeljanka zmerljivke italijanskega naziva "ščavo" (ital. sciavo, suženj) za vse Slovane, ščavone pa so nazivali tudi pravoslavne menihe, ki so prišli v Trst. Nekateri so poleg pravoslavja še vedno ohranjali nekaj staroverstva.

**Madron so pravili zahrbtni boleznirakavega izvora.

V začetku šestdesetih let povedala: pri Čufarjevih v Bazovici "nona" Rozinca Čufar.

Sveti hrast

Še ne dolgo nazaj so bili v Lokvi, Bazovici in Sežani veliki živinski sejmi. Tu se je *sénšalilu* (mešetarilo) in pljuvalo v roke, potem pa so možje skupaj udarili z dlanmi in kupčija je bila sklenjena. Krave, voli in biki so prišli peš, teleta pa so pripeljali na posebnih vozovih. Ljudje so prihajali od vsepovsod, največ iz Brkinov. *Brćinci* (Brkini) so imeli lepo blago (živino). Na Krasu je bilo zaradi suše in pomanjkanja sena in paše dosti *buš* (mršavih krav). *Brćinci* so prihajali z osojne strani čez Divačo in Lokev, s sončne pa čez Kozino in Hrpelje na Bazovico. Ampak če so le mogli, so šli malo izven poti na Gropado. Tja jih je vlekle zaradi čudežnega hrasta. Imeli so tam prav svoj *pošto* (prostor), ki so mu Gropajci pravili *Brćinska štala*. O tem hrastu se je govorilo mnogo dobrega in daleč naokoli, *ma* ta prvi, ki so pogruntali (ugotovili), da ima čudežno moč, so bili prav Gropajci.

Že dosti časa nazaj se je star gropajski očak počutil grozno slabo, pa je šel od doma malo na zrak naredit en *džireto* (obhod) po vasi. Prišel je na konec vasi in zagledal njihov zelo, zelo star hrast. Pa si je rekel: "Če *vre* (že) moram umret, *pole* (potlej) naj umrem pod tem našim hrastom!" Usedel se je na tla h koreninam in se z glavo in hrbtom naslonil na deblo. Malo je začemel (zakinkal) in čez nekaj časa je začutil eno čudno ščemenje po vsem telesu. Slabo počutje je izginilo, v telo se mu je vrnila moč. Vstal je na noge kot mladenič in ves vesel šel domov. Družina je že bila v skrbeh, da se mu ni

Več kot dvesto let star hrast pri Gropadi, ki mu pravijo tudi Napoleonov hrast. Stoji na sredini križišča treh starih cest, ki so nekoč povezovalе sosednje vasi Bazovico, Sežano in Orlek.

zgodilo kaj hudega. Ko so ga zagledali, niso mogli verjeti svojim očem. Njihov nono se je pomladil za dvajset let. Po tem dogodku se je glas o čudežnem hrastu začel širiti daleč naokoli. Ljudi, ki so omagali, so svojci na *premcah* (dvokolesnicah) in vozovih vozili v Gropado pod hrast. Vsi so si opomogli. Hrast je postal sveto drevo in marsikdo si je odtrgal manjšo vejico in jo nesel domov. Zataknil jo je doma tam, kjer je sumil, da so na delu temne sile.

Ma domačemu *gospude* (gospodu, župniku) to ni bilo po godu. Se je bal, da bodo ljudje pozabili hoditi v cerkev, če bodo hodili sedet pod hrast. Nekega dne se je odpravil ves *ošemljen* (opravljen) v mašni obleki k hrastu, ko je bilo največ ljudi. Nič ni rekel, samo je zmolil eno molitev, potem je hrast požegnal (poškropil) s sveto vodo in hotel oditi. Ljudje so bili najprej *znenadjeni* (presenečeni), *ma pero* (vendar) *šaldo* (zelo) *kuntjenti* (zadovoljni) in so mu skoraj vsi dali nekaj *čentežmov* (kovancev) v *škrapco* (pušico). Tako so si oddahnili ljudje in zraven še *gosput*. Hrast v Gropadi še stoji, *ma* od kadar so *dohtarji* in *medežije* (zdravila), ta mladi ne hodijo več pod njega.

Tako mi je povedal leta 1968 Silvester Ražem, po domače Silko Kraljev, nonin brat iz Bazovice. Pred nedavnim sem srečal moje zamejske prijatelje Savico Križmančič in Marija Žerjala, oba iz Gropade, ki sta mi povedala, da nekateri vaščani še vedno hodijo k hrastu in ga za nekaj trenutkov objamejo. Pravijo, da jim še vedno pomaga s svojo čudežno energijo.

“Stu w`c”

V zatrepu
rečice Glinjščice
leži zaselek
Botač

Friglev nono se je redkokdaj usedel zraven kopice ženic in otrok ob njihovem *šprgertu*. Če pa se je, potem je znal tudi kakšno povedati. Še prej si je zavihal z rokami košate *muštafe* (mustače, mušta-ce, brke) in začel pripovedovati:

“V Preložah pri Boštjanovih je bila velika kmetija. Poleg zemlje so imeli veliko čredo ovac – točno sto jih je bilo! Ko je bila mila zima in so popasli gmajno v okolici vasi, so morali čredarji voditi čredo

Lesen most čez rečico Glinjščico v
Botaču pri opuščeni Ljubičevi domačiji
leta 1912

Betonski most, preko katerega vodi pot
iz Botača proti Beki in Ocizli

v zaledje Istre, kjer se še sedaj razprostirajo velike pašne površine. Vendar to ni bilo tako enostavno. Iz Prelož so gnali čez hrib Obrovnik v vas Gročano, od tam pa naprej v vasico Drago in navzdol do zaselka Botača. Tam teče majhna rečica Glinjščica, ki s tridesetmetrskim slapom ustvarja divjo kraško sotesko vse do vasi Boljunec. Tu v Botaču ob starodavnem mlinu je zelo ozek kamnit most. Ko so čredarji prignali čredo do tu, so morale ovce vsaka posebej čez most, ker je bil preozek, da bi jih šlo čez več hkrati!”

Tu se je s pripovedjo ustavil in si ponovno molče začel vihati *muštafe*. Otroci, pa so ga radovedno spraševali: “Ma, nono, kaj je bilo naprej?” In je resno odgovoril: “Ej, kaj če bit' naprej, zdaj je šla

komaj ta šesta ovca čez most!” Ko so spet drezali vanj, je odgovoril z eno ali dvema ovčama več, ki so šle čez most. Otroci so se naveličali čakati, da bi šlo tako počasi vseh sto ovac čez most, in odšli so razočarani spat.

Kamniti most v Botaču še vedno stoji in ruševine starodavnega mlina šepetajo, da je sto ovac že davno šlo čez ozki most.

Povedala: po pripovedi svojega *noneta* Tončka Vojska.

LEDINSKA IMENA

PREDGOVOR

Ko sem raziskoval ledinska imena v okolici naših dveh vasi, je bil pri nekaterih njihov izvor že ob samem imenu ali izpeljanki dovolj jasen. Pri nekaterih pa so se razpletle cele zgodbe. Tudi nekatere pripovedke so izvirale ali bile povezane z ledinskimi imeni. Tako sem ugotavljal, da imajo nekatera imena globlji pomen, pri drugih mi niso ljudje znali povedati, od kod izvirajo, pri tretjih niti, kje se nahajajo v naravi. Naši predniki, ki so se začeli tu naseljevati ali pa so celo vedno živeli v naših krajih, so morali dati imena terenom v naravi, če drugega ne zato, da so znali ostalim pojasniti, kam gredo, če so šli opravljat kmečka in druga dela. Seveda so jih najbolj privlačile naravne znamenitosti, oblika terena, namembnost, zgodbe in zapuščina rodne vere. Bili so v veliki povezavi z naravo, in kot jim je dajala ali jih zavračala, taka so ji namenili tudi ledinska imena. Na odločitev izbire imena je vplivalo tudi to, na kakšen način so morali tam terene obdelovati in urejati. Nekatera ožja so se počasi opustila, le redka so se ohranila samo zaradi določenih značilnosti. Prav zaradi tega sem se odločil, da na zemljevid vnesem čim več takih, ki jih pomnijo le še najstarejši vaščani, z namenom, da jih ohranimo. Nekatera prvotna, ki segajo celo stoletja v preteklost, so bila že zapisana v franciscejskem katastru (1818–1828). Mlajši rodovi, ki so popolnoma izgubili stik z naravnim okoljem, pa sploh ne vedo več, kaj so ledinska imena, kaj šele, zakaj so in da sploh obstajajo. In prav ledinska imena so tista, ki nam še danes kažejo, do kje vse je segal slovenski živelj na zahodu. Prav zaradi tega je zelo

Hribi severno in severozahodno od Lokve, fotografirani izpod Predal: 1 – Kislica, 2 – Široki vrh, 3 – Štuglje, 4 – Sprežni hrib, 5 – Mali Vršič, 6 – Srednji Vršič, 7 – Veliki hrib, 8 – Veliki Vršič, 9 – Škrlatič, 10 – Stari Tabor, 11 – Podozidje, 12 – Železna babca, 13 – Klemenka

pomembno, da se ohrani čim več ledinskih imen tudi za prihodnje generacije. Morda jim bodo v prihodnosti še kako prav prišla. Izredno pomembno delo so opravili domačini zamejske vasi Trebče, ki so v suhozidove vzdali kamne z vklesanimi ledinskimi imeni kot etnično identiteto. Moja želja v tem zapisu je, da iztrgam pozabi ledinska imena v okolici naših dveh vasi Lokve in Prelož. Nekatere ograde, doli in ledinska imena imajo zraven še družinske vzdevke, zato nisem pisal vseh, ampak le pomembnejše (npr. Zabritof – Muhov, Karižev dol). Tista, ki imajo večje sporočilo, sem opisal posebej po ustnem izročilu naših prednikov. Vsa, ki sem jih sam vedel, in druga, ki so mi jih posredovali moji sovaščani, pa sem zapisal po abecednem vrstnem redu.

SEZNAM LOKAVSKIH IN PRELOŽKIH LEDINSKIH IMEN

Pri raziskovanju ledinskih imen so mi zelo pomagali: Ignac Sila, po domače Žuštov, Ivan Moderc, po domače Jegričev, Ivan Mljač, po domače Gabrijelov, Ignac Božeglav, po domače Juretov, Jožefa Mljač, po domače Žvnkova, Jožefa Mljač, po domače Gabrijelova, Francka Mljač, po domače Beljeva, Marica Ban, po domače Friglova, Danica in Vlado Škabar, moj oče Jože Čok in stric Francelj Čok, po domače Liletova.

Ohranjanje slovenskih ledinskih imen v Trebčah pri Trstu

Ignac Sila, po domače Nace Žuštov, mi je ogromno pomagal pri zapisovanju ledinskih imen in raziskovanju pastirske dediščine.

Na enem od najinih pohodov po gmajni je pri prehodu skozi grmičevje žrtvoval svojo levo hlačnico.

SEZNAM LOKAVSKIH IN PRELOŽKIH LEDINSKIH IMEN

Seznam zajema ledinska imena na območju Lokve in Prelož. Zapisana so v različicah, zato se v njem isto ime lahko pojavi večkrat. Kadar je nanje vezana pripoved, obredje ipd., je ime zapisano polkrepko, v posebnem stolpcu pa so dodane strani pripovedi v knjigi. Večina imen je na *prilogi 1*, tista, ki imajo svojo zgodbo ali jim je posvečena posebna pozornost, pa so še na *prilogi 2*. Za lažje iskanje so ob imenih zapisani kvadranti kart. Nekaterih ledinskih imen ni več mogoče postaviti v prostor. Ta so označena s pojasnilom "ni lokacije". Posamične ledine, dlje od Lokve in Prelož, smo pri kartiranju izpustili, saj bi sicer potrebovali večji izsek, kar bi karto povečalo, uporabnost pa posledično zmanjšalo. Take ledine so v seznamu označene z "zunaj izbranega izreza".

Ledina	Priloga 1	Priloga 2	Strani
Angelov vrh = Srednji vrh	I7		
Anžlov dvor	D4		
Anžlovka = Hanzlov vrt	F7		
Balonka	ni lokacije		
Barabanov kamnolom (Barabanova kava)	Č2		
Barabanova kava (Barabanov kamnolom)	Č2		
Baredi	F8, F9		
Bcljev kal	G8		
Bcljeva ograda	F9		
Bekonov dol (Bekonov du)	F6		
Bekonov du (Bekonov dol)	F6		
Beli križ	H9		
Besaga = Škrbceva dolina pri Zavodih	ni lokacije		
Bešek (Poljub = Kamniti poljub)	D7	D7	128
Bezovščina	zunaj izbranega izreza		
Birndolc	G5		
Blečiči	G8, G9		
Brajda	G8		
Brajda	E2		
Brajda pri Preložah	G8		
Brajda v Lokvi	F6		
Brana	G8, H8		
Brčinska štala	zunaj izbranega izreza		
Brinječica	D10		
Britof	F7		
Britovski Vršiči	B5		
Brjevke	E3, E4		
Bršljanca	Č7		
Brusovka	F10		
Bušcih grad (spodmol)	H6	H6	118
Cerkev na Guri = Plešivica		zunaj izbranega izreza	118
Cerovice	ni lokacije		
Cimberovka (premogovnik)	F3		
Cimberovke	F3		
Čaččeva ograda (Čačkova ograda)	Č10, Č11		
Čačkova ograda (Čaččeva ograda)	Č10, Č11		
Čenčerukova ograda	F8		

Ledina	Priloga 1	Priloga 2	Strani
Čevitnikovo zavetišče	D4, D5		
Činka	E7, E8		
Čisti kal	D4		
Čisl'ca (Kislca)	A2		
Dedne njive	F4		
Divaška jama	C11		
Dol (Du)	G8		
Dolec (Douc)	F8		
Dolga stena (Duga stena)	D7	D7	128–129
Doli (nad Jarovcami)	G7		
Doli (pri Kotličih)	F11		
Dolina pod ozidjem	Č5, Č6		
Dolina pri lazu = Lazni dol = Štrjotova dolina	G7		
Dolinjće (Dolinke)	F11		
Dolinke (Dolinjće)	F11		
Douc (Dolec)	F8		
Dovčec	G7		
Drejetov dol	F4		
Du (Dol)	G8		
Duga karona	G7, G8		
Duga stena (Dolga stena)	D7	D7	128–129
Dulanja vas	E7		
Dulanje Poljane	E6		
Dužce	G7		
Farjevka	G8, G9		
Farmanov studenc	K6, K7		
Fevdalni mejnik	I3		
Fevdni kamen	A2		
Franc Jožef		D9	129–130
Gašprce	F4		
Gauge (vislice) = Gavge ob Matavunski cesti	E13	E13	112
Gavge ob Matavunski cesti = Gauge	E13	E13	112
Gerovica	ni lokacije		
Glažarjeva rogata stena		Č3	125
Gluhi dol	Č4	Č4	27–30, 113, 126
Goba (Gwba)	D7	D7	128
Gobišče	H3, H4		
Gobišče (hrib)	J4		
Gobiščen dol	G5, G6		
Gobiščne njive	G5		
Golac	I8		
Golci	H9, I9		
Golobivnica	F10		
Gospodovo = Mežnarca	G6, G7		
Grahovšče (Grahušće)	D7		
Grahušće (Grahovšče)	D7		
Grda žlebina	Č5		126
Grdi dol = Lovrencova dolina	D11, E11	E11	70
Grdi kal	D5, E5		

Ledina	Priloga 1	Priloga 2	Strani
Greben	E11		
Griže	ni lokacije		
Gročanska vrzela	I6, I7		
Gura		zunaj izbranega izreza	114
Guranja vas	F8		
Gwba (Goba)	D7	D7	128
Hanzlov vrt = Anžlovka	F7		
Hlebec	Č4	Č4	113, 126
Hoste	H7		
Hrbčec (Hrbčec)	G8		
Hrbčec (Hrbčec)	G8		
Hrib (Lokavski)	E4		
Hrib (Preloški)	G9		
Hrtovce	F10		
Hrvatov dol	F8		
Igovce (Igovica)	zunaj izbranega izreza		
Igovica (Igovce)	zunaj izbranega izreza		
Ivancova Plejnica	G6, G7		
izvir v Stopcah = V kotličih	F10, F11		
Jakopec	I7		
Jama Bestažovca		zunaj izbranega izreza	53, 116–118
Jama Ralčovka (brezno)	Č3	Č3	74, 113, 125
Jama Ribovščica	Č4	Č4	67–68
Jama v Podgovju	F12		
Jama v Stopcah	G10		
Jama Vilenica	Č5	Č5	64–67, 125–126
Jarki iz 1. svet. vojne	D7		
Jarovce	F7		
Jazbina	Č11		
Jažbiš dol	ni lokacije		
Jeplenca	Č5		
Jermanca	G9		
Jermance = Muhov žleb	I2		
Jermanec	I3		
Jugovce	F7		
Juretova stena		D6	127
Jurkovci	F9		
Jute	E10		
Kačiški dol	ni lokacije		
Kačiški konfin	G11		
Kačja dolina	G10		
Kačja reber	C5		
Kačji vrh	C6		
Kal pri Koncu ulic (Kwn`c ulc)	F4		
Kal pri Kwn`c ulc (Kal pri Koncu ulic)	F4		
Kal pri Muhovem izviru	J7		
Kal pri pilu	G8		
Kal v Gobiščnem dolu	G5, G6		

Ledina	Priloga 1	Priloga 2	Strani
Kalič	F4		
Kalič (Prelože)	G8		
Kalič = Suhi kal	D5		
Kaluža	E7		
Kalužce	F8		
Kambrca (spodmol)	ni lokacije		
Kamni vrh = Mali Kamni vrh, Veliki Kamni vrh	Č8	Č8	130
Kamniti osamelci	D7		
Kamniti osamelci	D9, D10		
Kamniti poljub = Poljub (Bešek)	D7	D7	128
Kantrega = Stol	D7	D7	128
Karamonke	H3		
Karižev dol	F7, F8		
Katiščen dol	F6		
Kavčičev dol (Kouvččev du)	F5		
Kislica (Čisl'ca)	A2		
Klemenka (pri kavah)	D8		
Koblak	D11, D12		
Koblak (pri kavah)	B1		
Koblak [čez progo]	D12		
Kokoš	I2		
Kokoševnik	G10, G11		
Kon`c ulc (Konec ulic)	E4		
Konec ulic (Kon`c ulc)	E4		
Konfin		F3	63–64
Kopanjšce	G8		
Kopica	D3		
Kosmatica	D7		
Kostanje	ni lokacije		
Košuten dol	E4, E5, F4, F5	F5	111
Kotanja	E6		
Kotličiči	F10		
Kouvččev du (Kavčičev dol)	F5		
Kovačev vrt	E8		
Kozara	F9, F10		
Kozji dol	D8		
Krajce	G8		
Kramarca	G8		
Kras	E4, E5		
Krasni dol	E5		
Križ	G10		
Križ dolina	G10		
Krtinovca	ni lokacije		
Krumpcov izvir	Č5	Č5	
Krumpcov konj	Č5	Č5	113, 126
Krvice	F5		
Kurben dol	F10		
Kuščar	Č4	Č4	28–29, 126
Kuščar (Stražar pri Ruščevi dolinci)	Č10	Č10	42

Ledina	Priloga 1	Priloga 2	Strani
Kušlovka	E8		
L`nišče (Lanišče)	H8	H8	104
Lanišče (L`nišče)	H8	H8	104
Laz (Lokavski)	ni lokacije		
Lazarjev kal	E6		
Lazarjev kamnolom	Č3		
Lazi	H7		
Lazni dol = Štrjotova dolina = Dolina pri laz	G7		
Ledenica	F4		
Ledine	G10		
Ledinke (Ledinjče)	ni lokacije		
Lekačeva ograda	F2		
Leškov žleb	I6		
Liletov kamnolom (Liletova kava)	B1	B1	28, 77
Liletova kava (Liletov kamnolom)	B1	B1	28, 77
Liletova Plejnica	G6, G7		
Lipiška vrata pri Škibinih = Pri orlih	F1		
Lisec	D7		
Lisična	Č3, Č4		
Lisična hiša	H8, H9		
Listna luža	Č8		
Lokavsko polje	F5		
Lonca		Č3	125
Lovrencov dol	D5		
Lovrencova dolina = Grdi dol	D11, E11	E11	70
M`rkantouka (Merkantovka)	B2		
Mala Brinječica	D9		
Male griže	E10		
Mali Kamni vrh = Kamni vrh	Č8	Č8	130
Mali Vršič	B4		
Mandrja	D5		
Mandrja	E8		
Marija Terezija		D9	129–130
Medvedova luknja		C8	73
mejnik Sežana-Lokev = Star mejni kamen	B1, B2	B1	125
Merišče, Morišče (Morišče)	F7, G6		122
Merkantovka (M`rkantouka)	B2		
Mešinov studenc	E7	E7	78, 103
Metlovka	ni lokacije		
Mevljov part	E9		
Mežnarca = Gospodovo	G6, G7		
Mirčev kamnolom (Mirčeva kava)	B1		
Mirčeva kava (Mirčev kamnolom)	B1		
Mirišče	H8		
Mj`vleci (Pri Mevliču = V ulci)	E8		
Morave (Mrave, M`rave)	C3		119
Morišče (Merišče, Morišče)	F7, G6		122
Morišče, Merišče (Morišče)	F7, G6		122
Most	B1		
Mozar	G8, G9		

Ledina	Priloga 1	Priloga 2	Strani
M'rave (Morave, Mrave)	C3		119
Mrave (M'rave, Morave)	C3		119
Mrleva kava (kamnolom)	uničen		
Mrleva štirna	D6, D7, E6, E7		
Muhov dol	E7		
Muhov izvir = Muhov izvirk = Muhov studenec	J7		
Muhov izvirk = Muhov studenec = Muhov izvir	J7		
Muhov kal	F7		
Muhov studenec = Muhov izvir = Muhov izvirk	J7		
Muhov zabritof	F7		
Muhov žleb (Jermance)	I2		
Muša	D10, D11		
Na baredih	F9		
Na Grebenu	E11		
Na majhni ravni	D6		
Na Ožegu (Ožeji)	I2		
Na Ožeji (Ožegu)	I2		
Na pragi	A4		
Na prevali	ni lokacije		
Na repeh	F5		
Na Solnah	F9		
Na školi	D6		
Na vili	E6		
Na Vročah	J7		
Nad brajdicami	D7		
Nad Gobiščem	J4		
Nad opčino	I6, I7		
Nad Suhim dolom	Č10		
Nad Vrankami	H6, H7		
Nova dolina	ni lokacije		
Novi kal	G8		
Novi kal = Paksimadov kal	E6		
Novi zavod	zunaj izbranega izreza		
Obrovnik (Wbrovnik)	I6		
Obrovniki (Wbrovneči)	H5, H6		
Obroženka	Č8		
Ograda	G7, H7		
Ograde	G20		
Opčina	H6		
Orešje	G8		
Osojence, Wswj`nce (Osojnica)	A7		
Osojnica (Osojence, Wswj`nce)	A7		
Ostanki gradišča	D8, D9		
Ostanki obzidja	J7, J8		
Ozidje	C6		
Ožeg	H2		
P`dwzidje (Podozidje)	C6		
P`dwzidje (Podozidje) [hrib]	B7		
P`ku (Pekel)	I4		
P`r Btcoumi wreši (Pri Btcovemu orehu)	C4		

Ledina	Priloga 1	Priloga 2	Strani
P`šnjanje (Pušnjanje)	C4		121
Paksimadov ka = Novi kal	E6		
Paksimadov spomenik	H2, I2		
Pasica	D5		
Pedinji grič	I6		
Pekel (P`ku)	I4		
Perjevščina	ni lokacije		
Pet dolin	C8, C9, Č8, Č9		
Petnjasec	ni lokacije		
Petrance	G7, G8		
Placerjev spodmol	I10		
Placerjeva ograda	E8		
Planice (Plejnice)	G6		
Planinska koča	I3		
Plejnice (Planice)	G6		
Plešivica = Cerkev na Guri		zunaj izbranega izreza	118
Plinkovce	E2, E3		
Pod gavgami (Podgouje, Podgovje)	F11		
Pod gobiščem	I4		
Pod Hribom	E5		
Pod Jermancom	I3, I4		
Pod Kačjim vrhom	C6		
Pod kamnom	G8, G9		
Pod Klemenko	D8		
Pod Krasom	E4, E5		
Pod opčine	H6		
Pod Ožegom	G1		
Pod pilom	G7, G8		
Pod robido	H8		
Pod Strničnikom	E9		
Pod Suhim dolom	D10, D11		
Pod Velikim hribom	A5, B5		
Pod Vrankami (Pod Vranke)	G7		
Pod Vranke (Pod Vrankami)	G7		
Podgouje (Podgovje, Pod gavgami)	F11		
Podgovje, Pod gavgami (Podgouje)	F11		
Podkotle	G8, G9		
Podlpe	D9		
Podozidje (P`dwzidje)	C6		
Podozidje (P`dwzidje) [hrib]	B7		
Podtrst	D2		
Polhova peč (Pušja peč)	B2		
Poljane	E6		
Poljub = Kamniti poljub (Bešek)	D7	D7	128
Polsov dol	F6, F7		
Postaja	G9		
Pozen dol	F7		
Poževce	H8		
Pr svjeti n burji (Pri sveti Notburgi)	F6		

Ledina	Priloga 1	Priloga 2	Strani
Pr' Ščebini (Pri Škibinih)	E2		
Praprn`ca, Praprnca (Praprotnica)	F10		
Praprnca, Praprn`ca (Praprotnica)	F10		
Praprotnica (Praprnca, Praprn`ca)	F10		
Praprotnikov borovec	E8, E9		
Prečnica	ni lokacije		
Predale	H4, H5		
Predvas	G8		
Predvas (Prelože)	G8		
Predvasnica	F8		
Predvasnice	E6		
Preloški Vršiči	C5		
Preloško polje	F8, G8		
Premogovnik	D12		
Pri Belem križu	H9	H9	32–33, 36, 38
Pri Btcovemu orehu (P`r Btcoumi wreši)	C4		
Pri čistem kalu	D3, D4		
Pri Gluhem dolu	Č4		
Pri Gobiščnem dolu	G5, G6		
Pri Gobiščnih njivah	G4, G5		
Pri Grdem kalu	E5		
Pri Grdi žlebini	Č5		
Pri Kačiškem konfinu	G11		
Pri Kalužcah	F9		
Pri Kaluži	E7		
Pri Kamnem vrhu (Pri Kamnih vrheh)	Č8		
Pri Kamnih vrheh (Pri Kamnem vrhu)	Č8		
Pri kavah	B1		
Pri konfinu	F2		
Pri Kozjem dolu	D8		
Pri lipah	Č3		
Pri Mešini	Č2		
Pri Mevljiču = V ulci (Mj` vleči)	E8		
Pri muši	D10, D11		
Pri orlih = Lipiška vrata pri Škibinih	F1		
Pri Pasici	D5		
Pri pilu = Sv. Jurij	G8	G8	32, 36–37, 80, 120–121
Pri pilu = Sveta trojica	F6	F6	36–37
Pri Ralčevki (Pri Ralčovki)	D3, D4		
Pri Ralčovki (Pri Ralčevki)	D3, D4		
Pri senožetih	ni lokacije		
Pri Stanki	E6		
Pri Starem kalu	G9		
Pri Starem tabru	B6		
Pri Suhem kalu	D5		
Pri sveti Notburgi (Pr svjeti n burji)	F6		
Pri sveti trojici	E6		
Pri Širokem vrhu	A2		

Ledina	Priloga 1	Priloga 2	Strani
Pri Škibinih (Pr' Ščebini)	E2		
Pri Štoki (Pri Štoku)	F7		
Pri Štoku (Pri Štoki)	F7		
Pri Taboru (Pri Tabru)	E7		
Pri Tabru (Pri Taboru)	E7		
Pri Terglovci = Pri Trhlovci	Č10		
Pri Trhlovci = Pri Terglovci	Č10		
Pri Vilenici	C5		
Pridolina	G9		
Priženca	Č4	Č4	126
Pušja peč (Polhova peč)	B2		
Pušnjanje (P`šnanje)	C4		121
Rajcova štirna		F8	75
Ralčevke (Ralčovke)	Č3, Č4		
Ralčovke (Ralčevke)	Č3, Č4		
Ravni (Rouni)	D11		
Ravnice (Rounice)	F4		
Razvaline utrdbe	B6		
Rebrnišče	F5		
Rena (Rj`na)	D6		
Repi (Rj`p`)	F8		
Ribovščice	Č4	Č4	126
Rimska naselbina	F6		
Rimska stebra	F6, F7		
Rj`na (Rena)	D6		
Rj`p` (Repi)	F8		
Robidna dolina	ni lokacije		
Robidnica	F5		
Rošetov kamnolom (Rošetova kava)	Č9, Č10		
Rošetova kava (Rošetov kamnolom)	Č9, Č10		
Rošetova Plejnica	G6		
Rouni (Ravni)	D11		
Rounice (Ravnice)	F4		
Rožancov dol	E5, E6		
Rožanka	ni lokacije		
Rožke (Rwžke)	C2		
Rubica	D5, D6		
Rudniški šoht	D2, E2		
Rupa (spodmol)	D6, D7	D6	118–119, 127
Rupca (brezno)	F9		
Rupce	F9		
Ruščeva dolinca	Č10	Č10	41–42
Ruščeva stena		D9	128
Rwžke (Rožke)	C2		
S`rvica (Saravica)	B3		
Saravica (S`rvica)	B3		
Sečevce	ni lokacije		
Sele	G4		
Senožeti (Snožeti) – Lokev	E4		

Ledina	Priloga 1	Priloga 2	Strani
Senožeti (Snožeti, Snežeti) – Prelože	H7		
Sežanska vrzela	C1		125
Sipnca	E5		
Skilanov dol (Škilanov dol, Ščelanou du)	C1		
Skilanov kal (Ščelanou kau)	zunaj izbranega izreza		
Skolak (spodmol)	F4		
Snežeti, Snožeti (Senožeti) – Prelože	H7		
Snožeti (Senožeti) – Lokev	E4		
Snožeti, Snežeti (Senožeti) – Prelože	H7		
Sodna jama	E7	E7	34–35, 38
Sokolak		F4	103–104
Solne	F9	F9	61
Sova		D9	128–129
Sprežni hrib	A4		
Srebotnjak	Č7		
Srednji vrh = Angelov vrh	I7		
Srednji Vršič	B4, B5		
Staje	F3		
Stanka	E6		
Star mejni kamen	F3		
Star mejni kamen = mejnik Sežana-Lokev	B1, B2	B1	125
Stari kal	G9	G9	32, 63
Stari kamnolom	E7, E8		
Stari part = Ta stari parti	G9		
Stari Tabor	B6		
Staževca	F6		
Stena na Ozidju	C6, C7	C6	127
Stena nad Grdo žlebino	Č5	Č5	126
Stena Ralčovka (karavla)	Č3, Č4	Č4	126
Stol = Kantrega	D7	D7	128
Stopce	F10		
Strahovišče	ni lokacije		
Stražar pri Ruščevi dolinici (Kuščar)	Č10	Č10	42
Strničnik	E9		
Suhi dol	Č10, Č11		
Suhi kal = Kalič	D5		
Sušec	J8		
Sv. Francišek		zunaj izbranega izreza	23–24
Sv. Jurij = Pri pilu	G8	G8	32, 36–37, 80, 120–121
Sv. Marija Devica	G8	G8	37
Sveta Notburga	E6	E6	36–37
Sveta trojica = Pri pilu	F6	F6	36–37
Sveti hrast		zunaj izbranega izreza	85
Ščelanou du, Škilanov dol (Skilanov dol)	C1		
Ščelanou kau (Skilanov kal)	zunaj izbranega izreza		
Šhurka	D6		
Širokca	F6		
Široki vrh	A2		

Ledina	Priloga 1	Priloga 2	Strani
Škibini	F2		
Škibinov hrib	H8		
Škilanov dol, Ščelanou du (Skilanov dol)	C1		
Škofce	J7, J8		
Školje	D5, D6		
Škovci	E5		
Škrbceva dolina pri Zavodih = Besaga	ni lokacije		
Škrbceva Plejnica	G7		
Škrinjarica	G11		
Škrlatič	B6		
Škrlev dol	E6		
Škrlivce	E5, E6		
Škrovje	D4, D5		
Štilka	G10		
Štirnca (pri Pasici)	D5		
Štrinca	F8		
Štrjotova dolina = Dolina pri lazuh = Lazni dol	G7		
Štuglje	A3		114
Šuletoevke	G10		
Ta stari parti = Stari part	G8		
Tabjanov rudnik	D3, D4		
Tabor	E7	E7	118, 120–121
Tara	D7		128–129
Tare	I9		
Terglovca (Trhlovca)	Č10	Č10	40
Tiglavca	Č12	Č12	21–30, 32, 40
Tonkov dol	G5		
Topli dol	A4		
Topoličje	Č9		
Trepetličje	F11		
Trhlovca (Terglovca)	Č10	Č10	40
Tri kamni 1	Č10		
Tri kamni 2	Č10		
Tri kamni 3	Č10		
Trije kamni	Č5		
Trije kunfini	Č12	Č12	130
Trmun	G11		
Trnje	G8		
Tupla jama	B5		
V Kokoševniku	G10		
V kotličih = izviri v Stopcah	F10, F11		
V ogradi	ni lokacije		
V potoku	I7		
V ulci (Mj` vleči) = Pri Mevljiču	E8		
Vaga		D7	128–129
Velika stena	D6, D7	D6	113, 127
Velike njive	F8		
Veliki hrib	A5		

Ledina	Priloga 1	Priloga 2	Strani
Veliki Kamni vrh = Kamni vrh	C8	C8	73, 130
Veliki Vršič	B5, B6		
Veliko Gradišče	J7	J7	30, 32, 67, 81, 105
Vojaški objekt 1. svet. vojne	C6, C7		
Vranjče (Vranke)	G7		
Vranke (Vranjče)	G7		
Vrh Plejnice	G6		
Vročje (Vroček)	J7	J7	21, 30–32, 52, 105, 120
Vročje (Vročje)	J7		
Vroček (Vročje)	J7	J7	21, 30–32, 52, 105, 120
Vročje (Vročje)	J7		
Vršiči	B5		
Vrtača	H8		
Vrtec	G6, G7		
Vrtec [stena]		C2	125
Wbrovneči (Obrovniki)	H5, H6		
Wbrovnik (Obrovnik)	I6		
Wswj`nce (Osojnica, Osojence)	A7		
Za vrati	ni lokacije		
Zabrajde	G8		
Zabritof	F7		
Zagovc	J9		
Zajceva ograda	B4		
Zajčji kal	D10		
Zastena	G10		
Zavod (preloški)	J9		
Zavod (pri Lipici)	Č12		
Zavodi	H11		
Zavrati	Č11		
Zlodejev skedenj (Zludejev skedenj)		zunaj izbranega izreza	114, 116–117
Zludejev skedenj (Zlodejev skedenj)		zunaj izbranega izreza	114, 116–117
Zupance	ni lokacije		
Žbržnice	H7, H8		
Železna babca (Železna babica)	C7	C7	78–79
Železna babica (votlina)	C7	C7	64, 89
Železna babica (Železna babica)	C7	C7	78–79
Žgabica	G10		
Žgajnarjev dol	E5		
Žleb	J4		
Žlebec	H7		
Žlebi	H4		
Županca	F7		
Županca	E7		
Županek	ni lokacije		
Žvanji dol	I10		

Mešinov "studenc" (priloga 1 in 2, E7)

Ta zelo zanimiv studenček izvira pod Grahovščem iz majhne luknjice v skali v manjši dolinici, obkroženi s stenami in manjšim spodmolom. Ime je dobil po bližnji domačiji Mešinovih v Dulanji vasi, ki so žal izumrli. Voda, ki je počasi mezela iz luknjice v kamnito kotanjico, ni nikoli presahnila. Pozneje so pod skalo zabetonirali manjše okroglo korito, da so domačinke lažje zajemale vodo v *kálanje* vedroali škaf. Ob gradnji vodovoda Sežana–Koper so zaradi premočnega miniranja v bližini po vsej verjetnosti poškodovali plasti, iz katerih se je zbirala voda tega studenčka, tako da sedaj le redko priteče.

S tem studenčkom je povezana zelo zanimiva zgodba. Napovedoval naj bi otrokom, kdaj se bo v družini rodil nov bratec ali sestra. Starši, ki so v hiši pričakovali porod, so svoje otroke, pa še kakšnega sosedovega, poslali k Mešinovemu studencu. Tam so morali počakati, da se je škafec ali vrč napolnil z vodo. Ko je bil poln, naj bi doma na svet privekal dojenček. Če so prišli prezgodaj domov, so morali še z vrčem v spodmol, kjer je voda kapljala bolj počasi. Ko so kapljice nakapale vrč do vrha, naj bi se rodilo dete. Tekli so hitro domov pogledat in doma jih je čakalo majčkeno presenečenje. Tako so starši in babice zamotili otroke, da ne bi prisostvovali za tiste čase zelo prikritega dogodka, kot je bilo rojstvo.

Pripovedovali: Milena Umek, po domače Grčeva, por.Stopar, po domače Zajceva, in Francka Čok, po domače Moutova.

Votlina pod studencem

Mešinov "studenc"

Sokolak (priloga 2, F4)

Sokolak je naravni spodmol, ki ima vhod v manjšo jamsko dvorano. Leži sredi Lokavskega polja pri Kovččevem dolu na levi strani ceste proti Bazovici. Ime je dobil po sokolih, ki so nekoč gnezдили v njem. Ljudem so delali uslugo, saj so lovili vrabce in škorce, ki so se v jatah spuščali na njive z žitom in povzročali škodo na pridelkih. Strop spodmola ni iz trdnih skal, ampak iz nekakšnih kamnitih sprimkov, ki se radi krušijo*. Verjetno so sokoli prav zaradi tega opustili gnezdenje ali pa je bil vzrok ledarstvo. Ko se je v 19. stoletju začelo pridobivati led iz pomrznjenih kalov, so Dulanci** ta spodmol in jamo spretno uporabili za naravno ledenico. Ledeno ploskev so sekali, žagali in lomili v večje kocke na Grdem kalu, Čistem kalu in Pasici ter jih vozili z vozovi po kolovozu od Paksimadovega kala do roba spodmola ob cesti. Tu so jih spuščali navzdol kar po naravni drčji, kjer sta stala zunaj dva možakarja in jih porivala skozi odprtino v notranjost votline. Na drugi strani sta stala druga dva, ki sta ledene kocke z *rampini* (kavlji) povlekla in zlagala eno na drugo v dvorano. Delo je bilo naporno in nezdravo, zato so si pomagali s *šnopcem*, da niso zboleli. Vhod v dvorano so zatrpali z listjem in

Spodmol Sokolak s podorom

Sokolovo gnezdo pod previsom

Voz za prevoz ledu s kasonom. Izdelal Janko Samsa.

Voz za prevoz ledu s "tavalacom". Izdelal Janko Samsa (Muzej miniatur naše etnološke preteklosti v Žirjah pri Sežani; <http://freeweb.siol.net/petsam01>).

še zaprli z deskami in tako pustili vse do poletja, ko so začeli led voziti v Trst za potrebe ribarnic, mesnic in pivnic. Vozovi so imeli zato primerno narejen *tavalac* (pod) ali kason (zabojnik) iz desk, na katerega so naložili kose ledu. Da se ne bi led topil, pa so ga prekrili z listjem ali slamo in čez pokrili še z *rantaho* (ponjavo). Čeprav je bilo delo težko, je bil zaslužek od prodaje ledu sorazmerno dober. Nekateri lokavski lastniki parcel na Gobišču so jih zaradi oddaljenosti prodali Gročancem, ker so slednjim bile bolj dostopne. Z denarjem od prodanih parcel so si kupili vole za prevažanje ledu v Trst.

Povedali: Ignac Sila (roj. 1925), po domače Nace Žustov, Albina Umek (roj. 1922), po domače Ukova, poroč. Mevlja, po domače Kraševa, (Lokev), Grahonja Marija, po domače Ježukova (Gročana).

* Kozinski skladi apnenca, ki ležijo na območju Lokavskega polja, so precej mehkejši od povirsko-repenskih, ki sestavljajo okoliško hribovje.

**Dulanci, prebivalci Dulanje vasi (Dolnje vasi Lokev).

Lanišče (prilogi 1 in 2, H8)

Nekaj več kot pred stotimi leti so bili naši vaščani še precej odvisni od oblek, ki so jih morali šivati domači *žnidarji* (krojači). Surovino za platno, iz katerega so delali predvsem spodnje perilo, srajce, noše in rjuhe, so morali pridelovati kar sami. Lan je bil prav zagotovo zelo pomembna kul-

Laz danes

Kal Lanišče danes

turna rastlina, ki so jo gojili tudi naši predniki. Preloške ženice so mi z otožnostjo pripovedovale o prelepih poljih z modrimi cvetovi lana v Lazu nad Hosto, na Vrankah, Novem dolu in še po nekaterih drugih dolih, kjer je bilo več vlage.

Zadnji lan je uspeval v Vrvcu, kot se imenuje manjša ograjena njivica v Liletovi ogradi *Plejnici*. Tu je voda pritekala s kolovoza nad njo in jo namakala. Prav višje ležeča preloška polja so bila znana po izredno dobri rjavi zemlji, katero so dodatno obogatile naplavine flišnega peska s hriba Veliko Gradišče. Tudi številni potočki, ki so pritekali po grapah, so včasih, čeprav skromno, a vendarle zadovoljivo, namakali ta polja. Potoček, ki je delno po naravni strugi, delno po zgrajeni in vzdrževani z delom pridnih rok domačinov pritekkel z izvira Vroče, je na svoji poti napajal tudi dva naravna kala, imenovana Lanišče.

Ime sta ta dva kala dobila zato, ker so v čisti vodi gornjega kala domača dekleta in žene cufale (vlekle niti) iz stebel lanu. Ko so listi s stebel odpadli, so ga požele ali populile, povezale v snopiče, jih položile na travo za dva tedna, da jih je primla (pomohila) rosa. Morali so jih obračati, da so ostali *uohki* (vlažni), če bi se preveč posušili, jih ne bi mogle obdelovati. Nato so morale stebela namakati v čisti vodi, da so se zmehčala, potolkle so jih s tolkačem po plohu (kratka deska), potem pa so vlekle niti z mikcem po železnem strgalu, da so dobile predivo. Pri mikanju je na strgalu ostalo grobo predivo, na mikcu pa finjše. Predice so predivo predle v niti na vretenu ali kolovratu. Kolovrat je veljal za sveto orodje in je pripadal samo eni predici, ki ga je zapustila svoji potomki. Predle so zvečer celo zimo razen v petkih, včasih po več skupaj, najspretnjša je imela častno mesto v kotu pri ognjišču. Fantje, ki so jim delali družbo, so vsaki zapeli svojo pesmico, tako da so vnesli njeno ime v besedilo pesmi: *“Vrti, vrti Marica, bōl ku buōš vrtela, bōl buōš b`ila vēsela, lepša buō b`ila tuoja preja, daljša buō b`ila tuoja n`it, dā buom vedu kam jast prit! Belo čitlo buōš wblekla, dā` u nuoči mi buōš svetla, dā ne buōš mēne zātājila, z manuo se buōš pōročila ...!”* (Vrti, vrti Marica, bolj ko boš vrtela, bolj boš vesela, lepša bo tvoja preja, daljša bo tvoja nit, da bom vedel kam jaz prit! Belo krilo boš oblekla, da v noči mi boš svetila, ne boš me zatajila, z mano se boš poročila ...) Pesem se je še nadaljevala in je bila precej dolga, žal si nisem zapisal celotnega besedila. Ko so prepevali, so po taktu drdranja vrtečih se kolovratov udarjali s petami v tla, vsake toliko izbrali deklet in zaplesali.

“Flajda” je
spalna
obleka/srajca

Dekliška letna obleka s *fěi jrtöhm* (predpasnikom) in *fěčölm* (ruto). Lanena oblačila je uporabljala Marija Mljač (1878-1962), po domače Britčeva, iz Prelož in so stara 115 let. Hrani jih vnukinja Marica Medved, po domače Prefuzova.

Lokavska ženska noša iz leta 1901

Bazovska otroška noša

Štiri Mesarjeva dekleta s šiviljo Marijo Čufar v ozadju

Moja teta Dora Mevlja leta 1938

Na preslicah so dekleta s pomočjo oslinjenih prstov, tako da so ti postali zelo sfizeni (zgubani), vlekli v več tisoč *lhtu* (laktov) dolge niti. Prav različna debelina je določala niti za nadaljnjo uporabo. Debelejše so uporabljali za tkanje *žaklu* (*žakljev*, vreč), *grubač* (grobih moških hlač), srednje za moške srajce, posteljnino, *vantle*, *kultrine* (zavese), tanjše za ženske srajce, *fečole* (rute), prtice in še finejše za štikanje (vezenje).

Prav te najfinejše niti so bile izredno pomembne za vezenje zelo natančnih vzorcev na zaščitnih našitkih noš. Na statvah so niti tkali v platno širine *lhta* (lakti, ca 60 cm) in ga šivali skupaj v večja platna. Zelo pridni tkalci so bili Skokovi iz Lokve. Platno so belili s pepelom, ob lepih sončnih zimskih dnevih pa so ga ovlažili in položili na sneg, da je pomrznilo. Tako je postalo bolj mehko in belo ter zelo primerno kot poletno oblačilo, saj je prijetno hladilo.

Ko je lan odcvetel, so dozorela semena. Nekaj lanenega semena so prihranili za sejanje za naslednje leto, večino pa so ga uporabljale domače zdravilke v zdravilne namene. S čaji iz semen so zdravili vnetja notranjih organov, ustno sluznico, dlesni, žrelo, želodec, mehur, ledvice, črevesje, jetra in pljuča. Z oljem, ki so ga delali sproti, so zdravili vnetje sklepov in revmatične težave. Olje je bilo cenjeno tudi pri kovačih, saj so ga uporabljali za zdravljenje opeklin. Za eno pest lanenih semen so poparili v vreli vodi, potem pa namočili vanjo krpo in še toplo polagali na sončne opekline kože. Take obkladke so uporabljali predvsem kosci in kamnoseki, opečeni od sonca, pa tudi kovači in gospodinje, če so se opekli pri ognjiščih. Zmleto seme, pomešano z medom, so uporabljali proti kašlju in hripavosti. Laneno kašo so uporabljali kot obkladek za gnojne rane in vnetje sklepov ter celo pri pljučnici, tako da so jo polagali na prsni koš.

Pridni pridelovalci lanu iz Prelož so bili Boštjanovi (ob Potoku v Hostah), Friglevi, Vrharjevi, Karetovi in Mrtnjačevi. Iz Lokve pa Frankovičevi in Trebčevi. Verjetno so kot potomci prišlekov iz krajev, kjer so gojili lan, prenesli svoj običaj gojenja lanu v naše okolje. S pojavom *k`tenine* (kotenine, bombažnega blaga) na sejnih konec 19. stoletja so začeli opuščati gojenje lanu, spomin nanj se je ohranil v ledinskem imenu in ustnem izročilu.

Pripovedovali: po izročilu svoje none Marije Mljač (1823–1897), po domače Mrtnjačeve, moja *bižnona* Marija Cerkvenik (1877–1967), por. Ban, po domače Frigleva, Jože Mljač (1875–1974), po domače Vrharjev, moja nona Olga in Albina Mljač, po domače Britčeva.

**Pri teh dveh fotografijah gre za namerno uporabo vezenja narodnozaščitnih simbolov za časa 25-letnega italijanskega fašističnega raznarodovalnega terorja na Primorskem. Kmalu po ustrelitvi prvih štirih slovenskih antifašistov v Bazovici 6. septembra 1930 se je porodila zamisel narodnozavedni šivilji Mariji Čufar, po domače Čufarjevi, da je sešila lanene oblekice štirim dekletom Mariji, Olgi, Silvani in Dori Mevlja iz prav tako narodnozavedne družine Mesarjevih. Tematsko je na srajčkah stiliziran Triglav oziroma Troglav in tri neznana božanstva, ki izvirajo iz Dalmacije, kar naj bi prinesli predniki nekaterih prišlekov v Bazovico in ohranili v izročilu. Celotna otroška noša je bila sestavljena iz modrega krilca, bele srajčke in predpasnika ter rdečega telovnika, kar je predstavljalo slovensko trobojnico. Silvana je umrla za pljučnico leta 1946, stara dvajset let. Njene zadnje besede, preden je izdihnila, so bile: "Hej, brigade hitite, razpodite ..."

Tudi v Bazovici imajo ledinsko ime Lanišče, vendar to ni bil kal, ampak polje, kjer so gojili lan.

Pripovedovale: sestre Mevlja, po domače Mesarjeve: moja mama Olga ter teti Marija, por. Čufar, in Dora, por. Arduini.

Hrib z več imeni

Hrib, ki se dviguje jugozahodno od Lokve, severozahodno od Gročane in jugovzhodno od Bazovice je imel na začetku tri imena. Tistemu delu hriba, kjer stoji sedaj planinska koča PD Sežana (za časa SFR Jugoslavije je bila karavla JLA), je staro ledinsko ime Jermanec. Na večini zemljevi-

Pogled na Lokev
z Jermanca

dov je napačno napisano kot Jirmanec. To ime naj bi po pripovedi izviralo od manjše kapelice sv. Hieronima, ki je včasih tam stala in pogorela, po drugi razlagi naj bi ta del hriba dobil ime po možakarju z imenom Jerman, ki se je namučil, da ga je očistil odvečnega kamenja.

Celotnemu hribu so Lokavci vedno pravili Ožeg, Bazovci Maček, Gročanci pa Golina. Nona Rozina iz Bazovice, mi je pravila, ko sva šla nabirat suhe *kuokce* (borove storže) na Šištek (vojaško strelišče), da so v času Benečanov na Veliki groblji in na temenu hriba proti Jermancu ob megli v Tržaškem zalivu kurili dva velika ognja, da so mornarji, ki so pluli na jadrnicah, vedeli, kje je pristan v Trstu. Hrib Kokoš je namreč viden daleč naokoli, tudi v Furlansko nižino, saj se vzpenja le kilometer zračne črte od morja. Tako so Bazovci njihov del hriba ponoči videli kot ogromnega mačka z dvema svetlečima očesoma. Po drugi razlagi pa naj bi na vznožju hriba živele divje mačke, ki so se skrivale v Mačji jami. Nona Olga pa mi je pravila, ko sva grabila listje v Liletovih Žlebih, da je nekoč ogenj svetilničarjem ušel in pogorelo je vse pobočje proti Lokvi od Muhovih Žlebov do Karamonk. Lokavci so ta del hriba od takrat imenovali Ožeg. Rane v naravi, storjene zaradi požara, so skušali pozneje odpraviti pod Avstrijo tako, da so posadili bor. Gročanci so hrib v okolici prazgodovinske Velike Groblje videli drugače, kot ogromno golino, brez drevja in grmičevja, polno kamenja, zato so njihov del hriba imenovali Golina. Italijani, ki so bili zelo nerodni pri potujčevanju naših krajev, so povzeli preimenovanje hriba v italijanščino od Gročancev in ga imenovali Gallina (Kokoš). Bazovce je to novo ime silno zabavalo, tako da so ga prevedli v *K`kuš* (Kokoš). Tako je bilo vse do Mussolinijeve fašistične diktature, ki je hotela izbrisati še to poslovenjeno ime, in hrib so italijanski kartografi na novo zelo prefinjeno preimenovali v Monte Coccusso. Obiskovalci in planinci iz ostalih delov Slovenije, vajeni visokih gora, pa ta hrib zaradi priljubljenosti predvsem v času zimskih pohodov že imenujejo ljubkovalno Kokoška. Med zapisovanjem gradiva za knjigo sem imel priliko slišati še štajerskega obiskovalca tega hriba, ki ga je imenoval

Bazoviški Maček z vzpetinami: 1 – Kokoš, 2 – Velika Groblja, 3 – Golina. Na prvi in drugi vzpetini so v času Benečanov kurili kresova kot svetilnika za orientacijo mornarjem

Ožeški hrib z vzpetinami: 1 – Žleb, 2 – Jermanec, 3 – Kokoš, 4 – Ožeg

Gročanska Golina z vzpetinami: 1 – Golina, 2 – Velika Groblja, 3 – Kokoš, 4 – Jermanec

Mejni kamen na Jermancu, zahodno lice

Mejni kamen na Jermancu, vzhodno lice

po svoje – Ciba. Domačini čakamo še na ljubljansko verzijo – Kura. Verjetno, da ga res ni hriba na svetu, ki bi bil deležen toliko imen!

Pripovedovale: Olga Čok iz Lokve leta 1968, Rozina Čufar iz Bazovice leta 1965.

Še pred dvesto leti je bil hrib skoraj v celoti v posesti grofov Petačev, ki so svoje posesti označili z mejnimi kamni. Tak kamen stoji tudi na Jermancu in označuje na zahodnem licu posest tržaške pokrajine s tržaško helebardo, na vzhodnem pa je grb grofov Petačev z vklesano peto in sedmimi žebli, letom postavitve 1818 COR. (Corgnale-Lokev) in rimsko številko XXVI. (26.) po vrsti. Na levem licu, gledano proti zahodu, pa še GRO. za vas Gročano.

Košuten dol (Petkovi) (prilogi 1 in 2, F5)

Nekoč je pri Petkovich, takrat sem jim še ni tako reklo, v Dulanji vasi živela številna družina. Oče, mati, stara mati in dvanajst otrok. Težko so se preživljali na borni kmetiji in poleg staršev so lakoto trpeli tudi otroci. Naj sta se starša še tako trudila na njivah, več kot toliko nista mogla pridelati. Tudi ovac in koz sta imela le nekaj, pa še te je včasih pojedel kakšen volk, ker niso mogli imeti čredarja in ne psa. Poleg vsega hudega sta zahtevala svoje še graščak in župnik. Nista popustila in prav nič se jima ni smilila uboga družina. Štirje starejši so morali za hlapčke, ali še zmeraj je ostalo osem lačnih kljunčkov. Nekega dne je rekla stara mati: "Sin, kaj če bi ujel kakšno staro košuto v tistem lepem dolu tam pred Škovci? Tam je dobra trava, ker je graščakovo in nobeden je ne sme kositi, da se lahko vedno pasejo košute. Saj veš, da jih lahko samo on strelja in ne bo opazil, da mu je kakšna zmanjkala!" Sin je v nemoči vzrojil: "Ma, mati kaj govorite, če me vidi valpet* Ižanc, me bo ovadil grofu in ne vem, kaj bo ta naredil z mano!" Tako so trpeli lakoto naprej in prihajala je jesen in potem zima. Zunaj je pihala mrzla burja in sneg je naletaval ter se počasi oprijemal pomrznjenih tal. Otroci so tiho jokali ob praznem kotlu na ognjišču, očetu in materi, ki sta jih gledala, pa se je od hudega trgalo srce. Stara mati je v kotu za ognjiščem potihoma molila. Tedaj njen sin sunkovito vstane s *kântrege* (stola) in vzkligne: "Mati, molite še zame, grem ulovit košuto, pa bo, kar bo! Ne morem več gledat teh mojih sirot! Grof je zagotovo sit in ne bo pogrešal ene stare košute!" Vzel je vile in se v temi napotil proti dolu. Ko je prispel na dno, so se košute razbežale, le ena stara je obstala, kot da bi vedela, kaj jo čaka. Petkov gospodar jo je s težkim srcem zabodel z vilami v srce, da je takoj poginila, in govoril: "Buh mi odpusti, buh mi odpusti!" Zadegal si jo je čez rame in se z njo odpravil proti domu. Pod lupo (skedenj) jo je odril iz kože, jo razkosal in skrnil meso v listje. Nekaj kosov mesa je odnesel ženi, da ga je dala takoj kuhati v kotlič na ognjišče. Otroci so z velikimi očmi, polnimi pričakovanja, opazovali, kako je mati dala kuhati v krop košutino meso in veselo pomešala s *čehoûnco* (kuhalnico). Ko je bilo po kaki uri brbotanja kuhano, je mati lepo dišeče meso položila v skledo in ga z nožem razrezala. Na hitro so se vsi prekrizali in slastno začeli jesti meso. Po dolgem času so siti odšli spat.

Na petek zjutraj, še skoraj v temi, prične nekdo močno razbijati po vratih in kričati: "Odprite, odprite, če ne vam vržemo vrata s *pantov!*" Gospodar hitro vstane, se obleče in zla slutnja ga obide. Ko odpre vrata, plane proti njemu valpet Ižanc, za njim pa še trije biriči**, in ga zgrabijo. Medtem ko mu biriči stavijo okove, ga valpet zmerja: "A tako, grofu boš košute kradel, zdaj boš videl, po čem so *frušče* (hruške)***!" In se je pohvalil, kako so ga krvave sledi v snegu pripeljale k njemu domov. Vklenjenega odvedejo skozi vas in naprej do gradu Završnik, kjer je prebival zelo strog graščak. Pripeljejo ga v veliko sobano in ga vržejo po tleh. Ko pride graščak, ga mrko pogleda in sikne: "Ali veš, kakšna je kazen za tako krajo? *Gauge!*" Petkov gospodar ga milo pogleda in ga prosi: "Prosim, usmilit se me, osem lačnih otrok imam, ženo in mater!" Graščak se zadere: "Jaz ti jih nisem naredil, da zaradi njih kradeš moje košute! Na *gauge* z njim, da bo v poduk drugim!" Valpet Ižanc ni računal, da bo kazen tako huda, pričakoval je nekaj udarcev z bičem in bilo mu je hudo, ker je bil domačin. A tedaj je bilo prepozno. Biriči so ga odpeljali po stari matavunski cesti, kjer so bile na pol poti med Lokvijo in Matavunom postavljene vislice v podstavku iz klesanega kamna. Okoli vratu so mu natakneli vrv in vsi trije biriči so potegnili zanj, da je zabingljal in se zadušil. Tako je žalostno umrl

Košuten dol ob cesti proti Bazovici

Petkov gospodar. Vzdevek je dobila ta družina prav takrat, ker je umrl na petek. Vsi vaščani Dulanje vasi in Rene, ki jih je kruti dogodek združil, so pomagali ubogi Petkovi vdovi, da je preživela sebe in otroke. Stara mati je kmalu od hudega umrla, ker se je čutila krivo za sinovo smrt.

Toda narava se je maščevala. Čez dober mesec je valpta Ižanca tako močno brcnil v glavo graščakov konj v hlevu, da je ostal hrom. Trije biriči so utonili v narasli reki Reki, da jih niso nikoli več našli, ker jih je odnesla v jamo. Graščaku pa so pomrli od bolezni vsi potomci in njegov rod je izumrl. Petkov rod pa je kljub hudi preizkušnji živ še danes. Od vislic ni ostalo več nobenega znamenja razen ledinskega imena Pod gavgami. Nek domačin iz Matavuna je odpeljal izklesan kamen domov in ga uporabil za latnik. Tudi košut v tistem dolu ni videl nihče več, ostalo je samo ledinsko ime Košuten dol.

Gauge naj bi nekoč stale ob cesti proti Matavunu, kjer je večji šop črnega gabra

To žalostno zgodbo mi je še ne devetletnemu povedala skoraj že gluha mamina teta Marija Fonda, po domače Pečarica (1873–1959), ki je bila sicer rojena Mevlja, po domače Ivancova. Ena od njenih prednic naj bi bila Petkova ali celo Ižancova in je to pretresljivo družinsko zgodbo njej povedala v mladih letih, češ da je resnična. Kot otroka se me je ta zgodba že takrat močno čustveno dotaknila.

Mama mi jo je še nekajkrat povedala tudi kasneje in vsakič mi je bilo tako hudo, da sem jo držal zase. Pozneje sem ugotovil, da so nekatera ledinska in rodbinska imena resnična in sem se odločil že zaradi tega, da jo zapišem. Ali je tudi zgodba resnična, pa presodite sami.

* Valpet je bil v fevdalizmu najvišji hlapec, ki je nadzoroval tlačane na graščakovem gospodarstvu.

** Birič je bil izvrševalec graščakovih sodnih odločitev; rek v naši vasi: "Kune (kolne, preklinja) kot birič!"

*** "... koliko stanejo ukradene hruške!" V drugem pomenu: "Zdaj boš pa plačal!"

Hlebec je kamniti osamelec na zahodnem delu previsa, imenovanega Gluhi dol. Ta kamnita skala ali stena, kot ji pravimo narečno v našem kraju, ima podobo hlebca. Zanimivo pri tej steni je, da ne "raste" iz tal, ampak leži na ostalih manjših skalah prav na robu velike udorne doline. Naravni vplivi so njeno podnožje razjedli, tako da je sedaj od tal. Njen premer je nekaj več kot tri metre in približno tolika je tudi višina. Dostop do nje je orientacijsko nekoliko zahteven zaradi zaraščenosti okolice, nekoč pa je bila lepo vidna precej naokoli. Tudi splezati nanjo ni tako enostavno, saj je edina točka, na katero lahko splezaš, manjša ploščata skala ob njej. Prav to je nekoč davno pred nami nekomu dalo zamisel, ki je imela pomembno vlogo pri pastirstvu.

Te naravne značilnosti oziroma posebnosti so privlačile tudi pastirje ali volarje*, kot so nas imenovali domačini. Že ko smo gnali krave na pašo v te predele partov (pašnikov), smo se po navadi srečali na kalu Pasica ali Grdem kalu, kjer smo krave najprej napojili. Doma so nam rekli, da moramo ves čas lepo žvižgati, da bodo krave lepše pile vodo iz kala, in naj pazimo, da se ne bi krave vodnice bodle med seboj. Kmalu smo pogruntali, da smo to morali delati, da se ne bi dogovarjali med seboj in delali načrte za krajšanje časa med pašo. Seveda smo žvižganje opuščali in se na hitro dogovarjali, kje se dobimo. Po navadi so bile to naravne posebnosti, največkrat velike stene, doline ali drevesa. Taka zbirna mesta so bila stena Krumpcov konj, Velika stena, Grda žlebina, Ralčovka, Kopica, Btcev oreh ali Mrleva lipa. Še preden smo krave same pustili na pašniku, kar je bilo včasih precej tvegano, če je bila v bližini njiva z deteljo, smo preverili med seboj, če smo že vsi prignali krave na svojo parcelo. Vsak se je povzpел na bližnjo steno, da je videl daleč naokoli, in zavpil na ves glas ali predhodno zažvižgal na prste: "Ojla, Matužin, si prignal?" Majhna premikajoča pikica na steni Ralčovki pa nazaj: "Ahoj, Liletov, pridi k Vilenici!" Potem so se oglasili še drugi in zborna mesto je bilo določeno. Vedno smo se poklicali najprej po družinskih vzdevkih, da smo vedeli, da smo "ta pravi".

Nekoč davno pred nami je bilo zborna mesto stena Hlebec. Tu so se starejše generacije volarjev zbirale zaradi pastirskega obreda – odraslosti. Stena je bila prisposoda za kruh in zanj si lahko zaslužil šele, ko si odrasel. Najstarejši volar je bil vodja in je nadzoroval potek preizkušnje, mlajši pastirji pa so bili udeleženci. Začelo se je pri najmlajšem. Moral je stopiti na ploščato skalo poleg hlebca in poskusiti splezati nanjo z enim korakom in enim prijemom roke. Ker so bili mlajši po večini manjše rasti, krajših nog in rok, skoraj nobenemu ni uspelo. Seveda so se starejši pastirji, ki so to preizkušnjo že dali skozi, silno zabavali in se delali norca iz njih na primer: "Ajej buoš mošu puojést še duosti muöčn`ika, dâ buoš lâhku splezou nâ vrh!" (Ajej, boš moral pojesti še dosti močnika**, da boš lahko splezal na vrh!) Ali pa: "Buö treba uštukât daljše nuöje j`in ruöce dâ buö k âj ratâlu!" (Bo treba prilepiti daljše noge in roke, da bo kaj nastalo.) Seveda so bili nekateri zelo potrti in so celo jokali. Potem so prišli na vrsto ostali po starosti. Komur je uspelo premagati prvo oviro, je moral na vrhu skale pomočiti roko v škovnico in z vodo pošpricati premagance. Hkrati pa ga je vodja po sestopu s stene proglasil za volarja in okrog vratu je dobil "komat" iz bršljana. Ostali volarji pa so mu v čast zatrobili z rogovi ali s piščalkami, ki so si jih sami izdelali. To je tudi pomenilo, da je odrasel in da bo sposoben odslej zaslužiti si kakšen goldinar za svoj hlebec.

Ta lep pastirski obred je prekinila prva svetovna vojna. Starejši volarji so morali v vojsko, mlajši za hlapčke drugam, ker ni bilo za številne družine dovolj živeža. Po vojni je prišla italijanska okupacija Primorske in prinesla še hujše gorje. Precej družin je odšlo v Argentino in druge kraje in z njimi tudi mnogi pastirčki. Stena Hlebec še vedno stoji na robu velike doline, le pleza ne nihče več nanjo.

Povedala: Rudi Mljač, po domače Močnikov, ki je to izvedel od svojega očeta Jožeta (1881–1945), in Ivan Umek, po domače Nane Grčev (1888–1983).

*Izraz volar izvira iz časov, ko so za vprego vozov in plugov uporabljali vole. S pojavom živinoreje konec 19. stoletja se je obdržal, medtem ko je izraz čredar izginil, ker so opustili ovčerejo.

Stena Hlebec v snegu, na desni strani spodaj je skala za odriv

**Stari Močnik je rekel sinu, da so verjetno dobili družinsko ime po močniku, morda celo zato, ker so imeli pašnik pri Hlebcu in so bili zato večkrat udeleženi pri pastirskem obredu odraščanja.

Zlodjev skedenj, "Gura" in "Štuglje"

Te pripovedi, ki niso iz lokavsko-preloškega okoliša, mi je povedala leta 1976 Ivana Tavčar, po domače Hana Merčancova. Takrat sem delal še kot poslovodja v samopostrežni trgovini v Lokvi, kjer so prihajale nakupovat predvsem starejše ženice. Včasih sem lahko kaj več poklepotal z njimi, saj jih je bila večina zelo čilega zdravja in bistrega uma. Nekega dne me je Hana pocuknila za rokav bele halje in šepnila: "Čuj, ti Liletov, ti moram nekaj povedati, pojdiva tja zadaj, da ne bi kdo slišal. Vem, da te take stvari zanimajo!" Skupaj sva odšla v skladišče, kjer je spregovorila.

"Moj mož Jožef je bil po rodu iz Merč. Povedal mi je nekaj zgodb, ki jih je zvedel od svojih prednikov, ki so bili tako iz Merč kot tudi iz Plešivice. Ti dve sta nekaj posebnega in ju niso pravili nikomur, ker so se zelo bali, da bi jih preganjali. Bilo je že dolgo časa nazaj, ko so stari Merčanci hodili spomladi pod Zidovnik k enemu velikemu spodmolu delat stare molitve. Tam da je bila ena posebna luknja, ki je dajala posebno moč. Pri tisti luknji so molili po starem, da bi jim en star bog pomagal. Potem pa je prišlo na ušesa duhovščini in enemu grofu, kaj se tam dogaja. So naredili zbor cele vasi pri cerkvi v Merčah in zabičali vsem, da je tam, kjer hodijo delat črne maše, "zlodjev skedenj" in da bodo vsakega moškega, ki ne bo nehal hoditi tja, zgrabili in ga dali na galejo za galjota veslat do smrti, ženske pa za služkinje na Tirolsko. Ukazali so domačemu kamnoseku, da izkleše *pil* nekega svetnika, ki bo pazil, kaj delajo. *Pil* so morali potem postaviti na drugi konec vasi ob poti, ki je vodila k tistemu spodmolu. Mož mi je rekel, da je tisti Merčanski spodmol dosti večji kot Lokavska Terglovca in da mu še danes pravijo domačini Zlodjev skedenj*." Drugih podrobnosti, na primer, kakšnega starega boga so tam častili, kakšne molitve so delali in približno kdaj je to bilo, mi ni znala povedati. Hotela je povedati še drugo zgodbo, pa sem moral spet k strankam v trgovini, in ko je odhajala, je zelo umirjeno rekla: "No, pa se oglasi kaj pri meni, saj smo stara žlahta, ti bom še kaj povedala!" se nasmehnila in odšla iz trgovine. Seveda so me radovedne sodelavke spraševale, kaj je hotela, pa sem se izvil, da je vprašala, če bi ji lahko kdaj račun zapisal v zvezek, da bi plačala konec meseca, ko dobi penzijo. To je bil takrat na vasi kar zelo pogost pojav.

Zlodjev skedenj je na desni strani pečine

Perkova pečina nad Merčami

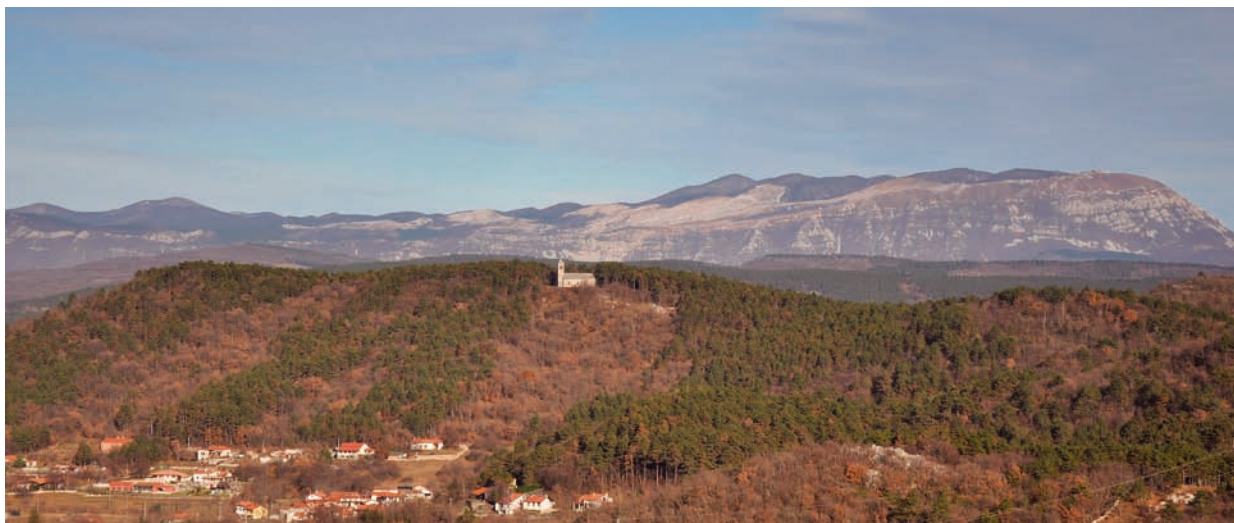

Čez nekaj dni sem se popoldne odpravil k strini Merčancovi v Dulanjo vas. Kupil sem škatlo keksov Petite beurre in jih nesel s seboj. Našel sem jo pred hišo na majhnem, skrbno obdelanem vrtiču, ki ga je obkrožal star suhozid. Blago se je nasmehnila in rekla: "Vidi ga, žlahtnika, če ni res prišel!" Takrat nisem vedel, da sva si v ne tako daljnem sorodstvu. Sicer pa, kdo ni v Lokvi ali Preložah v sorodstvu. Povabila me je v hišo, pristavila lonček za kavo na štedilnik, jaz pa sem ji podaril kekse, za kar je bila zelo vesela. Strino Merčancovo sem poznal že od malih nog, saj sem gnal mimo njene hiše večkrat krave na pašo, in če me je videla, je vedno zelo veselo rekla: "O, Liletov volar, si napasel krave, nisi jih izgubil? Pozdravi nono!"

Ob prijetno dišeči kavi je dejala: "To je pa zgodba iz Plešivice, menda jo je rad pravil *bižnono* od mojega tasta, ki je bil od tam. Je zelo stara, tako da nobeden ne ve več, kdaj se je to dogajalo. Plešivčani so podobno kot Merčanci po starem hodili molit na hrib pri Tabru k enemu velikemu pokončnemu kamnu, ki je imel vklesano sonce. To so delali dvakrat v letu. Spomladi in jeseni. Takrat so vzeli s seboj mladega *jančka* (jagnje) in mu spustili malo krvi pri kamnu, ne da bi ga ubili, pri tem so molili in peli po starem. Tistega *jančka* so potem dali vaškemu starešini in je moral pazit nanj kot oko na glavi. Tudi tukaj so prišli eni patri iz Furlanije, ki so *strili* (storili, ukazali) domačinom kamen razbiti z macolami, potlej pa so iz tistega kamna dali sezidat prav tam majhno kapelico. Domačini so morali dati obljubo, da bodo tam čez nekaj let zgradili cerkev. Tako je tudi bilo, *ma* so se strašno *namatrali* (namučili), ker so morali klesati kamenje in ga *gurati* (porivati) na hrib, ker so morali sezidati večjo cerkev, kot so jo rabili. To naj bi bilo za kazen, ker so molili po starem! Govorili so med seboj: Oh, kako smo gurali tisto kamenje tam gor."

Tako je hrib dobil ime Gura**. Vprašal sem jo, kot da ne vem: "Strina, *ma* kako so molili po starem!" Pa je z nasmehom odvrnila: "*Ej, kâku, pö krščansku prou dâ ne! Pö starém péj! Kdu bi vedu dânés, kâku jé tu zgljédâlu!*" (Ej, kako, po krščansko prav da ne! Po starem pa! Kdo bi vedel danes, kako je to izgledalo!) In je spravila v smeh še mene, tako da jo še danes slišim, kako je to rekla. Lepo sem se ji zahvalil in hotel sem že iti, ko me je ustavila na vratih rekoč: "*Ma*, počakaj no, poslušaj, ti bom še eno povedala, ta je bolj pastirska in smešna!"

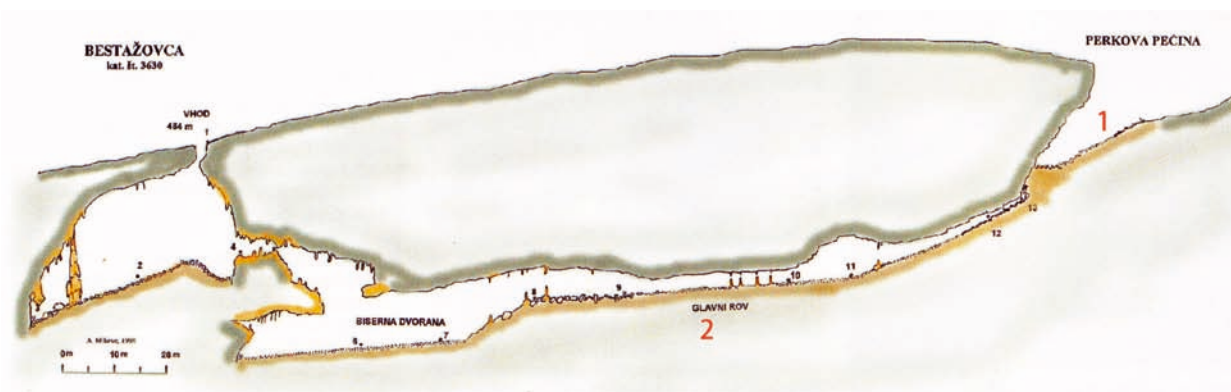
"Nad Plešivico je še zdaj en hrib, ki mu pravijo Štuglje***! Veš zakaj?" Odmajal sem z glavo, ona pa je nadaljevala. "Plešivski pastirji so si izmislili eno čudno stvar, ki je bila zelo zabavna. Ko so popoldne pasli med Sprežnim hribom in Vršiči, so imeli navado postavljati pokonci ploščate stene (kamne) z luknjami. Potem so sedli za steno in gledali, kako sonce zahaja. Pogledali so, kdaj je sonce na luknji, ki so jo določili že prej, in tako so vedeli, kdaj je ura za gnat čredo domov. Med seboj so pravili "*skuzi tu gljedi*" in se presedali med kamni. Tako naj bi hrib dobil ime Štuglje. Menda so to delali tudi Merčanci na Sprežnem hribu, Lokavci pa ne, ker niso smeli tja, bi jih fasali (dobili)! So se

Gura (509 m n. m.) s cerkvijo sv. Marije Vnebovzete, pod njo vas Plešivica, v ozadju Nanos

pa grozno *špotali* od daleč med seboj. Lokavci so kričali “Plešivci so sami ušivci”, “Merčanci so sami zaspanci”, oni pa nazaj: “*Lökouci j`ih buöste dobili pö hrbti s kouci!*” (Lokavci jih boste dobili po hrbtu s kolci!) *Ja, kâšén buot suo se tüdi zares stukli (stepli). Tâku jé blu viš péj an buot, malu smešnu, malu hudu!* (Tako je bilo vidiš pa enkrat, malo smešno, malo hudo!)”

* Zlodjev skedenj je ozka, pokončna votlina v desnem predelu velikega spodmola Perkova pečina. Ko sem ponovno zapisoval zgodbo Hane Merčancove, sem se spomnil na nedavna odkritja, ki morda imajo povezavo s pričevanjem. Jamarji Sežanskega jamarskega društva so precej raziskovali jamo Bestažovca, ki je na drugi strani te votline. Ugotovili so, da je bila jama povezana z zunanjim svetom skozi to votlino, potem pa je prišlo do udara in jama Bestažovca je imela dostop samo še skozi navpično brezno. Gospod Viktor Saksida, nekdanji jamar, mi je nedavno povedal, da je pri raziskovanju tega dela jame naletel na precej lončevine in ostankov človeških kosti. Prava senzacija pa je sledila, ko so sta Bojan Volk in Andrej Mihevc v jami odkrila poslikave, stare okrog 7000 let ali celo več.

Del glavnega rova. Foto: Emil Kariž, JD Sežana.

Načrt jame Bestažovca: 1 – nekdanji vhod Zlodjev skedenj, 2 – glavni rov s slikarjami (vir: Andrej Mihevc, Bestažovca in njene risbe, Jamar 5, 2010, 6)

Zasuti prehod iz Bestažovce v Zludjev skedenj. Foto: Emil Kariž, JD Sežana.

Slikarije v glavnem rovu. Foto: Emil Kariž, JD Sežana.

**Vedno sem mislil, da pomeni *gura* gora. Ko sem primerjal pomen te besede še drugod (Prelože in Bazovica), pa sem ugotovil, da resnično pomeni porivati, prerivati. V Bazovici smo se igrali na *guro pod uro*, kar bi pomenilo prerivati se pod uro. Po novem se tej igri reče skrivanje. Pod vaškim zvonikom z uro je izbrani štel do trideset, medtem so se ostali poskrili. Po odštevanju jih je šel iskat, in če je koga našel, je udaril z roko po zidu in zavpil: "Gura pod uro!" Včasih so iz skrivališč pritekli tudi po trije hkrati in še iskalec, tako da je res prišlo do prerivanja, kdo bo prej udaril po zidu. Verjetno so se tudi Plešivčani med seboj prerivali, ko so vlačili, nosili in porivali (*gurali*) kamenje za gradnjo cerkve. Preložci so besedo *gurati* uporabljali več kot Lokavci. Ti so uporabljali besedo *pâhati* ali *pehati* za porivanje.

***Na hrib Štuglje sva šla z očetom neko sončno zimsko nedeljo kmalu potem, ko sem slišal te zgodbe. Moj oče o tem ni vedel nič, poznal je samo zgodbe o pretepih med pastirji, kači ropotači in pašnem razmejitenem zidu. Ko sva se vzpela na precej kamnit razdrapan vrh, sva iskala omenjene stene. Našla sva le dva *staža* in en napol prevrjen ploščat in precej luknjast kamen. Potem sva se napolnila ob razmejitenem zidu še na nižji Sprežni hrib nad Toplim dolom. Tu se nama je zasmejala, še oče je bil presenečen! Kar tri ploščate stene so bile še pokonci *zakajlane* s škrlami v razpokah in še nekaj napol nagnjenih. Z očetom sva ponovno postavila pokonci še tri, ki so bile izredno lepo naravno oblikovane in polne lukenj. Po očetovi smrti leta 1992 sem se še nekajkrat povzpela po tistih hribih in opazil, da je medtem nekdo postavil pokonci še nekaj tako imenovanih "štugljev".

Štuglej

Zidovnik, v ozadju Kaninsko pogorje, pod njim na slemenu sta jama Bestažovca in Perkova pečina

Bušcih grad in Rupa (prilogi 1 in 2, H6)

Za časa turških vpadov so Turki več kot petdesetkrat pridrli tudi v našo vas Lokev in na Kras. V enem od virov je zapisan točen datum turškega vpada v našo vas, to je 22. avgust 1528, takrat so se vaščani že lahko zatekli v utrdbo Tabor sredi vasi. Preden je bil zgrajen protiturški Tabor leta 1485, so se naši ljudje zatekali v različna naravna skrivališča. Zelo pomembno je bilo, da so pravočasno zakurili kresove po drugih hribih, od koder je prihajala hitra turška konjenica. Če so jih tudi pravočasno opazili, potem je bilo še nekaj možnosti, da se lahko sami skrijejo in odnesejo s seboj nekaj živeža ter odženejo domače živali. Grofje in duhovščina so se namreč skrili v gradove za debele zidove, ubogo rajo pa so prepustili samo sebi, da si je pomagala, kot je vedela in znala. Turki so namreč imeli svoje oglednike, ki so oprezali po okolici, in gorje ljudem, če so jim prišli na sled. Starčke so pobili, mlade ženske in moške so odgnali v sužnost, otroke pa odpeljali s seboj in jih na turškem vzgajali v bojvnikih – janičarje. Ti so, potem ko so odrasli, prihajali nad svoj narod, ne da bi vedeli, nad koga so se

Bušcih grad

spravili. Ljudje so se skrivali med skalami, po dolinah in votlinah. Nad Dulanjo vasjo je večja votlina Rupa, kar po starem pomeni luknja, kamor se je lahko zateklo in skrilo kar precej ljudi. Pred votlino so celo sezidali do vrha suh zid in pustili le manjšo odprtino za izhod. To so verjetno storili zato, da ne bi bilo slišati joka iz ust lačnih in prestrašenih otrok. Druga taka votlina, vendar precej manjša, je na južni strani vasi na predelu Opčin pod hribovjem Obrovnikov. To votlino so zaradi majhnosti in zaradi primerjave z gradovi imenovali Bušcih grad (grad ubogih).

Povedala: moja nona Olga.

Spodmol Rupa z zidom

Notranjost spodmola Rupa

M`rave (priloga 1, C3)

Kakšnega pol kilometra proti zahodu od jame Vilenice je predel, ki mu Lokavci že od nekdaj pravijo M`rave (Morave). Kot je rekel stric Petkov, naj bi to ledinsko ime izhajalo iz stare vere od More, ki naj bi predstavljala tudi Morano, staro božanstvo od slabega, zime in vsega mrtvega v naravi, pri živalih in ljudeh. Skrita naj bi bila v moškemu Pustu, da je ne bi prepoznali, zato so ga ljudje spomladi na pepelnično sredo zažgali, da so se rešili zimske puščobe. Zemlja pa je tukaj tako skopa kot le redko kje, da prav spominja na Moro. Tudi okolica M`rav je taka, zato so domačini dali enemu delu ime Sûravica in drugemu Rožke. Sûravica zato, ker je tam surov svet, Rožke pa po rožju, kot se je takrat reklu (reklo) bodikavemu grmičevju. Dejal je še: “Pri nas Kraševcih je znano to, da smo najprej najbolj častili in pazili na zemljo in šele potem smo morali častiti boga, tistega cerkvenega. Zemlja nam je dala možnost preživetja, k bogu pa smo včasih molili za pomoč, pa je prevečkrat zatajil.” Svet je tod okoli izredno zakrasel, ogromno je skal in razdrapanega kamenja, precej udornih dolin in vrtač. “Naši predniki so poskušali z veliko *fadigo* (napori) tam ustvariti nekaj manjših košenin. Razbijali so skale in jih zlagali na zidove v *tjermenih* (mejnkih) in na *grublje*. Vmes so zgradili brez malte, kar na suho, še kakšno preprosto kamnito zavetišče, pastirsko *šiško* (hiško). Tam so delali po cele dneve in v primeru hude pripeke ali nenadne nevihte so se zatekli vanjo. V mrazu so v njej *zanetli* (zanetili, zakurili) tudi ogenj in se za kratek čas ogreli, saj so vsi prepoteni krepko občutili ledeni pot, ki jim je oblival telesa. Vendar je tu narava bila neizprosna, kamenja je bilo le preveč, najbolj vztrajni so se krepko namučili, pozidali so nekaj škarpastih poti v doline in izdelali gmajno v še nekaj skromnih košenin. Večino gmajne so pustili, da je ostala, kakršno je ustvarila mati narava. V Čevitnikovi ogradi je kar nekaj desetih manjših in večjih grubelj zloženega razbitega kamenja. Kar nekaj sto ton ga je. Več rodov je tukaj vztrajno trebilo gmajno, da so izdelali to čudovito ogrado. To so njihovi življenjski spomeniki, ne tisti tam na pokopališču. Še dandanes bi to predstavljalo ogromno dela s sodobno mehanizacijo, takrat pa je želja po preži-

Pastirska hiška

Čevitnikova
ograda na
M`ravah

vetju in obstanku na kraški zemlji primorala ljudi, da so se spoprijeli z naravo, in zraven še v krutih fevdalnih razmerah, ki so takrat vladale. S tem garanjem so ustvarili na našem Krasu delo iz kamenja, ki bo še dolgo pričalo o težkem življenju. Kolikor so Kraševci kamen sovražili, prav toliko so ga tudi ljubili, in to velja še danes. Razbiti tolikšne količine kamenja pa je bila prava mora!”

Povedal: Franc Stopar (1887–1982), po domače Petkov, leta 1978 pred gostilno Samsa, po domače Krancovo v Lokvi.

Tabor (prilog 1 in 2, E7)

Poleg kapelice sv. Marije Pomočnice, zgrajene leta 1426, je protiturški utrjeni stolp, imenovan Tabor, druga najstarejša stavba v Lokvi in ponos vseh vaščanov.

Tabor je bil dokončan po benečanskih načrtih leta 1485 za obrambo proti vse pogostejšim turškim roparskim vpadom na Kras. Prvotno je bil brez šesterooglate strešne lesene konstrukcije, pokrite s kopami (korci). Zgornji del je imel krožni lesen podest ter navzven izpahnjena in obokana venca na obzidju, s katerega so obmetavali s kamni in polivali z vrelo smolo ali vodo osvajalce. Na enem delu vršnega zidu naj bi imel manjši razgledni stolp. V zid, ki je ponekod debel dva metra, so bili krožno vzdani leseni odri, po katerih so se premikali branilci na različnih višinah. Ozke line v zidu so bile namenjene za streljanje s samostrelom in mušketai. Okoli celotne zgradbe je bil izkopen precej širok in globok obrambni jarek, v katerem ni bilo vode, ampak pokončni, ošiljeni koli. Ostanke kolv so našli pri kopanju jarka za vodovod v 70. letih prejšnjega stoletja. Vhod v zgradbo so varovala debela lesena dvizna vrata. Celoten predel, ki je zajemal še kapelo, cerkev, tabor in pokopališče, je na vzhodnem delu obdajal še zunanji zid, ki je bil zgrajen od sedanjega župnijskega vrta ob taboru vse naokrog, kjer je sedaj spominski park. Iz Tabora naj bi po ustnem izročilu vodili pod zemljo trije izkopani skrivni rovi, eden pod kapelico mimo cerkve v skrivno podzemno jamo, drugi pa proti Muhovemu Zabritofu, tretji pa v nekdanjo Bognarjevo hišo pri cerkvi. Tam naj bi bil še viden zazidan vhod v ta rov. Del južnega rova proti Muhovemu Zabritofu naj bi našli pri rušenju dotrajane Jegričeve hiše, vendar ni resnih dokazov, da je to res bil rov. Bolj pomemben je podatek, ki mi ga je povedal moj nono Jože Čok, ko naj bi njegov nono kamnosek Jožef (1834–1911) in nona Lenčka (1839–1924) gradila velbano komunsko *štirno* pri Taboru. Pri tem naj bi koristila del nekdanjega obrambnega jarka in skrivni južni rov, da jima je bil prikrajšan večji izkop. Ustno izročilo pravi, da je bilo včasih pri cerkvi pod zemljo slišati šumenje vode. Pri kopanju jarka za vodovod so odkrili pri Polsovem skednju veliko jamsko dvorano. Jamo si je ogledal domači jamar Lojze Umek, zaradi nujnosti del pri izgradnji vodovoda pa ni bilo podrobnejših speleoloških raziskav. V luknjo, ki je bila opuščena, se sedaj stekajo meteorne vode s cestišča. Po prenehanju turških vpadov so Tabor pokrili in spremenili v skladišče žita, po nemško “Kornhalle”, saj je bilo lokavsko polje zelo bogato po pridelku žita. Italijani so različico nemškega izraza prevzeli za poitalijančenje imena naše vasi Lokev v “Corgnale” (drenovina)!

Pred tem naj bi po ustnem izročilu v naši vasi živel templjarski vitez Kornelij (Cornealus). Po enem izmed vojnih pohodov križarskih vojn naj bi se naselil v naši vasi in zgradil mogočen grad Tabor. Prav po njem naj bi v 12. stoletju vas imela prvotno ime Cornial, ki je v taki obliki omenjena v listinah oglejskih patriarhov in pozneje leta 1234 prvič uradno zapisano v pogodbi med tirolskogoriškim škofom Meinhardom III. in tržaškim dekanom Gregorjem.* (Vir: I. Voje (ur.), Lokev skozi čas, 1987.) Stara vas naj bi bila v predelu Grahovšče, danes je to del vasi, ki ji domačini pravijo Rena. Ker je bil Kornelij zelo bogat, je imel poleg svojih petih sinov in služabnikov še številno čredo konj. Ker je rabil vodo, je moral zgraditi manjši kal, kjer je danes kal Kaluža. Ob kalu je zgradil še veliko utrdbo in zid okoli nje. Okoli je bil skopan jarek in vanj je bila napeljana po kanalu voda z izvira Vroček. Vhod v to majhno trdnjavo naj bi imel dvizni most, ki so ga zjutraj spustili, zvečer pa dvignili. Ob nevarnostih napadov so se v to trdnjavo zatekli iz gradu, samostana in vasi. V gradu je bila velika klet, v kateri so hranili živež v primeru napada. V notranjosti obzidja je Kornelij dal sezidati manjšo templjarsko cerkvico sv. Jurija, ki je bil zavetnik vitezov. Stala naj bi tam, kjer je sedaj kapela sv. Marije Pomočnice. V majhen zvonik naj bi pripel zelo star manjši zvon, ki je imel čudovito zvonjenje,

da se ga je slišalo daleč naokoli. Med gradom Taborom in cerkvico sv. Jurija je skopan skrivni podzemni rov, ki je vodil v neko jamo. Za ta rov so vedeli samo vitezu najzvestejši člani. Njegovi vojščaki so bili dobro oboroženi in so čuvali pomembno trgovsko pot iz Trsta v notranjost dežele. Nekateri vojščaki so si skupaj z domačini, ki so bili služabniki in dekletke, začeli v notranjosti utrdbe zidati svoja domovanja. Tako je nastala na tistem ožjem delu manjša vas, ki so jo imenovali po Korneliju Kornjal. Voda je bila zelo dragocena, zato so kal še povečali. Voda se je stekala po v kamen izklesanem kanalu s hriba, ki so ga morali redno čistiti in vzdrževati. Kal so stražili *gvarđjani* noč in dan ter pobirali denar od trgovcev, ki so napajali tovarne živali v njem. Domačini so bili zelo ponosni na ta kal in so mu rekli lokev. Ker je bil kal zelo lepo urejen in ob pomembni poti, so vsi, ki so potovali tod mimo, rekli: *“Homo na luöku!”* (Gremo na lokev!) Tako se je počasi prijelo ime celotnega naselja Lokev. Vitez Kornelij je imel pet sinov in namesto vojskovanja jih je izučil raznih pomembnih obrti, ki so takrat prinašale dober zaslužek. Najbolj so bili poznani kot tkalci, saj je takih mojstrov takrat primanjkovalo. Razen enega sina se je Kornelijev rod pozneje razselil iz naše vasi v druge kraje. Njegovi zarodniki so šli v Repentabor, Rodik, Dolnje Ležeče in Dane pri Divači, lokavskemu rodu pa se še danes reče pri Krnelovih.

Profiturška utrdba Tabor

To pripoved je mojemu 17-letnemu očetu povedal narodnozavedni lokavski učitelj Slavoj Praprotnik, ki je vodil gledališko skupino. Takrat so leta 1942 uprizarjali igrico *“Moj oče se je vrnil iz Rusije”*, ki jo je napisal prav Slavoj. Moj oče si je pripoved zapisal in jo predal svoji materi Olgi. Le nekaj mesecev zatem je bil pri sedemnajstih letih prisilno mobiliziran od italijanskih fašističnih oblasti v tako imenovan *“battaglione speciale”* v L` Aquilo. Pripoved je nona Olga ohranila in jo povedala tudi meni. Pozneje sem jo slišal še od drugih vaščanov v nekoliko različnih verzijah. Eno od različic naj bi si zapisal tudi Virgilij Šček, takratni župnik v Lokvi.

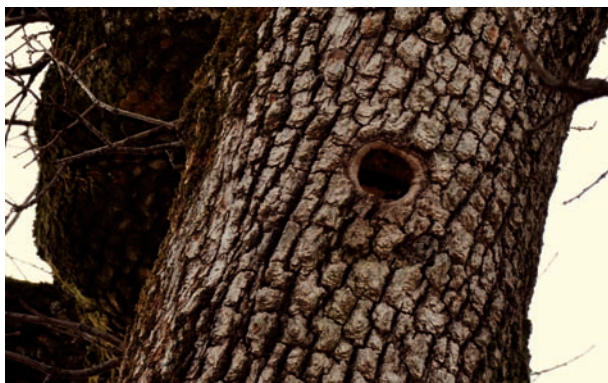
Današnjo podobo je Tabor začel dobivati v začetku 19. stoletja. Tako naj bi leta 1813 Bartolomej Čok dobil delo na razpis za preureditev Tabora za potrebe krajevnega urada, šole, bivalnih prostorov in v spodnjem delu celo ječe. Tako je bilo zgrajeno zunanje pokrito stopnišče z novim vhodom, ki vodi v zgornje prostore, stari vhod pa je bil zazidan. Zgrajena so bila tudi večja okna, strelne line pa so vidne še danes. Leta 1830 je v njem začela delovati šola. Od takrat je bil Tabor varovan z domačim neplačanim vaškim *gvarđjanom* ponoči in podnevi. Stara podoba Tabora je upodobljena na štukaturi iz 17. stoletja na stropu vaške cerkve sv. Mihaela.

Poleg profiturške utrdbe Tabor je med Lokvijo in Povirjem 603 metre visok hrib, imenovan Stari tabor. Izvor tega ledinskega imena pa je precej starejši. Na tem hribu je namreč bila prazgodovinska utrdba staroselcev.

P`šnanje (Pušnanje) (priloga 1, C4)

“Anbuöt é` blu duösti staré`h hrastu tâm nâprej uod Vilénce. Grof jé biu šeli žleht jnu j`ih nej péstu zâ d`išpéti uboj`im lédem požagt zâ drva. Ku suo zâčjéli us`ihnjav`it in se sūšét suo zâčjéli čuopârji delât séz klunôm lüknje u debła. Nârdili suo punu lukenj, tâku dâ suo pršli pušji j`in si nrdili u njéh pušnje. Puoli, ku nej blu véč grofu suö naši lûdje tâm trebli in zdélavâli gmajnuö u pâрте. Ku suo vidli tõlku pušenj nâ hrast`ih suö rekli “Ma ljeti suo same pušnje!” j`in tâku sé jé tist`im partôm primlu j`ime “Pûšnanje”!”

Tako je konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja pri izkopu jarka za vodovod povedal takrat skoraj 90-letni Ivan Umek ali Nane Grčev po domače. Bil je res prava kraška grča, tako da je bilo

“Pušnja” na hrastu

hišno ime prav izbrano. V prevodu iz lokavskega narečja bi se njegova pripoved glasila takole:

“Nekoč je bilo precej starih hrastov tam naprej od Vilenice. Grof je bil zelo hudoben in jih ni pustil za nalašč, iz nagajanja ubogim ljudem požagati za drva. Ko so začeli usihati in se sušiti, so začele žolne delati s kljunom luknje v debla. Naredile so polno lukenj, tako da so prišli polhi in si naredili v njih polhova gnezda (*pušnje*). Potem ko ni bilo več grofov, so domačini tam trebili in zdelovali gmajno v pašnike (*parte*). Ko so videli toliko polhovih gnezd v hrastih, so rekli: “Saj tukaj so same *pušnje*!” In tako se je tistim pašnikom prijelo ime Pušnjanje.”

Merišče (Morišče) (priloga 1, F7)

O tem ledinskem imenu sem slišal mnogo zgodb, še posebno, ker imamo tam po mamini strani Ivancovih tudi mi svojo posest. V mojih letih pastirstva sem tam po košnji pasel Liletove krave in se z okoliškimi pastirji igral po velikanskih *grubljah*. Tako na gosto so tam posejane kot nikjer drugje. Na njih smo večkrat pri premetavanju kamenja našli kamenje, ki ni značilno za naš Kras. Bilo je precej flišnih in še drugih rdečkastih kamnov, ki so izstopali med belimi apnenčastimi. Od starejših ljudi sem izvedel, da so včasih ob razkopavanju krtin tam našli rimske kovance, ki so jih potem prodali po starinarinah v Trstu. Nekaj naj bi jih hranil tudi lokavski zbiratelj učitelj Avgust Praprotnik, ki naj bi konec 19. stoletja našel tudi sulico in oljenko. To nam je povedala tudi učiteljica v 4. razredu osnovne šole v Lokvi leta 1963 Marija Mavec, ki je učitelja dobro poznala. Pa še o ostankih dveh starih rimskih cest, ki sta iz Lokve vodili ena proti Divači, druga pa proti Vremškemu Britofu.

Bolj zanimiva je zgodba, ki mi jo je povedal moj ded Jože (1904–1988). Njegov praded Andrej Čok (1810–1883) je bil zelo znan kamnosek in graditelj. Ko je pokopališče okoli sedanje cerkve postalo premajhno, je dobil okrog leta 1850 delo za postavitve novega pokopališča pri Staževci. Vsaka družina iz Lokve in Prelož je morala za vsakega živega družinskega člana prispevati tri gnojne koše zemlje. To zahtevno in garaško delo kopanja zemlje je vidno še danes po gmajnah v obliki večjih ali manjših kotanj. Sezidali so najprej oporni zid za pokopališče nad

Večja grublja na Merišču

Že precej poraščena grublja

Podolgovata grublja na obrobju Merišča

Kapelica z rimskima stebroma

Letnica na portalu kapelice (AD 1855)

Okraski na desnem stebri

Okraski na levem stebri

Polsovim dolom in nasuli zemljo. Na sredini pokopališča so leta 1855 sezidali kapelico in v njeno pročelje za okras vzdali dva rimska stebra.

Stebra naj bi bila najdena na območju Merišča, kjer naj bi bila naselbina, in verjetno sta bila vzdana v staro cerkev leta 1118, ki so jo postavili vitezi Templarji ob njihovi naselitvi v Lokvi. Na ostankih stare cerkve so vaščani leta 1613 sezidali večjo cerkev sv. Mihaela in rimska stebra shranili pri cerkvi. Po preselitvi pokopališča so cerkev leta 1876 temeljito prenovili. Kostni iz grobov naj bi shranili pod kapeli-

Nagrobnik iz konca 19. stoletja

Liletov nagrobnik

co Sv. Marije Pomočnice iz leta 1426, nekaj redkih kamnitih nagrobnikov pa prenesli na novo pokopališče. Novo pokopališče je dokončal leta 1910 moj praded Jože Čok (1865–1919) in na vhod vgradil dva portala, izdelana v Liletozem kamnolomu, na katera je pritrdil železna kovana vrata.

Okolica Merišča (podlaga: TTN 5, Geodetska uprava RS © 2004)

Zadnjo zgodbo, ki sem jo slišal o Merišču, mi je nedavno povedal 91-letni Ivan Moderc, po domače Jegričev, roj. 10. junija 1921, ki jo je slišal od starih ljudi. Povedal je takole: “Že davno, davno pred Turki, je bila tam stara vas. Ljudje naj bi se od tam razselili po enem napadu, ko je bila vas razdejana in mnogo ljudi pobitih, zato se tam reče Morišče. En del preživelih je ustanovil Lokev, drugi so se preložili (premestili, preselili) pod hrib, zato je vas dobila ime Preložje. Tudi mi Jegričevi smo imeli tam njive v najemu od Jenksovih!”

Ivan Moderc, po domače Jegričev

Lokavske stene (prilogi 1 in 2 med B1, D7, Č12 in C7)

Vas Lokev od vzhoda proti zahodu obdajata severno in južno dve verigi hribovja, vmes je dolga rahlo valovita dolina z Lokavskim poljem, ki je sestavljeno iz plastovitega, ploščatega, ponekod lapornatega apnenca in breče, tako imenovane liburnijske formacije. Južno hribovje, ki sega od Golca preko Velikega Gradišča, ki je s 741 m tudi najvišji vrh Krasa, in na koncu do Jermanca s Kokošjo, je reliefno bolj blago obrušeno, saj ga sestavljajo plasti mehkejšega slivsko-alveolinskega apnenca. Severno hribovje, ki se vleče od Klemenke, Strmca, Starega Tabora vse do sežanskega Zidovnika, pa je zaradi drugačnih geoloških zasnov trdnejšega apnenca lipiško-sežanske formacije, zelo razdrapano, divje preklano in izbočeno. Pod njim se nahaja večina lokavskih jam, vključno z najbolj poznano Vilenico.

S pomočjo vode je erozija v teh apnencih konstantno ustvarjala v kozmičnem brezčasju izredno zanimive tvorbe, kot so udornice, previsi, brezna in doline, vendar je na površju pustila najbolj izstopajoč pečat prav v kamnitih osamelcih. Tem apnenčasto trdnejšim stenam, kot jim pravimo pri nas, so ljudje zaradi impozantnosti dali v znak občudovanja in spoštovanja celo svoja imena. Ne vsem, preveč jih je, ampak izbrali so tiste najbolj izstopajoče. Če gremo po vrsti od zahoda: pri Mešini ob starih kamnolomih je skala **Lonca**, imenovana tudi **Kopica**, ki je podobna tisti seneni, le da je ta kamnita. Na Žuštovem partu (gmajni) v Rožkah je kamniti **Vrtec**, kjer so se otroci med pašo igrali, zato so ga tako poimenovali. Ob stari cesti za Sežano stoji skala, ki je z izklesanim znamenjem dala vedeti, da je tu mejnik med sežanskim in lokavskim katastrskim okrajem. Malokdo od domačinov še danes ve, da so ta predel nekoč prav zaradi tega kamna imenovali **Sežanska vrzela**. Zelo zanimiva je **Glažarjeva rogata stena** pri breznu Ralčovka, na katero je naslonjena pastirska hiška.

Lonca

Vrtec

Sežanska vrzela

Glažarjeva rogata stena

Hlebec

Ralčovka

Krumpcov konj

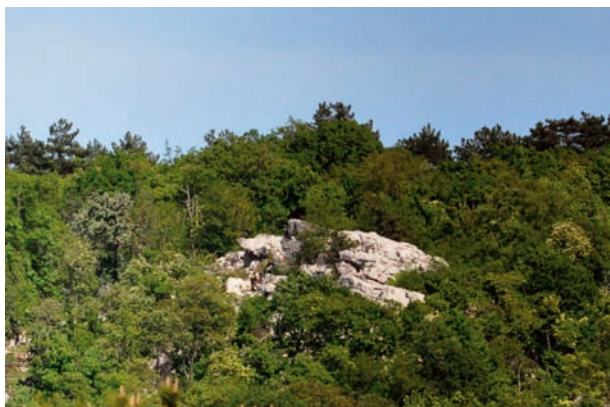

Priženca

Grda žlebina

Nad nekdanjim kanjonom podzemne reke, imenovanim Gluhi dol, se bohota **Hlebec**. Že njegovo ime pove, da ima obliko hlebca, vendar je bil njegov pomen nekoč globlji. Predstavljal je izziv pri pastirskem obredu odraščanja kot nekakšno preizkušnjo v samostojno pot za preživetje. V neposredni bližini so še **Ribovščice**, kjer se je med skalami zaribal vol in so ga tri dni reševali, tako so dobile tudi ime. Potem razgledna **Ralčovka** ali tudi pozneje imenovana **karavla** zaradi podobnosti na vrhu, od koder so pastirji nadzorovali svoje črede. Pastirji so se zbirali pri **Krumpcovemu konju** in na **Priženci** in se z znaki, žvižganjem in pesmijo sporazumevali na svojstven način. Prehod v Gluhi dol, kjer naj bi bilo nekoč naravno svetišče stare vere, varuje **Stražar** v obliki kuščarja zelenca, ki je pri nas veljal za neke vrste sveto žival. Nedaleč stran pri jami Vilenici je **Stena nad Grdo žlebino**. Že sama okolica je divja, polna žlebov in skal, stena pa kraljuje nad vsem tem in manjšim breznom pod njo. Stari *kavadurji* so preizkusili kamen okrog nje s *kunjero* (poizkusno vdolbino). Pokazal se je za izvrstnega, vendar so se sprijaznili, da mora stena kot nekakšen naravni simbol ostati taka, kot

Ozidje

Velika stena

Juretova stena (z juga in s severa)

je. Visoko nad njo na obrobju hriba Ozidje je **Stena na Ozidju**, ki je kot nekakšen razgledni balkon služila že staroselcem, ki so za njo zgradili mogočno obrambno ozidje. Ostanke tega za njih nekoč pomembnega zidovja so vidni še danes. Nad Reno v Dulanji vasi kraljuje **Velika stena**, pri kateri so predniki nekoč kurili velik ogenj na čast starodavnemu bogu Kresu. Novodobni prvomajski kres jo je zmrcvaril in onečastil z avtomobilskimi gumami, da je začela razpadati. Še sreča, da se je ta tradicija na tem mestu opustila. Tu je zahodno od spodmola Rupa **Juretova stena**, imenovana po

Bešek (Poljub)

Kantrega (Stol)

Goba

Luknja v Gobi

Ruščeva stena
s tremi okni

dveh zakoncih, ki sta se nekoč pogosto prepirala. Po njuni smrti sta njuni duši okameneli, tako da skali še danes dajeta videz dveh prepirajočih se oseb. Nedaleč stran od Velike stene se proti vzhodu v labirintih razprostira pravi kamniti gozd. Nekoč so temu predelu pravili Kosmatica. Tu se nahajata steni, ki se *bešasta* (poljubljata), Kamniti poljub in **Kantrega (Stol)**, katerih podobi dajeta pravilni imeni. Prav takšna je tudi **Goba**, ki je predstavljala velik izziv za pastirske plezalce, ki so morali, potem ko so splezali nanjo, na vrhu še *šicati* (zadeti) luknjo s hrastovimi šiškami. Zmagal je tisti, ki je z najmanj šiškami *šicnil* luknjo. Pod Gobo se razprostira **Duga stena** (Dolga stena) z odtisi "hudičevih stopinj" in s še mnogimi drugimi čudovitimi kamnitimi tvorbami v obliki ogromnih škrapelj in *škoun*. Vse te stene stojijo na občinski parceli. Kako prekrasno učno pot bi lahko tu speljali. Še nekoliko dalje proti vzhodu je stena, ki so ji Ivancovi pastirji pravili **Vaga** (Tehtnica), terenu okoli nje pa zaradi številnih skal **Tara**, v drugem pomenu zemljišče, ki ne daje nič. Precej bolj na vzhodnem delu pod hribom **Klemenka**, na predelu Podlipje, je še en tak skupek divjih kamnitih tvorb z znamenito **Sovo** ob kolovozu, ki je videla mistično Šembiljo in zato okamenela. Nad Sovo sta še dve zanimivi steni, ki imata na vrhu podobo cesar-

Duga stena

Vaga

Tara

Sova

Marija Terezija

Franc Jožef

ske krone, zato so ju Ruščevi pastirji imenovali **Franc Jožef** in **Marija Terezija**. Dvajset do trideste metrov severno od Franca Jožefa je **Ruščeva stena** s tremi okni.

Daleč čez hrib naprej od ograde Obroženke samevata dva največja osamelca od vseh, ki sta v resnici skoraj vrhova. **Veliki Kamni vrh** je bil nekoč skrivno prebivališče kače ropotače, ki je strašila nepokorne pastirje. To je ogromna podoba sfinge, ki je niso izklesali sužnji za egipčanske faraone, ampak silovito in hkrati tankočutno oblikovala narava. **Mali Kamni vrh** je nekoliko južneje in je po videzu pravzaprav večji od svojega severnega brata, zato pa toliko bolj divji in skrivnosten. Skupaj z ostalimi osamelci nudita na površju na ogled celotno paleto erozijskih pojavov v apnencu tako za nas Kraševce kot tudi drugim popotnikom, ki obišejo ta del lokavskega naravnega okoliša.

Veliki Kamni vrh

Mali Kamni vrh

Tri kunfini je največji kamniti konfin – mejnik. Stoji v Zavodu na stičišču treh katastrov: lokavskega, divaškega in matavunškega. Na njem je vklesana letnica 1816, XV (petnajsti po vrsti) s črko *K*.

Tri kunfini

POSEBNOSTI LOKAVŠKO-PRELOŠKEGA GOVORA

Govor prebivalcev vasi Lokve in Prelož ima kar nekaj posebnosti, ki ga razlikujejo od kraškega narečja. V ustnem izročilu in ledinskih imenih so se tako na primer ohranile tudi nekatere besede, ki jih mlajši rodovi naših dveh vasi skoraj ne poznajo več, zato sem se odločil za nekakšen kratek "slovar" lokalnih posebnosti. Večina zgodb, ki jih podajam v osrednjem delu knjige, je bila povedana prav v tem našem starem govoru, ki ga zaradi pristnosti ponekod navajam v izvirniku.

Že Valvazor, ki je celo prenočil v Lokvi in pisal o njenem čudežnem orehu v svoji enciklopediji "Slava vojvodine Kranjske", je opisal govor Kraševcev kot izredno trd in gruljav. Mislim, da je zapisal celo, da govorimo zelo grdo narečje. Seveda ga je primerjal z dolensko ali ljubljansko. Meni pa je to naše narečje lepo, še posebno ker odraža trdno in odločno voljo Kraševcev po preživetju v kamniti pokrajini. V njem se čuti pokončnost naših ljudi, ki niso klonili pred včasih kruto naravo in še bolj krutimi zavojevalci našega ožjega slovenskega prostora.

Lokavsko-preloški govor ima zaradi lege obeh vasi na skrajnem robu Gornjega Krasa še dodatne posebnosti, ki jih preostali del Krasa nima. Pri tem gre za različne vplive iz stičnih jezikov, italijanščine oz. natančneje tržaško-beneškega narečja, in furlanščine ter nemščine kot jezika tisočletnih zavojevalcev. Močan je bil tudi vpliv narečij srbohrvaškega jezika, ki je prišel v naše kraje s pribežniki in emigranti iz Bele krajine, iz zgornjih obkolpskih krajev, Like, srednje Dalmacije, severne Istre in Čičarije po turških vpadih. Marsikatera beseda pa je verjetno ostala celo od tu živčih predhodnikov Kraševcev, ki so se asimilirali.

Ena največjih posebnosti lokavsko-preloškega govora je izgovarjanje množinskih besed, ki se končajo ali začnejo na *ki*, *ke*, npr. *uroki* – *urōci*, *roke* – *ruōce*, *kislo* – *ćislu*, *kepa* – *ćepa*. Pri nekaterih besedah, ki se končajo na *hi* in *he*, pa se *h* spremeni v mehki *š*, npr. *suhi* – *süşji*, *muhe* – *müşje*. Naj tu omenim še značilnost, ki velja za kraško narečje, namreč izgovor črke *g* kot mehki *h*. Zanimiva je tudi uporaba dvojine, npr. namesto *sva šla* – *smo šla*, pri ženski obliki pa se uporablja kar množina, npr. *smo šle* namesto *sva šli*. V zvezi s številom *dve* pa npr.: *dve kravi* – *dvej kravi*, *dva čevlja* – *dva šulna*, *dva moža gresta* – *dva muōža grėjo*. Posebnost sta tudi samoglasnik *o* ali *polglasnik* v na začetku besede, ki se izgovarjata kot zamokli *uo* skupaj ali *w*, na primer *ogenj* – *wōšénj*, *vogal* – *wōšu*.

S temi zelo skopo naštetimi narečnimi značilnostmi želim med drugim spodbuditi morebitne bralce dialektologe k podrobnejši raziskavi in strokovnemu zapisu našega lokalnega govora. Sam tega znanja nimam, sem pa pripravljen pomagati, če bo do tega prišlo. Želel sem zapisati tudi vsa družinska oziroma hišna imena, a jih je zelo strokovno in natančno že zbral moj prijatelj, po rodu Lokavec, rodoslovec Robert Fonda, ki mi je precej pomagal s svojimi podatki pri pisanju izročila. Nadejam se, da se mi bo pridružil in izdal svojo knjigo o lokavsko-preloški preteklosti.

SLOVAR LOKAVSKO-PRELOŠKEGA GOVORA

Morda se bo kateremu bralcu zdelo pretenciozno tako omejeni izbor besed lokavsko-preloškega govora, kot ga podajam v nadaljevanju, imenovati slovar. Tudi zato, ker besede v njem niso slovarsko popolno obdelane. Gesla so sicer razvrščena po abecednem vrstnem redu po izgovarjavi in zapisana fonetično, a brez kvalifikatorja. Le pri samostalniških besedah je označen genitiv (npr.: **aks**, *-a*; **botega**, *-e* (*böteša*, *böteje*) ali **balka** (*baljče*)). V oklepaju je navedena izgovarjava*. Razlagi pomena sledi še primer rabe. Pri nekaterih glagolih je poleg nedoločnika neveden tudi glagolnik. Ne glede na vse pomanjkljivosti in morebitne nedoslednosti pa, upam, bodo lahko tu zbrana gesla temelj za morda nekoč pravi slovar tega lokalnega govora.

*Diakritična znamenja označujejo:

á = poudarjeni a

â = zamokli a

é = zamokli e

ě = poudarjeni e

˘i = zamokli i

ö = zamokli o

û = zamokli u

ü = ozki u

§ = zamokli gh skupaj

w = zamokli uo skupaj.

A

ahtati (*ahtât*): paziti, čuvati, varovati; *ahtât wtruôka*: paziti otroka; *áhtáj kuöt huödész*: pazi, kje hodiš
aks, *-a*: osovina, os

ala (*ála*): no, pa naprej, dajmo (kot ukaz); *ála grijémo*: no, pa pojdimo

anbot, *-a* (*anbuöt*): nekoč, enkrat; *anbuöt jé blu tâku*: nekoč je bilo tako; *udari samu anbwat*: udari samo enkrat

ani, *-ih*: nekateri, nekaterih

anti: menda; *anti jé blu tâku*: menda je bilo tako

avemârija, *-e*: večerno zvonjenje

aubiks, *-a*: *pretep*

autara, *-e*: odprtina v podu z lesenim pokrovom

B

baba, *-e* (*bábá*): ženska (zaničljivo); kamen na vrhu apnenice; hudobno mitološko bitje; *una bábá jé žleht ku zludi*: tista ženska je hudobna kot hudič

babica, *-e* (*bábca*): nakovalo za klepanje (ostrenje) kose; babica pri porodu; vila porodničarka; *báb-cuö rabi usaka pôródnicá*: babico potrebuje vsaka porodnica

babnik, *-a* (*bábnék*): ženskar; *sami bábnéči*: sami ženskarji

badil, *-a* (*bádila*): lopata

bakala, *-a* (*bâkâla*): kuhana polenovka na belo

bakolo, *-a*: ščurek

bâlar, *-ja*: plesišče na prostem

bala, *-e*: nevestina garderoba; žoga, krogla za balinanje; prešana slama ali seno; množ. *bále*, *bál*: lesene krogle za balinanje, prešana slama ali seno

bâlinčék, *-ka*: najmanjša krogla pri balinanju, obrita glava

balka, -e (*baljce*): majhna žogica, kroglica
balota, -e (*bälöta*): večji kamen
bânk, -a: pult
bâred, -a: manjši travnik, vrsta plevela
bârigla, -e: večji sod, debela ženska
bârufa, -e: pretep
bâštardu, -a: mešanec (zaničevalno)
bâštârdin, -a: mešanček (ljubkovalno za ljudi in živali); *mati Krašéuka jé jémela sina bâštârdina, zâ woči jé jému Trjéština*: mati Kraševka je imela sina mešančka, za očeta je imel Tržačana; *čin čin, tuj woče jé Brčin, tuöja mati jé Krašéuka, jé huda wopönašéuka, tašén jé tüdi sin, ku jé bâštârdin*: na zdravje, tvoj oče je Brkin, tvoja mati je Kraševka, je huda oponašalka, takšen je tudi sin, ki je mešanček
bât, -a: kladivo
bâtuda, -e: drobljen kamen za posipanje cest, gramoz
bédalca, -e (*bédalca*): ustnik za rog ali piščalko
becikel moški/ženski (*bécikl muöšci/žénjšci, bécikla muöšcéga/žénjšcéga*): moško/žensko kolo
bedenj, -nja (*bédénj*): velik čeber, del debla s koreninami
bejži (*béjži*): beži; *Béjži zludi, bábá gre!*: Beži hudič, baba prihaja; *béjžmuö*: bežimo; *béjžmuö, cé ne j`ih buömo ufasáli*: bežimo, da ne bomo tepeni
bélanca, -e: krmilo na kolesu
beliti (*bélét*): pleskati z apnom
bekon, -a (*békwn*): vrsta samorodnega grozdja
bekonka, -e (*békwnka*): trta samorodnega grozdja
bes, -a: zlobni duh (preloško)
bešati (*béšât*): poljubljati; *bréz béšanja nej léb`izni*: brez poljubljanja ni ljubezni
bešek, -ška (*béšék*): poljubček
béškot, -a: piškot, keks
beti (*bét*): biti; *ljeti ne sméš bét*: ne smeš biti tukaj; *bét pö oštji*: biti po streli, prebrisan, živahen, poreden; *oh, ma jé biu pö oštji*: oh, kako je bil poreden
betega, -e (*bétéša, bétéje*): trgovina, zaporek na moških hlačah
beton, -a (*bétwn*): gumb
betonika, -nke (*bétwnka, bétwnce*): zaponka
bezgovinovna, -e (*bézgövinöuna*): bezgovo drevo ali grm
bičérin, -a: kozarček
bijéka, -e (*bijéce*): vrsta vrbe, beka
biksati (*biksât*): tepsti, loščiti čevlje
birja, -e: kovinski obroček za pritržitev rezila kose na držalo
bisaga, -e (*b`isaša*): prtljaga
bistagar, -ja (*bistâšár*): v levo! (ukaz za konje)
bišteka, -e: zrezek
bjonda, -e: svetlolaska, plavolaska
bjondo, -öta: svetlolas, plavolas fant, moški
bjondast, -a, (*bjondâst bjondâstša, bjondâste*): svetlolas, svetlolas
blagodánica, -e: edinka, dedinja premoženja
blagu, -a (*blâša*): živina
bledenica, -e (*blédénica*): narcisa
bledés, -a: blitva
blečki, -ov (*blečci, blečku*): bleki, domače testenine v obliki kvadratkov
blek, -a: košček blaga za krpanje, krpica
böha, -e (*böšje*): bolha
bondante, -ant (*böndánte*): spodnjice
bokal, -a (*bökau, bökala*): nočna posoda

borjač, -a (*börjâč*): obzidano kraško dvorišče
brajda, -e: trte v vrsti
brbrati (*brbrât*): brbotati, hitro in nerazločno govoriti
brbre, -ta: kdor govori hitro in nerazločno
brbunček, -čka: mehurček; *nâ wödi suo se delâli brbunčci*: na vodi so se delali mehurčki
Brčín, -a: Brkin, prebivalec Brkinov
brencelj, -na (*brjéncélj*): obad
briga, -e (*briga, brije*): skrb, zanimanje, firbec; *kâj té briga*: kaj te firbec muči
brigati (*brigât*): skrbeti, zanimati
brihten, -tnega (*brihtén, brihtnéša*): bister, inteligenčen
briškula, -e: briškola, vrsta igre s kartami
bračulet, -a (*bârčulet*): zapestnica
brgeše, -eš (*brjéše*): moške hlače
briščica, -e (*bršćica*): branjevka
brštölin, -a: skleda z vrtljivo ročko za praženje kave
brus, -a (*brús*): okrogel brusni kamen z ročajem, zabit človek
brže (*bržjé*): verjetno; *bržjé buö padou déž*: verjetno bo deževalo
broka, -e (*bruöka*): steklen vrč z ročajem
bognar, -ja (*bognâr*): kolar, izdelovalec in popravljavec koles na vozovih in kočijah
bot, -a (*buöt*): krat; *pjët buötu*: petkrat; *zdâj smuö si buöt*: sedaj smo poravnali
botega, -e (*böteša, böteje*): trgovina, tudi zadruga na moških hlačah
botegar, -ja (*bötéšar*): prodajalec, trgovec
božja roža, -e *buöžja ruöža*: piramidasta zvončnica, raste samo v skalah
božji volek (*buöžji wölék, buöžjéša wölka*): krotek, zelo miren
bubéc, -bca: fantič
bucovnik, -a (*bücovnék*): kavelj iz lesa ali železa za vlečenje sena iz tase (plasti) na seniku
bug, -a (*buh, buša*): bog
bugsveti (*buhsvjéti*): hvalabogu, še dobro
buša, -e: mršava krava
bušta, -e: kuverta, ovojnica
bužati (*bužât*): božati
božec, -žca (*bužéc, bužcéga*): ubožec, revež
buč, -a (*büč*): velik sod; *nejša büča dâ ša ne spijemuö, nejša kamna dâ ša ne râzbijemuö*: ni ga soda, da ga ne spijemo, ni ga kamna, da ga ne razbijemo (kamnoseški vzklik)
bučarda, -e (*büčarda*): kamnoseško kladivo s konico
bokla, -e (*buökla*): puša na kolesu voza; kovinska izboklina

C

cajna, -e: pleten košek z ročajem
cajt, a: čas
cager, -gra (*cašér*): urni kazalec
câbada, -e: brca
cabati (*câbât*): brcati
cartast (*cartâst, cartâstéga*): razcrkljan
câvata, -e: copat
cegu, -gla (*cešu, cegla*): zidak
cikorja, -e (*cékorja*): cikorija, kavni nadomestek
cendrati (*céndrât*): vleči z rokami za obleko
cenjati (*cénjât*): cukati
cérada, -e (*cérada*): ponjava za voz

cérot, -a: obliž za rane
curek, -rka (*cûrék, cûréka*): lulček
cimböra, -e: vrsta slive
cindâr, -ja: vžigalna vrstica
cingelca, -e (*cinşelca*): gugalnica
cingeser, -ja (*cinşesér*): žlebar
cmizditi (*cmizdét*): cmeriti
cmok, -a: klofuta
cökenpok, -a: bisaga, prtljaga; *jé vzéu cöknpok*: oditi na hitro
crtati (*crtât*): crkljati
cuca, -e: otroška duda
cucka: dudica; podolgovat kamen; *zbivât cucko*: vrsta pastirske igre
cucibaci: nositi štiporamo
cug, -a (*cuh, cuşa*): vlak
cuketa, -e: bučka, gumica zavore na kolesu
cuker, -kra (*cukér*): sladkor
cunja, -e (*cünja*): krpa
cuprânca, -e: čarodejka
curati (*cûrât*): urinirati
cuzati (*cuzât*): srkati iz kozarca; *sé şa jé prevéc nâcuzou*: preveč se je napil
cvek, -a: žebelj
cvrk, -a: udarec po licu, zaušnica

Č

čakulati (*čâkulât*): kramljati; *tâ stare buötre bi rade samu čâkulale*: stare ženice bi najraje samo kramljale
čapka, -e: zelo poraščeno žensko spolovilo
čéfita, -e: podstrešje
čepér, -ja: klop (insekt)
čéftat, -a: strop
čemeti (*čémét*): dremati
čénčura, -e: klepetulja
čénčuriti (*čénčurét*): klepetati
čentezimi (*čéntežmi, čéntežmu*): drobiž pri denarju (stotini)
češpa, -e (*čijşpa (čijşpe)*): češplja, domača sliva; žensko spolovilo; mlado dekle
čikâra, -e: skodelica za čikanje tobaka
Čič, -a (*Čîc*): Čič, prebivalec iz Čičarije; *nésmuö Čîci ne Brçini, ku smuö džjusto nâ kunfini*: nismo Čiči ne Brkini, ko smo ravno na meji
čižem, -žma: gojzar, visok delovni čevelj
čok, -a (*čuök*): štor, čok
čokel, -kla (*čuökél*): tnalno za klanje drv
črešnja, -e: češnja
črmél, -a: čmrlj
črnica, -e: vrsta kače; vrsta češnje
čufra, -e: parna lokomotiva; ženska s priimkom Čufar
čopa, -e (*čuöpa*): spodnji del debla, štor s koreninami
čopar, -ja (*čuöpâr*): žolna
čotati (*čuötât*): šepati, krevljati
čotanje, -a (*čétanje*): šepanje, krevljanje
čotast (*čuötâst, čuötâstga*): šepav

čotka, -e (*čuötka*): vrsta otroške igre s preskakovanjem po narisanih poljih
čuti (*čét*): slišati; *uön já čou, dâ buö čét, kâku buö čou*: on je slišal, da bo slišati, kako e bo slišal; *čüj*: poslušaj; *čüj, ti buöm nekâj pövedou*: poslušaj, ti bom nekaj povedal; *čüje, čüje, ma se dela dâ ne čüje*: sliši, sliši, ampak se dela, da ne sliši; *čüjga čüka ku čüka*: slišiš čuka, ko čuka

Č

čajba, -e (*čájba*): kletka za ptiče
če (*če*): tja; *děni če*: daj tja
keber, -bra (*čébér*): majski hrošč
kehovnica, -e (*čéhown`ica*): kuhalnica
kepa, -e (*čépa*): kepa
kislu, -ega (*čislu, čisléga*): kisló
kitla, -e (*čítla*): žensko krilo
ketna, -e (*čjétna*): veriga
ketnica, -e (*čjét`inca*): verižica
kokci, -ev (*čokci, čokcu*): borovi storži
kuhar, -ja (*čühâr, čuhârja*): kuhar
kuhati (*čühât*): kuhati
kuhnja, -e (*čühnja, čuhnje*): kuhinja
kuharca (*čühârca, čuhârce*): kuharica
kujenca (*čüjénca, čujénce*): zvonček (cvetlica)
kugla, -e (*čügla*): krogla
kup, -a (*čüp*): kup
kurc, -a (*čürc*): falos, kurec
kurja čreva (*čürja čreva, čürj`ih čreu*): vrsta plevela; *j`ih já zraslu tâku nâ guöstu ku čürj`ih čreu*: zrastle jih je tako na gosto kot plevela
kurja koža (*čurja kuöža*): kurja polt; *ku mé uöbéša pö vrati, mi pride čurja kuöža*: ko me poljubi na vrat, dobim kurjo polt
kurje oko (*čurje wku, čurješa wčesa*): otisk na stopalu, kurje oko

D

dati (*dât*): dati; *dajânje, -a*
deniti (*den`it*): postaviti, dati; *deni če guor*: postavi, daj tja gor; *denjenu gor*: dano, postavljeno gor
desetnik, -a (*désetn`ik*): deseti otrok, možki potomec, ki naj bi imel poseben dar
dešter, -trega (*dijštâr, dijštrega*): lep, luštkan
dila, -e: debelejša deska
dilca, -e: kuhinjska deščica za rezanje
dišpari, -rja: neparen, liho število
drdrati (*dndrât*): drdrati; *dndranje, -a*
dölina, -e: dolina, vrtača
dölinca, -e: dolinica, majhna dolina;
dölinka (*dölinjce*): **dolinica (preloško)**; *jé šnou past u dölinjce*: je gnal na pašo v dolinke
dopasti (*dopâst*): ugajati, biti všeč; *dopâdenje, -a*
doleč (*douléč*): daleč; *jé šou strâšnu douléč*: šel je zelo daleč
drat, -a (*drata*): žica
drekobréc, -bca: zdrahar, pikolovec, hrošč drekač
drevu, -ésa: plug
drkali, -i (*dršali*): živčni vozli za domače zdravljenje z akupresuro

drnjulu, -a: drenov sadež
drstel, -a: ozkolistni javor
drocati (*druöcât*): drezati; *druöcânje*, , -a
drvu, -a: poleno
dišpet, -a (*d'îšpjét*): nagajanje; *zâkâj delâš d'îšpjéti*: zakaj nagajaš
dišpeten, -nega (*d'îšpjétén*, *d'îšpjétnéga*): nagajiv
dol, -a (*du*): dol
durhcajt, -a: ves čas, neprestano
dolgcajt, -a (*dûhcajta*): dolgčas
dolenc, -a (*dulânca*): vaščan dolnje vasi, kamen na pragu
dom, -a (*dum*): dom
dojeti (*duöjét*): dojeti; *döjenje*, -a
dosti (*duösti*): precej, mnogo; *duösti buötu*: mnogokrat
dvajsti, -ega (*dvasjša*): dvajset

F

fajn: močno, zelo, dobro
fajht, -a: vlaga
fajhtnu, -ega (*fajhtnéša*): vlažno
faflut, -i: perutnica
fâkin, -a: težak
falér, -ja: napaka
fancélj, -lja (*mn. fanclju*): ocvrto pecivo iz vzhajane testa
far, -ja: župnik (zaničevalno)
fangél, -na: večja zidarska posodica z ročajem za malto
fagot, -a (*fâšot*): cula, sveženj, breme
falér, -ja: napaka
faliti (*fâlét*): zgrešiti, spodleteti; *fâlénje*, -a
fânela, -e: kratak suknjič
fârau, -la: prenosna petrolejka
fardirbati (*fârdirbât*): pokvariti; *télku cajta jé mâtou séz béciklöm, dâkâr ša nej fârdirböu*: s kolesom je norel toliko časa, dokler ga ni pokvaril; *fârdirbânje*, , -a izhaja iz besede mato-norec
fedér, -dra: vzmet
fadiga, -e (*fâdiša, fâdije*): napor
fadižno, -nega (*fâdižnu, fâdižnéga*): naporno; *rumpât pô kamni je gruöznu fâdižnu delu*: udarjati po kamnu je zelo naporno delo
fačol, -a (*fěčou, fěčuöla*): robec, lutka
fešta, -e: zabava; menstruacija; *jé dôbila fešte*: dobila je menstruacijo
feta, -e: rezina; *ane dvej feti pršuta, anuö fanj zâšuožzdö kruha j' in an kvârtin terana, ma tu viš, jé kraška mârenda*: kaki dve rezini pršuta, eno v redu zagozdo kruha in četrt litra terana, no, vidiš, to je kraška malica
fétina, -e: zrezek
fibja, -e: sponka na pasu
fingrat, -eta (*finšrât, finšréta*): naprstnik
finu, -ega (*finu, finša*): dobro, okusno; *strâšnu finu*: zelo dobro, okusno
fižolet, -a (*f'izulet*): stročji fižol
firbec, -bca (*f'ijrbéc*): radovednež
firbčen, -nega (*f'ijerbčén*): radoveden
firnek, -a (*f'ijérnék*): zavesa na oknu
firtoh, -a (*f'ijértâh*): predpasnik

fijok, -a: pentlja
flájda, -e: halja
flek, -a: madež, packa
flekâstu, -ega (*flekâstša*): popackano
fleketati (*flékétât*): hitro mljaskati z jezikom, kot mačje pitje; *flékétanje*, -a
floskati (*flöskât*): packati, mazati; *flâskânje*, -a
flaška, -e: steklenica
flaškon, -a (*flâškuön*): pletenka
flikati (*flikât*): krpiti
flikniti (*fliknét*): vreči proč
flusko, -öta (*flüsku*): pustobnež
fouč, -a: ukrivljen nož
foučék, -čka: ukrivljen nožič na zapiranje
foušija, -e: zavist
fota, -e: gnev, huda jeza
fraska, -e (*frašće*): odsekana veja
fraščje, -čja: dračje
frdelic, -a: vrtavka
frcéfela, -e: navihanka
frišnu (*frišne*): sveže; *huödi pö frišnuö wöduö*: pojdi po svežo vodo
frlėti (*frlét*): leteti; *frlenje*, -a
frmenant, -a: vžigalica
frštajnâstu, -ega (*frštajnâstša*): flanelasto
frtala, -e: stepeno jajce z različni dodatki (pršutom, panceto, komarčkom, špargeljni)
frtâlac, -a: zidarsko gladilo
frodel, -dla (*fruödél*): hrana za živino iz poljskih pridelkov
fruška, -e (*fruščje*): hruška; *nâ naši fruščji jé punu frušk*: na naši hruški je polno hrušk
frušték, -a (*fruštkâ*): zajtrk
forzenkati (*frzenkât*): povrtati utor za konični vijak; *frzenkanje*, -a
fucati (*fucât*): pihati kot mačka, jeziti se; *fucânje*, -a
fudra, -e: podloga za obleke
fundament, -a: temelj
fura, -e: prevoz
furati (*furât*): prevažati
furbâst, -ega (*furbâstša*): prebrisan, zvit
furijast, -ega (*fürjâst fürjâstša*): neučakan, besen, vzkipljiv
futrati (*futrât*): krmiti
futér, -tra: krma za živino

G= §

gabriće, -u: veje za oplet pri apnenici (pri nas ne poznamo končnice –ev vpliv srbizmov na koncu v množini je -u)
gac, -a (*rod. mn. gacu!*): akacija
gacovna, -e: les akacije, gozd akacije
gânk, -a: kraški lesen pokrit balkon s kamnitimi oporniki
garbakénela, -e: gorečka (lončnica)
garžét, -a: žep
gasa, -e: ozka ulica
gaspod, -a (*gâzput, gâzpuda*): gospod, župnik
golar, -ja (*gâlar*): ovratnik

goložnost, *-i (gâluöžnöst)*: požrešnost
garofel, *-lna (gârofêl)*: nagelj
gaveta, *-e (gâvet)*: menažka
gladež, *-a*: bodeči plevel
glâž, *-a*: kozarec
glaževina, *-e (glažouna)*: steklovina
glid, *-a*: sklep
glih: ravno; *gliha uščép štriha*: biti podoben po nazoru, dejanjih, soditi skupaj
glihati (*glihât*): ravnati, barantati
glih kâr: ravnokar
glista, *-e*: deževnik
gljédât: gledati; *gloudi*: glej
golomraznica, *-e (gölmraznîca)*: babje pšeno (vrsta snežinke)
gosevnica, *-e (gösévna)*: gosena
glubin, *-a*: pasta za čevlje
gnuj, *-a (gnüöj)*: gnoj; *gnuöjna kârjuöla*: samokolnica za gnoj
gounar, *-ja (gounârja)*: drekač
gout: v desno, ukaz za živino
grádi, *-u*: stopinje temperature, alkohola
grana, *-e*: vrsta ozkolistnega plevela, tudi bared
rganc, *-a*: žrelnik
grijés, *-a*: zdrob
grinta, *-e*: krasta, odrgnina na koži
grîža, *-e*: driska; kamnito skrotje
grkati (*grkât*): pokašljavati
grubla, *-e*: groblja; odvečno kamenje pri čiščenju gmajne, zloženo v kup
grunt, *-a*: posestvo, večja kmetija
gruntâr, *-ja*: posestnik
gruntati (*gruntât*): razmišljati, tuhtati
grušt, *-a (grêšt)*: ogrodje, opaž, lesena zidarska konstrukcija
gura, *-e*: porivanje
gurânc, *-a*: vaščan gornjega dela vasi; kamnita preklada nad vhodom
gurati (*gurât*): porivati (preloško)
gusa, *-e*: gos
guštânu, *-ja*: vrsta grozdja, ki je dozorelo že avgusta
guzn, *-a*: naramnica
gvânt (*gvanta*): moška praznična obleka
gvišen biti (*gvišén bêt*): prepričan biti
gvišnu, *-ega (gvišnéša)*: zagotovo
gvârdjan, *-a*: stražnik, paznik

H

havsati (*housât*): kljuvati, kavsati
homo (*hömuö!*): pojdimo, gremo; *hömuö nazaj*: vrnimo se; *hömuö nâzaj nâprej*: pojdimo spet naprej
hleu, *-eva*: svinjak
hlipânje: kolcanje; *ku pöjem, sé mi hlipa*: ko pojem, se mi kolca
hrâm (*hrama*): klet
hrustavka, *-e (hrstouka)*: vrsta češnje z bolj čvrstim plodom
hudu, *-ega (hudša)*: hudo

I

ibunga (*ibönša*): zaplet, muka

ica, -e: vnema, horuk; *ša jé primla ica*: ga je prijala vnema

icast, -ega (*icâst, icâstéša*): vnet, divji, trmast; *jé ratou prou icâst*: je postal divji

igovna, -e (*išouna*): ivje; jelša, vrsta drevesa

Istrjan, -a: Istran; *büj sé Istrjana skuöräj böl kukör Täljana*: boj se Istrana skoraj bolj kakor Italijana

itâk: tako torej; *itâk jé blu tâku*: tako torej je bilo

J

jačmén, -a (*jáčména*): ječmen

jajda, -e: ajda

jajcati (*jajcât*): obotavljati se, kujati se

jajcâr, -ja: pobiralec jajc za pusta

jajčâr, -ja: omahovalec, obotavljač

jajčnik, -a (*jajčnék*): regrat

jančék, -a: jagnje

japku, -a: jabolko

apnica, -e (*apn'ica*): v tleh izkopana in obzidana kotanja za hranjenje žganega apna

jariti (*jar'it*): ploditi se; *jarjénje*, -a

jarovica, -e (*jarouca*): plodna zemlja

jarovost, -i (*jarövöst*): plodnost

jast: jaz

java, -e: kamnolom

jazik, -a (*jaz'ik, jézika*): jezik

jegla, -e (*jéšla*): igla

iglica, -e (*jéšlica, jéšlice*): nabrušen rob rezila

jé šou ku n'ič: je šel z lahkoto

jegrati (*jéšgrât*): igrati; *jéšrât sé nâ kâfe*: vrsta fantovske igre, pri kateri skače ena ekipa drugi pripognjeni ekipi na hrbte, dokler ne popustijo zaradi teže. Če vzdržijo, ekipi zamenjata vlogi; *jéšgranje*, -a

jéketa, -e: kratek suknjič

jéméti (*jémét*): imeti; *jémét réžuön*: imeti prav; *jémanje*, -a

jénjâti (*jénjât*): nehati; *kdaj buöš jénjou rumpât*: kdaj boš nehal razbivati; *jénjâj*: nehaj; *jénjâj fajfat, ku ti škuödi*: nehaj kaditi, ker ti škodi

indorf, -a (*jéndörf*): spodnje krilo (preloško)

jénica, -e: junica, mlada krava telica

jénička (*jéničče*): junička; *krava jé jémela anuö jéničkuö*: krava je imela eno juničko

ino (*jénu*): in; *jénu jé jému*: in je imel

jéplénca, -e: apnenica

jérouca, -e: nerodovitna rdeča zemlja,

jérhâstu, -ega (*jérhâstša*): irhovinast

jesih, -a (*jés'iha*): kis, ocet; *sé držiš ku jés'ih*: se držiš kislo

jérta, -e: pokončni klesan kamen na oknu ali vratih; *si pou z jérte*: nerodno pasti

jét: iti

jetika, -e (*jétka, jétce*): tuberkuloza

jetrnica, -e (*jétrénca*): klobasa iz svinjskih jeter

jota, -e: kraška enolončnica iz kislega zelja (repe), krompirja in fižola; *ej, te buö jota*: ej, tukaj bo zmešnjava

ivansko grozdje (*javnsku gruözdje, jvanjščega gruözdja*): rdeči ribez

ivanjščice, -ic (*jvanjščice*): travniške marjetice

juca, -e: žensko pokrivalo

jugati (*juŝât*): gugati
jülit (*juł'it*): guliti; *ošťa, mâ kâku si zjülu*: strela, kako si zgulil; *juljénje*, -a
jüžna, -e: kosilo, popoldanska malica

K

kacati (*kâcât*): tlačiti, trpati; *jé nâkâcou punuö péé drou*: je natlačil polno peč drv
kâdenca, -e: verižica
kâdenje, -a: verige za kotliček nad ognjiščem
kâfe, -ta: kava
kajzéršport, -a: zalizce
kamba, -e: spona v obliki črke U za vprego živine v komat
kambra, -e: soba
kanc, -a: kapljica; *jé spiu še zadnji kanc wöde*: popil je še zadnjo kapljico vode; *jé palu samu an par kancu déžja*: padlo je samo nekaj kapljic dežja
kâlâbocija, -e: zaplet, zmešnjava
kâlada, -e: prvo mleko po otelitvi krave
kâlanje, -a: vedro, veriga in navijalo z ročko na kamnitem obodu vodnjaka
kâlâfonja, -e: smola za depilacijo prašiča v vreli vodi po zakolu
kalati (*kâlât*): spuščati navzdol; *kâlanje*, -a
kalavnik, -a (*kâloun'ik*): večje vedro
kaluža, -e (*kâluzae*): luža, mlaka
kâmin, -a: dimnik
kangla, -e (*kanšla*): posoda podobna vedru
kangélca, -e (*kanšéca*): manjša posoda za pobiranje kamenja s krtin
kanotjera, -e (*kânötjéra*): spodnja majčka brez rokavov
kântonal, -a: kotni profil
kantrega, -e (*kântreša, kântreje*): stolica, stol ob mizi!
kâpaci: sposoben, več
kapoškvadra, -e: delovodja v kamnolomu
kâpot, -a: plašč
kâreta, -e: majhna dvokolnica
kâroude, -d: ogrlica iz biserov, koralda
kârâvada, -d: koleraba
karta, -e: papir
karona, -e (*kâruöna*): trata, travnik okrog njive
kâsén, -snega (*kâsneša*): pozen
kâsir, -ja: večji ukrivljen nož v obliki srpa
kâslada, -e: lesen sod za prevoz gnojnice na vozu
kâstrola, -e: pekač
kâšeta, -e: lesen zabojček
kâšétin, -a: manjši predal
kâštétut, -a: poboljševalnica
kâtenina, -e: bombaževina, kotenina
kâtorna, -e: obilna ženska z veliko zadnjico
kau (*kala*): kal, naraven zbiralnik vode za živino
kava, -e: kamnolom
kâvâdur, -ja: lomilec skal v kamnolomu
kâvâljéta, -e: kobilica za žaganje drv
kavolo, -a (*kavol'i*): cvetača
kâžin, -a: zmešnjava, bordel

kišta, -e: lesen zabo
kjantrca, -e: z rafijo opletena steklenica; (izpeljanka iz vina Chianti)
klanfa, -e: železni obojestranski kavelj za pritrjevanje lesenih gred
klečovnica, -e (*kléčownca*): ključavnica
klépanje, -a: pribor za klepanje kose (babca in bét)
kleti (*klét*): kleti, preklinjati; *klétje*, -a
klinkâti (*klinkât*): pritrkovati na zvon
klokarica, -e (*klokârca*): stenska ura
klošter, -tra (*kluöjštér*): samostan latniku
kločiti (*kluöçét*)-nja: kokoš, ki uri/vali Jajca, da se zvalijo piščančki
kloka, -e (*kluöka, kluöce*): kokoš s piščančki, “mati od piščančkov”
kökuš, -i: kokoš
klüč, -a: odprtina za kurjenje pri apnenici
kluka, -e (*kluka, kluçe*): kljuka na vratih; kamnita kljuka v zidu za oporo
kolona, -e (*köluönja*): vhod na dvorišče
kolba, -e (*küölbe*): nagobčnik za krave
kolén (*kolna*): premog
kontrabânt, -a: tihotapstvo
kontrapez, -a: protiutež
koštati (*kuöštât*): stati (cenovno); *Ša jé köštalu punu šoldu*: stalo ga je precej denarja; *köštanje*, -a
košt, -i (*kuöšt*): strošek; *nâ kuöšti bét*: delati pri neki družini za hrano
kotla, -e: zimsko krilo
kouc, -a: kol
kovter, -tra (*koutér, koutra*): prešita odeja
kölöbocija, -e: **zaplet**
kölövrta, -e: nerodnež; *huödi u kölvrtüö*: nekdo, ki ima noge na “o”
kolovrat, -a (*köluövrâta*): kolovrat
kolovratiti (*kölövrâtét*): potepati se, hoditi brez cilja; *celuö nuç jé kölvratu pô vâsi*: celo noč se je potepal po vasi
kömedija, -e: smešen pripetljaj, zmešnjava, težava; *suö ble kömedije s kravüö, ku jé pöbézlala*: bile so težave/zmešnjava s kravo, ko je pobezljala – težave, ki so bile videti smešne, so se zabavali na njihov račun!
konfezion, -a (*könfežjuön*): zmešnjava, trušč, zmeda; *nâ sémji jé biu gruözén köfészjuön*: na sejmu je bila velika zmešnjava
kopcati (*köpcât*): kobacati, plezati; *buöji vöjâci suö sé kâpcali séz šicéngrabnu*: ubogi vojaki so plezali iz strelskih jarkov; *köpcanje*, -a
köräjžén, -žnéga: pogumen
körenika, -e (*köréniçe*): korenina, rod
körčul, -a: zajemalka
köritu, -a: žleb na strehi, kamita posoda za hranjenje prašičev
körniž, -a: zavesnica, karnisa
kortolač, -a (*körtöläč, körtölača*): sekač za veje in grmičevje
koščenc, -nca (*köščénc köščénca*): oreh s trdo lupino
kotlovina, -e (*kötlövina*): bakreni izdelki
kövanje, -a: kovinski deli
kozlanje, -a (*közlanje*): bruhanje
krancél, -na (*krancél*): venec
kratke brješe (*kratçe brjéše, kratcéh brjéš*): kratke hlače
krepan, -ega (*krepanga*): poginjen, zelo utrujen, crknjen; *punu krepanéh miši*: mnogo poginjenih miši; *sém vidu krepanga moščéŠa*: videl sem zelo na smrt utrujenega moškega
krepati (*krépat*): poginiti, crkniti; *jé krepuö mötor*: je crknil motor
križpot, -a (*križpuöt*): križišče; *na križpuöti*: na križišču

krjanca, -e: obzir, olika; *jéma lepuö krjanco*: je zelo obziren
krjančlou (*krjančlouga*): olikan, obziren
krščenc, -a (*krščénc*): krščenec
karjola, -e (*krjuöla*): dvokolnica/samokolnica; *krjuöla séz puzuö*: dvokolnica s kolom na zadnjem delu za zavoro – voziček z dvema kolesoma, ki so ga ženske vlekli na roke, ko so vozile prodajat pridelke v Trst, drugod rečejo – premca!
krödegin, -a: klobasa kožarica
kroštél, -na: ocvrto pecivo iz nevzhajane testa
krucefiks nagamol: kletvica
krogelc, -a (*kruöšélc*): ovratnik
krota, -e (*kruöta*): krastača, ogabnež
kuceta, -e (*kucjéta*): nogavica
kuća, -e: pasja uta
kultrina, -e: zavesa
kulu, -a: kolo
kunfin, -a: meja, mejnik
kunja, -e: utor v kamnu
kunjéra, -e: kamnoseška zagozda
kuniti (*kunét*): preklinjati; *kéj kunéš tâku grdu*: zakaj tako grdo preklinjaš; *né kuni cé vijérjéš u böša*, *ma cé né vjérjéš péj sé mânj*: ne preklinjaj boga, če vanj veruješ, toda če ne veruješ, pa še manj
kunšt, -a: umetnost
kolba, -e (*kuölb*a): nagobčnik za živino
korjera, -e (*kurjéra*): avtobus
kušin, -a: vzglavnik
kovter, -tra (*kutér, kutra*): prevleka (posteljnina)/prešita odeja
kvárt, -a: četrtina
kvártin, -a: četrt litra
kvártir, -a: stanovanje
kvintal, -a (*kvéntal*): stot (100 kg)
kviht, -a: utež na tehtnici
kvint, -a: navoj
kvizura, -e: zadruga
konec, -nca (*kuönc*): sukanec
kopa, -e (*kwpa*): korec
kosen, -sna (*kwásén*): garderobna omara
kositi (*kwâset*): kositi; *kösenje*, -a
kotu, -tla (*kwâtu*): kotel
kozlati (*kwzlat*): bruhati; *közlanje*, -a: bruhanje

L

ladélc, -a: predal
lajbélc, -a: brezrokavnik
lajbén, -bna: stranišče na štrbunk
lajšta, -e: letev
lastika, -e: elastika
lata, -e: kovinska posoda
latnik, -a (*latnék*): lesena senčnica za trto, brajda
laket, -i (*lâht, lâhta*): komolec/laket
lameta, -e (*lâmêta*): britvica za britje
lampa, -e: ročna svetilka

lampadar, *-ja (lâmpâdar)*: lestenec, stropna svetilka
lampadina, *-e (lâmpâdina)*: žarnica
lântina, *-a*: električni drog
legen, *-gna (lešén)*: spodnji del gnojnega koša
léha, *-e (léhje)*: del njive ali vrta
lejs h sebi: v levo (ukaz za živino)
léméntâti (léméntat): jamrati, tožiti se; *sé jé léméntou, dâ ga bölijüö usi glidi*: se je potožil, da ga bolijo vsi sklepi
lempur, *-ja (lémpür)*: nečke
lésku, *-ega (léščésa)*: tuje
lésék bét: biti podrvžen tujcu, ne ceniti svojega
lešt, *-a (léšt)*: veselje ali volja do nečesa ali dela
letrka, *-e (letrce)*: elektrika
lézanji, *-u*: rezanci testenine
lijak, *-a (l`ijak)*: kamnit umivalnik za posodo
likof, *-a (liköf)*: praznovanje ob zaključku pomembnega dela
lima, *-e*: pila
lipov bog (lipou buh, lipouša böša): mečkač, neodločnež; *stöjijš ku lipou buh*: stojiš nepremično
lisasto, *-ega (lisâstu, lisâstša)*: lisasto
lišo, *-ota*: brez posledic, gladko, vzklik pri briškoli
liščeje, *-a*: suho listje
litorina, *-e*: enokompozicijski potniški vlak
l`ivel, *-a*: nivo
ljes: sem; *hüödi ljes*: pridi sem
ljes h sebi: v levo (ukaz za govedo)
ljeti: tukaj
lučati (lučât): metati
luft, *-a (lüft, lüfta)*: zrak
luh, *-a*: pepel raztopljen v vodi za pranje perila
lujtra, *-e (lujtr)*: lestev
lujtrânce, *-ânc*: stranske lestve na vozu
lujtrnék, *-a*: pokončne letve na vozu spredaj in zadaj
luket, *-a*: obešanka
lulka, *-e (lulje)*: dekliško spolovilo
lumbâr, *-ja (lumbrja)*: lovor
lumin, *-ja (lûminj)*: svečka s stenjem na olju in vodi
lupa, *-a*: skedenj
lonca, *-e (luönca)*: senena kopica
lušo: razkošno

M

ma: toda, ali, torej; *ma kâj si vre pršu*: ali si se že vrnil
mača, *-e*: madež
mačék, *-ka*: kavelj na dolgi palici za dvig vedra iz vodnjaka
mačce (mačk): mačke
mačefit, *-a (mâčéfít)*: sperma
mâgari: seveda, kajpada, ko bi le; *mâgari dâ bi pršu*: ko bi le prišel
majca, *-e*: jopica
mâkako, *-a*: bedak, norčav moški
mâlâvar, *-ja*: zidarski pomočnik

malén (*malna*): mlin
malnér, *-ja*: mlinar
mândulat, *-a*: italijanska sladkarija iz moke, smetane, medu in arašidov, ki jo je "prinesel" sv. Miklavž
manča, *-e*: napitnina
mantél, *-na*: dežni plašč; plašč pri zračnici
mântelina, *-e*: pelerina
mârenda, *-e*: malica
Mârija dévička (*Marije dévičce*): šmarnica
Marijin rokavček (*Mârij in rôkauček, Mârij inŠa rôkaučka*): svišč
marka, *-e* (*marće*): znamka
mârot: bolan
martrânca, *-e*: maternica
martrati (*martrât*): mučiti se, zelo truditi
malavar (*mâlâvar*): zidarski pomočnik
mandrija, *-e* (*mandrja*): slab travnik
mandrati (*mândrât*): teptati, redčiti; *suö pömândrâli usuö travuö*: so poteptali vso travo; *suö pömândrâli trte*: so poredčili trte (listja, slabih jagod in grozdov); *mândranje*, *-a*
mandrjol, *-a* (*mândrjüöl*): mimica (žuželka)
maslati (*mâslât*): mečkati, biti neodločen; *mâslanje*, *-a*
maškâre, *-r*: pustne maske
mâšina, *-e*: šivalni stroj
mâtač, *-a*: norec
matâst, *-ega* (*matâstŠa*): nor
matati (*mâtât*): noreti; *ma kâj mâtaš, čé néj treba*: le kaj noriš brez potrebe; *mâtanje*, *-a*
matu, *-öta*: norec
meniti (*men it*): pogovarjat; *kâj se men ite télku cajta*: kaj se pogovarjate toliko časa; *menjénje*, *-a*
me jej: me srbi; *oštja, ma kâku me je jelu pö Šlavi*: presneto, le kako me je srbela glava
mesti (*mest*): sneži; *celo nuć je meu sneŠ*: celo noč je snežilo; *meténje*, *-a*
měje, *-j*: grmovje
médéžije, *-j*: zdravila
mencati (*méncât*): mečkati, zavlačevati; *méncanje*, *-a*
mérkant, *-a*: veletrgovec
mérkat, *-a*: tržnica
méštir, *-ja*: poklic
mičkén, *-ega* (*mičkénŠa*): majhen; *mičkéni uötruöci*: majhni otroci
mičkénu, *-ega* (*mičkénŠa*): malo; *jémi nö mičkenu pötrpljenja*: imej no malo potrpljenja
miletite, *-ta*: mevža, zaspane
mitélni, *-a* (*mitélnu*): norčije, težave, nagajanje
mitélnâst, *-ega* (*mitélnâstŠa*): norčav, težaven, nagajiv
m ižerja, *-e*: revščina, uboštvo; *pöd Italjo je bla nâ Krasu gruözna m ižerja*: pod Italijo je bila na Krasu grozna revščina
merkati (*m ijrkat*): paziti
miren, *-rna* (*mj irén, mj irna*): koren; *nâ njivi je še duösti mj irnu*: na njivi je še precej korenja
mentrga, *-e* (*mjéntrŠa*): **del** pohišva za gnetenje, mesenje in vzhajanje testa za kruh
mesnig, *-a* (*mješn ik*): medenina
mona, *-e*: bedak, tepec; *ma, si prou ana vélika mona*: res si prav en velik tepec
monade, *-d*: bedarije
mora, *-e*: temnolasa ženska
morast, *-ega* (*morâstŠa*): temnolas moški
morša, *-e*: primež
modron, *-a* (*mödruön*): notranja bolezen, rak
moment, *-a* (*möment*): trenutek

mört: morda
motovilc, -a (*mötöviuc*): motovilec
motovilo, -a (*mötövilu*): navijalnik, opotekanje
motoviliti (*mötövilét*): opotekati, motoviliti
möžjani (*möžjanu*): možgani
mrdati (*mrđât*): premikati se
mrč, -a: sopara, slaba vidljivost
mrčasto, -ega (*mrčâstu, mrčâstša*): soparno ozračje
mrmulin, -a: gozdna jagoda; množ. mrmulini-
mrleti (*mrlét*): zelo drobno padanje dežnih kapelj; *mrlenje,* -a
mrščjalca, -e: mrzel pot
muči: molči
mufa, -e: zidna plesen
mufasto, -ega (*mufâstu, mufâstša*): plesnivo
mula, -e: deklina
mulc, -a: fant (zafrkljivo)
murski pes (*muršćji pês, muršćjéša pésa*): morski pes
muša, -e: slab pašnik
muštafe, -f: veliki brki
mulca, -e (*mülca*): krvavica
muzgati (*müzgât*): topiti v ustih, npr. bonbon; *müzšânje,* -a
mora, -e (*muöra*): mora, preganjavica, hude sanje, napor
morka, -e (*mwrka, mwrce*): mrvice, ki nastanejo pri topljenju surovega masla
mošnje, -šenj (*mwšnje, mwšénj*): dimlje

N

ná: le
naduha, -e (*naduše*): astma
nafutrati (*nâfutrât*): nakrmiti
naglihati (*nâšlihât*): naravnati
nagmašen, -šnega (*nâšmašén, nâšmašnéga*): nagajiv
nakargati (*nâkârgât*): natovoriti; *nâkârganje,* -a
naplahitati (*nâplâhtât*): nategniti, prevarati; *nâplâhtanje,* -a
narihtati (*nârihtât*): imeti za norca, kaj ušpičiti
nasprutnik, -a (*nâsprutn`ik*): nasprotnik, sovražnik
našuntati (*nâšuntât*): naščuvati
nâ tajo: pokončno udariti, razklati, odsekati, odrezati, postaviti itd.
nâvânc: na pretek, dovolj
nažajfati (*nâžajfât*): namiliti
net, -a: zakovica
netati (*netât*): zakovičiti; *netanje,* -a
netiti (*net`it*): kuriti; *mati jé zânet`ila uošénj, uóce péj jé zânetou ruoč uöd luönca:* mati je zakurila ogenj, oče pa je zakovičil ročaj od lonca; *net`inje,* -a
n`ič: nič; *n`ič ku béjži pruoč:* kar pojdi proč!
n`inkâr: nikakor, niti
njok, -a: krompirjev cmok; *čjéšpâvi njoči suö bli strâšnu duöbri:* slivovi cmoki so bili zelo dobri
njuriti (*njurét*): godrnjati; *mati jé njurla, uóce jé njuru še böl:* mati je godrnjala, oče je godrnjal še bolj; *njurjénje,* -a
nona, -e: stara mama,; *nončka:* babica
nono, -a (*nonu, nonéta*): stari oče, ded; *nončku:* dedek (ljubkovalno) **noč,** -i (*nuč, núči*): noč

nomalček (*nũmâlčĕk*): zelo malo
nunc, *-a*: starec
nunca, *-e*: starka
noga, *-e* (*nuõša, nuõje*): noga
nus, *-a*: nos
nužĕk, *-žka*: nož; *jé nâbrusu nušĕje*: je nabrusil nože

O

opera, *-e*: problem, težava
ortikarja, *-rije*: koprivnica, izpuščaji
ombolo, *-a*: pljučna pečenka
ošokolo, *-a*: suha vratovina
ošĕja, *-e*: strela (kletvica)

P

pahati (*pâhât*): porivati, pahniti *pâhanje*, *-a*
pâjacu, *-õta*: norec
pajzĕl, *-zla*: majhen prostor
pâjli: zlahka, seveda
paliti (*pâlet*): kuriti na odprtem dračje (preloško), delati kres; *pâljenje*, *-a*
palĕon, *-a* (*pâlĕuõn*): večja palica
pânceta, *-e*: suha slanina
pandolu, *-eta*: tepec
pântáluõn, *-a*: nerodnež, brezveznik, beneška maškara
pâri: enakovreden, paren
pârt, *-a*: pašnik, s suhim zidom ograjena gmajna
partiti (*pârt ĩt*): deliti; *pârtĕnje*, *-a*
pârušla, *-e*: pastirica (ptič)
pâsa: gre mimo
pasati (*pâsât*): iti mimo, miniti; *grdu vreme jé pâsalu*: grdo vreme je minilo; *uz jé kumâj pâsou skuzi kôluõnj*: voz je komajda šel skozi dvorišni vhod; *Ša jé pâsala buõlĕt Šlava*: glavobol ga je minil; *pâsanje*, *-a*
pâšâdur, *-ja*: zapah za vrata
pâšati (*pâšât*): ujemati se; *uõna dva pašâsta ušĕp*: onadva se ujemata; *ta kuõs pâša h unmi drũjmi*: ta kos se ujema z onim drugim
pâšta, *-e*: testenine
pâštakrema, *-e*: kremna rezina
pâštašuta, *-e*: nezabeljene testenine, brez omake; *pâšta na sũhu*: testenine na suho
peĕkati (*pĕĕkât*): brskati; *jé samu pĕĕkou põ zemli, nârjĕdu pĕj nej n ĩĕ*: je samo brskal po zemlji, naredil pa ni nič; *pĕĕkanje*, *-a*
peglati (*peglât*): likati
peglazen, *-zna* (*pešlĕzĕn*): likalnik
pĕnel, *-a*: čopiĕ
penzjun, *-a*: pokojnina
pĕranka, *-e* (*pĕranĕje*): vrv z lesenim škripcem
pĕrékar, *-ja*: obcestni kamen
perje, *-a* (*p ĩrje*): sveže listje, perje
pĕrunc, *-a*: travnolistna perunika; botaniĕno: iris graminea

perun, -a (*pérwn*): trizoba vilica
prižon, -a (*péržwn*): zapor, ječa
peštati (*peštât*): teptati, trpiti; *kurjéra jé bla nâpeštana lúdi*: avtobus je bil natrpan ljudi; *péstanje*, -a
petlati (*petlât*): beračiti; *pétlanje*, -a
poglihati (*pöglihât*): poravnati; *smuö pöglihâl duh*: smo poravnali dolg; *smuö pöglihâli zošu*: smo poravnali balinišče; *pöglihavanje*, -a
pogovenčiti (*pögövenčét*): pokončati (preloško); *pögövenčenje*, -a
picajzel, -zla (*p̃icájzel*): dlakocepec, sramna uš
pietlar, -ja (*pjétlâr*): berač
pikon, -a (*pékuön*): kramp
pil, -a: nabožno znamenje, majhna kapelica
pila, -e: žaga
piliti (*pilét*): žagati
pinca, -e: sladek kruh
pitjot, -a (*p̃itjot*): slabo vino, kislica
pitka, -e (*pitce*): mlada kokoš; *zlata muöja pitka*: zlato moje dekle
pitnik, -a (*pitñik*): silažna koruza
pizditi (*pizd̃it*): cmeriti se
pizdovnik, -a (*pizdowñika*): objokanec, cmera
plác, -a: trg, prostor za vaško druženje
plahta, -e: deka
pleh, -a: pločevina
pleh muzika (*pleh muzice*): godba na pihala
plenjir, -ja: večja košara različnih velikosti glede na uporabnost
plentati (*plentât*): zvijsati telesno, mučiti (preloško)
plešék, -ška: deščica
pleščič, -a (*plešč̃íc, pleščíica*): košček pločevine
ploh, -a (*pluöh*): deska za pranje perila, navadna deska
plutnik, -a (*plutñik*): perunika, iris ilyrica
pocerati (*pöcerât*): poscati; *pöceravanje*, -a
pocenjati (*pöcénjât*): pocukati; *pöcénjavanje*, -a
pocrtati (*pöcrtâ*): poujčkati; *pöcrtavanje*, -a
pö cím: koliko stane
polej (*puöléj*): potem
polovnek, -a (*pölovnék*): mernik za žito, pribl. 25 kg
porko dijo: kletvica (bog prasec)
porka mädona: kletvica (božja mati prasica)
pokrivača, -e (*pökr̃ivača*): pokrovka
pomodor, -ja (*pöm̃idor, pom̃idorja*): paradižnik
polenta, -e (*pöljénta*): polenta; omahljivec, počasnež
polentar, -ja (*pöléntar*): lesena mešalka za polento
pöli: poglej
popedan, -dneva (*pöpédan, pöpédnjéva*): popoldne
popček, -čka (*pöpječék*): grebljica za oglje
porajtati (*pörajtât*): pozoren biti
porepnik, -a (*pörjépnék*): vrv z leseno kljuko za seneni voz
priložno, -ega (*pörluöznu, pörluözneša*): priložno, prilegajoče
porton, -a (*pörtuön*): portal dvoriščnih vrat, vhod na dvorišče
pošpigat (*pöšpjégât*): pokukati
pošrekati (*pöšrjékât*): zabeliti; *pöšrjékân krömpir*: zabeljen krompir
pošrek (*pöšrjék*): počez; *lajštuo jé denu nâ pöšrjék*: letev je postavil na počez
poštamati (*pöštâmât*): ljubiti (se)

poštemati (*pöštjémât*): poklesati, naravnati kamen na zidu, da ima ravno lice
poštimatei (*pöštímât*): urediti, popraviti; *pöštímanje, -a*
potočati (*pötočât*): pomakati
potrefiti (*pötrefîit*): zadeti
potunflovec, -vca (*pötunflouc*): krompirjevo žganje (Vrhpolje)
pouc, -a: palec
pouna, -e: ponev
porcijon, -a (*pörcjun*): porcija, delež; *Sa jé blu kâpaci puöjëst dva pörcjuna*: sposoben je bil pojesti dve porciji
prč, -a: kozel; *smrdiš ku prč*: smrdiš kot kozel
prčiti (*prčîit*): jeziti se, važiti se, kljubovati; *zaduösti nám jé tuöjSa prčîinja: dovolj nam je tvojega kljubovanja*
précej (*prijécéj*): takoj
prefrigan, -ega (*préfríŠân, préfríŠânga*): prebrisan
Prelužec (Prelušca): Preložan, vaščan Prelož
prese, -éta: prašič
presénc, -a: vrsta potice
prevesnica, -e (*prévésnica*): mlada krava s prvim teletom
prgati (*prŠât*): kopati po zemlji; *prŠanje, -a*
priložno, -ega (*prluöžnu, prluöžnéŠa*): priročno
provirati (*prövirât*): poskusiti
pripaljen, -ega (*prîipaljén, prîipaljénŠa*): prismojen
prizmagati (*pržmagât*): priskutiti, imeti odpor do nečesa
pržon, -a (*pržuoñ*): zapor
pucati (*puçât*): čistiti
puh, -a: polh; *pâstirji suö lövili pušje séz kucétuo*: pastirji so lovili polhe z nogavico
püh, -a: para
puhân, -hnega (*puhnéŠa*): poln; *Sa jé biu puhân ku lešnîik*: bil je pijan ko mavra
pu miši, pu tića: netopir
pulvér, -ja: smodnik
punja, -e: pest; *ti dam anuö punjo*: ti dam en udarec s pestjo
punte, -t: leseni pokončni podporniki
punti (*puntu*): točke pri igri na karte, na bale, na škrle
punu: polno, precej; *punu çajta Sa nej šje nâzaj*: precej časa ga ni še nazaj; *jé jému punu šoldu*: imel je precej denarja
puod, -a: pod, prostor na skednju za mlatenje žita
potlej (*puötli*): potem
pupa, -e: dekle, punca
pupka, -e (*puçé*): deklica, punčka
putér, -tra: surovo maslo
puš (*puža*): polž
puška, -e (*püška, püšjé*): puška (tudi množ.)
püšélc, -a: šopek rož
pušnjja, -e: polhovo gnezdo v drevesni luknji
puštâr, -tra: vzglavnik
puza, -e: zavora na kol na dvokolnici-karjoli
puöka (*puöçe*): razpoka v zemlji, kamnu, zidu ali lesu

R

račice, -c (*raç`çe*): račke; *suö pršle maç`çe jnu suö pöjele raç`çe*: prišle so mačke in pojedle račke

rajkél, -a: kol zateznik
rajsa, -e: črta
rajs, -a: zavora na vozu
rajtati (*rajtât*): razlagati; *tötku se matrâm jnu ti rajtâm, ma néč ne zâstuöpêš*: toliko se trudim z razlago, pa nič ne razumeš;
rajž, -a: riž; *rajši jem rajž ku n`ič*: raje jem riž kot nič
ranék, -nkega (*rancša*): rajnik, pokojnik
ranca, -e: rajnica, pokojnica
randati (*rândât*): tresti; *ša jé rândalu uöd mraza*: treslo ga je od mraza; *letrka ša jé zrândala*: stresla ga je elektrika; *rândanje*, -a
rantâha (*rantâšje*): ponjava za kmečki voz
razgor, -ja (*razšör*): razor, večja brazda na njivi
râbâtin, -a: kovica
râbeta, -e: rdeča pesa
râbuta, -e: udarniško delo za skupno dobro, v času fevdalizma obvezno brezplačno delo
ragament, -a (*râšâment*): četa, množica; *nâ feštuö jé pršu ceu râšâment lédi*: na zabavo je prišla cela množica ljudi;
raglati (*râšlât*): rogoviliti; *râšlanje*, -a
râmonika, -e (*râmoniçe*): harmonika
ranati – (*rânât*): vzrejati; *sta zrânala usêh suöjêh wsém uötruk jnu še anuö srötuö pövršji*: vzredila sta vseh svojih osem otrok in zraven še eno siroto; *rânanje*, -a
rašpa, -e: pila za les
râštel, -a: rešetka
razpartiti (*râzpârt`it*): razdeliti; *suo si râzpârtili vsuö zemluö*: razdelili so si vso zemljo; *râzpârt`ijênje*, -a
redžipet, -a: modrc
remenšu: pozlu iti, propasti
reuna, -e: revna, bolehná; *jé bla reuna zâ umért*: je bila bolna za umreti
revén, -nega (*revnéša*): reven, bolehen
rezivnik, -a (*rezivn`ik*, *rezivnéka*): mizarsko rezilo z dvema ročajema
rezovica, -e (*rézouca*): spahovanje zaradi želodčne kisline
rezolijo, -a (*rézolju*, *rézolja*): tekoče polnilo v sladkarijah
režgetati (*réžšétât*): ragljati, govoriti neumnosti; *ku gréjuö zšönuvi u Rim jé treba nâ turni réžšétât*: ko gredo zvonovi v Rim je treba ragljati na zvoniku; *jé spiu an glâž prevéc jnu puöli je réžšétou*: popil je kozarec preveč in potem je govoril neumnosti; *réžšétanje*, -a
režgetula, -e (*réžšétula*): raglja za velikonočni petek
ribéžén, -žna: strgalo
ridöf, -a: prvi in zadnji del voza nad osovino
ricâst, -ega (*ricâstša*): kodrast
rigel, -gla (*rišél*): zapah na vratih
rihta, -e: ena jed na jedilniku; *pr` Müšji jémâjuö zâ jést véč ku šijést riht*: v gostini Muha imajo za jesti več kot šest jedi
rihtati (*rihtât*): urejati
rijavna, -e (*rijouna*): rja
ringelšpil, -a (*rinšélšpil*): vrtiljak
ris, -a: krog, varovalni krog v mitološkem pomenu
robidovna, -e (*röbidouna*): robidovje
ródolo, -a: koder las
roboštati (*röböštât*): ropotati, neprekinjeno govoriti; *nâš žüpân jé biu p`ijan jnu jé röböštou véč ku anuo uro*: naš župan je bil pijan in je "ropotal" več kot eno uro; *röböštanje*, -a
röplan, -a: letalo; *tâljanšçji röplani j`in tançji suo bli nârjani u tâ druji wjšçi ku šajtršje*: italijanska letala in tanki so bili izdelani v drugi svetovni vojni kot šajtrge/skrpucala. Pri nas šajtrga pomeni nekaj, kar je vse razmajano in slabo delujerošu, -astega (*rošâstša*): rdečelas

roša, -e: rdečelaska
rošeto, -a: rdečilo za ustnice, šminka
ravna, -e (*rouna*): ravnina
ravniti (*roun'it*): ravnati; *zid suo zrownli, zatu ku jé biu šjépâst*: poravnali so zid, zato ker je bil ukri-
 vljen; *rounanje*, -a
rožje, -a (*ruöžje*): bodičasto grmovje
rucâh, -a: nahrbtnik
rud, -a: rod
rumpati (*rupmât*): udrihati, močno udarjati; *tâku jé rumpou kamje, dâ ša jé use râzbiu*: tako je udri-
 hal po kamenju, da je vsega razbil
roba, -e (*ruöba*): blago
roč, -a (*ruöč*): ročaj
rol, -a (*ruöl*): cev, pečica v štedilniku
ruh, -a (*ruša*): rog
ruha, -e (*rüha, rüšje*): rjuha
rulo (*rulota*): valjar
rodič, -a (*rwdec, rödiča*): radič (rodič je pravi pomen besede, rastlina ki rodi, kljub temu, da ga režeš
 – vsaj pri nas je tako!)

S

se držât nazaj: biti zadržan
soldat, -a (*mn. sédâti, sédâtu*): vojak
sečira, -e (*séc'ijéra*): sekira
semenj, -mnja (*séménj*): sejem
sepon, -a/e (*sépwn*): motika
serebot, -a (*sérébuöt*): srobot
sušica, -e (*süşica*): jetika
sirek, -rka (*sj'irék*): koruza
skuzi: skozi
skuzi buh: pri bogu, rotim te; *Zâ skuzi buh, ne huödi u wöštérijo*: rotim te, ne hodi v gostilno
slepu wöknu (*slepša wökna*): slepo okno, odprtina v zidu, ki je služila kot polica za spravljanje predmetov
služiti (*služ'it*): hlapčevati; *služénje*, -a
smrdeček, -čka: zelena smrdljivka (žuželka)
smrdljuka, -e: grozdje in trta izabele
snebok, -a (*snébuök*): snubec
snéžjét, -i: senožet, neraven travnik
sodatek, -a (*södaték*): grozdek (cvetlica); *södatci suo lepe plave ruöžce*: grozdki so lepe plave rožice
spâhnjénca, -e: h kraški hiši prizidana črna kuhinja z visokim dimnikom
spedenati, *spedjénât*: urediti se; *sé jé spedjénou ku špadni as*: se je uredil kot as od mečev (tržaška
 igralna karta)
spucati (*spucât*): očistiti, okregati, kritizirati
srenja, -e: soseska (Lokev)
star bugec (*stâr bušéc, starša buhca*): zastarana umazanija po stopalih
staž, -a: varovalni kamni na šiškah in po gmajni
stažič, -a (*staž'ic*): zadnji snop ob žetvi
stena, -e: skala, kamniti osamelec
stokfiš, -a (*stökviž*): polenovka
stožiti (*stuöžét*): biti brez volje do nečesa; *sé mi stuöži jét u böteguo*: ne da se mi iti v trgovino
strašnu, -ega (*strâšnéša*): zelo, hudo; *snuči jé strâšnu bliskâlu*: sinoči se je zelo bliskalo
stric, -a: brat od matere ali očeta; starejši neporočen fant

stričevi, *-ih (stričévéh)*: sosedovi
striti (*stur̃it*): narediti, storiti; *mi jé strilu hudu*: mi je škodilo, mi je bilo hudo; *stur̃it wd mânj*: odreči se
strina, *-e*: neprava teta, sosed
strina ujina (*strina wjna, strine wjne*): prava teta v drugem, tretjem rodu
strnič, *-a (strñič, strniča)*: bratranec
strnična, *-e*: sestrična
strpača, *-e*: ozka motika
stu, *-tega (stutša)*: sto
sviték, *-ka*: iz blaga narejena okrogla podloga za ženske za nošnjo na glavi
su, *-li (söli)*: sol
sorta, *-e (suört)*: rod, rodovina, vrsta, izvor; *kašne suörte je váš krömpir*: kakšne vrste je vaš krompir;
ta ženska je čudne suörte: ta ženska je čudne rodovine
sura, *-e*: zadnji del povezovalnega droga za obe osovini na vozu
suhota, *-e (sühuöt)*: stanovanje, notranji del hiše

Š

šacati (*šacât*): ceniti
šajtrga, *-e*: samokolnica; skrpucalo
šalca, *-e*: skodela brez ročke
šalša, *-e*: paradižnikova omaka
šaplanka, *-e*: tesarska sekira
šaplu, *-a*: kamniti obod na vodnjaku
ščinka, *-e (ščinjče)*: frnikola
ščjéra, *-e*: sekira
ščébatél, *-tla*: past za polhe
ščép: skupaj
ščjédela, *-e*: skodela
ščjuta, *-e*: skuta
šeftár, *-ja*: poslovnež
šejon, *-a (šéjuön)*: nevihta z močnim vetrom, vihar
šekâst, *-ega (šekâstša)*: šarast
šéli: precej
šémbilja, *-a/e*: bajeslovna kočija
šempjast, *-ega (šempjâst, šempjâstša)*: nor
šempjo, *-ta*: norec
šenk, *-a*: darilo
šenkati (*šenkât*): podariti
šénica, *-e*: pšenica
šénšal, *-a*: mešetar
šibce, *-c*: tanke vejice
šicati (*šicât*): ciljati, zadevati
šif, *-a*: velika ladja
sifon, *-a (š̃ifon)*: sodavica
šina, *-e*: tračnica, kolesni obroč
šintâr, *-rja*: konjederec, lovec potepuških psov
šipca, *-e*: tanko steklo
širân, **šijrna**: ograja na stopnišču
šiša, *-e*: hiša
šiška, *-e*: pastirsko suhozidno zatočišče
šivanka, *-e (šivânjče)*: šivanka

šjarpa, -e (*š`ijarpa*): kravata, šal
šjordidjo, -ta (*š`jordidjo*): smrdokavra (ptič)
šelen, -na (*š`jelén*): zelena
šeme, -m (*š`jémé*): pustarji, pustne šeme
šepati (*š`jépât*): šepati; *š`jéplénje*, -a
šepast, -ega (*š`jépâst*, *š`jépâstša*): skrivljen; *tisti dreu rase š`jépâstu*: tisto drevo raste skrivljeno
šjora, -e: gospa
škájca, -e: majhen ploščat kamen v obliki zagozde
škále, -l: stopnice
škâlin, -a: stopnica
škâbel, -a: nočna omarica
škalandron, -a (*š`kâlândruön*): nerodnež
škâlir, -ja: vrsta lestve
škalon, -a (*š`kâlwna*): poseben voz za prevoz kamnitih blokov
škâtlanje, -ja: poseben izraz za premikajoče kamne pri gradnji suhozida
škatoleta, -e: konzerva
škerc, -a: šala
škinko, -a: krača
škouna, -e: naravna vdolbina z vodo v skali
škovnica, -e (*š`kown`ica*): manjša naravna vdolbina
škövace, -c: smeti
škövâcera, -e: smetišnica
škrapca, -e: mošnjček za nabirek v cerkvi, tanek led
škrba, -e: škrbasta ženska ali moški; *tu jé péj an stâr špuöt*: "Škrba, brbra z wdra pala, v šišuö tekla, ná wšnjišči r`it wpékla.": to pa je ena stara zmerljivka: "Škrba, brbra z odra padla, v hišo tekla, na ognjišču rit opekla."
škrinja, -e: skrinja
škrla, -e: naravno ploščat kamen
škrľica, -e: manjši ploščat kamen
škrľup, -a: skorja, strdlina
škrpel, -a: kamnoseško dleto
škrtoč, -a: papirnata vrečka
škure, -r: polknice
škuörja, -e: skorja
šlogarca, -e (*š`loš`arca*): vedeževalka
šlouf, -a: gibljiva cev, zračnica
šmarénce, -c: maše večernice
šmir, -a: mast za podmazanje osov in na vozovih
šmrcati (*š`mrcât*): obirati listje z vej; zadrževati smrkelj v nosu
šmrcél, -na: srmkelj
šmrkou, -ga (*š`mrkouša*): smrkav
šnjof, -a: njuhanec (ženski tobak); *an šnjof*: ščepec tobaka za eno njuhanje
šnopéc, -pca: žganje
šold, -a: denar
šöpnjén, -ega (*š`öpnjén*, *š`öpnjénša*): premaknjen, udarjen, brez pameti; *jé biu šeli šöpnjén, dâ jé skakou põ mizi*: bil je precej premaknjen, da je skakal po mizi
šöpniti (*š`öpn`it*): iznenada udariti; *veja ša jé tâku šöpn`la, dâ jé pou põ tleh*: veja ga je tako iznenada udarila, da je padel po tleh; *šöpnénje*, -a
šouba, -e: steklo na oknu
špácâkâminér, -ja: dimnikar
špaga, -e (*š`páša*, *š`paje*): vrvica
špageti, -t (*š`pášete*): vezalke

špajz, -a: shramba
špampét, -a: posteljna končnica; *čé jé dénu bndante čéz špampét, puöléj sé m bla vsak buöt nuösna*: če je dal spodnjice čez končnico, potem sem bila vsakokrat noseča
špânâvija, -e: družabništvo; *sta zidâla zid u špânâviji*: zidala sta zid v družabništvu
špâncirati (*špâncirat*): sprehajati se; *špâncirânje*, -a
špânjulet, -a: cigareta
šparati (*šparat*): varčevati; *šparânje*, -a
šparovec, -vca (*šparövec*, *šparovca*): hranilnik
špâš, -a sprehod; *šjore s Trsta suo se šle špâncirât, ku suö pršle séz špâša, suö šle š`an buöt malu pöjést*: gospe iz Trsta so se šle sprehajati, ko so prišle s sprehoda, so šle še enkrat malo pojesti
špěgu, -gla: ogledalo
špeh, -a: surova slanina, maščoba
špetakél, -kla: predstava, nagajiv otrok
špetan`poko, -a: vrsta vžigalic z zakasnelim vžigom
špétau, -ala: bolnišnica; *ku jé bla u špétali, jé bla šé bél mârot*: ko je bila v bolnici, je bila še bolj bolna
špeža, -e: večji nakup različnega blaga
špica, -e: vejica, koničasto dleto
špice, -c: dračje, napere pri kolesu
špičke, -čk: čipke, paličice
špikati (*špikât*): zbadati v pogovoru; *špikânje*, -a
špikâst, -ega (*špikâstša*): zbadljiv
špegati (*špjéšât*): skrivaj opazovati; *tâ mlât fântina jé špjéšgou skuzi uknék nünca*: ta mladenič je skrivaj opazoval starca
šponta, -e: inekcija
špentati (*špöntât*): klesati; *špöntanje*, -a
šporgert, -a (*špršert*): zidan štedilnik
špurlovec, -vca (*špürlouca*): izbirčnej pri jedi
špotati (*špuôtât*): zmerjati
špot, -a (*špuât*): zmerljivka
šranga, -e (*šranša*): priprava za vprego živine v voz
šrekati (*šrijékât*): zabeliti
šrouf, -a: vijak
šroufcigar, -ja (*šroufncišâr, šruofncišra*): izvijač
štala, -e: hlev za živino
štanga, -e: (*štanše*): železen drog
štangulin, -a (*štânšulin*): kamnoseško orodje v obliki železne palice z dletom na koncu
štajon, -a (*štâjuön*): letni čas, doba
štékadent, -a: zobotrebec
štentlov, -ega (*štjéntlou, štjéntlouša*): natančen; *jé znou delât strâšnu štjéntlévu*: znal je delati zelo natančno
štepati (*štjépât*): šivati s šivalnim strojem
štiman, -ega (*št`iman, št`imanša*): slovesno oblečen
štih, -a (*št`ih*): šiv; *sta nârdila an št`ih*: sta imela spolni odnos
štibélc, -a (*štibelca*): napera na kolesu
štikati (*štikât*): veziti
štirka, -e (*štj`irka*): škrob
štirkati (*štj`irkât*): škrobiti
štirna, -e (*štj`irna*): kraški vodnjak
štil, -a: ročaj
štorja, -e: zgodba
štör, -a (*štuör*): štor
štökviš, -a (*štökviz*): polenovka
štraca, -e: cunja

štrafati (*štrafât*): kaznovati
štrambâst, Ša : neroden, nepopoln
štrbünk, -a: pljuski v vodi
štrbünkniiti (*štrbünkniét*): pasti v vodo; *štrbünkniénje*, -a; *jé muöcnu štrbünkîlnu*: močno je pljusnilo
štreka, -e (*štrece*): proga
štrik, -a (*štrîk, štrika*): vrvi
štriga, -e (*štriša*): čarovnica
štrigelj, -glja (*štrišélj*): česalo za živino
štriglati (*štrîšlât*): česati dlako govedu
štrmâc, -a (*štrmaca*): blazina na postelji
štrmacovnik, -a (*štrmâcounîk*): otepač
štuf, -astega (*štufâstša*): naveličan
štupin, -a (*štupina*): navijalka
šturlâst, -ega (*šturlâstša*): neroden, štorast
šturlo, -ta: nerodnež
šugo, -a (*šušo*): omaka
šula, -e: šola
šulati (*šulât*): šolati se; *naš konzul jé strâšnu šulân člouk*: naš konzul je zelo izobražen človek;
šulén, -lna: čevljar
šuliti (*šulîti*): prilizovati se, smukati se; *šulînje*, -a
šümje, -a: gosto grmovje
šundér, -dra: nemir, hrup
šušta, -e: večja vzmet, vzmetnica
šuštâr, -ja: čevljar
švaja, -e: kovinska ploščica za podložitev v kamnoseštvo
šverc, -a: tihotapstvo
švelér, -ja: železniški prag
švinglast, -ega (*švinšlâst, švinšlâstša*): slok, eleganten
švâh, -nega (*švâhnéša*): šibak, slaboten
švâhust, -i: šibkost
švrknjén, -ega (*švrknjénša*): prismuknjen

T

talati (*talât*): deliti; *jé ráztalâla njoce pô talérjîh*: razdelila je cmoke po krožnikih
talér, -ja: krožnik
Taljan, -a: Italijan
tasa, -e: plast sena na seniku
taužént, -u: tisoč
tâbât: takrat; *tâbât jé blu lépu, zdâj péj nej več tâku*: takrat je bilo lepo, zdaj pa ni več tako
takati (*tâkât*): doleteti; *tâkanje*, -a
tânék, -nkega (*tâncša*): tanek; *mladi jésénčci suö tânjci, zâtu ku né muöréjo rast pôd börouci*: mladi jesenčki so tanki, zato ker ne morejo rasti pod bori
Téntava, -e: bajeslovno bitje; *jé mendi mârot, huödi ku Téntava*: menda je bolan, hodi kot Tentava
tâvâlac, -a: lesen podest
tâvelca, -e: ploščica
tê: tu; *tê jé buljše ku tâm, wöndi jé péj še slabše*: tu je boljše kot tam, tamle pa je slabše
telék, -lka: potonika
tenditi (*tendîti*): razumeti, pravilno razmišljati; *ani ljudje ne tendîjuö prou nîč*: nekateri ljudje ne razumejo prav ničesar
tesla, -e: sekira za tesanje

teta kača: stonoga
tič, -a (*t'ič, tića*): ptič, penis
tekon, -a (*tékuön*): ženski čevelj z visoko peto
temon, -a (*témuön*): ročaj, krmilo
télku: toliko
tičji uk (*tičješa uka*): kragulj
tinta, -e: črnilo
tintara, -a/e (*tintâra*): trmasta ali zabita glava
tišler, -ja (*tišlér*): mizar
tenstati (*tjénstât*): pražen; *tjénstâne vrzuöte suö strâšnu slâtce*: pražen ohrovt je zelo sladek
tjermen, -a (*t'ijérmén*): mejnik med parcelami, temeljni kamen; *buhvari dá prémikâš t'ijérméne*: bogvaruj, da premikaš mejnike
tökvín, -a: denarnica
toč, -a (*toč*): omaka; *oh, kâku jé fin téranou toč séz pršutöm*: oh, kako je dober teranov toč s pršutom
točati (*točât*): namakati npr. kruh v omako; *jé pôtočöu skuörâj usa kruh u šušeti uod jétrénc*: pomakal je skoraj ves kruh v omakci iz jetrnih klobas
totku, -âta: psiček
touči: teci; *Touči, Pepa touči, dá té uz ne pögövenči*: Teci, Pepa teci, da te voz ne pokonča (preloško)
trage, -g (*traje*): nosila za kamnite izdelke
traček, čka (*tračéc, tračka*): trakec; *u lâseh jé jémela pisâne tračce*: v laseh je imela pisane trakce
trefiti (*tréf it*): zasačiti, uloviti; *ša jé trefu, ku jé krou črešnje*: zasačil ga je, ko je kradel češnje
trikélc, -a: vprežnik na vozu
trinféš, -a: stojalo za lonec na ognjišču
tripe, -p: vampi
Trjéštin, -a: Tržačan
trliž, -a: vrsta gladke bombaževine
trmun, -a: manjša ali večja vzpetina
troštati (*truöštât*): upati, nadejati; *sé jé truöštou, dá buö duöbu duöbru plâčânu delu*: nadejal se je, da bo dobil dobro plačano delo
truga, -a (*truje*): krsta
tuči (*tüč*): tepsti, udarjati; *wölarji suö se stukli méd sabo dö krvi*: volarji so se stepli med seboj do krvi; *suö tukli pô stenâh z mâcuölämi*: po skalah so udarjali z macolami; tuči: udarjaj; *tučenje, -a*
tuliti (*tülét*): tuliti; *uk jé tülü ná Zâšovci*: volk je tulil na Zagovcu
turen, -rna (*turén*): zvonik
tuta, -e: delovni kombinezon
tuténkambra, -e: dimnica
tuzéc, -zca: smrkelj

U

ubélč, -a: skobelnik, oblič
ubiti (*ub'it*): ubiti; *ubou ša jé zâ prazén n'ič*: ubil ga je brez vzroka; *ub'ivânje, -a*
udarjén z wtko (*udarjénša z wtko*): slaboumen
ufasan (*ufasân, ufasânša*): biti tepen; *ubuöji hlapčék j'ih jé ufasou usak dan*: ubogi hlapček je bil tepen vsak dan
uhrnija, -e: skopost
uhrnéž, -a: skopuh
ujenjati (*ujénjât*): odnehati (lokavsko)
uk, -a: volk
ukovnék, -a: majhna odprtina v zidu dveh skednjev, skozi katero je štrlelo oje voza
ulec: ulegniti; izraz za uležavanje, prileganje kamna pri gradnji suhozida

u mäloro: po zlu

una, -e: ona, tista; *une žénjšce suö strâšnu krjančléve*: tiste ženske so zelo olikane

uni, -ga (*unša*): tisti, tistega

unu, -ega (*unša*): tisto, tistega

u nic: vnic, nasprotno v smeri urnega kazalca; uporabljati roko z navzgor obrnjeno dlanjo; *vinu m`jé tuöču u nic*: vino mi je točil vnic

urihtati (*urihtât*): urediti

uriti, *urét* (*urénja*): valiti jajca za piščančke; *nesuö pústili kluöçi dâ bi urla jajca*: niso dovolili kloki, da bi valila jajca

uritnék, -nka: brca v zadnjico

uritâšnji, -ega (*uritâšnjéša*): vzvratno

uročeti (*uröçét*): uročiti

uržéh, -a: hiba, napaka; *ta uötrök sé jé ruödu z uržehöm*: ta otrok se je rodil s hibo; *jéma tak uržéh, dâ rada kâj maša wfuli*: ima to napako, da rada kaj malega ukrade

us, -a (*wza*): voz

use suörti: vse vrste, razno

V

vadrjol (*vâdrjuöl. vâdrju`la*): škropivo iz modre galice in apna

vaga, -e (*vaša, vašje*): tehtnica

vagati (*vašât*): tehtati

vahtnica, -e (*vahtn`ica*): čuvajnica, stražarnica

vahta, -e: straža

vajšénca, -e: pregrinjalo za vzglavnik

vajšnék, -a: vzglavnik

vanca: ostaja

vantla, -e: brisača

vâpor, -ja: parnik

varovati (*varvöt*): varovati, paziti

vaška, -e (*vašče*): greznica

vejnica, -e (*vejn`ica*): večja zajemalka za moko

velb, -a: strop ali streha, zgrajena s previsevanjem

velbanca, -e (*vjélbanca*): velbana klet

velbati (*vjélbât*): zidati velb

verž, -a: medplastnica v kamnu (žila)

vélavén, -nega (*vélavnéša*): svojeglav, veljaven

véli: takoj; *pridi véli dömu*: pridi takoj domov

véli dö č`ije: vse do tam; *uöd létí véli dö č`ije*: od tod vse do tam

vétrina, -e: kuhinjska omara s stekli, izložba

vežirati (*véžirât*): obvestiti

vicju, -e: navada; *grd vicju je péčkât pô nusi*: grda navada je brskati po nosu

vinč, -a: vitel

vinta, -e: vijačna dvigalka na zobnike

vintati (*vintât*): navijati, barantati, dvigovati z vinto; *vintâj Suör, vintâj duöl, spât dvajsti šoldu ti ne prödam*: navijaj gor, navijaj dol, izpod dvajset soldov ti ne prodam!

viža, -e: način; *kamén jé wbračou nâ use viže*: kamen je obračal na vse načine

vre: že; *a, buö vre pršu*: o, bo že prišel

vrzela, -e: vhod na parcelo, ograjeno s suhim zidom

vrzelnik, -a (*vrzeln`ik*): pokončen kamen na obeh straneh vrzele z utori za lesu

vrzote, -t (*vrzuöte*): ohrovt

Z

- zâběla**, -e: svinjska mast
zacoprati (*zâcuprât*): začarati
zâduösti: dovolj
zâfasât: zavreči, vreči proč
zâflikât: zakrpati; *cesta jê zâflikâna, samu dâ jê*: cesta je zakrpana, samo da je
zâgatén: žoltav
zagojzda, -e: (*zâšuoǰzde*): zagozda
zajareti (*zâjarét*): zaploditi, naskočiti
zajesti (*zâjést*): ošvrkniti, zabiti koga pogovorno; *zajédânje*, -a
zakatalucati (*zâkâtâlucât*): zakotaliti
zakacati (*zâkâcât*): založiti, zakocati
zamâh, -a: zamašek
zâmijér̃it: zameriti
zamerhati (*zâmijrkât*): zapomniti si, opaziti; *suö si zâmirkâli, çi suö tjérméni*: zapomnili so si, kje so mejniki; *ša jê zâmirkou vre uöd deléč*: opazil ga je že od daleč
zamileti (*zâmülét*): zaobliti, posneti; *zid suö nâ kuönci nâmalu zâmul`li*: zid so na koncu malce zaoblili
zamorc, -a (*zamurc*): črnc
zamorka, -e (*zâmurka, zâmurce*): črnka
zanetiti (*zânet`it*): zakuriti
zanetati (*zânetât*): zakovičiti
zapeštati (*zâpeštat*): zateptati
zapufati (*zâpufât*): zadolžiti
zarodstvo, -a (*zârudstvö*): zarod, sorodstvo (preloško)
zastopiti (*zâstuöpét*): razumeti, zastopati
zastopnik, -a (*zâstwpnêk*): razumnik, zastopnik
zâšink, -a: suha vratovina
zatrucati (*zâtrucât*): zabičati; *noneti suö nâm zâtrucâli, buhvvari past krave pö djétéli*: dedje so nam zabičali, bogvaruj pasti krave po detelji
zavod (*zavöd*): zatrep, za vodo
zazjati (*zâzjat*): zakričati; *gruöznu jê zâzjala, ku sé jê ustraš`la*: grozno je zakričala, ko se je prestrašila
zbloditi (*zbluödét*): zmešati, skaliti; *wöduö suö zbluödli*: vodo so skalili
zblojeno (*zbluöjénu*): zmešano, kalno
zdogovediti (*zdögöved`it*): spoznati, zavedati se, osvestiti; *suö sé zdöšövedli, dâ suö nârdili nâruöbe, ku jê blu vre prekâsnu*: spoznali so, da so naredili narobe, ko je bilo že prepozno
zjébrne, -u: dlesni
zêšćji (*zêsku*): dojke
zezati (*zézât*): sesati (mleko iz dojke); *zézanje*, -a
zézék, -zka: dojka
zgabiti (*zšâb`it*): izgubiti; *tisti člouk jê prou zšâbljén jnu né vej, kâj dela*: tisti človek je ves iz sebe in ne ve, kaj počne
zglonvek, -a (*zšluonêk*): železno stojalo za zlaganje polen na ognjišču
zglihati (*zšlihât*): poravnati, zbarantati
zgoniti (*zguön`it*): zvoniti, zgoniti; *zšuoñjénje*, -a
zgon, -a (*zšun*): zvon
zjati(*zjat*): kričati, dreti se; *zjanje*, -a
zjedlovc, -a (*zjedlouc*): kujavec
zjedlati (*zjedlât*): kujati se
zmastiti (*zmâstét*): zmečkati
zmasten, -ega (*zmâstjén, zmâstjénša*): zmečkan

zmotjen, *-ega (zmuötjén, zmuötjénša)*: zmešan, umsko prizadet; *wöd hudša sé ji jé telu zmuötét*: od hudega se ji je hotelo zmešati
zmotjenec (*zmuötjénéc*): zmešanec
znucati (*znucât*): obrabiti
zogu, *-a (zošu)*: balinišče
zrihtati (*zrihtât*): preskrbeti, urediti se
zriti (*zr̃it*): izruvat; *zrivânje, -a*
zvaliti (*zvâl̃it*): skotiti
zvežén, *-ega (zvežénša)*: sključen, zvit, skrivljen; *žašânce suö zvežéne*: deske so skrivljene
zvirék, *-rka*: izvir

Ž

žaganca, *-e (žašânca)*: deska
žajgla, *-e*: bič
žajglnek, *-k/ka*: leseni ročaj biča
žajfa, *-e*: milo
žajfati (*žajfât*): militi
žajfnica, *-e (žajfñice)*: milnica
žakel, *-kla*: vreča
žapca, *-e*: žabica; manjša podpludba na koži
žârdana, *-e*: kukmak (vrsta gobe)
žbatola, *-e*: zabaven človek
žerh, *-a*: žara
žagon, *-a (žâšuön)*: večja žaga z dvema ročajema
žernada, *-e (žörnade)*: dnevnicca, dnina
žegen, *-gna (žjésén, žjésna)*: pokopališče, obstaja še stara beseda – britof, ki je nihče več ne uporablja!
Jé dau žjésen – odobriti
žehta, *-e (žjéhta)*: oprano perilo, pranje
žlahta, *-e*: sorodstvo
žlahtati (*žlâhtât*): sorodovati *žlâhtanje, -a*
žlajdra, *-e*: debelejša veriga
žlajf, *-a*: zavora
žlafadur, *-ja (žlâfâdur)*: zalivalnik
žleb, *-a*: podolgovata dolina
žleht: hudoben
žlehnoba, *-e (žlêhnuöba)*: hudobija
žlempâti (*žlempât*): piti v dolgih, neprekinjenih požirkih
žlék, *-a*: možganska kap
žlobudra, *-e (žlôbudra)*: slaba redka jed, brozga, klepetulja
žlobudrati (*žlôbûdrât*): hitro govoriti; *žlôbûdranje, -a*
žluk, *-a*: požirek
žlunkati (*žlunkât*): piti hlastno; *biu jé râzšûšén uöd dela, zatu jé žlunkou wödo*: bil je razšušen od dela, zato je hlastno pil
žmâkalca, *-e*: snežna brozga
žmârilja, *-e*: brus za poliranje kamnitih izdelkov, brusno platno
žmous, *-a*: zmes, mešanica
žnabél, *-bla*: ustnica; *jö jé wbêšou na žnable*: poljubil jo je na ustnice
žnidâr, *-ja*: krojač
žoltavo, *-ega (žoutâvu, žoutâvša)*: žarko
žrd, *-a*: lesen drog za pričvrstitev sena na obeh vzdolžnih straneh voza

žvelt, -ega (*žveltša*): uren, hiter
žvrgulin, -a: budilka
žuca, -e (*žüca, žuce*): žolca (želatina)
žvot, -a (*žüöt*): telo, život
župa, -e (*žüpa*): juha
župan, -a (*žüpân*): župan

W

osla, -e (*wâsla*): brusni kamen za koso
osu, **osla** (*wasu, wasla*): osel; *jé zâbit ku istrščji wasu*: zabit je kot istrski osel
obešati (*wbéšât, wbéšavât*): poljubiti; *jé bla usa séz sjebe, ku juö jé wbéšou tri buöte*: bila je vsa iz sebe, ko jo je trikrat poljubil
obisti, -i (*wbisti*): ledvice
objemavati (*wbjâmavét*): objemati; *tâku juö jé wbjâmavou, dâ nej mošla n'inkâr dihât*: tako jo je objemal, da ni mogla niti dihati; *wbjâmavénje*, -a
obloda, -e (*wbluöda*): slaba hrana, neodločnež
obročiti (*wbrüoč'it*): pozdraviti, nagovoriti; *wbrüočenje*, -a
obrsnit (*wbürsn'it*): obregniti, obrsniti; *wbürsnénje*, -a *pomeni podrsati ob grm, skalo, zid s telesom, trupom, ko greš mimo*
obusk, -a (*wbusk*): bleščec odsev
obut, -ega (*wbüt, wbütgä*): obut
oca, -e (*wca*): ovca
oče, *eta* (*wöce, wöci*): oče
očekati (*wčékât*): okopavati; *wčékanje*, -a
očénčuriti (*wčénčur'it*): napiti se; *wčénčurjén*, -ša: *opit*, -ega
oder, -dra (*wdér*): prostor za spravilo sena nad hlevom
odrsnik, -a (*wdrsn'ik*): kamen ob portalu za odrsavanje koles voza
odspret (*wdspret*): spredaj
odzat (*wdzat*): zadaj
of, -a (*wf*): prostovoljno delo v soseski (dulanjelokavsko)
ofer, -fra (*wfér, wfra*): prispevek; *wfér wkuli wltarja*: prispevek okoli oltarja (dajatev cerkvi)
ofuliti (*wfulét*): ukrasti, na skrivaj vzeti
ognjusno, -ega (*wšnjusnu, wšnjusnéša*): ogabno
ognjusec, -sca (*wšnjuséc*): ogabnež
ognjusa, -e (*wšnjusa*): ogabnica
ograda, -e (*wšrada*): s kamnitim zidom ograjen travnik
ohcét, -i (*whcét*): svatba
ohku, -ega (*whko, whcéša*): vlažno; *sénu jé blu whku*: seno je bilo vlažno
ojditi (*wjd'it*): zbežati; *wjdi: zbeži! Mati jé zâzjala: "Wjdi, Pepče, wjdi!" ma nej mošu, ku jé čuötou*: Mati je zavpila: "Zbeži, Jožek, zbeži!" ampak ni mogel, ker je šepal.
ujec, -jca (*wjc*): nepravi stric
oje, -ésa (*wjé*): drog na sprednjem delu voza za vprego živine
ujna, -e (*wjna*): neprava teta
vojska, -e (*wjska, wjšce*): vojna; *u prvi wjšci suö kvârtirmuöhârji uzéli an kuös šiše*: v prvi svetovni vojni so vojaški iskalci stanovanj zasedli del hiše
ojsta, -t (*wjsta*): usta
ojstnik, -a (*wjstnéc*): tanka rezina kruha
ojstrica, -e (*wjstrica*): vrsta trave, nabrušeni rob nečesa
okrenclan, -ega (*wkrénclan, wkrénclanša*): okinčan, ovenčan
oku, **očesa** (*wku, wčesa*): oko

okurcati (*wkurbât*): okrcati, okregati
olka, -e (*wlka, wljce*): oljka, oliva
ombrela, -e (*wmbrela*): dežnik
omedlevati (*wmédlevât*): požirati z očmi; *šjora jé pékla wmléte, zšlájéni wtruöci péj suö wmédleváli*: gospa je pekla palačinke, od gladu lačni otroci pa so jih požirali z očmi
omedleti (*wmédlet*): omedleti, onesvestiti se
omlet, -a (*wmlet*): omleta, palačinka
omrežiti (*wmrležét*): omrežiti koga, omehčati; *juö jé teu wmrležét séz brčuletöm, ma néj mü ratálu, ku jé št`imala drujša*: hotel jo je omrežiti z zapestnico, ampak mu ni uspelo, ker je imela rada drugega
omotca, -e (*wmuötca*): omotica; zasanjan človek, mečkač
wna (*njé*): ona, nje
wn (*njéša*): on, njega
wni (*njéh*): oni, njih
ondi (*wndi*): tamle
onegati (*wnegât*): odnehati (preloško); *nunc j`in nunca sta rajši wnešála, ku dá b`se martrála nâprej*: stavec in starka sta raje odnehala, kot da bi se mučila še naprej
onuka, -e (*wnuka, wnuće*): trikoten ovoj za ovijanje stopala namesto nogavic; *partizanjšci buörce suö jémeli wnuće, ku nej blu šjé kujét*: partizanski borci so imeli onuke, ko še ni bilo nogavic
woga: stoj (ukaz za živino)
vogu, -gla (*wöšu, wöšla*): vogal
volak, -lka (*wöläk, wölka*): volek, miroljuben
volnu, -ega (*wölnu, wölnéša*): mehko
orat (*wörât*): orati; *wöranje, -a*
oreh, -a (*wöreh*): oreh; *usi wörešji suö bli piškâvi*: vsi orehi so bili piškavi
vou, -la (*wöu, wöla*): vol
opaš, -i (*wpaši*): rozine; *naša mati jé dala punu wpaši j`in wrehu u wptico*: naša mati je dala polno rozin in orehov v potico
opinkula, -e (*wpinkula*): zaušnica
optica, -e (*wptica*): potica
opucati (*wpucât*): očistiti; *wpucân, -ša: očiščen, -ega*
orobeštati (*wröbēštât*): odpraviti, spolno potešiti; *juö jé wröbēštou dva buöta*: poseksal jo je dvakrat
orbežno (*wrbēžnu*): odporno, trdno; *wrbēžnéša*: odpornega, trdnega
orna, -e (*wrna*): večji lesen čeber z dvema ročajema za pranje perila
ornica, -e (*wrn`ica*): manjši lesen čeber za pranje perila
orglin, -a (*wršlin*): uhan
orodvati (*wruödvât*): razmetavati, premetavati
opasilu, -a (*wpâsilu*): cerkveni praznik vaškega svetnika
osmica, -e (*wsmica*): osemdnevna prodaja kmečkih dobrot in pijače brez obdavčitve (pod Avstro-Ogrsko)
oselnik, -a (*wsounék*): lesena posoda za vodo in brusni kamen (*waslo*), z vrstico za okoli pasu
osti (*wöstât*): ostani; *wösti jarov*: ostani ploden, mlad (star preloški pozdrav)
ostrožno, -ega (*wstruöžnu, wstruöžnéša*): nevarno (preloško)
ošlatati (*wšlatât*): udariti z roko; *ku jé biu wčénčurjén, jé biu prou nâmalu wšlatân*: ko je bil okajen od pijače, je bil prav majčkeno udarjen
oštir, -ja (*wštir*): gostilničar
oštarija (*wštârija*): gostilna
otamca, -e (*wtámca*): omotica
otava, -e (*wtava*): trava druge košnje
otka, -e (*wtka, wtce*): čistilna palica za plug
otkati (*wtkât*): jadikovati

otuk, -a (*wtuk*): oteklina; *stričeva Hanca sé jé strášnu wtkála zâradi wtuka nâ nuöji*: sosedova Ivanka je hudo jadikovala zaradi otekline na nogi
ozebek, -bka (*wzjébék, wzjépka*): ozeblina; *buöji södati u Gâliciji suö bli puni wzépku*: ubogi vojaki v Galiciji so bili polni ozeblin
ožlevék, -vka (*wžlěuk*): dvigovanje in obračanje želodca; *ku vidém une wbluöde uöd pôlitće nâ télévizji mi nârdi wžlěuk*: ko vidim one pomije od politikov na televiziji, se mi obrača želodec

SORODSTVO ALI ZARODSTVO PO STAREM

bižbižnona: praprababica

bižbižnonu: prapraded

bižnona: prababica

bižnonu: praded

bižeti: predniki

nona: babica

nonu: ded

matí

wće: oče

hčí: hči

sin

brát: brat

sestra

blagodánica: edinka naslednica

brát pö puöli: polbrat

sestra pö puöli: polsestra

strn'íc: bratranec

strnična: sestrična

tâ druji strnéc: bratranec v drugem kolenu

tâ druga strnična: sestrična v drugem kolenu

stric

tjeta: teta

stric wjc: nonetov bratranec ali nepravi stric

strina: nonina sestra ali soseda

strina wjna: nonina sestrična ali neprava teta

buötér: boter (priča) krstni, birmanski, poročni

buötra: botra (priča) krstna, birmanska, poročna

tast

tašća

svak

svakinja

jérf: skrbnik nad bratovo družino v primeru, da je moral v vojsko, na delo drugam itd. (preloško)

préstuöpn'ík: priženjenec, zet

névesta

stršina: starešina ali gospodar roda ali srenje (preloško)

vahtn'ík (ahtn'ík): varovanec sosedovega imetja ali zadolžitve, sorodnik ali tudi ne

lila: vzdrževalec svetega ognja izven sorodstva

mena: menjava, hči iz ene in hči iz druge družine sta se poročili s sinovoma iz ene in druge družine

šocjo: družabnik v obrti, lahko tudi v sorodstveni

OBRISI MITSKIH LIKOV LOKVE IN PRELOŽ V KONTEKSTU SLOVANSKE MITOLOGIJE

Katja
HROBAT
VIRLOGET

STAROVERSKA IZROČILA IN KRAJINA

Pričujoča knjiga je redkost na področju predkrščanskih verovanj celotne evropske tradicije. Kar je v knjigi tako dragoceno, je zapis predkrščanskih tradicijskih verovanj iz prve roke, tako kot so avtorju pripovedovali njegovi najbližji, babice, dedki in vaščani, ki so ohranjali predkrščanska verovanja in obrede vse do minulega stoletja.

Knjiga bo gotovo eden temeljnih virov študija slovanske mitologije. Sicer je v slovanskih mitoloških raziskavah dolgo veljal "znanstveni skepticizem" s pojasnilom, da je zelo malo virov slovanske mitologije in še ti niso zanesljivi (sploh podatki poznejših kronistov). Napredek v mitoloških raziskavah predstavlja kombinacija prvotnih virov in folklore, lingvistike, toponimike ter arheologije, kot sta predlagala V. V. Ivanov in V. N. Toporov (Mikhailov 2002: 33–34). Prednost pričujočega dela je v tem, da ne gre le za drobce mitskih izročil in svetih mest od tu in tam, temveč za celovit in zaokrožen verovanjski sistem vaških srenj.

Vsa predkrščanska izročila in kulti iz Prelož in Lokve, ki so bili živi še v prejšnjem stoletju, dajejo novo luč dosedanjim raziskavam mitologije. Prvi korak za razumevanje delovanja staroverskega sistema je analiza skozi krajino. V nadaljevanju sem lokalno verovanjsko izročilo pojasnila v kontekstu dosedanjih spoznanj na področju staroslovanske mitologije. Analiza temelji na povezovanju med lokalno krajino, toponimi in verovanjskim sistemom. Eden ključnih korakov nadaljnje analize bi moral biti preučitev izročil posamezne vaške srenje kot celote prek njihove umestitve v krajino v odnosu do simbolike posameznega kultnega mesta ali bajnega bitja in arheološke slike krajine.

PREDKRŠČANSKA BOŽANSTVA, OBREDI IN SIMBOLI. O TRIGLAVU IN NAČELU TROJNOSTI

V tradicijskih verovanjih obravnavanih vasi, v Preložah, Divači in Lokvi, se ponavlja princip trojnega božanstva. Kot pove prababica Borisa Čoka: "V naši stari veri je bil glavni bog Triglav, ki je imel tri glave. Z eno je pazil na nebo, z drugo na zemljo in s tretjo pod zemljo, zato ima tudi naša najvišja gora tako ime" (str. 22). Triglavu posvečena svetišča je označevala trojnost. Naravno svetišče Preložanov so označevale "tri kamnite 'glave' (zaobljen ostanek treh nekdanjih kapnikov na stropu) – trije bugi (bogovi) v enem bugi (bogu), tak je bil Triglav. Zato ime spodmola Triglavca" (str. 23). Ob treh glavah sta dva obredna kamna. Po besedah prababice je spodaj jamski stalagmit, vrh katerega je škovnica, naravna luknja v obliki ženskega spolovila, ki ponazarja boginjo rodnosti Devo. V njo

kaplja voda iz stalaktita v obliki moškega spolovila, ki predstavlja njenega ženina Devača (str. 23). Boris Čok nadrobno opisuje staroverski obred, ki so ga Preložani tajno opravljali v Triglavci, potem ko je bilo požeto zadnje žito, ajda. V zdravilnem, čudežnem izviru Vroče (Vroček) so namakali praprot, ki so si jo štiri dekleta, svečenice, opasale okrog pasu v zaščito pred besi. Praproti so položile na naravni oltar z naravno luknjo, svečenik, starešina, ki so mu rekli božja glava, pa je vanjo vsul tri vrste žita, pšenico, rž in ajdo. V obrednem obrazcu so prosili boginjo Devo, naj "jarovi", obrodi, in naj žita zaščiti pred Moro. Posvečena praprot iz obreda je na ognjiščih varovala družine pred nesrečami. Po nekaj dneh ob prvem luninem kraju se je starešina vrnil po zrnje, ki je medtem vzkliko, in ga skrivaj položil po vseh njivah starovercev za dobro letino z izrekom "Jari žito" (str. 21–23). Po pričevanju avtorja naj bi se zadnji obred vršil še konec tridesetih let 19. stoletja.

V Triglavci smo priča starodavnemu koncipiranju kozmosa, kot ga Andrej Pleterski pojasnjuje tudi v izročilu iz Bohinja. Tako je po besedah informatorja Jožeta Čopa bohinjski "stóh (je) vkup djane Dedca pa Babe" (Pleterski 2008: 29), torej združitev Dedca in Babe. Stog kot stavba predstavlja mikrokozmos (Risteski 2005: 118–183), ki naj bi nastal s sveto poroko med nebom in zemljo (Pleterski 2008: 32). Podobno se v Triglavci združita od zgoraj in od spodaj Devač in Deva kot nebo in zemlja, oziroma kot pove prababica, "Voda, ki kaplja z Devača, ponazarja, da sta ona dva kot ženin in nevesta, ki se zmeraj ženita, po starem se je reklo, da se jaresta." (str. 23).

V Triglavco so hodila tudi dekleta iz Divače, ki so imele težave z zanositvijo. Cerkev je poganski kult plodnosti poskušala udomaćiti, pokristjaniti s tem, da je postavila pil (znamenje) primerne svetnika, sv. Frančiška Pavelskega, pred cerkvijo, ki naj bi odpravljal enake težave (str. 23). Iz kulta v Triglavci naj bi izhajal tudi toponim Divača, ki je v najstarejših virih zapisana kot Devač, Dovač ali Devač(o), Devača, podobno kot še danes izgovarjajo najstarejši domačini (Placer 2010).

Triglavca ni bilo edino svetišče troedinega božanstva. Zdi se, da je tako svetišče imel vsak del vasi, saj se vaščani Lokve delijo na Guranjo in Dulanjo vas, ki sta očitno delovali kot samostojni celoti (Hrobat 2010a: 168–169; Hrobat 2010b). Tako bi bilo mogoče pojasniti, da obstajata na območju Lokve še dve svetišči trojnega božanstva, spodmol Terglouca (Trhlovca) in Gluhi dol. V Gluhem dolu naj bi pod previsom po izročilu stali trije pokončni kamni, od katerih naj bi vsak predstavljal starega boga, ki so jih kasneje neverneži uničili. V svetišču je mogoče prepoznati ponovitev trojnega božanskega principa, pa čeprav morda božanstva niso bila povezana s Triglavom. Kamnito pot do doline je varoval kamniti kuščar, podobno kot pri Terglovci. K slednjemu "so hodili molit 'po starem'" (str. 23). Ime Terglovce, ki so ga arheologi napačno zapisali kot Trhlovca (arheološke najdbe od neolitika do srednjega veka), izhaja iz treh kamnov na robu spodmola, poleg tega pa je v njeni okolici še več trojnih kamnitih struktur. Zgodaj spomladi so z vodo iz Terglouce v Ruščevi dolinici v bližini nad kamnitim oltarjem obredno napovedovali poletje in obredno odganjali sušo.

S kulturnimi mesti, posvečenimi trojnemu božanstvu, je dokončno ovržen vsakršen dvom o mitološkem pomenu Triglava najvišje gore Slovenije, ki se je, zavedno ali ne, prav zaradi svojega globoko verskega simbolnega pomena obdržala celo v slovenskem nacionalnem grbu. Enako so pokazale tudi najnovejše raziskave bohinjskega izročila Andreja Pleterskega. Po njegovih informacijah so Bohinjci v Triglavu prepoznavali boga z drevesom s tremi vrhovi, ki naj bi ustvaril prvega človeka, žensko. Bohinjsko jezero z goro Triglav naj bi nastalo po tem, ko se je Triglav dvignil in je luknjo za njim zalila voda. Njegova žena Baba še danes leži v dolini.

Podobno kot pri lokavski Terglovci, od koder so jemali vodo za vedeževanje, je bil tudi najvišji bog Pomorjancev, Triglav, povezan z vedeževanjem, prerokovanjem in predvidevanjem. Častili so ga v Volinu, Silbergu in Brandenburgju (Kropej 2008: 140). Njegov troglavi idol je stal na enem izmed treh hribov Ščecina (Szczecina). Usta in oči je imel prekrita z zlato prevezo, kar Vladimir N. Toporov povezuje z vedeževanjem, videnjem prihodnosti, ki je globlje od tistega, kar lahko vidijo oči in izrečejo usta. Stari viri interpretirajo motiv triglavosti v povezavi z nebeškim, zemeljskim in podzemnim kraljestvom (Toporov 2002: 64–65), kar se potrjuje v ohranjenem izročilu iz Prelož.

Načelo trojnosti se ni omejevalo le na božanstva, bilo je način konceptualiziranja sveta. O tem priča izročilo v Bukovem na Cerkljanskem o tročanu, ki je po besedah pripovedovalca "takrat pomenil tudi način življenja" (Medvešček 2006: 55). Tročan je starodavno načelo verovanja v tri osnovne sile narave, v ogenj (sonce), vodo in zemljo. Kmetije, hiše, kašče, hlevi, kozolci, sadovnjaki itd. so bili

postavljeni po načelu tročana, o katerem je vedel le hišni gospodar. Pri gradnji kmetije so izbrali tri kamne, izmed katerih sta bila dva temeljna, tretji pa je bil binkl, varuh, ki je bil ali v ognjenem ali v zemljskem ali v vodnem znamenju. Po besedah pripovedovalca je lahko prišlo do uničenja kmetije, če se je izgubilo vedenje o tročanu ali se ga je nevedè uničilo. Vse, tudi drevesa, poljščine, žita itd., so razvrščali po treh osnovnih elementih narave. Prek pravilno uravnoveženih sil v tročanu so ljudje obdržali svet v ravnovesju (Pleteriški 2006; 2008: 27). V preloškem in lokavskem izročilu se je ohranilo tudi znanje o varovalni naravi vogalnega kamna hiše, ki so ga imenovali tjrmen in se je njegov pomen kasneje prenesel na mejnike (str. 55).

Tri različne sfere kozmosa združuje tudi vsebina glavnega praslovanskega mita o nebeškem Perunu, podzemnem Velesu in Mokoši (Toporov 2002: 64), kar se odraža v tridelnih strukturah v krajini, posvečenih trem glavnim božanstvom (Pleteriški 1996: 163–185).

Sicer trojnost prevlada v večini tradicijskih izročil. Kot navaja Boris Čok, so v “priprošnjah proti urokom imele vse stvari neparna števila (tri, pet, sedem, devet itd.)” (str. 48). Tako je bilo pri opisovanju urokov, ki jih opisuje, tako so odganjali nevihto z narobe obrnjenim t. i. Lucijinim stolčkom, s tremi nogami (glej v nadaljevanju pri Kresu). Izročilo o svetosti se nanaša tudi na tri vrhove mnogih hribov, kot na primer Snežnika ali Bele gore (Medvešček, v tisku), trije so tudi hrasti, izpod katerih naj bi prihajali novorojenčki v Pliskovici (Hrobat 2010a: 158), tudi Babi, kamnitemu monolitu (v nadaljevanju), so v Golcu v Čičariji v obredju tridana ob poletnem solsticiju v treh dneh darovali pepel z ognjišča (ogenj), vodo iz vodnjaka in zemljo z njive itd. (Medvešček, v tisku; Hrobat 2010a: 202–204). Trojnost je sicer del konceptualnega sistema, ki deli svet na podzemlje, zemljo in nebesa s svetovno osjo, ki te kozmične ravni povezuje (Šmitek 2004: 33–72).

PRIČEVANJA O KRESU, SVAROŽIČU IN DAJBOGU

Ob postavljanju praproti in kresnih venčkov, ki so jih v zaščito pred zlimi duhovi in ujмами postavljali na vrata, okna, njive, je babica Borisu Čoku povedala o njihovem starem bogu Kresu “od ognja, svetlega in bliskanja” (str. 38). Njegovega imena se ni smelo omenjati, saj v skupnosti še živi spomin na krut umor svečenice pred stoletji zaradi njenega “krivoverstva”. H Kresu so se obračali v apotropijskem obredu proti neurju, “Kres ne kresni v našo hišo” (str. 38). Kresu v čast so prižigali kresove na predvečer sv. Ivana Krstnika 23. junija v Preložah Pri belem križu, ki je bilo hkrati tudi kultno mesto Dažboga. Kresu so prizivale kresnice na kresni večer v obredni pesmi, naj njegov plamen sega do nebes, naj ne sega v hišo ter v vas in naj mu bo kót na ognjišču (str. 39–40).

Medtem ko so po besedah avtorja v soncu prepoznavali Kresa in mu prižigali grmade, so “njegovemu manjšemu sinu Božiču – Svarožiču v času zime, poklonili – sveti čok ali čuop” (str. 25). Čok, hrastove korenine, sta smela postavljati le oče in sin. Na predvečer božiča so ga zažgali na ognjišču, položenega prek dveh hrastovih glovenj, otrdlin, ki nastanejo zaradi bele omele in so jih uporabljali v zaščito pred uroki in vremenskimi nepravilnostmi. Dejanje je spremljala vrsta družinskih obredov, ob katerih so napovedovali letino, smrt, v sencah njegovega ognja pa so prepoznavali duše pokojnikov. Čok je gorel vsaj teden dni, njegov ogenj je varoval nekdo, ki ni bil iz rodu, *vahtnik* ali *lila*, njegov pepel so raztrosili po vogalih domačije.

Tretje božanstvo, povezano s soncem in ognjem v Preložah, je Dajbog. Njemu na čast so zgodaj spomladini na vzpetini Pri belem križu v kamnitem krogu, razdeljenem na štiri dele s škrolo v vsakem polju, dekleta izvajale poseben obred z bršljanovo kito, omočeno v vodi čudežnega izvira Vročec (Vroček). V obredni pesmi so Dajbogca prosile za toploto, rodovitnost pridelkov in “sonca na nebes” (str. 33). Možje so medtem zakurili kres vrh vzpetine, pri čemer so prosili za dobro letino ob tem, da so v ogenj vrgli sadež.

V knjigi ni mogoče zaslediti, da bi Preložani ali Lokavci omenjali ime Perun. Je pa njegovo ime uporabljeno v protiuročnem simbolu cveta šestih listov po imenu svarica ali perunica ali Perunov cvet (str. 46).

Glavni problem za raziskovalce poganske religije starih Slovanov je pomanjkanje prvotnih virov, tj. opis šeg, verovanj, mitov, iz dobe, ko je bilo poganstvo vodilna religija slovanskih plemen

(Mikhailov 2002: 25). Največ je znanega o trojici Peruna, Velesa in Mokoši, saj se je raziskovalcem prek folklorne izročila posrečilo rekonstruirati glavni praslovanski mit. Perun, bog nevihte, ki živi na nebu ali na gorskem vrhu, preganja nasprotnika, ki je podoben kači, zmaju in živi spodaj, na zemlji ali pod njo. Pred udarci Perunove strele se Veles skriva za glavne elemente, iz katerih je sestavljen svet: človek, konj, krava, bivališče, drevo, kamen, voda. Perunovi zmagi sledi dež, ki prinaša plodnost. Perun se v izročilih slovanskega sveta kaže kot strašen, bojevit, oborožen s kamnom, strelom, gromom, puščico, nastopa kot zaščitnik knežje vojske, povezan je s hrastom, ognjem in vodo oziroma z nevihto, nebom, konjem ter vozom. Njegove lastnosti je v krščanstvu prevzel sv. Elija, ki se igra z gromi in se vozi z ognjeno kočijo. Perunu je posvečen četrtek, ki mu polabsko pravijo Perunov dan. Po njem se imenuje roža perunika. "Perunovo perje" so Prekmurci poimenovali brinov grm netresk, ki naj bi ščitil pred strelami. Neolitskim sekiricam so ljudje pravili "perunski kamni". Bili naj bi ostanke ognjene strele ali kamna, ki je padel z oblakov. Od Porabja do Ptujске gore se je Perun ohranil kot sinonim za grom in tresk v rekah, kot je "Perün je fčesna" itd. (Mikhailov 2002: 29–49; Belaj 1998: 31–98; Kroje 2008: 46–51; Toporov 2002: 28–59; Katičič 2008).

Božanstvo, ki se zdi najbolj podobno ognjevitemu božanstvu, ki ima moč nad strelami, nevihto in ognjem, je v Preložah Kres. Etimološko je Kresu soroden folklorni lik Kresnik, v katerem Nikolai Mikhailov prepozna poznejšo slovensko hipostazo slovanskega Gromovnika. Gromovniku kot božanstvu nevihte, groma in bliska ustrezata že ime Kresnika, "tisti, ki udarja z ognjem (s strelom)", in zlata barva. Koren besede je po eni strani povezan z ognjem, po drugi pa s pomenom udarjanja, zažiganja, iskrenja, kresanja. Filolog opozarja na baltsko pogansko šego *Kresze*, omenjeno v petnajstem stoletju, ki bi najbrž lahko ustrezala slovenskemu poganskemu ritualu kresa, kresovanja (Mikhailov 2002: 47–48, 58–73). Po mnenju Vitomira Belaja je beseda kres lahko povezana tudi z (o)kretati, torej s sončnim obratom (solsticijem). Lahko pa izvira iz indoevropskega glagola **kre-s-*, ki je nastal iz indoevropskega korena **ker(s)-* v pomenu rasti, hraniti, kar po mnenju etnologa postavlja kres v kontekst mita o rasti vegetacije (z božanstvi Jurijem, Ivom in Maro) in zanika solarni značaj praznika (Belaj 1998: 223–237; Kroje 2008: 74–75). Izročila s Prelož pripisujejo Kresu solarni, ognjeni značaj: Kres prepoznavajo v soncu, obredna pesem kresnic ga istoveti s kresnim ognjem, kresom, pravi, naj gori, naj ne zažge vasi in hiše in naj pohleven ostaja na hišnem ognjišču, proti neurju ga prosijo, naj ne kresne v hišo, opisujejo ga kot boga svetlobe, ognja in bliska. Božanstvo s Prelož, ki ima moč nad bliskom, spominja na boga prednikov južnih Slovanov, ki ga omenja pisni vir iz leta 562 in ga večina raziskovalcev povezuje s Perunom. Prokopij iz Cezareje omeni, da Slovani verjamejo, "da je en bog, tvorec strele, vrhovni gospodar vseh stvari, in njemu žrtvujejo živino in druge žrtve" (Mikhailov 2002: 29–30).

Svaroga primerjajo v prevodu Malalasove kronike (12. stoletje) s starogrškim Hefajstom. Iz 13. stoletja je ohranjen pripis: "... po njem je vladal njegov sin, imenovan Sonce, a imenovali so ga Dažbog ... Sonce car (=bog), sin Svarogov, to je Dažbog". Dažbog je predstavljen kot Svarogov sin (Belaj 1998: 342–343; Šmitek 2010: 187). Svarožič je bil tudi glavno božanstvo polabskih in baltskih Slovanov. Njihov kult Svarožiča omenja sveti Bruno v pismu Henriku II. (leta 1008), imenujoč ga Zuarasic, za njim pa Thietmar iz Merseburga v svoji *Kroniki* (*Chronicon* 6.23, pred letom 1018) kot toponim Zuarasici, ki je označeval svetišče boga Svarožiča (Šmitek 2010: 187). Imena z osnovo "svar" Zmago Šmitek prepozna v mnogih toponimih na območju Slovenije, povezuje jih z Radgostom, v njem prepozna zelo arhaično plast slovanskega izročila, povezanega z iranskim/skitskim izročilom (po katerem se duše umrlih vračajo v marcu na zemljo, zanimivo, tako kot pri "osvatini" in zažiganju čoka), ter ga povezuje s Kresnikom (Šmitek 2010). Pri vzhodnih Slovanih nastopa Svarožič v cerkvenih virih kot bog ognjišča:

"molijo ognju pod pečjo"

"in ognju Svarožiču molijo"

"in ognju molijo,

kličoč ga Svarožič" (Belaj 1998: 343).

Vladimir N. Toporov opozarja, da ni jasno, ali sta se Svarog in Svarožič kot različni imena nanašala na isto osebo ali označujeta razmerje oče in sin (Svarožič bi lahko bil na primer Dažbog) ali pa je Svarožič zemeljski ogenj, kres, ki uteleša podobo samega Svaroga (Toporov 2002: 60).

Odlomek o Svarogu kot očetu sonca je povezan z vstavkom o Soviju iz baltskega izročila, ki ga sin pravilno pokoplje šele z zažigom na grmadi. Mit pojasnjuje posmrtno ritualno prakso sežiganja trupel (Belaj 1998: 343–345; Toporov 2002: 60). Vitomir Belaj predpostavlja, da naj bi iz mita o Soviju izhajala tudi šega simbolnega sežiganja rodovnega pradedna na koncu leta v obliki badnjaka, božičnega čoka. Pri tem z božičnim panjem, čokom vzporeja zažiganje panja v Ukrajini, ki mu pravijo ded (Belaj 1998: 345). Povezavo Svarožiča z zažigom čoka in ognjiščem bi lahko nakazovali dve tovrstni šegi iz Slovenije. Prva je zgoraj omenjeno zažiganje božičnega panja (hrastovega, ki je sicer Perunovo drevo), ki naj bi bil po Čokovih besedah posvečen Svarožiču. Druga pa je zelo podobna šega po imenu “osvatina” z območja zahodne Slovenije, v kateri so zažigali panj, zaželeno hrastov, le da se je odvijala v mesecu marcu, med zimo in pomladjo (po pripovedovanju Pavla Medveščka v filmu “Osvatina – poganski ogenj”). Čas zažiga osvatine ustreza času čaščenja Dajboga v Preložah, bo besedah Borisa Čoka “spomladi, ko je začelo poganjati listje” (str. 33). Obe šegi sta si zelo podobni, pri obeh so se čoka/osvatine smeli dotikati le moški (gospodar hiše ali oče in sin), pred zažigom so očistili ognjišče, obema so darovali vino, zaužili repo, uporabili brinove vejice, brali iz senc ognja in napovedovali prihodnost, letino. Beseda “osvatina” je sorodna besedama Svarog, Svarožič. Vitomir Belaj navaja, da beseda Svarog etimološko izhaja iz staroindijskega *s(u)var*, sonce, *svarati*, sijati (Belaj 1998: 344–345). Staroslovansko besedo *sváro* pa Roman Jakobson pojasnjuje kot premikajoče se nebo (Kropej 2008: 137). Nikos Čausidis interpretira Svaroga kot nebesni svod v človeški obliki na ljudskih vezeninah in v srednjeveški umetnosti, kar simbolizira stopnje sončnega ciklusa (Čausidis 1994). Podobno kot v Preložah so tudi v Divači opazovali sence ognja božičnega čoka, le da so namesto umrlih v njih prepoznavali Božiča, ki skače po kaminu (Kropej 2008: 139). Po mnenju Andreja Pleterskega in drugih avtorjev bi Božič lahko pomenil malega boga, malega boga Svaroga, Svarožiča, v izročilu tudi v podobi božičnega konjiča, ki se je v najbolj mračnem času ob zimskem kresu rodil vsako leto znova (Pleterski 1989). Novejši podatki o šegah potrjujejo povezavo med panjem, ognjem na ognjišču in Svarožičem, hkrati pa morda nakazujejo tudi določeno povezavo z Dažbogom, vsaj glede na sovpadanje časa opravljanja šege “osvatine” in obreda Dajbogu v Preložah.

Zgoraj omenjeni vir postavlja Dažboga v sorodstvo s Svarogom in povezuje s soncem. Tudi v panteonu ruskega kneza Vladimirja (980) se potrjuje njegov sončni značaj, saj stoji neposredno za Horsom, nedvomnim sončnim božanstvom. Po mnenju Vladimirja N. Toporova bi bilo mogoče filološko rekonstruirati Dažboga kot sonce in Svaroga kot zemeljski ogenj. V ukrajinski pesmi Dažbog pošlje slavčka, da zaklene zimo in odklene poletje, pri čemer je predstavljen tudi motiv čezmerne vročine, požara, ki sežge mlade ptičke. Poudarjen motiv teme žara nakazuje, da ime Dažboga ne gre razumeti le kot oznake boga darovalca, temveč tudi kot boga nebeškega žara (indoevropsko *+deg-/ +dag*) (Toporov 2002: 60). Slovanski teonimi veljajo za apelative, epitetna, deskriptivna imena, kar bi pri Dažbogom pomenilo “tisti, ki daje bogastvo” (= blaginjo, srečo) (Mikhailov 2002: 92). Sončnost, darovanje in apelativni naziv potrjuje obredna pesem iz Prelož, peta zgodaj spomladi, v kateri poleg blaginje prosijo Dajboga za toploto in “sonca na nebes” (str. 33).

SPOMIN NA ŽENSKO BOŽANSTVO

Žensko božanstvo, ki so ga Preložani častili, je Deva.

V folklornem izročilu Lokve, Prelož in Bazovice je mogoče razbrati še nekaj imen, ki bi lahko nakazovala spomin na ženske mitske like: Makurška ter Mora in Železna Babica, ki pa se za razliko od prvih dveh navezuje na točno določeno mesto v krajini.

Moro so poznali v izročilu Prelož, saj v obredu z žiti v Triglavci prosijo Devo, naj obrodi, da jim Mora ne bi škodila (str. 22). Glede na podobnost imen se zdi, da bi lahko dvojico nasprotujočih si ženskih mitskih likov primerjali z omembo slovanskih boginj *Dziewane* in *Marzane* leta 1450, ki jih po navedbi Vitomira Belaja našteva nadškof v Lvovu. Ta pojasnjuje, da bi lahko bila pomladanska šega uničenja lutk spomin na uničenje poganskih idolov omenjenih dveh boginj (Belaj 1998: 322). Sledi Deve je mogoče zaslediti tudi v toponimih. Jan Peisker je prvi opozoril na toponime z besedo “Devin”, ki jo je izvajal iz slovanskega *daeva*, “zli demon”. Po mnenju Franceta Bezljaja bi v toponimih

Devin skok resnično lahko prepoznali določen element iz slovanskega mitičnega izročila. Za bližnji toponim Devin pri Trstu sicer meni, da se je šele kasneje naslonil na slovansko ime *děva*. Poleg samega toponima je pri Devinu prisoten tudi ljudski motiv "devinega skoka", pri čemer naj bi na dekle, ki je skočilo z gradu, spominjala okamnena Baba na klifu nad morjem. Zmago Šmitek toponim in povedko povezuje z mitično pripovedjo o tem, da je Perun kaznoval Mokoš zaradi njene nezvestobe (Peisker 1928: 1–36; Bezljaj 2003: 548–554; Šmitek 2008: 21–23).

Moro kot antitezo ženskemu bajnemu bitju poznajo tudi v izročilu Bazovice, in sicer kot nasprotje Makurške. Mora je sicer večini ljudstev poznano bajno bitje, ki ponoči duši, sesa človeka ali žival (Kropej 2008: 310–302). Po bazoviškem izročilu sodeč gre za bajno bitje zime, teme, nerodovitnosti, saj ji Makurška nagaja z delanjem listja spomladi, Mora pa njej s pobiranjem listja jeseni. Izročilo, da se Mora spremeni v zimskega Pusta, ki pustoši naravo in ga na začetku spomladi zažgejo (str. 47), spominja na zgoraj omenjene zgodnje spomladanske šege v času posta Zahodnih in Vzhodnih Slovanov, pri katerih izvržejo iz vasi ali zažgejo slamnato lutko, ki predstavlja ženski lik, podobo smrti. Čehi jo poznajo pod imenom *Smrt*, *Smrtolka* in podobno ter *Mařena*, *Mařoška*, *Mařena-Čaramura*, *Mařena krásná* in *Nevěsta*. Podobna imena so poznana na Slovaškem, Poljskem. Po mnenju Radoslava Katičiča Mara kot tudi vsa zgornja imena izhajajo iz glagola *moriti*. Indoevropski koren je **mer-* "umreti". Iz praslovanske oblike **mer-ti* izhajajo besede smrt, umirati, moriti, mora itd. V mnogih jezikih je ohranjen pomen "tista, ki ubija". Vitomir Belaj in Radoslav Katičič folklorni lik Mare interpretirata kot boginjo slovanskega vegetacijskega mita, ki stopi v incest s svojim božanskim bratom Jurijem – Ivanom, in se iz mlade vesele device na koncu leta spremeni v kruto ženo, ki mori, Moro, Marano, ter se izenači s smrtjo. Slednje nakazujejo tudi zgoraj omenjene šege zažiga ženske lutke, smrti (Belaj 1998: 225–237; 321–324; Katičič 2010: 349, 142, 168, 371, 308, 306, 406, 417). Dvojnost, mlada vesela Mara na eni strani, povezana z rodovitnostjo, in nevarna stara Morana na drugi strani kot simbol smrti, spominja na antitezo rodovitne Makurške in smrtne More bazoviškega izročila. Nasprotje Deva in Mora v Preložah bi lahko ustrezalo nasprotju Makurška in Mora v Bazovici, iz česar je mogoče sklepati, da predstavljata Deva in Makurška isti ženski lik kot nasprotje Mori, vsaka v okviru celovitega verskega sistema posamezne skupnosti. Pri tem se je težko izogniti jezikovni podobnosti Mokoške in Makurške in hkrati Šmitkovi hipotetični povezavi Deve in Mokoši.

Žensko bajno bitje iz ustnega izročila Lokve, na katero se navezuje toponim v krajini, je Železna Babica, hrib na meji med Divačo in Lokvijo. O njenem nastanku govorita dve etiološki povedki, ki pojasnjujeta, zakaj naj bi v Železno Babico treskalo. Po prvi naj bi treskalo zaradi izgubljene železne "babice", orodja za klepanje kose. Po drugi, lokavski povedki naj bi v jamo na hribu zbežala ena izmed treh vil (Rojenica, Sojenica, Babica) iz jame Vilenice, ki se je iz babice spremenila v hudobno Babo. Da bi porodnice zopet lažje rojevale s pomočjo prebegle Babice, so morali vaščani zagrebsti v nevihtnem času ob rojstvu treh devetih otrok na Železno Babico železne grebljice s peči, ki so privabile blisk, zaradi katerega je Babica zbežala. Tako bi se vrnila v Vilenico in bi zopet pomagala porodnicam. Od takrat napovedujejo nevihto, če se nad Železno Babico pojavi črn oblak (str. 64).

Raziskave so pokazale, da je v babi, po kateri se imenujejo monoliti, hribi in deli krajine po vsem slovanskem svetu, mogoče prepoznati nek arhaičen ženski mitski lik. Po njej se imenujejo najrazličnejši pojavi v vseh slovanskih jezikih, od kruha, zadnjega snopa žita, ozvezdij, obdobji v letu, delov arhitekture in ljudskih orodij itd. Po eni strani označuje iztrošene, nerodovitne, po drugi vitalne, rodovitne, nosilne stvari (Piškur 1965). Najpogosteje je baba povezana z vodo ali prek imen za padavine (npr. babje pšeno) ali njihovih napovedi (po oblakih nad mesti po imenu Baba) ali prek njenih pridevniških oznak (*šmrkava*, blatna). V rodiški povedki se njen urin spremeni v dež, prdec v veter in dvig krila prinese lepo vreme. Kamnite babe (Velebit, ob Soči itd.) ali imaginarne babe (Velika Planina) so vključene v obredja, darovanja. Kot je zgoraj omenjeno, so ji na Golcu v obredju tridan ob solsticiju darovali vodo, zemljo in pepel, ogenj. Beseda baba je najpogosteje povezana z goro ali njenimi deli, kar nakazuje evroazijsko predstavo o gori kot zemlji in materi zemlji (Čausidis 2008: 275–277). V tradiciji Krasa in Ligurije v Italiji so otroku ob padcu na tla rekli, da je poljubil babo/starko, kar nakazuje, da *šmrkava* baba ne more biti nič drugega kot zemlja sama. Na slovenskem Primorskem, v hrvaškem Kvarnerju, v Franciji, v Italiji so otroke strašili, da bodo morali ob prvem odhodu v bližnji kraj poljubiti babo/starko ali njeno rit idr. (Hrobat 2010a; Vince-Pallua 1995/96;

Delavigne 1982; Bracchi 2009: 335–337). Šega morda nakazuje ostanek nekega arhaičnega iniciacijskega obreda, obreda prehoda, poznanega po vsej Evropi. Po vseh omenjenih krajih so tudi napovedovali vreme po mestih, grebenih, hribih z imenom Babe.

Baba je ambivalentno bajno bitje. Po eni strani simbolizira rodovitnost, vitalnost, zlasti pri njenih opisih poudarjenih ženskih atributov, njeni moči nad vodo, v njenem značaju povezovanja treh osnovnih elementov narave itd. Po drugi strani je njen degradirani vidik prepoznaven v ustrahovanjih s starimi grdimi *šmrkavimi* babami, v njenih povezavah z nenadnim mrazom itd. Z zažigom zadnjega snopa žita po imenu Baba na Krasu se konča letni cikel, baba umre, da se naslednje leto lahko spet rodi. Kar daje osnovo življenju, konstrukciji, makro in mikro kozmosu, predstavlja tudi njegov konec. V tradicijah o babi po slovanskem svetu in starki po romanskem svetu je mogoče prepoznati ostanek neke arhaične vseevropske boginje, gospodarice vseh naravnih sil, ki je ohranila svojo vlogo tudi v slovanskem božanskem panteonu (Hrobat 2010a, Hrobat 2011, 2012, Pleterski 2009 itd.).

Čeprav na prvi pogled v izročilih o ženskih mitskih bitjih vlada zmeda, jih je po analizi izročil posamezne vaške skupnosti mogoče zreducirati na eno samo. Kar je poznano v Preložah kot nasprotje Deva – Mora, je v Bazovici znano v nasprotju Makurška – Mora in v Lokvi kot Železna Babica. Tudi v Železni Babici je mogoče prepoznati nasprotje med dobro Babico (babico) in hudobno Babo izpod Kamnitega vrha, hkrati pa se nasprotje rodovitnost – smrt nakazuje v vseh izročilih o babi. Dvojnost hkrati ustreza mladi veseli Mari, povezani z rodovitnostjo, in nevarni stari Morani kot simbolom smrti. Kot že omenjeno, ni mogoče mimo povezave s praslovansko Mokošjo, ki jo nakazujejo že podobnost v imenih (Makurška), Šmitkova povezava Deve in Mokoši kot ženske, ki jo Perun kaznuje, ter v povedkah o Železni Babici motiv porodništva, ki je lastnost Mokoši (Toporov 2002: 49). Poleg porodništva nastopa v povedki motiv treskanja, udarca s strelo, kar nakazuje povezavo s Perunom (Belaj 1998: 74–77, 88–98; Katičič 2008: 240–241). Motiv je mogoče zaslediti v etioloških povedkah o babi, ki okamni zaradi Božje strele (npr. Velika in Mala Baba v Reziji), o “treskanju”, tepežu stare babe (Hrobat 2010a: 213, 207, 217, 221, 223) in v tragičnih zgodbah ženske, ki je kaznovana z ognjem kar tako, kot pri Devinem skoku spominja na Gromovnikovo kaznovanje Mokoši (Toporov 2002: 49). V povedki o Želeni Babici nakazuje povezavo s Perunom tudi motiv zagrebenih železnih grebljic z ognjišča (torej z ognja) ob rojstvu devetega sina. Devet bratov je pogost motiv v mitičnih izročilih o prihodu malega boga Jurija/Jaryla/Jarovita (glej Katičič 2010), po rekonstrukciji Vitomirja Belaja naj bi častili Peruna v devetdnevnici, kar sovpada tudi z devetimi žrtveniki v Perunovem svetišču v Novgorodu (Belaj 1998: 116), v latvijski pesmi je devet Perkunovih sinov (Belaj 1998: 62), Jurij, Perunov sin, pa naj bi bil deveti ali deseti izgubljeni sin (Belaj 1998: 206).

Medtem ko so na Krasu zažgali zadnji snop žita po imenu Baba (Hrobat 2010a: 192), so na Lokavskem in Preloškem postavili kot zadnji snop žita Staža ali Stažica. Oba naj bi poskrbela za dobro letino naslednje leto. Njegovo ime naj bi izviralo iz besede *starožit* ali žitni stavec, ki naj bi bil dedek vseh snopov, postavili so mu oči, usta in brado. Sicer je varovalno funkcijo imel tudi kamniti staž vrh pastirskih hišk in na pašnikih (str. 53). Enako dvojnost oziroma zamenljivost žitne babe in žitnega starca je zaslediti tudi pri drugih narodih. Na severnem Irskem so *mara* oziroma marina kita imenovali zadnji snop na njivi (Belaj 1998: 231). Dvojnost moškega in ženskega principa je mogoče opaziti v krajini (Čausidis 2008: 277–284), v pustnih obhodih, v likih starca in starke (Šmitek 2004: 238–240) in v imenih za zadnji snop žita, ki ga ponekod v slovanskih izročilih imenujejo “baba”, drugod pa Božja, Velesova ali Perunova brada ali volk, ki je po interpretaciji Mirjam Mencej manifestacija Velesa (Čausidis 1994: 423–425; Petrović 2000: 166–178; Mencej 2001: 206–209, op. 44; Belaj 1998: 231; Hrobat 2010a: 219).

IZROČILA VAŠKE SRENJE

V besedilu sem postavila v okvir dosedanjih raziskav mitologije le del predkrščanskega preloškega, lokavskega in bazoviškega izročila. Sicer je knjiga še neizčrpan vir staroverskih praks, verovanj, svetih mest in drugega folklornega izročila. V njej so zanimivi podatki o organizaciji vaške

srenje, njihovi staroverski straži, t. i. črni vahti, pričevanja o zdravilskih zapisih, o čudežnem izviru pod prazgodovinskim gradiščem, o drugih bajnih bitjih ter njihovih prebivališčih v krajini, o urokih, apotropejskih sredstvih (praprot, bršljan, hrastovi listi, palice, glovnje itd.) in staroverskih simbolih (kolovrat, svarica) v klesarski tradiciji ter vezeninah itd. Avtor je zbral tudi zanimiva pričevanja o nekaterih predkrščanskih kultih, praksah in pokristjanjenju po vaseh v okolici, o čudežnem hrastu v Gropadi, o čaščenju pri kamnitem monolitu s soncem nad Plešivico, o opazovanju gibanja sonca skozi kamne, o molitvah ob čudežni luknji v kamnu pri Merčah, za katerim je jamski sistem z neolitskimi poslikavami itd.

Ob teh zapisih vsak etnolog ali arheolog onemi ob spoznanju, da je predkrščanska tradicija žive-la še do nedavnega po zaslugi opravljanja staroverskih praks v tajnosti. Ob tem se postavlja vprašanje, koliko bodo domačini raziskovalcu, ki prihaja kot tujec v neko srenjo s preveč intimnimi vprašanji o osebnem verovanju, zaupali. Najbrž ne veliko oziroma bodo raziskovalca zavedli z manj pomembni-mi informacijami. Prva prednost pričujočega dela je v tem, da so ljudje zaupali svoje predkrščanske prakse in verovanja nekomu izmed njih, avtorju knjige. Druga posebnost zapisov teh tradicij je, da predstavljajo celovit in zaokrožen verovnjaki sistem vaške srenje.

OUTLINES OF MYTHIC CHARACTERS IN THE VILLAGES OF LOKEV AND PRELOŽE IN THE CONTEXT OF SLAVIC MYTHOLOGY

OLD-FAITH TRADITIONS AND LANDSCAPE

In the context of the entire European tradition, this book is a rarity in the field of pre-Christian beliefs. What makes it so valuable is a first-hand record of pre-Christian traditional beliefs, as they were told to the author by people close to him, grandmothers, grandfathers and villagers, who preserved their old pre-Christian beliefs and rituals until the last century.

This book will certainly become one of the basic sources for the study of Slavic mythology. “Scientific scepticism” long prevailed in the study of Slavic mythology, with the explanation that there are very few sources and that even the existing ones are unreliable (especially the information from later chroniclers). Progress in mythological studies can be achieved by the combination of original sources and folklore, linguistics, toponymy and archaeology, as suggested by V. V. Ivanov and V. N. Toporov (Mikhailov 2002: 33–34). The advantage of this book is that it offers more than just fragments of mythic traditions and sacred locations from here and there; it brings a comprehensive and rounded belief system of village communities.

All these pre-Christian traditions and cults from Prelože and Lokev, still living in the last century, shed a new light to the previous studies of mythology. The first step for understanding how the old-faith system functioned is an analysis of landscape. In the following text I explained the local religious traditions in the context of the previous studies of old-Slavic mythology. The analysis is based on the links between the landscape, toponyms and the faith system. One of the key following steps should be to study the traditions of individual village communities as a whole, to place them into the landscape with respect to individual ritual locations or mythical characters and archaeological picture of the landscape.

PRE-CHRISTIAN DEITIES, RITUALS AND SYMBOLS. TRIGLAV¹ AND THE TRINITY PRINCIPLE

The idea of a triple deity is recurrent in the traditional beliefs of the villages studied, Prelože, Divača and Lokev. As told by Boris Čok’s grandmother: “The main god of our old faith was Triglav, who had three heads. With one, he watched the sky, with the other the earth and with the third the underworld. That is also why our highest mountain bears this name” (p. 23). Sanctuaries dedicated

¹ Literal translation: “three-headed”

to Triglav were marked by the principle of trinity. In a rock shelter near Prelože, the inhabitants had a natural sanctuary with “three stone ‘heads’ (rounded remains of three speleothems) three deities in one god, this was TRIGLAV. Hence the rock shelter was named Triglavca” (p. 23). Beside the three heads, there are two ritual stones, a stalagmite and a stalactite. On the top of the stalagmite, there is a natural hollow, shaped like female genitalia. According to author’s grandmother, it represents the fertility goddess Deva. The hollow collects water that drips from the stalactite, which is shaped like male genitalia and represents Deva’s mate Devač (p. 23). Boris Čok describes in detail an old-faith ritual, secretly performed in Triglavca by the inhabitants of Prelože after the last grain, buckwheat, had been harvested. In the magic healing spring of Vročce (Vroček), fern was soaked, which four girls, priestesses, then tied around their waist as protection against *besi* (demons). The fern was then put on the natural altar with the hollow, and the priest, an elder who was called Godshhead, poured three kinds of grain into it – wheat, rye and buckwheat. In a ritual formula, people asked the goddess Deva to bear crops and protect their grain from Mora. The fern consecrated in the ritual was put on fireplaces to protect families from harm. After a few days, at new moon, the elder returned to collect the grains, which had meanwhile sprouted, and secretly put them in all the fields of the old-faith followers for a rich harvest, saying: “Grain, grow!” (pp. 21–23). According to the author, the last such ritual is said to have occurred at the end of the 1830s.

In Triglavca, we witness an ancient conception of the cosmos, such as can be found also in tradition from Bohinj and has been explained by Andrej Pleterski. According to the informer Jože Čop, the distinctive Bohinj hayrack represents “putting together Dedec and Baba” (PleTERSki 2008: 29), i.e. the unification of Dedec (“man”) and Baba (“woman”, “hag”). The hayrack as a building represents the microcosm (Risteski 2005: 118–183), which supposedly came into existence with the sacred marriage of heaven and earth (PleTERSki 2008: 32). In Triglavca, there is a similar unification of Devač from above and Deva from below – or, in grandmother’s words, “the water dripping from Devač represents that they are as a bridegroom and a bride, always marrying; from days of yore to say breeding” (p. 23).

Girls from Divača, who had problems conceiving, would go to Triglavca. The Church tried to domesticate the pagan fertility ritual and in order to christianise it, a shrine was built in front of the church, dedicated to St. Francis of Paula, a saint who supposedly helped with the same kind of trouble (p. 23). The cult in Triglavca is supposedly the origin of the toponym Divača, which is written as Devač, Dovač or Devač(o), Devača in the earliest records. The oldest local inhabitants still pronounce the name in a similar way (Placer 2010).

Triglavca was not the only sanctuary of the triple deity. It seems that each part of the village had such a sanctuary, for the villagers of Lokev are divided into Guranja vas (“Upper village”) and Dulanja vas (“Lower village”), which seem to have functioned as two independent units (Hrobat 2010a: 168–169; Hrobat 2010b). This could be the explanation for two more sanctuaries of the triple deity in the area of Lokev; the rock shelter of Terglouca (Trhlovca) and Gluhi dol. According to tradition, there were three erect stones under the overhang in Gluhi dol, each of them representing an old god. They were later destroyed by infidels. The triple divine principle recurs in this sanctuary, even though it is possible that these deities were not related to Triglav. The stone path to the valley was guarded by a stone lizard, similarly as in the case of Terglovca. People would go there “to pray ‘in the old way’” (p. 23). Terglovca is an archaeological site with finds dating from the Neolithic period to the Middle Ages. Its name, which was mistakenly written as Trhlovca by archaeologists, comes from three stones at the edge of the rock shelter, while there are also other triple stone structures in the surrounding area. In early spring, water from Terglouca was used in Ruščeva dolinica, a small valley nearby, where on a small altar people ritually foretold the summer and chased drought away.

Ritual places dedicated to the triple deity ultimately disprove any doubts about the mythological significance of Triglav as the highest mountain of Slovenia, which appears even in the Slovene national coat of arms, having been preserved – either consciously or unconsciously – precisely because of its deeply religious symbolic significance. Recent studies of the traditions from Bohinj conducted by Andrej PleTERSki indicate the same. According to his information, the inhabitants of Bohinj saw Triglav as a god carrying a tree with three tops, who created the first human, a female. Lake Bohinj

and the Triglav mountain came into existence when Triglav rose, and the hollow which remained was filled by water. His wife Baba still lies in the valley.

Similarly as in the case of Terglovca near Lokev, from where water for divination was taken, the highest god of the Pomeranians, Triglav, was connected with divination, prophecies and predictions. He was worshipped in Wolin, Silberg and Brandenburg (Kropej 2008: 140). His three-headed idol stood on one of the hills of Szczecin. Its mouth and eyes were covered with a golden bandage, a fact in which Vladimir N. Toporov sees a link to divination, seeing the future more deeply than through merely what can be seen by the eyes or pronounced by the mouth. Old sources explain the three heads motif in relation to the kingdoms of heaven, earth and underworld (Toporov 2002: 64–65). This is confirmed in the preserved tradition in Prelože.

The trinity principle was not limited to deities only; it was a way of conceptualising the world. A proof for this is the tročan tradition from Bukovo in the Cerkljansko region of Slovenia. According to the narrator, tročan (trinity principle) “was then a way of life” (Medvešček 2006, 55). Tročan is an ancient principle of believing into three basic forces of nature; fire (sun), water and earth. Farms, houses, granaries, stables, hayracks, orchards, etc. were built in accordance with tročan principles, which only the head of a household knew. When building a farm, three stones were chosen – two of them were foundation stones, while the third one was a binkl (corner) stone, a guardian, which had the character of earth, of fire or of water. According to the narrator, a farm could be ruined if the knowledge of tročan was lost or if tročan was unwittingly destroyed. Everything, even trees, crops, grains, etc. was organised in accordance with the three basic elements of nature. The world was kept in balance through well-balanced forces in tročan (Pleterski 2006; 2008: 27). In Prelože and Lokev, it was the keystone – called tjrmen – that had a protective nature, but its significance was later transferred to boundary stones (p. 55).

The three spheres of cosmos are combined in the main early Slavic myth about the heavenly god Perun, the underworld god Veles and the goddess Mokoš (Toporov 2002: 64). This is reflected in tripartite structures in landscape, dedicated to the three main deities (Pleterski 1996: 163–185).

Trinity is generally prevalent in the traditions. Boris Čok reminds us that “in invocations against spells, all things came in odd numbers (three, five, seven, nine, etc.)” (p. 48). This was true for the spells he describes. A three-legged stool – the so called St. Lucy’s stool – was used to avert thunderstorms (see below the section on Kres). Several hills with three peaks were traditionally sacred – e.g. Snežnik or “White mountain” (Medvešček – in print). In the village of Pliskovica, newborns came from under three oak trees (Hrobat 2010a: 158). In the village of Golac in Čičarija, there was the ritual of *tridan* (three successive days) at the summer solstice, when over the course of three days people sacrificed ashes from the fireplace (fire), water from the well and soil from the fields etc. to Baba, a stone monolith (see below) (Medvešček – in print; Hrobat 2010a: 202–204). Trinity is a part of the conceptual system where the world is divided into underworld, earth and heaven, with a world axis connecting all these cosmic levels (Šmitek 2004: 33–72).

KRES, SVAROŽIČ AND DAJBOG

While they were putting fern leaves and solstice wreaths on doors, windows, and fields as a protection against evil spirits and natural disasters, his grandmother told Boris Čok about their old god Kres “of bright fire and lightning” (p. 38). It was not allowed to say his name aloud, because the memory still lives in the community of a priestess, who was cruelly murdered because of her “heresy”. People would turn to Kres in an apotropaic ritual to avert storms, “*Kres ne kresni v našo hišo*” (Kres, do not strike our house) (p. 38). On St John the Baptist’s eve (or “Kres eve” = midsummer night), June 23rd, bonfires were lit to honour Kres. In Prelože, the bonfire was lit in a place called Pri belem križu (At the White Cross) which was at the same time a ritual location dedicated to the god Dažbog. *Kresnice* (girls ritually singing and walking around the village on Kres eve) addressed Kres in a ritual song: his flame should reach the heaven, avoid the houses and abide in the fireplace (pp. 39–40).

While Kres was, according to the author, identified with the Sun, and bonfires were lit for him, “his younger son Božič – Svarožič was given a sacred tree log in winter time” (p. 25). Only a father

and his son could handle this tree log, a stump of an oak tree. On Christmas Eve, it was burnt in the fireplace, placed above two pieces of oak infested with mistletoe – used as protection against spells and weather calamities. This was accompanied by a series of family rituals, in which harvest and death were foretold, and souls of the deceased could be recognised in the shadows cast by the fire. The log would burn for at least a week. Its fire was guarded by somebody who was not a member of the family (*vahtnik* = keeper, guardian or *lila*), and the ashes were scattered around the corners of the homestead.

In Prelože, the third deity connected with sun and fire is Dajbog. In early spring, there was a special ritual in his honour on the hill Pri belem križu. There was a stone circle, divided into four parts, with a stone slab in each of them. Girls performed a special ritual with a braid of ivy, soaked in the water of the magic spring Vročé (Vroček). In a ritual song, they prayed to Dajbogec (diminutive of Dajbog) for warmth, fertility of crops and “sun in the sky” (p. 33). Meanwhile, men lit a bonfire on the top of the hill and prayed for a rich harvest by throwing a fruit into the fire.

In this book, the name of Perun is never mentioned by the inhabitants of Prelože and Lokev. His name, however, is used as a symbol against spells, a flower with six petals, called *svarica* or *perunica* or Perun’s flower (p. 46).

The main problem in the study of the pagan religion of the early Slavs is the lack of original sources – descriptions of customs, beliefs and myths from the period when paganism was considered the leading religion of the Slavic tribes (Mikhailov 2002: 25). The best known is the Perun, Veles and Mokoš trio, since researchers managed to reconstruct the principal early Slavic myth from folklore traditions. Perun, god of storm, who lives in the sky or on a mountaintop, chases his adversary, who looks like a snake or a dragon and dwells beneath – on earth or below it. Veles hides from Perun’s lightning bolts behind basic elements constituting the world: a human, a horse, a cow, a dwelling, a tree, a stone, water. Perun’s victory is followed by rain, bringing fertility. In the Slavic tradition, Perun appears as terrible and hot-tempered, is armed with a stone, an arrow, bolts of lightning and thunder; he is the protector of the prince’s army, and is connected with oak trees, fire and water (i.e. thunderstorm), sky, horses and chariots. In Christianity, his properties were transferred to St. Elijah, who plays with thunders and drives a chariot of fire. The day dedicated to Perun is Thursday, “Perun’s day” in the Polabian language. He gave the name to the flower iris (*perunika*). In the Slovene region of Prekmurje, “Perun’s plumage” was the name for common houseleek, which supposedly provided protection against lightning. Neolithic axes were called “Perun’s stones”. It was believed they were remains of a lightning bolt or a stone which had fallen from the sky. From Porabje to Ptujška gora (NE Slovenia), Perun has remained a synonym for thunder and lightning in sayings such as *Perun has struck* etc. (Mikhailov 2002: 29–49; Belaj 1998: 31–98; Kroječ 2008: 46–51; Toporov 2002: 28–59; Katičič 2008).

In Prelože, the deity that seems the most similar to the fire deity who has power over lightning, thunderstorms and fire, is Kres. Kresnik is a folklore character, etymologically related to Kres, in which Mikhailov, a philologist, recognized a later Slovene hypostasis of the Slavic Thunderer. The name Kresnik (“the one who strikes with fire (lightning bolts)”) itself, as well as the golden colour correspond to the deity of thunderstorm, thunder and lightning. The root of the word is connected with fire, but also with striking, burning, producing sparks. Mikhailov would call attention to the Baltic pagan custom of *Kresze*, mentioned in the 15th century, which could correspond to the Slovene pagan ritual of *kres*, lighting bonfires on the eve of the summer solstice (Mikhailov 2002: 47–48, 58–73). In Vitomir Belaj’s opinion, the word *kres* could be connected with (*o*)*kretati* (to turn) and therefore with the turn of the sun (solstice). On the other hand, it could have come from the Indo-European verb **kre-s-*, derived from the Indo-European root **ker(s)-*, meaning to grow, to nurture. The ethnologist thus places *kres* in the context of vegetation myths (together with the deities Jurij, Ivo and Mara) and deny the solar character of the celebration (Belaj 1998: 223–237; Kroječ 2008: 74–75). In the tradition of Prelože, Kres has a solar, fiery character: Kres is recognised in the sun; the ritual song of *kresnice* identifies him with fire and tells him to burn, but not to set houses and villages on fire and to remain tame in the fireplace; they ask him not to strike houses during storms. He is described as the god of light, fire and lightning. This deity from Prelože who has power over lightning,

resembles the god of the ancestors of the South Slavs mentioned in a written source from 562, whom most of the scholars identify with Perun. Procopius of Caesarea mentioned that the Slavs believed that “there is one god, the maker of the lightning bolt, the supreme master of all things, to whom they sacrifice livestock and other offerings” (Mikhailov 2002: 29–30).

The translation (12th century) of Malalas’s chronicle compares Svarog to the Greek Hephaestus. A postscript from the 13th century says: “... after him his son reigned, his name was the Sun, but he was called *Dažbog* ... Sun tzar, son of Svarog, this is *Dažbog*.” *Dažbog* is described as a son of Svarog (Belaj 1998: 342–343; Šmitek 2010: 187). Svarožič was the main deity of the Polabian and Baltic Slavs. Their cult of Svarožič is mentioned (as “Zuarasic”) by St Bruno in his letter to Henry II (in 1008), and then by Thietmar of Merseburg in his Chronicle (Chronicon 6.23, before the year 1018) as the toponym Zuarasici, which denoted a sanctuary of the god Svarožič (Šmitek 2010: 187). Zmago Šmitek recognises the names with the root “svar” in several toponyms in the territory of Slovenia. He connects it with Radgost and sees in it a very archaic layer of Slavic tradition, connected with Iranian/Scythian tradition (according to which the souls of the dead come back to earth in March – which is similar to the customs of “osvatina” (see below) and the Christmas log burning) and connects it with Kresnik (Šmitek 2010). Among the East Slavs, Svarožič appears in church sources as god of fireplace:

“they pray to the fire under the stove”
“and to the fire Svarožič they pray”
“and to fire they pray,
calling it Svarožič” (Belaj 1998: 343).

Vladimir N. Toporov states that it is not clear whether Svarog and Svarožič as two versions of the same name referred to a single character, or they denote the father – son relationship (Svarožič could be, for example, *Dažbog*). Svarožič could also be fire on earth, bonfire, embodying the form of Svarog himself (Toporov 2002: 60).

The fragment describing Svarog as the father of the sun is connected with another inserted part of the text, about Sivi from the Baltic tradition, whose funeral is proper only when his son burns him on a pyre. The myth explains the ritual practice of burning the bodies of the dead (Belaj 1998: 343–345; Toporov 2002: 60). Vitomir Belaj assumes that the Sivi myth could have been the origin of the custom in which a clan’s great-grandfather is symbolically burned at the end of the year in the form of *badnjak*, the Christmas log. This Christmas log could be paralleled to the Ukrainian custom of burning a log, called *ded* (“grandfather”) (Belaj 1998: 345). In Slovenia, there are two such customs that could imply the connection between Svarožič and the burning of a log. The first one is the above-mentioned burning of a log at Christmas, which was, according to Čok, dedicated to Svarožič (although the log was oak, which is the tree of Perun). The second one is “*osvatina*”, a very similar custom from the west of Slovenia, in which a log, preferably oak, was burned, only that it happened in March, in the time between winter and spring (according to Pavel Medvešček in RTV Slovenia’s film “*Osvatina – a pagan fire*”). The time of burning *osvatina* corresponds to the time of worshipping *Dajbog* in Prelože, which was, according to Boris Čok, “in spring, when leaves began to sprout” (p. 33). The two customs are very similar to each other; in both cases it was only men who could touch the log / *osvatina* (either the head of a house or a father and his son), fireplace was cleaned before burning, in both cases wine was offered, turnip was consumed, juniper twigs were used, and the shadows cast by the fire foretold the future and the harvest. The word “*osvatina*” is related to the words Svarog, Svarožič. As stated by Vitomir Belaj, the word Svarog etymologically derives from Old Indian *s(u)var*, sun, *svarati*, shine (Belaj 1998: 344–345). Roman Jakobson, however, explains the early Slavic word *sváro* as moving sky (Kropej 2008: 137). According to the interpretation by Nikos Čausidis, in folk embroidery and in medieval art, Svarog is the firmament in human form, which symbolizes the stages of the sun’s cycle (Čausidis 1994). While in Prelože people recognised the souls of the dead in the shadows cast by the fire of the Christmas log, in Divača it was Božič (“small god”, but also “Christmas”), jumping around the fireplace (Kropej 2008: 139). According to Andrej Pleterski and several other authors, Božič could mean a small god, small god Svarog, i.e. Svarožič. Svarožič also appears as the Christmas horse, born every year anew in the darkest part of the year, at the winter solstice (Pleterski 1989). Recent data on these customs confirm the connection between

the log, the fire in the fireplace, and Svarožič, while at the same time a certain connection to Dažbog might be implied, at least with regard to the custom of “osvatina” and the ritual of Dajbog in Prelože being performed at the same time of the year.

According to the above-mentioned source, Dažbog is related to Svarog and connected with the sun. The solar character of Dažbog is further confirmed by the fact that in the pantheon of the Russian Prince Vladimir (980), for he stands directly behind Hors, an undoubted sun deity. In the opinion of Vladimir N. Toporov, Dažbog could be philologically reconstructed as sun and Svarog as fire on earth. In an Ukrainian song, Dažbog sends a nightingale to lock the winter and unlock the summer. The song also contains the motif of excessive heat, of a fire that burns young birdlings. The emphasised motif of glow implies that the name of Dažbog should not be understood merely as denoting a giving god, but also as the god of heavenly glow (Indo-European *+deg-/ +dag*) (Toporov 2002: 60). Slavic theonyms are regarded as appellatives, epithetic, descriptive names, which would in the case of Dažbog mean “the one giving riches” (= wealth, luck) (Mikhailov 2002: 92). His solar character, offerings and appellative name are confirmed in a ritual song from Prelože, sung in early spring, in which Dajbogec is asked not only for wealth but also for warmth and “sun in the sky” (p. 33).

REMINISCENCES OF THE FEMALE DEITY

The female deity worshipped by the inhabitants of Prelože was Deva.

However, in the folklore tradition of the villages Lokev, Prelože and Bazovica, several other names can be discerned that could imply reminiscences of female mythic characters: Makurška and Mora, as well as Železna Babica (“iron granny/small *baba*/midwife”). This one is, unlike the first two, related to a specific location in the landscape.

Mora was known in the tradition of Prelože, whereas in the grain ritual in Triglavca, people asked Deva to bear crops, so that Mora would not harm them (p. 22). With regard to the similarity of their names, it seems that the pair of two opposing female mythic characters could be compared to the Slavic goddesses *Dziewana* and *Marzana*, mentioned by the Archbishop of Lvov in 1450 (as reported by Vitomir Belaj). According to the Archbishop the spring custom of destroying dolls could have been reminiscent of the destruction of pagan idols of these two goddesses (Belaj 1998: 322). Deva also left her trace in toponyms. Jan Peisker was the first to call attention to the toponyms containing the word “Devin”, which is in his opinion derived from the Slavic *daeva*, “evil demon”. In France Bezljaj’s opinion, a certain element from the Slavic mythic tradition could indeed be recognised in the toponyms Devin skok (“a girl’s jump”). The nearby toponym Devin near Trieste, however, was in Bezljaj’s opinion only later connected with the Slavic name *děva*. In addition to the toponym itself, the folk motif of “a girl’s jump” can be found in Devin. The petrified Baba on a cliff above the sea is supposed to be reminiscent of a girl, who jumped from the castle. Zmago Šmitek linked both the toponym and the legend to the mythic narrative of how Perun punished Mokoš for her infidelity (Peisker 1928: 1–36; Bezljaj 2003: 548–554; Šmitek 2008: 21–23).

Mora as the antithesis to the female mythical character is known also in the tradition of Bazovica, where she is the opposite of Makurška. Mora is a mythical character known to most peoples, who suffocates and bleeds dry a human or an animal at night (Kropej 2008: 310–302). In the tradition of Bazovica, Mora is a mythical character of winter, darkness, infertility – Makurška teases her by making leaves in spring, while Mora teases Makurška by taking leaves away in autumn. The tradition that Mora transforms into the wintertime Pust, who ravages nature and whom people burn at the beginning of spring (p. 47), reminds us of the above-mentioned early spring Lent customs of the West and East Slavs, where a straw doll representing a female character, the image of death, is thrown out of the village or burnt. The Czech know her as *Smrt* (death), *Smrtolka* etc., as well as *Mařena*, *Mařoška*, *Mařena-Čaramura*, *Mařena krásná* and *Nevěsta*. Similar names can be found in Slovakia and Poland. According to Radoslav Katičić, the name Mara, like all the above-listed names, comes from the verb *moriti* (to kill, to murder). The Indo-European root is **mer-* “to die”. The words *smrt* (death), *umirati* (to die), *moriti* (to murder), *mora* (nightmare) etc. derive from the early Slavic form **mer-ti*. The

meaning, “the one who kills”, is preserved in many languages. According to the interpretations by Vitomir Belaj and Radoslav Katičić, the folklore character of Mara is a goddess from a Slavic vegetation myth, who commits incest with her divine brother Jurij – Ivan and at the end of the year turns from a young merry maiden into a cruel murderous woman, Mora or Marana, identified with death – as implied by the above mentioned customs of burning a female doll, i.e. death (Belaj 1998: 225–237; 321–324; Katičić 2010: 349, 142, 168, 371, 308, 306, 406, 417). The duality – on one side there is the young, merry Mara, connected with fertility, and on the other side the dangerous old Morana, a symbol of death, echoes the antithesis of the fertile Makurška and the deadly Mora in the tradition of Bazovica. The Deva – Mora contrast in Prelože could correspond to the Makurška – Mora contrast in Bazovica, which can lead to the conclusion that Deva and Makurška represent the same female character, the opposite of Mora, each of them within the frame of a comprehensive religious system of an individual community. It is difficult to ignore the linguistic similarity between Mokoška and Makurška, or Šmitek’s hypothetical connection between Deva and Mokoš.

There is a female mythical character in the oral tradition of Lokev, which is related to a toponym in the landscape. This is Železna Babica, a hill on the boundary between the villages Divača and Lokev. There are two etiologic legends about its origin, explaining the fact why lightning supposedly often strikes Železna Babica. According to the first legend, the cause of lightning strikes is a lost iron “*babca*”, a scythe sharpening tool. The second legend says that one of the three fairies (Rojenica, Sojenica, Babica) from the Vilenica cave fled into the cave on the hill and turned from a midwife (*babica*) into the evil Baba. The villagers wanted to regain the assistance of Babica for their birthing mothers. To achieve that, they needed to bury iron pokers from the stove at Železna Babica during a thunderstorm, when three ninth children were born. The pokers attracted lightning, which caused Babica to run away. So Babica could return into Vilenica to help birthing mothers again. Since then a black cloud seen above Železna Babica means that a thunderstorm is coming (p. 64).

Research has shown that *baba*, who has given her name to monoliths, hills and parts of landscape throughout the Slavic world, can be identified as an archaic female mythic character. *Baba* has given her name to manifold phenomena in all Slavic languages: bread, the last sheaf of grain, constellations, periods of the year, parts of architecture, tools, etc. It denotes exhausted and infertile features on the one hand, and vital, fertile, key features on the other (Piškur 1965). *Baba* is most frequently connected with water – either through names for different types of precipitation – e.g. *babje pšeno* (snow pellets) – and through forecasting them (clouds above the places with the name *Baba*), or through adjectives describing her (snotty, muddy). A legend from the village of Rodik says that *Baba*’s urine turns into rain, her fart into wind and the raise of her skirt brings nice weather. Stone (Velebit, near the Soča river etc.) or imaginary *babas* (Velika Planina) are included into rituals and offerings. As mentioned above, in the *tridan* solstice ritual in Golac, *Baba* was offered water, earth, and ashes – fire. The word *baba* is most frequently connected with a mountain or with parts of a mountain, which implies the Euro-Asian idea that a mountain is earth and mother earth (Čausidis 2008: 275–277). In the Slovene Kras region and the Italian Liguria, if a child fell on the floor, people would say that it kissed the *baba* / old woman – which indicates that snotty *baba* can only be the earth itself. In the Slovene Primorska region, in Kvarner in Croatia, in France, and in Italy, children were teased that when they go to a nearby place for the first time, they would have to kiss a *baba* / an old woman, her buttocks, etc. (Hrobat 2010a; Vince-Pallua 1995/96; Delavigne 1982; Bracchi 2009: 335–337). This custom might indicate the remainder of an archaic initiation ceremony, a rite of passage, known all over Europe. In all the places mentioned, people used places, ridges, hills with the name *Baba* to forecast weather.

Baba is an ambivalent mythical character. On one hand it symbolizes fertility and vitality, especially in relation to her emphasised female attributes, her power over water, her character that connects the three basic elements of nature etc. On the other hand, her degraded aspect can be recognised when children are scared with the old, ugly, snotty *baba*, in her connections with sudden chills etc. In the Kras region, the yearly cycle ends with the burning of the last sheaf of grain, which is called *Baba*. *Baba* dies in order to be reborn in the following year. What provides the basis for life, constructions, macro and microcosm, also represents the end of life. In the traditions about *baba*

in all the Slavic world, and the old woman in the Romance world, the remains of an archaic pan-European goddess can be recognised, the mistress of all the forces of nature, who retained her role in the Slavic divine pantheon (Hrobat 2010a, Hrobat 2011, 2012, Pleterski 2009, etc.).

Even though the traditions about female mythic characters seem confused at the first sight, they can be, after an analysis of the traditions of individual village communities, reduced to a single tradition. The Deva / Mora contrast in Prelože is known as Makurška / Mora contrast in Bazovica and as Železna Babica in Lokev. In the case of Železna Babica, it is also possible to recognise the contrast between the good birth attendant Babica and the evil Baba from under the hill of Kamniti vrh. The fertility /death contrast is implied in all the traditions about *baba*. There is also the duality between the young, merry Mara, who is connected with fertility, and the dangerous old Morana as a symbol of death. As already mentioned, it is not possible to ignore the connections with the early Slavic Mokoš, implied by the similarity of the names (Makurška), Šmitek's identification of Deva and Mokoš with the woman punished by Perun, and the motif of helping at births in the legends of Železna Babica, which is a characteristic of Mokoš (Toporov 2002: 49). The legend contains not only the motif of a birth attendant, but also of lightning strikes, which implies a connection with Perun (Belaj 1998, 74–77; 88–98; Katičić 2008, 240–241). The same motif can be found in etiologic legends about a baba, petrified because of God's lightning bolt (e.g. Velika and Mala Baba ("Big and Small Baba") in Resia), about beating an old *baba* (Hrobat 2010a: 213, 207, 217, 221, 223) and in tragic tales about a woman, punished with fire, which reminds us – like the motif of a girl's jump – of how the Thunderer punished Mokoš (Toporov 2002: 49). In the legend of Železna Babica, another motif that implies connection with Perun is burying iron pokers from fireplace (i.e. fire) at the birth of the ninth son. Nine brothers is a frequent motif in the mythical traditions about the coming of the young god Jurij/Jaryl/Jarovit (see Katičić 2010), and according to Vitomir Belaj's reconstruction, Perun was supposedly worshipped on nine successive days, which coincides with nine altars in Perun's sanctuary in Novgorod (Belaj 1998: 116). Furthermore, a Latvian song mentions nine sons of Perkun (Belaj 1998: 62), while Jurij, son of Perun, was supposedly the ninth or the tenth lost son (Belaj 1998: 206).

While in the Kras region, the last sheaf of grain, named Baba, was burned (Hrobat 2010a: 192); in the areas of Lokev and Prelože, the last sheaf of grain was called Staž or Stažič. The purpose of both was to provide a rich harvest in the following year. The name Staž / Stažič is supposed to be derived from the word *starožit*, grain old man, the grandfather of all sheaves. People made him eyes, mouth and beard. A stone *staž* on the top of a shepherd's hut on a pasture had a protective function (p. 53). The same duality or replaceability of grain *baba* and grain old man can be found in other nations. In Northern Ireland, *mara* or mara's braid was the name for the last sheaf in the field (Belaj 1998: 231). The duality of the male and the female principle can be seen in landscape (Čausidis 2008: 277–284), in Shrovetide processions with the characters of Old man and Old woman (Šmitek 2004: 238–240) and in the names for the last sheaf of grain, which is in some Slavic traditions called "*baba*", while elsewhere it is God 's/ Veles's / Perun's beard or a wolf, who is, according to Mirjam Mencej's interpretation, a manifestation of Veles (Čausidis 1994, 423–425; Petrović 2000, 166–178; Mencej 2001, 206–209, op. 44; Belaj 1998: 231; Hrobat 2010a: 219).

TRADITIONS OF THE VILLAGE COMMUNITY

In this text, only a part of the pre-Christian traditions of Prelože, Lokev and Bazovica has been placed within the frame of the previous studies of mythology. The book itself is an inexhaustible source of old-faith practices, beliefs, sacred places and other folklore traditions. It contains interesting information about the organization of a village community, their old-faith "black guard", testimonies of healing records, the magic spring under a prehistoric hillfort, other mythical characters and their dwellings in the landscape, spells, apotropaic means (fern, ivy, oak leaves, sticks, mistletoe-infested wood etc.), and old-faith symbols (spinning wheel, *svarica*) used in stonemasonry, embroidery etc. Moreover, the author has collected interesting reports about pre-Christian cults, practices and also about the christianisation of the nearby villages, of the magic oak tree in Gropada, of worshipping

near a stone monolith with sun above Plešivica, of watching the sun's movement through stones, of prayers near a magic hole in a stone near the village of Merče, situated in front of the cave system with neolithic paintings, etc.

These are records that could render every archaeologist or ethnologist speechless, realizing that pre-Christian tradition survived until recent times, due to the fact that old-faith practices were still secretly performed. The question is raised as to the level of trust an outsider researcher who comes into a community and asks too intimate questions about the inhabitants' personal beliefs can induce. This level is probably not high and local inhabitants will try to mislead the researcher with information of lesser importance. The first advantage of this work is that people confided their pre-Christian practices and beliefs to somebody who was one of them, i.e. the author of this book. The second particularity of these records of traditions is that they represent a comprehensive and rounded belief system of the village community.

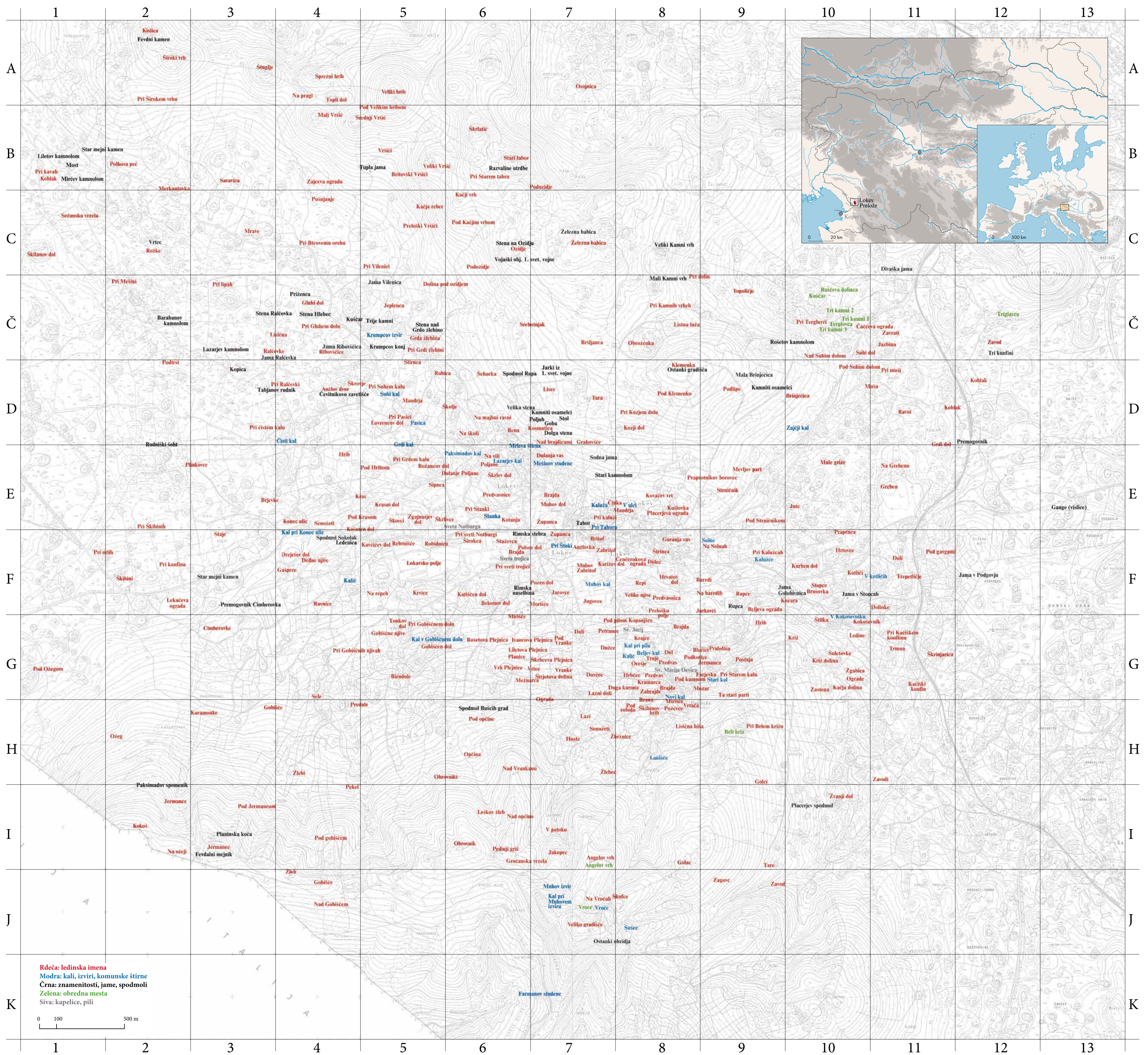
LITERATURA / REFERENCES

- BELAJ, Vitomir 1998: *Hod kroz godinu. Mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*. Zagreb: Golden marketing.
- BEZLAJ, France 2003: Problematika imen Vir in Skočidjevojka. – V: M. Furlan (ur.), *Zbrani jezikoslovni spisi I*. Ljubljana: ZRC (Zbirka Linguistica et philologica): 548–555.
- BRACCHI, Remo 2009: *Nomi e volti di paura nelle valli dell'Adda e della Mera*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- ČAUSIDIS, Nikos 1994: *Mitskite slike na južnite Sloveni*. Skopje: Misl.
- ČAUSIDIS, Nikos 2008: Mythologization of the Mountain (A Diachronic Survey of Examples from Macedonia and the wider Balkan region). – V: K. Kulavkova (ur.), *Memory & Art. Interpretations*. Vol 2. Skopje: MANU: 261–303.
- DELAUVIGNE, Raymond 1982: Sur les expressions angevines. "Aller à Brion bijer le cul de la Vieille"; étude ethno-mythique de littérature orale. – V: *Actes du colloque de langue et littérature orales dans l'Ouest de la France*, 1982, Presses de l'Université d'Angers, Angers: 111–143.
- HROBAT, Katja 2010a: *Ko Baba dvigne krilo. Prostor in čas v folklori Krasa*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana.
- HROBAT, Katja 2010b: Mrtva počivala na Krasu v primerjavi z mirili" – V: A. Pleterski, G. P. Šantek (ur.), *Mirila. Kulturni fenomen*, Studia Mythologica Slavica, Supplement 3, Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC, Ljubljana: 37–44.
- HROBAT, Katja 2011: Ustno izročilo o kraški krajini. O času, prostoru in mitični Babi, *AR, Arhitektura raziskave*, 3: 41–46.
- HROBAT, Katja 2012: 'Poljubiti Babo'. O slovanskem in predslovanskem mitskem liku, *Keria* (v tisku).
- KATIČIĆ, Radoslav 2008: *Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb, Mošćenička draga: Ibis grafika, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga.
- KATIČIĆ, Radoslav 2010: *Zeleni lug. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb, Mošćenička draga: Ibis grafika, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga.
- KROPEJ, Monika 2008: *Od ajda do zlatoroga. Slovenska bajeslovna bitja*. Celovec: Mohorjeva založba.
- MEDVEŠČEK, Pavel 2006, *Let v lunino senco. Pripovedi o starih verovanjih*. Nova Gorica.
- MENCEJ, Mirjam 2001: *Gospodar volkov v slovanski mitologiji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Zbirka Županičeva knjižnica, št. 6).
- MIKHAILOV, Nikolai 2002: *Mythologia Slovenica. Poskus rekonstrukcije slovenskega poganskega izročila*. Trst: Mladika.

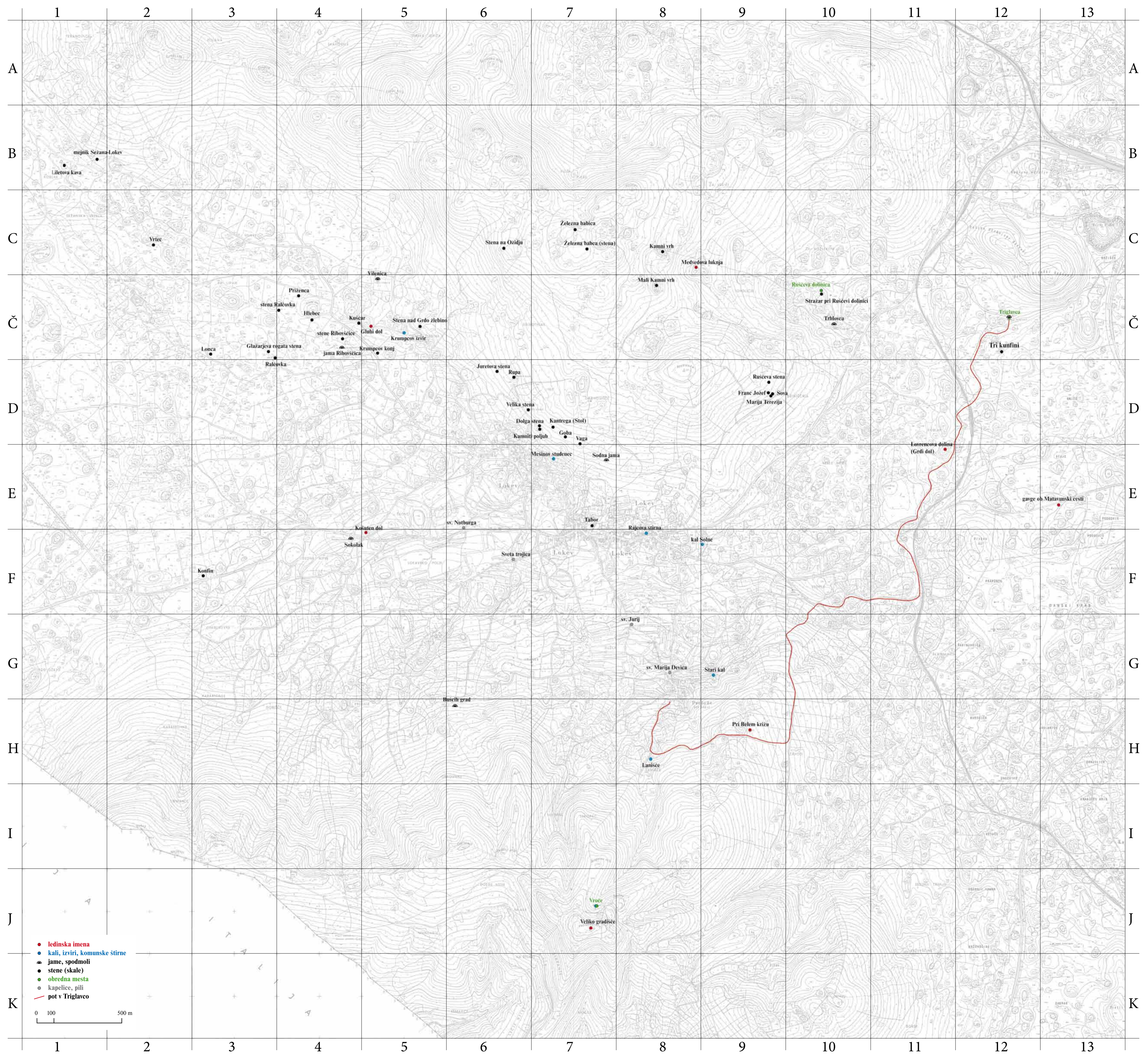
- PEISKER, Jan 1928: Koje su vjere bili stari Slovjeni prije krštenja?, *Starohrvatska Prosjeta*, N.S. 2: 1–36.
- PETROVIĆ, Sreten 2000: *Srpska mitologija. Mitologija razkršća (IV. knjiga)*. Niš: Prosveta.
- PIŠKUR, Milena 1965: Pomenska analiza besede baba. *Jezik in slovstvo* 10/1: 6–15.
- PLACER, Ladislav 2010: Triglavca, kraj češčenja plodnosti. Poskus etimologije Divače, *Studia Mythologica Slavica* 13: 313–323.
- PLETERSKI, Andrej 1989: Božič naših prednikov, *NR, Naši razgledi* 38, št. 23 (15. XII. 1989): 687–688.
- PLETERSKI, Andrej 1996: Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih, *Zgodovinski časopis* 50(2): 163–185.
- PLETERSKI, Andrej 2006: Poliški tročan, *Studia mythologica Slavica* 9: 41–58.
- PLETERSKI, Andrej 2008: Starodavna načela urejanja prostora. – V: A. Pleterski, M. Belak (ur.), *Sporočila prostora: arhe: arheologija – arhitektura*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: 27–32.
- PLETERSKI, Andrej 2009: Nekateri topografski vidiki obrednih mest, *Studia Ethnologica Croatica* 21: 27–46.
- RISTESKI, Ljupčo S. 2005: *Kategoriite prostor i vreme vo narodnata kultura na Makedoncite*. Skopje: Matica Makedonska.
- ŠMITEK, Zmago 2004: *Mitološko izročilo Slovencev. Svetinje preteklosti*. Ljubljana: Študentska založba.
- ŠMITEK, Zmago 2008: The Sacred Language of the Toponyms. – V: Z. Šmitek, A. Svetieva, (ur.), *Post-Yugoslav lifeworlds*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Zbirka Županičeva knjižnica, št. 15/1), 13–35.
- ŠMITEK, Zmago 2010: Od staroslovanskega Svarožiča/Radogosta do slovenskega Kresnika, *Studia Mythologica Slavica* 13: 187–197.
- TOPOROV, Vladimir N. 2002: *Predzgodovina književnosti pri Slovanih. Poskus rekonstrukcije*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Zbirka Županičeva knjižnica, št. 9).
- VINCE-PALLUA, Jelka 1995/96: History and Legend in Stone – To Kiss the Baba, *Studia ethnologica Croatica* 7/8: 281–292.

Drugi viri

- MEDVEŠČEK, Pavel: *Gradivo za knjigo v pripravi za tisk*.
- “*Osvatina – poganski ogenj*”, 2009, Kulturni in umetniški program TV Slovenija, scenarij Jadran Sterle, režija Primož Meško, pripovedovalca Pavel MEDVEŠČEK in Boris ČOK; <http://tvslo.si/predvajaj/osvatina-poganski-oganj-dokumentarna-oddaja-v/ava2.79281867/>

Priloga 1: Ledinska imena (podlaga: TTN 5, pomanjšan na polovico, Geodetska uprava RS © 2004)

Priloga 2: Imena, na katera se nanašajo pripovedi in pot k obredu v Triglavci (podlaga: TTN 5, pomanjšan na polovico, Geodetska uprava RS © 2004; pretvorba GPS točk: Benjamin Štular)

Knjižna zbirka Studia mythologica Slavica – Supplementa je namenjena vsem monografijam, ki prinašajo raziskave sodobnih in preteklih duhovnih, jezikovnih in kulturnozgodovinskih oblik in pojavov s področja mitologije, religiologije, etnolingvistike, arheologije in sorodnih smeri, kakor tudi novim interpretacijam starih virov in novim virom ter gradivu s teh področij.

Ivan ALJINOVIĆ, Vedran BARBARIĆ, Vitimir BELAJ, Vladimir Peter GOSS, Mislav JEŽIĆ, Radoslav KATIČIĆ, Mario KATIĆ, Ivica KIPRE, Ivica LOLIĆ, Suzana MARJANIĆ, Ante MILOŠEVIĆ, Tomo VINŠČAK, Bozidar Bruce YERKOVICH,

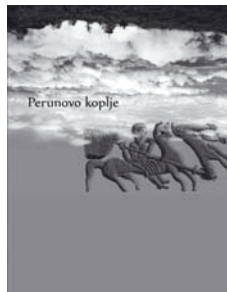
Perunovo koplje

Studia Mythologica Slavica – Supplementa, Suppl. 4

Ko so prišli v današnji prostor, so Slovani prinesli s seboj iz svoje pradomovine svojo staro vero, svoje mitsko razumevanje. Da bi lahko v celoti zavladali novemu prostoru, so morali bogovom stare vere določiti prostor v novem življenjskem okolju. Na ta način je tisto, kar je bilo tuje in neznano postalo svoje in poznano. Stari žreci so uredili prostor in sled tega je vidna do današnjih dni. Vemo, da imajo nekateri sakralni toponimi, ki so na topografskih kartah, svoj izvor v obdobju doseljevanja Slovanov.

Slovani so postavljali svoja božanstva na kraje, kjer je neka svetost že obstajala. S prehodom v krščanstvo so kult svetosti ponovno vzpostavili tako, da so stare slovanske bogove zamenjali s krščanskimi nadomestki. Na Hrvaškem najdemo toponime, ki nam govorijo o predkrščanski slovanski mitologiji, tudi jugovzhodno od Splita na območju Žrnovnice, Podstrane in srednjih Poljic.

Ljubljana 2011, 200 str., 104 barvne fotografije, risbe in karte; 20 x 27 cm, meha vezava, ISBN 978-961-254-292-4.

Andrej PLETERSKI, Katja HROBAT, Radomir JURIĆ, Mario KATIĆ, Mario ŠLAUS, Benjamin ŠTULAR, Mirjana TROSELJ, Tomo VINŠČAK

Mirila. Kulturni fenomen

Studia Mythologica Slavica – Supplementa, Suppl. 3,

V knjigi vzorčno obravnavamo izbrana mirila južnega Velebita, kjer so jih gradili še dolgo v drugi polovici 20. stoletja. Mirila so nenavadni kamniti spomeniki, ki so nastali v sklopu posmrtnih obredov. Ko je nekdo umrl in so bili končani obredi na pokopnikovem domu, so ga odnesli proti cerkvenemu pokopališču. Med potjo so se ustavili samo na posebnem obrednem mestu, kjer so opravili obred za ločitev duše od telesa in njeno pravilno umiritev.

V večini znanih primerov in povsod v Velebitskem podgorju so pokojnika položili na tla in postavili po en kamen h glavi in k nogam. Pogrebni spreved je nato nadaljeval pot do cerkvenega pokopališča, kjer so truplo pokopali. Grob je bil nekoč brez oznak. Pač pa so se pozneje svojci vrnili in zgradili na mestu, kjer sta ostala kamna, mirilo v večni spomin na pokojnika. Na mesto prvih dveh kamnov so postavili dve kamniti plošči in s kamni tlakovali vmesni prostor. Na plošči so vklesali različne znake, da bi duša vedela, kje je njen prostor. Mirila so zato napolnjena s simboli verovanj, ki imajo v marsičem prastare korenine.

Ljubljana 2010, 232 str., 214 barvnih, 83 črno-belih fotografij, risb in kart, 17 grafov in tabel; 20 x 27 cm, meha vezava, ISBN 978-961-254-205-4.

Haya BAR-ITZHAK

Pioneers of Jewish Ethnography and Folkloristics in Eastern Europe

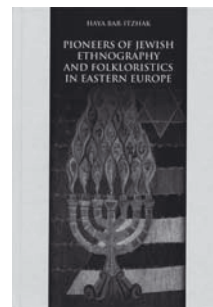
Studia Mythologica Slavica – Supplementa, Suppl. 2

Knjiga zapolnjuje vrzel v poznavanju judovske etnografije in folkloristike v vzhodni Evropi in bralce seznanja z izbranimi in izjemnimi prispevki raziskovalcev, ki so teoretično gradili disciplino v času, ko so bile judovske etnološke raziskave še v zametkih. Ob predstavitvi izjemnih dosežkov posameznikov prinaša tudi prevode nekaterih njihovih najpomembnejših del.

Na področju judovske etnografije in folkloristike v vzhodni Evropi je bilo v preteklosti razmeroma malo objav, pa še te so po večini obravnavale zgolj zbirke folklornega materiala. Toda celo v času, ko so bile judovske etnološke raziskave še v svojih zametkih, so nekateri znanstveniki opazno prispevali k teoretičnim temeljem discipline. Knjiga se osredotoča prav na te izjemne prispevke in istočasno prinaša tudi predstavitev prvih judovskih folkloristov in njihovih teoretskih spoznanj, kakor tudi prevode nekaterih njihovih najpomembnejših del.

Pionirji, ki so se ukvarjali z judovskim ljudskim izročilom, in folkloristike so obravnavali številne teme in žanre: z ljudskim pripovedništvom, pesmimi, humorjem, vici, šaljivimi zgodbami, verovanji, šegami, ljudsko medicino, ljudsko umetnostjo in materialno kulturo. Prav tako so odkrivali povezave in sorodnosti med folkloro in zgodovino ter med folkloro in literaturo. Večina raziskovalnih vprašanj, ki so si jih zastavljali, še danes zaposlujejo raziskovalce. Odgovori, ki so jih dali oni ostajajo relevantni do današnjih dni in predstavljajo stopnice, ki vodijo k pravim odgovorom tudi v prihodnosti.

Ljubljana 2010, 231 str., 17 x 24 cm, trda vezava, ISBN 978-961-254-174-3.

Tatyana DEVYATKINA

Mordvinian Mythology

Studia Mythologica Slavica – Supplementa, Suppl. 1

Knjiga Mordvinian Mythology (Mordvinijska mitologija) je prva enciklopedična predstavitev mitoloških konceptov Mordvincev, ugrofinskega naroda, ki živi na ozemlju Ruske federacije. V uvodnem delu so predstavljeni Mordvinci kot narod, njihov položaj in kultura, posebej še kozmološke predstave, izražene v mitih, ritualih in jeziku, ter literatura o mordvinijski mitologiji. Osrednji del sestavljajo enciklopedični članki.

Temeljni del knjige so enciklopedični članki, ki interpretirajo najpomembnejše podobe, znamenja in simbole mordvinijske kulture, ki jih spremljamo v njihovih praznikih in ritualih, povezanih tudi z živalskim svetom in naravnimi pojavi. Zajeti so tudi pojmi: čas in prostor, življenje in smrt, števila, kult prednikov, magični obredi, uroki, žrtvovanja, tabuji, razlaganje sanj itn.

Avtorica v delu združuje različne poglede v procesu prehajanja starih šeg v sodobne prakse, kjer se tradicija prepleta z novimi modernimi šegami in navadami ter sprejema sestavine, izhajajoče iz različnih okolij sodobnega sveta.

Knjiga je najprej izšla v ruskem (Rusija, 1998), nato pa še v mokshansko-mordvinijskem jeziku (Estonija, 2002).

Ljubljana 2004, 174 str., 17 x 24 cm, 12 črno-belih fotografij, 5 barvnih fotografij, 2 zemljevida; broširana, ISBN 961-6500-42-2.

**STUDIA
MYTHOLOGICA
SLAVICA**
SUPPLEMENTA
SUPPLEMENTUM 5

Založba ZRC / ZRC Publishing
<http://zalozba.zrc-sazu.si>
ISSN 1581-9744

25 €